

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

GAGAVUZ DESTANLARI'NA GÖRE
GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE EKLER

Semra AKGÜL

1230205615

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Osman YILDIZ

ISPARTA-2015

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI**

Tez Savunması 1

Tarih: 12/6/2015

Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve s aylı kararıyla oluşturulan jürimiz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi Semra AKGÜL'nin "Gagavuz Destanları'na Göre Gagavuz Türkçesinde Ekler" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 12/6/2015 tarihinde saat 10.0'da toplanmış ve adayın tez savunmasına almıştır.

Lisansüstü Yönetmeliği Madde 25 uyarınca adaya 60 dakika süreyle teziyle ilgili Ek'te sunulan sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

Tezin kabul edilmesine

(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

Tezde düzeltme verilmesine

(Öğrenci, tezde gerekli görülen düzeltmeleri yaptıktan sonra üç (3) ay içinde savunmasını yineleyecektir.)

Tezin

reddedilmesine

(Öğrenci, yeni tez konusu belirlemelidir.)

***Tez adı değişikliği yapılmadı.**

oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Gereği için arz olunur.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman :	Prof. Dr. Osman YILDIZ	
Üye :	Yrd. Doç. Dr. Kenan KOÇ	
Üye :	Yrd. Doç. Dr. Talat DİNAR	

Ek : Herbir jüriye ait tez değerlendirme jüri raporları

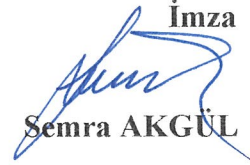
Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form danışman tarafından düzenlenerek 3 gün içerisinde ilgili Anabilim Dalı aracılığı ile Enstitüye teslim edilir.		

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Gagavuz Destanları’na Göre Gagavuz Türkçesinde Ekler” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İmza

Semra AKGÜL

12.06.2015

ÖZET

GAGAVUZ DESTANLARI'NA GÖRE

GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE EKLER

Semra AKGÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi

172 sayfa, Isparta, 2015

Danışman: Prof. Dr. Osman YILDIZ

Batı grubu yazı dillerinden biri olan Gagavuz Türkçesi, 20. yüzyılın başlarına kadar varlığını daha çok sözlü gelenek üzerinden sürdürmüştür. Gagavuz Türkçesinin gelişiminde çeşitli ağızların etkisi olmuştur ve bugün bir yazı dili olan Gagavuz Türkçesinde bu ağızların tesirlerini görmek hâlâ mümkündür. Ağız özelliklerinin yazı dili üzerinde bu kadar tesirli olması, Gagavuz Türkçesi hakkında yapılan gramer ve imla çalışmalarında bazı problemlerin doğmasına da sebep olmuştur.

Gagavuz Türkçesiyle kaleme alınmış yazılı eser sayısının az olması, Gagavuz Türkçesi üzerine yapılan araştırma ve yayınların daha çok ağız derlemelerinden oluşması ve yazılı eserlerde dahi imlanın belli kurallar dâhilinde kullanılmamış olması Gagavuz Türkçesinin grameri üzerine yapılacak çalışmalar için sorunlu ve karışık bir yapının doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu etkenler neticesinde, daha çok sözlü gelenekten derlenen metinler, Gagavuz Türkçesinin grameri üzerine yapılan çalışmalara kaynaklık etmek durumunda kalmıştır.

Gagavuz Türkçesinin ek yapısını inceleyeceğimiz bu çalışmada metin olarak “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması” projesi kapsamında Nevzat Özkan tarafından hazırlanan *Gagavuz Destanları* adlı eser temel alınmıştır.

Bu çalışmada klasik tasnifleme metodu kullanılacaktır. Bu bağlamda metinlerde kullanılmış her ek fişlenerek morfolojik ve fonolojik açıdan değerlendirilecektir. Eklerin ses yapısı ve bazı durumlarda meydana gelen ses olayları dikkate alınarak ve varsa ses değişiklikleri tespit edilerek bunların sebepleri belirtilecektir. Her ekin işlev veya işlevleri kullanıldığı cümle bağlamında değerlendirilip incelenecektir. Eklerle ilgili her tespit, metinlerden örneklerle desteklenecek ve metinlerde tespit edilen eklerin dizini de ayrıca bu çalışmada yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gagavuz Türkçesinde ekler, ek işlevleri, ses özellikleri, şekil bilgisi.

ABSTRACT

THE APPENDIX STRUCTURE OF GAGAVUZ TURKISH ACCORDING TO GAGAVUZ DESTANLARI

Semra AKGÜL

Süleyman Demirel University, Turkish Language and Literature, Master Thesis

172 pages, Isparta, 2015

Advisor: Prof. Dr. Osman YILDIZ

The Gagavuz Turkish which is a part of the Western Written Language Groups, has remained through oral customs rather than written customs until the beginnings of twentieth century. Different kinds of dialects have had deep influences on the development Gagavuz Turkish and the impacts of those dialects have been displayed in the Gagavuz Turkish which has evolved into a written language anymore. Above mentioned deep impact of those dialects on the written language has reasoned to some problems at the grammar and spelling studies of the Gagavuz Turkish.

The limited number of written literary output at the Gagavuz Turkish Language, the surplus of the dialective compilation number of literary studies and researches over the written studies and researches, and together and beyond those two reasons, irregular usage of grammar and spelling in the written studies and researches have produced a problematic structure on the grammar works of Gagavuz Turkish. Regarding with those problems, the grammar works in Gagavuz Turkish have to be referenced from written works that were compiled of oral customs.

Gagavuz Destanları compiled by Nevzat Özkan, on the project of “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması” has become a basement for this study that focuses on appendix structure of Gagavuz Turkish.

The classical classification method will be used at this work. Regarding with that every appendix quoted from texts will be card indexed and will be evaluated morphologically and phonologically. Phonetic structure of appendices and the phonetic facts that sometimes occur will be determined. If any phonetic changes find on those appendices the reasons the changes will be determined. The functions of appendices will also be held in respect of the sentences that are used in. Every foundation regarding with appendices will be supported by samples from texts. The index of the appendices will also be provided.

Key Words: Appendices in the Gagavuz Turkish Language, appendix functions, phonetic features, formation knowledge.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	xi
ÖN SÖZ	xii
GİRİŞ	1
1.1 GAGAVUZ TÜRKLERİNE KISA BİR BAKIŞ.....	1
1.1.1 GAGAVUZ TÜRKLERİNİN MENŞEİ	2
1.1.2 GAGAVUZ TÜRKLERİNİN TARİHİ	6
1.1.3 GAGAVUZ TÜRKLERİNİN YAŞADIKLARI YERLER ve NÜFUSU ...	9
1.1.4 GAGAVUZ TÜRKLERİ VE KÜLTÜREL HAYAT	10
1.2 GAGAVUZ TÜRKÇESİNE KISA BİR BAKIŞ.....	12
1.2.1 GAGAVUZ TÜRKÇESİNİN YAZI DİLİ OLMA SERÜVENİ	13
1.2.2 GAGAVUZ TÜRK EDEBİYATI.....	14
I.BÖLÜM.....	17
İNCELEME	17
1.3 YAPIM EKLERİ	17
1.3.1 İSME GELEN YAPIM EKLERİ	18
1.3.1.1 İSİMDEN İSİM YAPAN EKLER.....	18
/+ak/	18
/+är/	18
/+arak/	19
{+CA}	19
{+CAz // +CAAz}	20
/+cak/	21
{+CI ⁴ }	22
{+CI ⁴ k}	23
{+ LAyI ² n // +ylAn}	24

{+LI ⁴ }	25
{+LI ⁴ k}	26
{+nca}	28
{+ncI ⁴ // + I ⁴ ncI ⁴ }	28
{+sI ⁴ z}	28
/+uZ/	29
Yabancı Dillerden Ödünçlenmiş Ekler	30
/+dar/	30
/+ka/	30
1.3.1.2 İSİMDEN FİİL YAPAN EKLER	30
{+A-}	31
/+(a)r-/	31
/+r-/	32
/+aş-/	33
/+da-/	33
/+kır-/	34
{+l-}	34
{+lA-}	35
{+LAn-}	36
{+lAş-}	37
1.3.2 FİİLE GELEN YAPIM EKLERİ	38
1.3.2.1 FİİLDEN FİİL YAPAN EKLER	38
/-a-/	39
/-ala-/	39
/-ak-/	40
{-Ar-}	40
{-DI ⁴ r-}	41
/-gut-/	42
{-I ⁴ l-}	43
{-(I ⁴ n-}	44
{-I ⁴ r-}	45
{-(I ⁴ ş-}	46

{-t-}.....	47
/-ut-/	48
/-kla-/.....	48
{-mA-}.....	49
1.3.2.2 FİİLDEN İSİM YAPAN EKLER	50
/-ak/	50
/-lı/.....	51
/-ıntı/.....	51
/-ge/	52
/-gu/	52
/-giç/	52
{-GI ⁴ n}	53
{-I ⁴ }.....	53
{-(y)I ⁴ CI ⁴ }.....	54
{-(I ⁴)k}	55
{-(I ⁴)m}	56
{-(I ⁴)n}	57
/-tı/.....	57
/-ut/.....	58
2.2. ÇEKİM EKLERİ	59
2.2.1 İSME GELEN ÇEKİM EKLERİ	59
2.2.1.1 HÂL EKLERİ.....	59
2.2.1.1.1 Yalın Hâl.....	59
2.2.1.1.2 İlgi Hâli (GenitifHâli){+(n)I ⁴ n }, {+(y)In}, {+An}.....	60
2.2.1.1.3 Yükleme Hâli (Akkuzatif Hâli){+(y)I ⁴ }	61
2.2.1.1.4 Yönelme Hâli (Datif Hâli){+(y/n)A}	62
2.2.1.1.5 Bulunma Hâli (Lokatif Hâli){+DA}.....	65
2.2.1.1.6 Ayrılma Hâli (Ablatif Hâli){+DAn}	66
2.2.1.1.7 Vasıta Hâli (Instrumental Hâli){+(y)Lan}, {+(y)lA}, {+(I)n}, {+nile}, {+lee}, {+lin}	68
2.2.1.1.8 Eşitlik Hâli (Ekuatif Hâli){+CA}, /+çene/	70
2.2.1.1.9 Yön Gösterme Hâli (Direktif Hâli) /+an/.....	71

2.2.1.1.10 Hâl Ekleri Tablosu	71
2.2.1.2 İYELİK EKLERİ	72
2.2.1.2.1 İyelik Ekleri Tablosu.....	78
2.2.1.3 ÇOKLUK EKİ {+LAr}	79
2.2.1.4 AİTLİK EKİ {+kI ² }	80
2.2.1.5 SORU EKİ {mI ² }	80
2.2.2 FİİLE GELEN ÇEKİM EKLERİ.....	82
2.2.2.1 ŞAHIS EKLERİ	82
2.2.2.1.1 Şahıs Ekleri Tabloları	83
2.2.2.1.1.1 İyelik Kökenli Şahıs Ekleri Tablosu	83
2.2.2.1.1.2 Zamir Kökenli Şahıs Ekleri Tablosu.....	83
2.2.2.1.1.3 Emir Ekleri Tablosu	83
2.2.2.2 HABER KİPİ ÇEKİMLERİ	84
2.2.2.2.1 Görülen Geçmiş Zaman{+DI ⁴ }	84
2.2.2.2.2 Öğrenilen Geçmiş Zaman{+mI ⁴ ş}	86
2.2.2.2.3 Şimdiki Zaman {-(y)er/êr}, {-(y)eer/êêr}, {-(A/I ⁴)yor}, {-Ay}, {-(I ²)y}, /-ee/, /-êê/, /-e/, /-ê/, /-ier/, /-iyer/, /-isin/, /-(I)yur/.....	88
2.2.2.2.4 Geniş Zaman{-(I ² /A)r}	91
2.2.2.2.5 Gelecek Zaman{-(y)AcA(k)}, {-I ⁴ cA(k)}, {-(y)CA(k)}, {-(y)A/I ² cI ² }, {-(y)Acey}, /-acaa/.....	94
2.2.2.2.6 Haber Kipleri Tablosu	97
2.2.2.3 TASARLAMA KİPİ ÇEKİMLERİ.....	97
2.2.2.3.1 İstek çekimi{-II}, {-AI}, {-A}, {-Ay}, {-(y)AyI}, {-yIm}, /iyim/, {-(y)AsIn}, {(y)Allm}	98
2.2.2.3.2 Şart Çekimi{-sA}.....	100
2.2.2.3.3 Gereklilik Çekimi{-mAll}	101
2.2.2.3.4 Emir Çekimi{-sI ⁴ n}, {-(y)I ⁴ n}, {-(I ⁴)n ⁴ Iz}, {-sI ⁴ nLAr}.....	102
2.2.2.3.5 Tasarlama Kipleri Tablosu.....	103
2.2.2.4 FİİLLERİN BİRLEŞİK ÇEKİMİ.....	104
2.2.2.4.1 Hikâye Birleşik Çekimi	104
2.2.2.4.2 Rivayet Birleşik Çekimi.....	106
2.2.2.4.3 Şart Birleşik Çekimi.....	107
2.2.2.5 KATMERLİ BİRLEŞİK ÇEKİM	107

2.2.2.6 BİRLEŞİK FİLLER	107
2.2.2.7 EK-FİİL	108
2.2.2.7.1 Ek Fiilin Geniş Zamanı	108
2.2.2.7.2 Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı	109
2.2.2.7.3 Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı	110
2.2.2.7.4 Ek Fiilin Şartı	110
2.2.2.8 FİİLİMSİLER	110
2.2.2.8.1 Zarf Fiil (Gerundium)	111
{-(y)A}	112
{-(y)ArAk}	112
{-I ² }	113
{-(y)I ⁴ ncA}	114
/-incak/	115
{-(y)I ⁴ p}	115
{-(y)kAn(A)}	116
{-mAdA(A)n}	117
{-DI ⁴ kçA}	117
{-dUkçAn}	118
{-DI ⁴ ktA}	118
{-DI ⁴ ynAn}	119
{-dikten//dUktAn}	120
/-dından/	120
/-düünde/	121
/-dAAn/	121
2.2.2.8.2 Sıfat Fiil (Partisip)	122
{-Ar}	122
/-mez/	123
{-(y)An}	123
/-acak/	124
{-DI ⁴ k}	125
/-mI ² ş/	126
2.2.2.8.3 İsim Fiil (Infinitif)	126

{-mAk}	127
{-mA}	128
{-(I ⁴)ş}	128
2.2.2.9BİLDİRME EKİ/KOŞACI (COPULE)	129
SONUÇ	131
EKLER DİZİNİ.....	135
KAYNAKÇA.....	166
EK/ GAGAVUZ DESTANLARI	170
ÖZ GEÇMİŞ	171

KISALTMALAR

<i>age.</i>	: adı geçen eser
<i>agm.</i>	: adı geçen makale
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
bk.	: bakınız
C.	: cilt
çev.	: çeviren
ed.	: editör
MİFAD	: Millî Folklor Araştırma Dairesi
s.	: sayfa
S.	: sayı
S.S.C.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
TDAY-B	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten
TDK	: Türk Dil Kurumu
Yay.	: Yayınları

ÖN SÖZ

Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesiyle birlikte Türk dilinin Oğuz grubu yazı dillerinden biri olan Gagavuz Türkçesi, 20. yüzyılın başlarına kadar yazı dili haline gelememiş, daha çok sözlü gelenek üzerinden eserler vermiştir. 20. yüzyıldan itibaren Gagavuz Türkçesi hakkında yapılan çoğu çalışma ise ağız derlemeleri ve bunların yayımlanmasından oluşmuş ve bu durum yazı diline de yansıyan karışık bir imlanın doğmasına zemin hazırlamıştır.

Bu karışık yapı bir yandan Gagavuz Türkçesinin yazı dili olarak varlığını ortaya koymasını güçleştirirken, diğer taraftan da Gagavuz Türkçesinin grameri hakkında araştırma yapmayı ve ortak kurallar koymayı zorlaştırmıştır. Gagavuz Türkçesinin grameriyle ilgili Türkiye’de yapılan kapsamlı ilk çalışma Nevzat Özkan’ın 1993 yılında doktora tezi olarak hazırladığı ve 1996 yılında Türk Dil Kurumu Yayınları’nda basılan *Gagavuz Türkçesi Grameri* adlı eseri olmuştur. “Giriş, Ses Bilgisi, Cümle, Sözlük ve Metin Örnekleri” kısımlarından oluşan çalışma, bugün de önemini korumaktadır.

“Gagavuz Destanları’na Göre Gagavuz Türkçesinde Ekler” adlı bu çalışmada, Nevzat Özkan’ın hazırladığı ve Türk Dil Kurumu Yayınları’ndan çıkan *Gagavuz Destanları*(Ankara, 2007) adlı eserde geçen destan metinleri taranıp fişlenerek, metinlerde kullanılan ekler morfolojik ve fonolojik olarak ele alınmıştır. Taranan metinler; Köroğlu (12 varyant), Tepegöz (11 varyant), Dengiboz (3 varyant), Âşık Garip (2 varyant), Arzu ile Kamber (3 varyant), Şah İsmail (1 varyant), Gan-Kişi (1 varyant) ve Aleksandr Makedonskiy (1 varyant) olmak üzere 8 Gagavuz destanıdır. Adı geçen destan metinlerinde kullanılan her ekin tüm ses özellikleri, ayrıca eklerde meydana gelen ses olayları ve eklerin kullanıldıkları cümle bağlamında işlevleri tespit edilerek Gagavuz Türkçesinin ek yapısının ayrıntılı bir fotoğrafı çekilmiştir.

Çalışmamız *Giriş, İnceleme, Sonuç, Ekler Dizini ve Ek/Gagavuz Destanları* olmak üzere 5 ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş* kısmında Gagavuz Türkleri ve Gagavuz Türkçesi hakkında genel bilgi verilerek Gagavuz Türklerinin menşei, tarihi ve bugünkü durumlarına değinilmiş ayrıca Gagavuz Türkçesinin yazı dili olma serüveni ile Gagavuz edebiyatından kısaca bahsedilmiştir.

Çalışmamızın *İnceleme* kısmında, yukarıda bahsi geçen metinler taranarak kullanılan eklerin ses ve işlev haritası çıkartılmıştır. İnceleme kısmında kapsam, metinlerde kullanılan eklerdir. Gagavuz Türkçesinde var olan ancak taranan metinlerde kullanılmamış eklere yer verilmemiştir. Metinlerdeki örneklere dayanarak bazı eklerin morfepleri, bazı eklerin allamorfemleri verilmiştir. Eklerin ses özellikleri ve işlevlerinin tespiti için eldeki metinler temel alınmış, eklerin başka işlevleri ya da ses özellikleri varsa bunlar için gerekli yerlerde ayrıca bakılması için dipnot verilmiştir. Bazı eklerde karşılaştırma yapmak için Türkiye Türkçesine gidilmiş, bir farklılık var ise Türkiye Türkçesi temel alınarak açıklanmıştır. Eklerin tarihi seyrine yer verilmemiş, çağdaş Gagavuz Türkçesinde kullanıldığı şekilde ekler ele alınmıştır. Ancak ekte arkaik kullanım söz konusu ise bu durum ayrıca belirtilmiş ve ekin tarihi seyri için ilgili yerde dipnot verilmiştir.

İnceleme neticesinde elde edilen sonuçlar, çalışmamızın *Sonuç* kısmında özetlenmiştir. Taranan metinlerde kullanılan eklerin geçtikleri örneklerin yerlerine işaret etmek üzere bir *Ekler Dizini* de çalışmamıza ilave edilmiştir. Son olarak, verilen örneklerin yerlerinin tespiti ve bağlamını göstermeye yardımcı olması için, Nevzat Özkan'ın hazırladığı *Gagavuz Destanları* (Ankara, 2007) adlı eserin 99-178 sayfaları arasında yer alan orijinal destan metinleri, kitaptan taranıp metin ve sıra numarası verilerek *Kaynakça*'dan sonra *Ek* kısmında verilmiştir.

Sonuç olarak “Gagavuz Destanları’na Göre Gagavuz Türkçesinde Ekler” adlı bu çalışmada, *Gagavuz Destanları*’nda yer alan metinler taranmış, her ek için ayrı bir fiş açılarak ses özellikleri, ses olayları ve cümlede kullanıldıkları bağlama göre işlevleri belirtilmiştir. Bu inceleme ile Gagavuz Türkçesinin ek yapısına bir bütüncül tutulmaya çalışılmıştır. Klasik tasnifleme metoduna uyularak ekler, *Çekim Ekleri* ve *Yapım Ekleri* olmak üzere iki ana kol üzerinden incelenmiş ve aynı yazı grubu içerisinde olan Türkiye Türkçesi ile Gagavuz Türkçesinin ekleri de yer yer kıyaslama tabii tutulmuştur.

Bu çalışmanın fikir aşamasından olgunlaşma aşamasına kadar desteğini, bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen değerli hocam, Prof. Dr. Osman YILDIZ’a teşekkür ederim.

ÖYP05697-YL-13 proje numarasıyla tezime maddi desteklerinden ötürü Süleyman Demirel Üniversitesi Öğretim Elemanı Yetiştirme Programı Koordinasyon birimine teşekkür ederim.

GİRİŞ

1.1 GAGAVUZ TÜRKLERİNE KISA BİR BAKIŞ¹

Ortodoks Hristiyanlığı benimsemiş bir Türk topluluğu olan Gagavuzlardan Türkiye'de ilk olarak İstoyan Cansızov'un "Balkan Şib-i Ceziresinde Türkler" adlı makalesinde bahsedilir. Gagavuzlar hakkında ilk önemli bilgileri veren isim Yaşar Nabi Nayır, *Türk Gagavuzlar* olarak bahsettiği Gagavuzların adının, *gök* kelimesinden gelen *gaga* sözüyle Oğuz adının birleşmesinden meydana geldiğini belirterek bu Türklere, Gök-Oğuz denilebileceğini ekler.²

Atanas Manof'un Bulgarca kaleme aldığı ve Romence'ye de çevrilmiş olan, *Potekloto na Gagauzite i Tahnite Obiçay i Mavi* "Gagavuz menşei, âdetleri ve huyları" adlı önemli eseri, Türker Acaroğlu tarafından *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)* adıyla Türkçeye aktarılır ve bu eser, Gagavuzların Türkiye'de tanınmasında büyük pay sahibi olur.

Romanya'nın başkenti Bükreş'e elçi olarak atanan ve 1931'den 1944 yılına kadar buradaki elçilik görevini sürdüren Hamdullah Suphi Tanrıöver de Gagavuz Türkleri ile yakından ilgilenmiş hatta bazı Gagavuz gençlerinin Türkiye'ye gelip burada eğitim almalarını sağlamış, Gagavuz meselesinin devlet erkânı tarafından gündeme alınmasına da ön ayak olmuştur. Hamdullah Suphi'nin teklifi ile Romanya'daki Türklere öğretmenlik yapmak üzere Türkiye'den giden Zahit Boztuna, öğretmenlik yaptığı yıllarda Komrat ve civar bölgelerden derlediği halk edebiyatı metinlerini 1937- 1938 yıllarında *Varlık* dergisinde yayımlar. Ayrıca Besarabya Gagavuzlarından olan Petri Zevrak, "Gagauzlar arasında kullanılan halk ilaçları" adlı bir makaleyi 1939 yılında İstanbul'da neşreder.³

¹ Bu başlık altında aktarılan bilgiler için Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara, 1996 faydalanılmıştır.

² Yaşar Nabi Nayır, *Balkanlar ve Türklük*, Ulus Basımevi, Ankara, 1936, s.89.

³ Mihail Guboğlu, "Gagavuzların "Türkçe" Dili, Edebiyatı ve Tarihi Hakkında Araştırmalar Bibliyografya/Kaynakça Denemesi", Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül. 1985, Tebliğler I., Türk Dili, C.2, İstanbul, 1987, s.63-72.

Cumhuriyet döneminin ilk büyük ansiklopedi çalışması olan *Türk Ansiklopedisi*'ndeki Gagavuz Türkçesi ve Gagavuzlar maddelerini kaleme alan Hasan Eren ise bu Türk topluluğunun adını Gagavuz olarak kaydeder.⁴

G.A. Gaydarci, E.K. Koltsa, L.A. Pokrovskaya ve B.P. Tukan'dan kurulu heyet tarafından, N.A. Baskakov'un yönetiminde *Gagauzkogo - Russko - Moldavskiy Slovar* (Moskova, 1973) adıyla hazırlanan sözlük de Türkçeye çevrilip 1991 yılında yayımlanır.⁵ Bu eseri Gagavuz Türklerini genel olarak tanıtan ve folklorik metinlerinden örnekler sunan bir incelemeyle⁶ Gagavuz Türkçesi grameri⁷ üzerine yapılmış kapsamlı bir çalışma⁸ takip eder.

Daha önce Gagavuz Türkçesinin grameri üzerine bir doktora tezi hazırlayan Nevzat Özkan'ın, *Gagavuz Destanları*⁹ adlı çalışması da Gagavuz Türklerinin hem sözlü edebiyatı hem de dilleri hakkında önemli bilgiler verir. Köroğlu (12 varyant), Tepegöz (11 varyant), Dengiboz (3 varyant), Âşık Garip (2 varyant), Arzu ile Kamber (3 varyant), Şah İsmail (1 varyant), Gan-Kişi (1 varyant) ve Aleksandr Makedonskiy (1 varyant) olmak üzere 8 Gagavuz destanını yazıya aktaran Özkan, bunların hem Gagavuz Türkçesindeki orijinal şekillerini hem de Türkiye Türkçesine aktarımını gerçekleştirmiştir.

1.1.1 GAGAVUZ TÜRKLERİNİN MENŞEİ

Kaynaklarda daha çok “Hristiyan Türk topluluğu” olarak geçen Gagavuz Türklerinin menşei hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Nevzat Özkan'ın *Gagavuz Türkçesi Grameri* adlı kitabında konuyla alakalı olarak söylediklerinden yola çıkarak¹⁰ özetleyecek olursak Gagavuzların menşei hakkında beş temel görüş vardır.

⁴Hasan Eren, “Gagavuz Türkçesi”, Türk Ansiklopedisi, C. XVI, s.109; “Gagavuzlar”, Türk Ansiklopedisi, C. XVI, s.110.

⁵ Abdülmecit Doğru-İsmail Kaynak, *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1991.

⁶ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, *Gagauz Türkleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991.

⁷Gagavuz Türkçesi grameri üzerine yapılan yabancı dillerdeki birkaç çalışma için bk. N. A. Baskakov, “Gagauzkiy Yazık”, Tyurskie Yazıki, Akademiya Nauk SSSR İnstitut Yazıkoznaniya, Moskova, 1960; Lyudmila A. Pokrovskaya, *Grammatika Gagauzkogo Yazıka Fonetika i Morfologiya*, Moskova, 1964; “Kratkiy Oçerk Grammatika Gagauzkogo Yazıka”, Gagauzkogo- Russko- Moldavskiy Slovar, Moskova, 1973.

⁸ Özkan, *age*.

⁹ Nevzat Özkan, *Gagavuz Destanları*, TDK Yay., Ankara, 2007.

¹⁰Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, s.10-11.

Birinci görüş, Özkan'ın V. A. Moşkov, Atanas Manof ve Mihail Çakır'dan naklettikleri doğrultusunda Gagavuzların Oğuz kavminden gelen Hristiyan Türk topluluğu olduğu iddiasıdır:

V. A. Moşkov, Gagavuzlar için “1064 yılı yazında Tuna'yı geçerek Balkan topraklarına yerleşen Oğuz Türkleri'nin torunları”dır der.

Atanas Manof, “Oğuz kavminden gelen Hristiyanlar topluluğu” olarak görüşünü ortaya koyar.

Mihail Çakır ise “Türk Uzlar'dan, Türk Oğuzlar'dan gelen” topluluk şeklinde Gagavuz Türklerinin menşei hakkında görüşünü belirtir.

Yukarıda ifadelerine yer verilen üç araştırmacıya göre Gagavuzlar *Oğuz kavmine mensup Hristiyan Türk topluluğudur*. Bu düşünceye göre Gagavuzların ataları Oğuz Türkleridir ve Gagavuzlar, Hristiyanlaşmış bir Türk topluluğudur. Türk araştırmacılardan İbrahim Kafesoğlu da yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz Mihail Çakır'ın kanaatini kabul ederek Gagavuzların Türk Oğuzlarından geldiğini düşünür.

Gagavuzların menşeiine dair ikinci görüş, birinci görüşte olduğu gibi Gagavuzların Anadolu'dan göçen Selçuklu Türklerinden oldukları iddiasıdır. Nevzat Özkan'ın bahsi geçen kitabında aktardıklarından yola çıkarak söyleyecek olursak ilk olarak Bulgar tarihçi G. D. Balaşçev, *Seyyid Lokman Oğuznâmesi*'ni dayanak göstererek Gagavuzların atalarının II. İzzeddin Keykavus önderliğinde Anadolu'dan göçen Selçuklu Türkleri olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiayı daha sonra Paul Wittek, *Yazıcıoğlu Selçuknâmesi*'ne dayandırdığı bilgilerle kuvvetlendirmiştir. Bu görüşe göre Gagavuzlar, Anadolu'dan göçüp Dobruca'ya yerleşen Selçuklu Türkleridir. Hristiyan topluluklar içinde kalan bu Selçuklu Türkleri zaman içinde belirli tesirler altında Hristiyanlaşmışlardır. Türk araştırmacılardan Faruk Sümer de Wittek'in bu görüşlerine katılır. Kemal H. Karpat ise bazı çekincelerle birlikte Wittek gibi Gagavuzların Anadolu'dan göçen Selçuklu Türkleri olduklarını kabul eder. İslam Ansiklopedisi'ndeki Gagavuz maddesinin de yazarı olan Włodzimeierz Zajaczkowski de Gagavuzları Oğuz boyları ve Selçuklu Türklerine bağlayan bu tezin en yaygın tez olduğu sonucuna varır.¹¹

¹¹ Özkan, *age.*, s. 11.

Gagavuzların menşei hakkında üçüncü ve Özkan'a göre belki de en tutarlı tez, Gagavuzların değişik Türk boylarının karışması ve kaynaşması ile ortaya çıkmış bir Türk topluluğu olduğunu iddia eden tezdur.¹² Nevzat Özkan'ın bu tezle ilgili aktardıklarına göre:

Tadeusz Kowalski, Gagavuzların farklı Türk boylarının karışıp kaynaşmasıyla ortaya çıkmış bir Türk topluluğu olduğunu iddia eder ve bu iddiasını desteklemek üzere Gagavuzların üst üste üç tabakadan teşekkül ettiğini belirtir ve bu tabakaları şu şekilde sıralar:

1. En eski tabaka, kuzeyden gelen bir Türk topluluğunun kalıntısıdır.
2. İkinci tabaka Osmanlıların gelişlerinden daha önceki bir devre uzanan güneyden gelen kuvvetli bir gruptur.
3. Üçüncü tabaka Osmanlı devrinin Türk kolonilerinden ve Türkleşmiş unsurlarından teşekkül etmiştir.

Sonuç olarak ilk tabaka ile karışan ikinci tabaka güneyden getirdikleri dil karakterlerinin hususiyetlerini topluluğun geneline yaymıştır.¹³

Bu görüşün dayandığı en eski temel tabaka, yani Kuzeyden gelme teorisinden ilk bahseden Çek tarihçi Jirecek'tir. Jirecek bu tabakayı Kumanlara bağlamayı uygun görürken, bir başka araştırmacı Bulgar Mladenov, Gagavuzları oluşturan bu en eski tabakayı Asparuh Bulgarları, Kumanlar ve Oğuzlara dayandırmayı uygun görür. Bir başka Çek araştırmacı Şkorpil Kardeşler de Gagavuzların temelini Asparuh Bulgarlarına bağlar.¹⁴

Türk araştırmacılarından Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, *Gagauz Türkleri* (Ankara, 1991) adlı çalışmalarında Kowalski'nin bu görüşüne dayanarak şu ifadelere yer verirler:

¹² Özkan, *age.*, s. 11.

¹³ Tadeusz Kowalski, "Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili", çev. Ö. F. Akün, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 3-4, 1949, s. 490-500.

¹⁴ Özkan, *age.*, s. 12.

“O halde, kısaca ifade etmek gerekirse; Gagavuzlar; Peçenek, Uz ve Kumanlarla Anadolu Selçuklu Türkleri’nden meydana gelmiş, onların sentezi olan bir Türk toplumdur.”¹⁵

Gagavuzların menşesine dair diğer iki görüş ise Gagavuzların *Türkleşmiş Bulgar* ve yahut *Türkleşmiş Rum* olduğu hakkındadır. Bu iddialara göre Osmanlı Devleti’nin baskıları ve yasakları neticesinde kendi dillerini konuşamayan Bulgar veya Rum halkları zamanla dillerini ve kültürlerini unutarak Gagavuz olmuşlardır. Öyle görülüyor ki Bulgarlar ve Rumlar birlikte yaşadıkları bu topluluk üzerinde hâkimiyet kurma düşüncesi ile onları kendilerine bağlamayı uygun görmüşlerdir. Ancak birbirine çürüten bu iki tez, bugün dillerini ve kültürlerini sürdürebilen diğer Bulgar ve Rumların varlığıyla kabul edilebilir olma düşüncesinden uzaklaşıyor.¹⁶

Gagavuzların menşesine dair tüm bu görüşleri değerlendirdiğimizde Nevzat Özkan’ın da ifade ettiği gibi “Gagavuzları farklı Türk boylarının karışması ve kaynaşmasından oluşan bir Türk topluluğu” olarak değerlendiren görüş tarihi sürece daha uygun gözükmektedir. Türkiye Türkçesinde Gagavuzların diliyle ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Nevzat Özkan’ın *Gagavuz Türkçesi Grameri* (Ankara, 1996) adlı eserinde Gagavuzların menşesine dair yaptığı açıklamayı buraya nakletmeyi uygun görüyoruz.

“Gagavuzlar, dil ve kültür özellikleri bakımından büyük ölçüde Oğuz Türkleri’ne yaklaşmakla beraber, çalışmamızın gramer bölümündeki mukayeselere bakıldığında da görüleceği gibi; Gagavuz Türkçesi, Karadeniz’in kuzeyindeki Kırım Türkleri’nin ve güneyindeki Trabzon, Rize, Gümüşhane gibi Peçenek, Kıpçak izlerinin kuvvetli olduğu yerleşim merkezlerinin dil özellikleriyle büyük yakınlıklar göstermektedir. Ayrıca, Gagavuzlar arasında çok kuvvetli bir İslami kültür bakiyesi olduğu dikkati çekmektedir. Bu husus sadece Osmanlı idaresinde yaşamış olmakla açıklanamaz. II. İzzeddin Keykavus’la birlikte Balkanlar’a geçen ve “Saru Saltuk fevt olduğundan sonra mürted ve ahriyan oldılar” denilen Türkler de Gagavuzlar’ın asıl

¹⁵ Güngör-Argunşah, *age.*, s. 2.

¹⁶ Özkan, *age.*, s. 13.

nüvesini teşkil eden Hıristiyan Türklerle karışmıştır. Selçuklu fütûhatından ve Osmanlı hâkimiyetinden çok önce Anadolu'ya yerleşen ve çeşitli sebeplerle Hıristiyanlaşan, Karamanlı alfabesiyle Türkçe bastıkları Hıristiyanlığa dair kitaplar ve İncillerle Gagavuzlar'ın Türkçe dinî eğitim almasını sağlayan Türkler de zaman içinde yaşanan göçlerle Gagavuzlar'a karışmış olmalıdır.”¹⁷

1.1.2 GAGAVUZ TÜRKLERİNİN TARİHİ

Gagavuz Türklerinin tarihi, 4. yüzyılda Hunlar'ın Avrupa içlerine uzanmasıyla başlar. Karadeniz'in kuzeyinden Bulgar, Hazar, Peçenek Kuman ve Uz akınlarıyla devam eder. 11. yüzyılda Anadolu kapılarını açan Müslüman Selçuklu Türkleri ve onların ardından gelen Osmanlı Türklerinin Balkanlar'a girmesiyle çeşitlenip 20. yüzyılın başlarında Türk varlığının Balkanlar ve Orta Avrupa'dan büyük ölçüde çekilmesiyle yeni bir döneme giren çok renkli bir seyir takip eder.¹⁸

“Gagavuz Türklerinin Menşei” başlığı altında ele aldığımız üçüncü görüşte geçtiği üzere bu Türk topluluğu içerisinde önemli izler bırakmış olan Peçeneklerden¹⁹ kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a uzanan Türk boyları arasında bu bölgede en derin izler bırakanların başında gelen Peçenekler, 8. ve 11. yüzyıllar arasında önce Balkaş gölü civarında Aşağı Sırderya ile İdil boylarında, sonra Güney Doğu Avrupa ve Balkanlar'da yaşamışlardır. 11. yüzyıldaki Türk boyları hakkında bilgi veren Kaşgarlı Mahmud, Peçenekleri Oğuzlardan bir boy, Rum yakınında oturan Türklerden bir bölük olarak açıklar. Bizans ve Rus kaynaklarında da adından sık sık bahsedilen Peçenekler, Bizans İmparatoru Konstantin Porphyrogennetos'un belirttiğine göre, Yayık ve İdil boylarında Hazarlar ve Uzlarla birlikte yaşarken ticaret yollarını tehdit ettikleri için bu bölgeden uzaklaştırılmışlardır. Bizans ile devamlı mücadele halinde olan Peçenekler nihayet 29 Nisan 1091 yılında yapılan Lebni Savaşında Kumanların da desteğini alan Bizans ordusu karşısında büyük bir yenilgiye uğramış ve siyasi güçlerini

¹⁷ Özkan, *age.*, s. 14-15.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. <http://ekitap.kulturizm.gov.tr/Eklenti/11647,gagavuzturkleri.pdf.pdf?0> erişim tarihi: 05.05.2015

¹⁹ Akdes Nimet Kurat, “Peçenekler”, İslam Ansiklopedisi, C. IX, s. 539-543.

kaybetmişlerdir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bazı araştırmacılar Gagavuzların menşei Peçeneklere dayandırmaktadır.²⁰

Gagavuz Türklerini oluşturan Türk boylarından bir diğeri de Kumanlar (Kıpçaklar)dır²¹. Diğer Türk boylarının kendi aralarında ve bu boyların Bizans ve Rusya'yla olan mücadelelerinde önemli rol oynayan Kumanlar, Balkan coğrafyasında da önemli izler bırakmışlardır.²²

Gagavuzların menşei söz konusu olduğunda adı sıklıkla geçen diğer Türk boyu Uzlar, 10. yüzyıl sonlarına doğru Rusya'nın Suzdal Rostov bölgesinden Orta İdil'in batısına, Sura ve Oka ile Don nehirlerinin başlarına kadar yayılmışlardır.²³

Başlıca bu üç büyük Türk boyunun karışmasından, etkileşmesinden ve diğer bazı grupların birleşmesinden oluşan Gagavuz Türkleri günümüzde "Moldavya S.S Cumhuriyet'in güneyinde, Komrat Çadrlunga, Kongaz, Traklıya ve Vulkanesti Kasabaları ile Ukrayna S.S.C'nin güneyinde Zaporaje, Odessa bölgesinde; Rusya S.S.C.'nde Rostov bölgesinde"²⁴ yaşamaktadırlar.

1298 yılında Gagavuz Devleti'nin kurulduğu bölge Yıldırım Bayezid tarafından fethedilir ve Gagavuzlar, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki gücü çözülmeye başlayana kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalırlar. Bu dönem kimi araştırmacılar tarafından olumlu olarak değerlendirilirken kimi araştırmacılar tarafından ise "karanlık dönem" olarak belirtilmiştir.²⁵

Gagavuz Türklerinin bundan sonraki tarihi seyri için Özkan'ın şu ifadelerine yer verelim:

"Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda dağılma durumuna gelmesi, özellikle Balkanlar'da isyanların artmasına paralel olarak rahat ve huzurun kaçması, halkın korunmasız kalması üzerine Tuna boylarından Karadeniz'in güney batısına ve Varna,

²⁰ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11647.gagavuzturkleripdf.pdf?0> erişim tarihi: 05.05.2015

²¹ Kumanlar (Kıpçaklar) hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul, 2006, s. 179-196; Fahrettin Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi, S. 121, Ankara, 1992.

²² Özkan, *age.*, s. 17.

²³ Özkan, *age.*, s. 17.

²⁴ Güngör; Argunşah, *age.*, s.1.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Włodzimirz Zajaczkowski, *"Gagauz Folkloru"*, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I. C., MİFAD Yay., Ankara, 1976, s. 234.

Kavarna, Balçık, Silistre vilayetlerine yayılan ve Dobruca'da yoğunlaşan Gagavuz nüfusu, 1734-1739 ve 1768-1774 yılları arasında yapılan Rus savaşlarından etkilenmiş, Bulgarlar'ın aynı dönemde başlayan yer değiştirmesine bağlı olarak Balkan yarım adasından Tuna yoluyla Rusya'ya göçmüşler; 1801-1812 yılları arasında Basarabya'ya yerleşmişlerdir."²⁶

Basarabya'da 1770 yılında iki koloni ve iki köy kuran Gagavuzlar, 1818'de Bucak'a yerleşirler. 1809 yılında Keybey ve 1811 yılında Komrat, Kurç, Çeşmeköy, Etulya, Karakurt, Eski Troyan, Beşgöz ve Kongaz'da olmak üzere yerleşim bölgeleri açarlar. Rus hâkimiyeti altında bir süre sulh içinde yaşasalar da Ruslaştırma politikaları nihayet Gagavuzları da etkiler ve 6 Ocak 1906'da Komrat'ta isyan başlatırlar. Kısa süre içinde Çarlık Rusyası tarafından bastırılan isyanı 1917-1920 yılları arasında süren ikinci isyan takip eder. Basarabya'nın Romanya tarafından işgali üzerine Rusya'ya sığınan Gagavuzlar, 1930'lu yıllarda Stalin'in ağır politikaları boyunca sessizlik içinde yaşarlar.²⁷

10 Şubat 1947'de Paris Antlaşması ile yeniden Rusya'ya bağlanan Basarabya'da 1957 yılında Gagavuzlar tarafından bazı dalgalanmalar görülse de Sovyet Rusya tarafından 1961'de bu hareketlilik bastırılır. Dönemin önderlerinden Gorbaçov'un idaresinde Gagavuzlar arasında bazı örgütlenmeler görülür ve nihayet 1987 yılında aydınların bir araya gelmesiyle *Gagavuz Halk Hareketi* kurulur. 1989 yılında yapılan ilk kurultayda Stefan Bulgar başkan seçilir. Bundan sonra daha sistematik faaliyetlerle ilerleyen Gagavuzlar 20 Ağustos 1990'da Moldavya'dan ayrılarak bağımsız bir devlet kurduklarını açıklar ve ilk genel seçimlerini 26 Ekim 1990'da gerçekleştirirler. Toplanan Gagavuzistan Millî Parlemtosu'nun başkanlığına 52 yaşında bir mühendis olan Stepan Topal getirilir ve "gök mavi zemin üzerine yaldızlı bozkurt başı" bayrak olarak kabul edilir. Moldavya Cumhuriyeti, 1994 yılında aldığı bir kararla Gagavuzistan'ın idari yetkisini Gagavuz halkına devrettiğini açıklar ve bu çerçevede hazırlanan "Gagavuz Yeri'nin Özel Yasal Statüsü" 23 Aralık 1994 tarihinde kabul edilir.

²⁶ Özkan, *age.*, s. 23.

²⁷ Özkan, *age.*, s. 23.

Günümüzde Gagavuz Türkleri; resmi dili Gagavuz Türkçesi, Romence ve Rusça olan ve özerk cumhuriyet olarak tanımlanan Gagavuz Yeri'nin yönetimine sahiptirler. Kesin sınırları 5 Mart 1995'te yapılan referandum ile belirlenen Gagavuz Yeri'ne 31 yerleşim biriminin katılma kararı çıkmıştır.

1.1.3 GAGAVUZ TÜRKLERİNİN YAŞADIKLARI YERLER ve NÜFUSU

Günümüzde Gagavuzlar, Moldavya'nın güneyinde yer alan Gagavuz Yeri'nde, başta Basarabya olmak üzere Komrat, Çadır, Kangaz, Tarakliye bölgeleri ile küçük bir Gagavuz topluluğunun 1908-1914 yılları arasında göçtüğü Doğu Kazakistan, Kırgızistan'da Frunze ve Özbekistan'da Taşkent'te yaşamaktadırlar. Ayrıca Bulgaristan'ın Varna, Dobruca, Vombol ve Topolovgrad bölgeleri ile Romanya'nın Dobruca yakınlarında yer alan birkaç yerleşim merkezinde de yaşayan Gagavuz halkı mevcuttur. Bunlarla birlikte Yunanistan'ın Kesarya şehri ile Makedonya'nın güney doğusu ve Ukrayna'nın güneyinde yer alan Zarporoje ve Odesa çevrelerinde yaşayan Gagavuzlar vardır.²⁸

Gagavuzların nüfusuna dair Özkan'ın G. Nikolayeviç Topuzlu'dan aktardığı, 19 Mayıs 1990 tarihli *Ana Sözü* adlı gazetede yayınlanan yazıya göre Gagavuzların BDT ülkelerindeki nüfus dağılımı şu şekildedir:

	1979	1989
Moldavya	138.000	153.458
Ukrayna	29.398	32.017
Rusya	4.176	10.057
Kazakistan	752	978
Beyaz Rusya	152	188
Özbekistan	111	240
Gürcistan	119	206
Azerbaycan	137	105
Türkmenistan	187	280
Litvanya	44	40
Estonya	41	69
TOPLAM	173.117	197.738

²⁸ Özkan, *age.*, s. 26.

Gagavuzların dünyadaki toplam nüfusu hakkında değişik tahminler bulunmaktadır. Bu durumun oluşmasında, Topuzlu'nun da ifade ettiği gibi pek çok Gagavuzun ki buna kendi anne babası da dâhildir, kayıtlara Rus veya kendisi gibi Bulgar olarak geçmesinin etkisi büyüktür. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Gagavuzların gerçek nüfus bilgilerine ulaşmak oldukça güçtür. Ancak yine de Gagavuzların sayısı hakkında bazı araştırmacıların tahminleri vardır. Gagavuzlar hakkında ilk önemli bilgileri veren Yaşar Nabi Nayır, 1936 yılının sayımlarına göre Bulgaristan'da 50 bin, Besarabya'da 300 bin Gagavuz'un yaşadığını belirtir.²⁹ Nayır ile aynı yıllardan bahseden Atanas Manof, Gagavuzların Bulgar olarak kaydedildiği notunu düşer.³⁰ Gagavuz nüfusuna dair bir başka tahmin de Bulgaristan göçmenlerinden Mehmet Çavuş'a aittir. Çavuş, Bulgaristan'daki Gagavuz nüfusunu 340 bin olarak belirtir.³¹ Dionis Tanasoğlu ise Moldavya'da 200 bin, Bulgaristan'da yaklaşık 60 bin ve Romanya'nın Dobruca bölgesinde 5-6 bin civarında Gagavuzun yaşadığını söyler. Buna karşılık A. Bican Ercilasun, Romanya ve Bulgaristan'da yaşayan Gagavuzları da dâhil ederek dünya üzerindeki toplam Gagavuz nüfusunun 200 ila 500 bin arasında olduğunu belirtir.³²

1.1.4 GAGAVUZ TÜRKLERİ VE KÜLTÜREL HAYAT

Ortodoks Hristiyanlığı benimsemiş ve farklı Türk boylarının karışık kaynaşmasıyla oluşmuş bir Türk topluluğu olmasına rağmen Gagavuzların kimliğinde belirleyici unsur Oğuz Türklüğüdür. Nitekim Gagavuzlar, Oğuz grubu Türk topluluklarından biri olarak anılır.

Hristiyan olmalarına rağmen dinî hayatlarının kendilerine has bir yapısı vardır ve klasik Hristiyanlıktan farklıdır. Gagavuzlar, Hristiyanlığın Ortodoks ve Katolik olmak üzere ikiye ayrılmasından sonra Bizans'ın da etkisiyle Ortodoks Hristiyanlığı benimsemişlerdir. Ancak Gagavuzların Hristiyanlığı diğer Hristiyanlara göre oldukça farklıdır hatta öyle ki Gagavuzların dinî yaşantılarında Hristiyanlıkla İslamiyet adeta iç içe geçmiş durumdadır. Mesela Gagavuzlar, domuzu pis kabul ederler veya

²⁹ Yaşar Nabi Nayır, *age.*, s. 89.

³⁰ Atanas Manof, *Gagavuzlar (Hristiyan Türkler)*, çev. Türker Aceroğlu, Ankara, 1939, s. 39.

³¹ Mehmet Çavuş, "Bulgaristan'daki Millî Azınlıklar", Türk Kültürü, C. XXV, S. 290, Haziran 1987, s. 343.

³² Ahmet Bican Ercilasun, "Gagavuzlardan Yeni Haberler", Türk Kültürü, C. XXVII, S. 316, Ağustos 1987, s. (31) 479.

İslamiyet'te olduğu gibi ölülerini yıkarlar. Bu ve benzeri hususlar gösteriyor ki İslamiyet kanalıyla Gagavuzların yaşamlarına geçmiş bazı davranışlar mevcuttur. Kowalski'nin Gagavuzların menşei konusunda yaptığı üç katmanlı açıklamaya uygun olarak, Hristiyan Gagavuzların dinî yaşamlarına girmiş bu İslami öğelerin kaynağının Keykavus ve Sarı Saltuk kanalıyla Dobruca'ya gelen ve daha sonra burada Hristiyanlaşan Müslüman Türkler olduğunu söyleyebiliriz. Bu iddiayı destekler nitelikte olarak; Slav, Rum ve Romenlerin Tanrı için *Boje, Theos, Romn, Romnezeu* adlarını kullanmalarına karşılık Gagavuzların Tanrı için Arapça *Allah* sözünü tercih etmeleri kayda değer bir farklılıktır.³³

Gagavuz Türklerinin gelenek, görenek ve başka pek çok noktada da diğer Türk boylarıyla benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Mesela tarımla uğraşan Gagavuzların harman şekilleri Anadolu Türklerinin harman şekilleriyle büyük benzerlik gösterir. Veya Müslüman Türkler gibi Gagavuzlar da muska kullanır, bazen bu muskayı Hristiyanlığın ana sembollerinden haçla birlikte takarlar. Yine Anadolu Türklüğünde sıklıkla rastlanan nazar ve nazardan korunmak için kullanılan nazar boncuğu takma geleneği de Gagavuz Türklerinde görülür.

Evlilik ve evlenme ile ilgili kız isteme, nişan, düğün, yüz görümlüğü gibi adetlerde de Gagavuzlarla Türkiye Türkleri arasında büyük benzerlikler görülür. Ayrıca Türk dünyasında ve Türkiye'de yaygın olarak kutlanan mevsime bağlı bayramlar, Nevruz ve Hıdırellez de Gagavuz Türkleri tarafından kutlanır.

Gagavuz Türkleri, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yakın ilgisi neticesinde Türkiye Türkleri için önemli hale gelmiştir. 23 Aralık 1994 tarihinde özerklik statüsü kazanan Gagavuzlar yıllarca maruz kaldıkları yabancı kültürün etkilerinden kurtulma arayışına girmişlerdir. Onların bu arayışı ve Türkiye'nin Gagavuzlara karşı olan yakın ilgisi neticesinde 85 Gagavuz öğrenci yaz kursları için 1992 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Öğrencilerin Türkiye'ye gelmesinden ardından öğretim üyeleri de Türkiye'ye gelir. Aynı şekilde Türkiye'den çok sayıda bilim adamı, öğretmen ve öğrenci de Gagavuz Yeri'ne gider. 1994 yılına gelindiğinde Kışinev'de Gagavuz Türkçesiyle eğitim veren bir okul açılır ve Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, TİKA, Millî Eğitim

³³<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11647.gagavuzturkleri.pdf?0> erişim tarihi: 05.05.2015.

Bakanlığı, Yüksek Öğrenim Kurumu gibi eğitim ve kültür kurumlarının desteğiyle basılan Türkçe ders kitapları bölgeye gönderilir.³⁴

1.2 GAGAVUZ TÜRKÇESİNE KISA BİR BAKIŞ³⁵

Zeynep Korkmaz'ın ifadeleriyle, “Oğuz Türkçesinin en batıda kalan ve en küçük kolunu oluşturan Gagavuzca, Balkanlarda *Moldova Cumhuriyeti*'ne bağlı *Gagavuz Yeri*'nde, Ukrayna'nın güneybatısında, Odessa ile Romanya'nın Dobruca Bölgesinde, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda, Yunanistan'ın Kesery bölgesinde ve son yıllardaki göçlerle Kuzey Kafkasya ve Kazakistan'daki bazı yerleşim yerlerinde yaşayan Gagavuzların konuştuğu dildir.”³⁶

Türk lehçe ve şivelerini tasnif eden Türkologlardan Rasanen, Gagavuz Türkçesini; Türkmen, Azeri ve Osmanlı Türkçeleriyle birlikte Oğuz şivesi olarak ele alır ve Gagavuz Türkçesini Oğuz grubunun güneybatı grubu olarak adlandırır. Rasanen'e göre Gagavuz Türkçesinin sınırları Kuzeydoğu Bulgaristan ve Moldavya'dır.

Gagavuz Türkçesini, Balkan Türkçesi ile birlikte Oğuz-Bulgar bölümünün günümüzdeki şivelerine dâhil eden Baskakov, Oğuz Türkçesine dayandırdığı Balkan Türkçesi ile Osmanlı Türkçesine dayandırdığı Rumeli Türkçesini birbirinden ayırır. Baskakov, Balkan Türkçesinin Oğuz Türkçesinin bir kolunun Hazar, Kırım ve Tuna yoluyla Balkanlar'a girmesi ve daha önce burada var olan Peçenek-Uz unsurları ile karışması ile oluşup daha sonra 14. yüzyılda güneydoğudan gelen Osmanlı Türkçesi ile temas ederek bugünkü hâlini aldığını belirtir.

Balkanlar'da kullanılan Türkçeyi, Tuna ve Balkan Türkçesi olarak iki ana kola ayıran Gerhard Doerfer, Gagavuz Türkçesi ile Bulgaristan Türk ağızlarını Tuna Türkçesine, Dobruca Tatar ve Nogay Türklerinin ağızları ile Bosna'da yaşayan Türklerin ağızlarını ise Balkan Türkçesine dâhil eder.

³⁴ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11647,gagavuzturkleripdf.pdf?0> erişim tarihi: 05.05.2015

³⁵ Bu başlık altında aktarılan bilgiler, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11647,gagavuzturkleripdf.pdf?0>(erişim tarihi: 05.05.2015) adresinden derlenmiştir.

³⁶ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, TDK Yay., Ankara, 2013, s. 169.

Tadeusz Kowalski ise Gacal ve Gagavuz Türkçelerini aynı diyalektolojik grup içinde ele alır ve ikisine birden Tuna Türkçesi adını verir. Bu iki ağzın Osmanlı (Türkiye) Türkçesinin bir ağzı olduğunu belirten Kowalski, Tuna Türkçesinin Karadeniz'in kuzeyindeki Türk ağızları ve Kuzeydoğu Anadolu ağızları ile benzerliğine dikkati çeker.³⁷

1.2.1 GAGAVUZ TÜRKÇESİNİN YAZI DİLİ OLMA SERÜVENİ

Türkçe, kendi tarihi seyri ve gelişimi içerisinde 13. yüzyıla kadar tek bir yazı dili olarak gelmiştir. Siyasi sınırların genişlemesi, Türk boylarının birbirlerinden uzak ve farklı bölgelere yerleşip buralarda devletler kurmaları, farklı dillerin Türkçe üzerindeki etkileri vb sebepler neticesinde ise Türkçenin farklı yazı dilleri olmuştur. 20. yüzyılın başlarına kadar Doğu ve Batı olarak adlandırılan iki kültür ve dil merkezi olan Türkçenin gelişimi bu iki merkez üzerinden devam etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin dağılması ve 19. yüzyılda Doğu Türklüğünün Çarlık Rusyası'nın kontrolü altına girmesi ve bazı siyasi emeller, birden çok yazı dilinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Sovyetler Birliği yönetiminde bir yazı diline dönüştürülen son Türk ağız alanı Gagavuz Türkçesi olur. Gagavuz Türkçesi, çağdaş Türk lehçe ve şive tasniflerinde ele alındığı şekilde, yön olarak Güney veya Güney-Batı grubuna; tarihî Türk kavimlerine göre Oğuz grubuna ve fonetik kıstaslara göre *dağlı* grubunun *yev* alt bölümüne aittir.³⁸

Tüm Gagavuz ağızlarının ana esasını Oğuz Türkçesinin oluşturduğunu düşünen Baskakov, Gagavuz Türkçesinin söz diziminde karşılaşılan Türkçe dışı unsurların kaynağının da İslav, Romen ve Yunan dilleri kaynaklı olduğunu iddia eder.³⁹ Bir ağız alanı olarak Gagavuz Türkçesi ilk defa Moşkov'un dikkatini çekmiş ve 1890'lı yıllarda derlediği Gagavuz Türkçesine ait metinleri 1896'dan itibaren yayımlamaya başlar. Nevzat Özkan'ın yaptığı tasnife göre Gagavuz Türkçesinin; Merkez ağzı, Güney ağzı, Bulgaristan Gagavuz ağzı, Romanya Gagavuz ağzı, Orta Asya Gagavuz ağzı ve Yunanistan Gagavuz ağzı olmak üzere 6 temel ağzı vardır. Yunanistan'ın resmi politikası sonucu Yunanistan Gagavuz ağzı ile her hangi bir yayın yapılmamıştır.

³⁷ Kowalski, *agm.*, s. 494-500.

³⁸ Nevzat Özkan, "Ağız Alanından Yazı Diline Geçiş: Gagavuz Türkçesi Örneği", *Turkish Studies*, volume 8/9, Summer 2013, s. 85-94.

³⁹ Özkan, *agm.*, s. 88.

Gagavuz ağzının yazı alanına geçişi için ilk adım sayılabilecek eser 1810 yılında Viyana’da basılan *Psaltır* adlı manzumedir. Bu adımdan sonra uzunca bir süre Gagavuz dilinde eser yayımlanmaz. Nihayet Mihail Çakır, Gagavuzların kendi dilleriyle ibadet edebilmeleri için ve uzun uğraşlar sonucunda dini kitaplar yayımlamak üzere izin alır ve ilki 1904 yılında Rus kiriliyle olmak üzere Gagavuz dilinde dini kitaplar basılmaya başlanır. Mihail Çakır’ın bu girişimi daha sonra girişilen Gagavuz Türkçesini yazı diline dönüştürme çabalarına da temel olur.⁴⁰

Sovyetler Birliği’nin 1957 yılında çıkardığı bir kanunla Gagavuzların standart bir dil ile eğitim yapmalarına izin verilmiş ve bu iznin ardından 1 Eylül 1958 tarihi itibariyle Gagavuz okullarında ilkokul 1., 2. ve 3. sınıflarda bütün dersler Gagavuz Türkçesiyle okutulmaya başlanmıştır. Ders kitaplarını ise Gavril Gaydarci, Nikolay Babaoglu ve Dionis Tanasoglu gibi Gagavuz aydınları hazırlamıştır.⁴¹ Sovyet döneminde kabul edilen bu yazı dili ile yayımlanan ilk eser ise Dionis Tanasoglu’na ait *Bucaktan Soslär* adlı antoloji kitabı olmuştur. *Bucaktan Soslär*’in ardından N.İ. Babaoglu’nun *Gagauz Folkloru* isimli kitabı yayımlanır. 1957-1990 yılları arasında Sovyet sistemi içerisinde Gagavuz Türkçesi ile yayımlanan eserlerin çoğunu ağız derlemelerine dayalı halk edebiyatı metinleri oluşturur. Bu yoğun ağız derlemeleri Gagavuzların sözlü kültürlerinin kayıt altına alınmasında önemli bir paya sahip olmuştur.⁴²

1.2.2 GAGAVUZ TÜRK EDEBİYATI

Gagavuz Türklerine ait sözlü ve yazılı edebiyat tıpkı tarihleri ve kültürleri gibi çok renkli bir görünüme sahiptir. Gagavuzların menşeyini oluşturan farklı Türk boylarından gelen kültürel değerler, hatıralar; dinî yakınlıkları sebebiyle başta Balkan milletleri olmak üzere diğer Hristiyan milletlerden aldıkları unsurlarla çok yönlü kültürel bir sentez oluşturmuş ve bu sentez belli ölçülerde ahenkli bir şekilde Gagavuz edebiyatına da yansımıştır.

⁴⁰ Özkan, *agm.*, s.90.

⁴¹ Hazırlanan ders kitapları için birkaç örnek: N. P. Arabacı- L.A. Pokrovskaya - D. N. Tanasoglu, *Gagavuz Dili 4.-5. Klasslar için, Kişinev*, 1959; N. İ. Baboğlu- İ. İ. Baboğlu, *Gagauz Dili Sintaksis IX- X Klasslar için*, Kişinev Lumina, 1988.

⁴² Özkan, *agm.*, s. 91.

Gagavuzlar millî varlıklarını, dillerini, kültürlerini korumak için devamlı bir mücadele içerisinde olmuş, belki de bu mücadelenin kodlarını en güzel şekilde edebi metinlerine, masallarına, destanlarına, türkülerine nakşetmişlerdir. 20. yüzyılın başlarına kadar yazılı edebiyatları olmasa da duygularını, hatıralarını sözlü edebiyat ürünleri ile yaşatmışlardır. Ayrıca yazılı ürün ortaya koyamadıkları dönemlerde de kendilerine en yakın Türk topluluğunun yazılı kültürünü paylaşmışlardır. Gagavuzlar için 20. yüzyılın başlarına kadar bu topluluk Anadolu'da yaşayan Karamanlılar olmuştur. Karamanlılar, Anadolu'da yayımladıkları İncil, dini şarkılar, azizlerin hayatları gibi dini metinler ile Nasreddin Hoca fıkraları, Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Köroğlu, Şah İsmail, Arzu ile Kamber gibi halk edebiyatı eserlerini Yunan alfabesiyle basıp kendileri gibi Hristiyan olan Gagavuzlara ulaştırıyorlardı.⁴³

Sovyetler döneminde yaşanan baskı politikası, çok milletli yapıdan tek millet yaratma çabaları edebi geleneği henüz oluşmamış Gagavuzları da olumsuz olarak etkilemiştir. Bu politikalar neticesinde başlarda Rus edebiyatının klasik eserlerinden ilham alınarak kaleme alınan eserler de olmuştur. Öte yandan sözlü edebiyat geleneğinde Anadolu ve Balkan coğrafyasında yaşayan Türk milletleriyle yer yer benzerlik ve ortaklık gösteren masallar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, maniler, türküler, bilmeceler canlı bir şekilde yaşamaya, söylenmeye devam etmiştir.

Bugün tehlikedeki Türk dilleri arasında görülen Gagavuz Türkçesinin kullanımının azalmasında en büyük etkenlerden biri 19. yüzyıl başlarında Gagavuzların Bulgaristan'dan Moldova'ya olan göçleri neticesinde Gagavuz Türkçesi konuşan kitlenin bölünmesi sayılabilir.⁴⁴ Ayrıca bir dilin varlığını koruyabilmesi için yazılı ürün vermesi de şüphesiz ki büyük önem taşımaktadır. Gagavuzca üzerinde yoğun olarak hissedilen Slav dillerinin etkisi de Gagavuzcanın gelişimini olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Astrid Menz, Slav dillerinin Gagavuzca üzerindeki etkisinin büyük olduğunu düşünür. Sesbilim ve biçimbilim alanında Slav dilleri etkisi az olsa da sözdizimi ve kelime hazinesi bakımından etkinin ağırlığı artar. Bu etki ile Gagavuzcada Türkçenin yapısına aykırı olan yan cümle türleri dahi oluşmuştur.⁴⁵

⁴³ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11647,gagavuzturkleri.pdf?0> erişim tarihi: 05.05.2015

⁴⁴ Astrid Menz, "Tehlikedeki Türk Dilleri: Gagavuzca Örneği", çev.: Gülin Dağdeviren, Tehlikedeki Diller Dergisi/JofEL, 2013 Yaz/Summer, s. 151.

⁴⁵ Astrid Menz, "Slav Dillerinin Gagavuzcaya Etkisi", Bilig, S. 24, 2003 Kış, s. 23-43.

Bugün Gagavuzlara başta Türkiye ve belli ölçülerde Moldova olmak üzere ders kitaplarının basımında destek verilmektedir. Ancak bazı çabalara rağmen bir gerçek vardır ki bugün Gagavuzlar arasında geçmişin bir bakiyesi olarak Rusça, popülerliği neticesinde İngilizce ve resmi dil olarak Moldovanca öncelikli olarak tercih edilmekte⁴⁶ ve bu durum ister istemez Gagavuz dili ile eser vermenin cazibesini olumsuz olarak etkilemektedir. Gagavuz halkı arasında sözlü olarak yaşamaya devam eden bir edebiyat olsa da bu yazı dilinin kaybolmaması için yazılı eserlerin basımında da bir artış olması gerekmektedir.

⁴⁶ Nevzat Özkan, “Gagavuz Türkçesini Yazı ve Eğitim Dili Haline Getirme Çalışmalarına Kısa Bir Bakış”, Turkish Studies, volume 5/1, 2010 Winter, s.88.

I.BÖLÜM

İNCELEME

1.3 YAPIM EKLERİ

Canlı ve gelişimi devam eden bir varlık olarak dil, değişen zaman ve toplumun ortaya çıkan ihtiyaçları neticesinde yeni kelimelere gereksinim duyar. Bu ihtiyacın neticesinde dil, ortaya çıkan yeni kavram ve durumlar için ya başka dillerden kelime ödünçler ya da kendi kelime varlığından çeşitli yollarla yeni kelimeler türetir. Türkçe, var olan kelimelerden yeni kelimeler türetmek için oldukça zengin bir ek hazinesine sahiptir. Türkçede isim ve fiil kök ve gövdelerine getirilen ekler ile birçok yeni kelime türetilir.

Gagavuz Türkçesinin ek yapısını incelediğimiz bu çalışmada inceleme önceliğini yapım eklerine veriyoruz. Bugün benimsenen yeni dil inceleme metotları neticesinde eklerin farklı şekillerde tasnif edildiği çalışmalar mevcut olmakla birlikte burada klasik tasnif, özellikle Muharrem Ergin ve Zeynep Korkmaz'ın benimsediği tasnifleme metoduna uygun olarak hareket edeceğiz.

Genel Türk dilinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de dört şekilde kelime türetilir ve kelime türetmede kullanılan ekler şu şekilde tasnif edilebilir:

- a. İsim kök ve gövdelerinden isim yapan ekler
- b. İsim kök ve gövdelerinden fiil yapan ekler
- c. Fiil kök ve gövdelerinden fiil yapan ekler
- d. Fiil kök ve gövdelerinden isim yapan ekler

Gagavuz Destanları adlı eserde kullanılan kelimeler yukarıda gösterildiği şekilde Türkçenin dört kelime türetme yolu üzerinde incelenecektir. İncelememizin bu kısmında metinde kullanılan eklerin kullanıldığı örneklerin durumlarına göre morfem veya allamorfemleri verilerek, ekin ses yapısı ve varsa meydana gelen fonolojik hadiseler belirtilecektir. Ayrıca ekin metinlerde kullanılan fonksiyonları belirtilerek

metinler üzerinden örnek/örnekler verilecektir. Yapılan inceleme neticesinde ortaya çıkan yapım eklerinin ses özellikleri ve işlevleri maddeler halinde verilecektir.

1.3.1 İSME GELEN YAPIM EKLERİ

Türkçede yeni kelime yapma yollarından biri, isim kök ve gövdelerine getirilen çeşitli ekler aracılığı ile isim veya fiiller yapmaktır. İsim kök ve gövdelerine gelen bu ekler, “isimden isim yapan ekler” ve “isimden fiil yapan ekler” olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

1.3.1.1 İSİMDEN İSİM YAPAN EKLER

Türkçede isim kök ve gövdelerinden isim gövdeleri yapmayı sağlayan yapım ekleridir. Aynı ek farklı köklerden farklı fonksiyonlarda isimler türetebilir.

/+ak/

Ses Özellikleri

Bir örnekte görülen ek, kalın sıradan kelimeye, kalın ünlülü olarak eklenmiştir⁴⁷:

kurak (1/12).

İşlevleri

Bir örnekte isimden “benzerlik” ifade eden isim yapmıştır:

kurak (1/12) (<< kurı-ğ+ (a)k⁴⁸).

/+ür/

Ses Özellikleri

Bir örnekte kelimenin ünlüsüyle uyumlu şekilde ince ünlülü kullanılmıştır.⁴⁹

⁴⁷ Ekin ünlü uyumları için bk. Nevzat Özkan, *age.*, s. 101; Himmet Biray, *BatuGrubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 66.

⁴⁸ Tuncer Gülensoy, *Köken Bilgisi Sözlüğü*, Türk Dili Kurumu Yay., Ankara, 2011, s. 570.

⁴⁹ Ekin ünlü uyumları için bk. Özkan, *age.*, s. 101.

üzetmişär (4/168).

İşlevleri

Bir örnekte asıl sayı isminden üleştirme sayı ismi yapmıştır:

üzetmişär (4/168).

/+arak/

Ses Özellikleri

Bir örnekte, kalın sıradan bir kelimeye ünlü uyumuna bağlı olarak eklenmiştir:

azarak (3/61).

İşlevleri

Bir örnekte “daha” anlamında derecelendirme işlevi ile isimden isim yapmıştır:

azarak (3/61).

{+CA}

Aslında bir çekim eki (eşitlik/ekuatif eki) olan bu ek zamanla fonksiyon değiştirerek bir yapım eki haline gelmiştir.⁵⁰ Bu çalışmada da ek, yapım eki kategorisinde değerlendirilecektir.

Ses Özellikleri

Ek, ünlü ve ünsüz uyumlarına tabidir:

yolca (35/40); kufnecää “mutfakçığa” (4/57); sadecem (15/25); ayakça (26/33).

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay. İstanbul, 2005, s. 167; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yay., Ankara, 2014, s. 121; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara, 2011, s. 158; Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yay., Ankara, 2012, s.264.

İşlevleri

- a. Sıfat göreviyle kullanılmış isimlere gelerek “benzerlik ve azlık” anlamıyla küçültme sıfatları yapar:

zorca (4/226).

- b. İsimlerden küçültme ve benzerlik işleviyle isimler yapar:

kufnecää “mutfakçığa” (4/57); yolca (35/40); ayakça (26/33); sadecem (15/25); nice (2/19).

- c. Ekin 3. teklik şahıs iyelik eki ve yönelme hâli eki ile genişletilmiş şekli olan $+CA\mathcal{I}^2nA$ şekli⁵¹, Arapça $-î$ nisbet eki yerine kullanılarak “göre” anlamında zarf yapar:

kendiycesine (30/3).

{+CAz // +CAAz}

Türkiye Türkçesindeki $+CAğIz$ ekinin⁵² Gagavuz Türkçesindeki karşılığıdır.

Ses Özellikleri

Ek, Gagavuz Türkçesinde $-ğ-$ erimesi ve ünlü benzeşmesi neticesinde {+CAz//+CAAz} şeklini alır.⁵³

evceezdä (4/233); taycaazınnan (27/5); kızcaazlan (22/2).

Ek bazen hece yutumu ile +CAz haline gelebilmektedir.⁵⁴

evcäzdä (5/50)

Eklendiği kelimenin ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlıdır:

⁵¹Korkmaz, *age.*, s. 875.

⁵²Ekin Türkiye Türkçesindeki yapısı için bk. Korkmaz, *age.*, s.124.

⁵³Özkan, *age.*, s.103.

⁵⁴Özkan, *age.*, s.103.

kızcaazlan (22/2); evceezdä (4/233); taycaazınnan (27/5).

İşlevleri

İsimlerden küçültme, acıma ve sevgi anlamı içeren isimler yapar:

kızcaazlan (22/2); evceezdä (4/233); taycaazınnan (27/5); evcäzdä (5/50).

/+cak/

+CA ekinin +ok pekiştirme ekiyle kaynaşmasından oluşan⁵⁵ ek, isimlerde ve sıfatlarda sınırlı yerlerde küçültme eki olarak kullanılmıştır.⁵⁶

Ses Özellikleri

İncelenen metinlerde ekin yalnız kalın sıradan kelimelere, kalın ünlü ile geldiği görülmüştür:

kalıncak (16/63); çocuk (2/33); buncak (29/21).

Ekin üzerine ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde ekin son sesi süreklileşir:

çocucaa (2/24; 27).

“k” sesi ile biten bir kelimeye eklendiğinde, “ekin son sesindeki –k ünsüzünün iki hecede art arda boğumlanmasından doğan ses uyumsuzluğunu (kakophonie, tenafür) gidermek için dil, sıfatın son ses –k’ını düşürür.”⁵⁷

aralıcak (4/25); çocuk (2/33).

İşlevleri

a. Pekiştirilmiş küçültme sıfatları yapar:

kalıncak (16/63); aralıcak (4/25); buncak (29/21).

b. İsimlerden sevgi ve acıma duygusu gösteren isimler yapar:

⁵⁵ Korkmaz, *age.*, s.124.

⁵⁶ Banguoğlu, *age.*, s.161.

⁵⁷ Korkmaz, *age.*, s.124.

çocuk (2/33).

{+CT^A}

Ses Özellikleri

Eklendiği kelimenin ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlıdır.

gemici (28/3); tılsımcı (24/80); yabancı (13/51); markitancılar “gemici” (29/10); büyüücü (4/175); yolcuyum (12/17); pietçilər “şair, ozan” (1/47); kauşçular “kemancı” (1/46).

İşlevleri

- a. İsimlerden bir işi veya sanatı kendisine meslek edinmiş olanları gösteren isimler yapar:

damcı (4/243); markitancılar “gemici” (29/10); büyüücü (4/175); pietçilər “şair, ozan” (1/47); ilaççılarda (23/3); çiftçi (15/40); aşçı (25/18); gemici (28/3); tılsımcı (24/80); kauşçular “kemancı” (1/46), hergeleci (5/12); hizmetçilər (4/73).

- b. İsmi bildirdiği işle ilgili “kimse” anlamı veren isimler yapar⁵⁸:

düüncülär (3/146); yabancı (13/51); göççülär (27/40); yolcuyum (12/17).

- c. İsimlerden bir işi görev olarak almış kimseyi gösteren isimler yapar:

askercileri (2/60); yardımcısı (23/2); fikircileri (4/164).

- d. İsimlerden “sahiplik” anlamı taşıyan isimler yapar:

hancıya (5/73); çorbacısına⁵⁹ “sahibine” (1/21).

- e. İsimlerden bir şeyi huy edinmiş, alışkanlık haline getirmiş anlamı taşıyan isimler yapar:

zietçisini “eziyetçisini” (1/33).

⁵⁸ Korkmaz, *age.*, s.125.

⁵⁹ Gagavuz Türkçesinde *çorba* kelimesi Türkiye Türkçesindekinden farklı bir anlam ile kullanılmaktadır. +CI ekiyle türetilmiş şekli olan *çorbacı* “sahip” kelimesi de Türkiye Türkçesindeki anlamından epey uzaktır.

f. Zamir üzerine gelerek anlamı genelleleyen isimler yapar. Bir örneği vardır:

hepsici (5/148).

{+CT⁴k}

Ses Özellikleri

Genel itibariyle eklendiği kelimenin ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlıdır. Ancak bir kelimedede uyumun bozulduğu görülür:

sokacıktan (4/211); kuzucuk (18/38); tepegözçüün (24/78).

Uyum dışı örnek: taligacik “arabacık” (36/105);

İki örnekte ekin Eski Türkçedeki tonsuz şekli muhafaza edilmiştir:

tepegözçüün (24/78); birazçık (6/37).

Ekin üzerine ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde ekin son sesi süreklileşir ve ekin ünlüsü ile ikinci ekin ünlüsü diftong oluşturur:

parmacını (22/31); çevreciini (10/1); tepegözçüün (24/78); çocucuu (4/15).

Ek ile kelime arasında bir ünlü türemesi görülebilir. Bir örnekte söz konusu hadise gerçekleşmiştir:

yavaşıcık (22/35).

“k” sesi ile biten bir kelimeye eklendiğinde, kelimenin son sesi düşer:

çocucuu (4/15); sokacıktan (4/211).

İşlevleri

a. Küçültme fonksiyonuyla isimler yapar:

taligacik “arabacık” (36/105); çevreciini (10/1); sokacıktan (4/211); tepegözçüün (24/78).

b. Anlamca pekiştirilmiş küçültme ve abartma sıfatları yapar:

birazcık (6/37); yavaşcık (22/35).

c. İsimlerden sevgi, acıma ve şefkat anlamı taşıyan isimler yapar:

çocucu (4/15); babucuk (4/189); kuzucuk (18/38).

! Ekin üzerine iyelik eklerinden biri gelirse sevgi, şefkat anlamı daha da pekişir:

ürecimda “yüreciğimde” (8/5); parmacını (22/31).

$\{+L\text{Ay}l^2n // +y\text{lan}\}$

İsimden fiil yapan $+lA$ eki ile $-l$ zarf fiil ve $+n$ vasita eklerinin bir araya gelmesiyle⁶⁰ oluşan ek, çeşitli ses hadiseleri ile farklı yapılarda karşımıza çıkar.

Ses Özellikleri

Ekin hece yutumu ile $+(y)lan$ şekli mevcuttur:

sabaylan (25/44).

Geniz ünsüzü ile biten bir kelimeye eklendiğinde ekin ilk ünsüzü genizleşir ve n sesine döner:

avşamneyin “akşamleyin” (25/27).

İşlevleri

İki örnekte karşımıza çıkan ek, “zaman isimleri yapma” fonksiyonuyla kullanılmıştır:

sabaylan (25/44); avşamneyin “akşamleyin” (25/27).

⁶⁰ Özkan, *age.*, s. 104.

{+LI⁴}

Ergin'in işleklik derecesi olarak çekim eklerine yakın gördüğü⁶¹ek, incelenen metinlerde de sıklıkla kullanılmıştır.

Ses Özellikleri

Ekin ünlüsü ünlü uyumuna bağlı olarak geldiği kelimeye eklenir:

dayanıklı (2/39); yazılı (33/7); güüdeli “gövdeli” (2/7); demirli (36/16); boylu (25/3); türlü (1/39); sözlü (4/31).

Geniz ünsüzü ile biten bir kelimeye eklendiğinde ekin ünsüzü genizleşir ve *n* sesine döner:

delikannı (1/10); kannı (34/117); giimniymiş “giyimliymiş” (35/242); ölümünü (26/51); görümnü (23/8); eşkinni “eşkin gidebilen” (3/34); tauşamını “tavşanlı” (6/45).

İşlevleri

a. İsimlerden “üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, o özelliğe sahip olma” anlamları taşıyan sıfatlar yapar⁶²:

hızlı (21/19); boylu (35/157); akıllı (4/132); dayanıklı (2/39); paalı “pahalı” (3/86); kudretli (4/21); ürekli “yürekli” (5/95); güüdeli “gövdeli” (2/7); yaralı (4/133); ateşli (3/82); tatlı (2/15); delikannı (30/10); kuvetliyi (4/53); üzüklü “yüzüklü” (20/49); gözlü (3/111); yapılı (3/115); arkalı (3/112); görümnü “görünümlü” (23/8).

b. İsimlerden bir duygu durumunu belirten soyut isimler yapar:

sevdalı (3/16); içli (31/9); korkulu (1/35); yaşlı (30/64); meraklı (6/2).

c. İsmi belirttiği özelliği üzerinde topladığını belirten kalıcı isimler yapar:

kabaatlıları “kabahatlıları” (36/61); şüpheliymiş (3/5); yavklu “yavuklu, sevgili” (29/11); ölümünü (26/51); sözlü (4/31); laflıymişlar (36/95); atlıymiş (35/242).

d. Bir ismin durumunu belirtmek üzere sıfat yapar:

⁶¹ Ergin, *age.*, s. 159.

⁶² Korkmaz, *age.*, s.133.

türlü (31/22); tülü “tüylü” (15/14); toplu (4/11); boynuzlu (36/56); kanatlı (2/58); ayaklı (2/21); saçlı (2/21); nallı (35/42); üzlü “yüzlü” (3/105); donaklı “süslü, süslenmiş” (3/87); yırtıklı (4/28); sakatlı (4/4); demirli (36/46); kannı (34/117); büülü “büyülü” (4/128); baalı “bağlı” (36/171); yazılı (33/7); payvantlı “köstekli, bukağılı” (5/180).

{+Ll⁴k}

Genel Türk dilinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de sıklıkla kullanılan bu ek, örneğine en çok rastlanan isimden isim yapma eklerinden biridir.

Ses Özellikleri

Ekin ünlüsü kelimenin ünlüsüyle uyuma girer.

şennik (4/159); geroyluk “kahramanlık” (1/44); varlık (3/96); zorlukta (1/13).

Kelimenin son sesi bir geniz ünsüzü ise ekin ilk sesi genizleşir ve *n* sesine döner:

hayınnık (30/59); zenginnik (20/74); şennik (4/159).

Ekin üzerine ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde ekin son sesi süreklileşir ve iki ekin ünlüsü diftong oluşturur:

yurtluuna (2/6); padişaalımızı (35/16); aarlı (23/16);fenalı (31/33).

Ekin üzerine ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde, ekin son ünsüzü süreklileşip erir ve ekin ünlüsü kendinden sonra gelen ekin ünlüsüne gerilek benzeşme yolu ile benzeşir:

padişaalaa (35/153);mezarlaa (36/80);umutsuzlaa (30/49);kumlaa (36/128).

İşlevleri

- a. Renk isimlerinden o rengin hâkim ve yaygın olduğunu bildiren soyut isimler yapar⁶³:

karannık⁶⁴ (2/35);narlık (12/7).

⁶³ Korkmaz, *age.*, s.136.

b. Sıfat görevinde kullanılmış isimlerden anlamı genelleyen *soyut* isimler yapar:⁶⁵

çokluk (34/101);güzellik (31/7); kıymetlik (3/104); aarlı(23/16); zorlukta (1/13); ihtiyarlıkta (36/92); ihtarlık (23/2);umutsuzlaa (30/49);fukaralık (35/7); raatlık (30/14); şiretliklän (4/108); muştuluk (32/13); dooruluk (4/90); açlık (3/56); susuzluk (3/56);zenginnik (20/74); yorgunnuktan (3/4); kızgınnında (4/140).

c. İsimlerden anlamlarını genelleyen *somut* isimler yapar:

şennik (4/159); oolluk “evlatlık” (4/8).

d. İsimlere gelerek anlamlarını genelleştiren, yaygınlaştıran nitelikte soyut isimler yapar:⁶⁶

varlık (3/96); hayırsızlık (3/58).

e. “Bir şey için” anlamıyla⁶⁷ alet ve nesne isimleri yapar:

imelikleriniz “yiyeceklerimiz” (18/19); yıllık (35/295); aylık (3/67); atlılık “eyer” (2/26).

f. Topluluk adı yapar:

Tatarlık (36/86).

g. Mekân ve yer ismi yapar:

kumlaa (36/128);mezarlaa (36/80); düzlüklere(20/3); yurtluuna (2/6); padişaalıktan (35/236); ateşlik (4/235).

h. Bir duyguya işaret eden soyut isimler yapar:

şehtannık (34/162); hayınnık (4/90);fenalı (31/33); iiliindän “iyiliğinden” (35/54).

i. İsimlerden niteleme sıfatları yapar.

geroyluk “kahramanlık” (1/44); sevinmelik (36/40).

⁶⁴karannık ~karanlık < *kara+ñgu+luk. bk. Gülensoy, *age.*, s.465.

⁶⁵ Banguoğlu, *age.*, s.194.

⁶⁶ Korkmaz, , *age.*, s.136.

⁶⁷ Korkmaz, , *age.*, s.135.

j. Zarflar üzerine gelerek genelleme ifade eden zarflar yapar. Bir örneği vardır:

yöleliklän “böylelikle?⁶⁸” (21/24)

{+nca}

Orta kelimesinde kullanılan ek, isme “ikinci sırada olan” anlamını katmakta⁶⁹ ve tek örnekte geçmektedir:

ortancası (20/17)

{+ncI⁴// + I⁴ncI⁴}

Ses Özellikleri

Eklendiği ismin ünlüsüyle kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımından uyuma girer:

ikincisini (25/20); üçüncü (34/16); beşinci 35/175); kırkıncıymış (26/37)

İşlevleri

Metinlerdeki örneklerde sayı isimlerinden sıra sayı isimleri yapmıştır:

üçüncü (34/16); beşinci 35/175); kırkıncıymış (26/37); ortancısı⁷⁰ (2/4).

{+sI⁴z}

Bu ek, +LI⁴ ekinin zıt anlamlısı olarak⁷¹ isimlerden sahip oldukları anlamın aksini bildiren sıfatlar türeten oldukça işlek bir isimden isim yapma ekidir.

⁶⁸ Kelimenin manasına G. A. Gaydarcı'nın hazırladığı *Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü*'nde rastlayamadık. Nevzat Özkan, *Gagavuz Destanları* adlı kitabında destanların Türkiye Türkçesine aktarıldığı bölümde kelimenin anlamını “öylece” olarak vermiştir.

⁶⁹ Özkan, *age.*, s.106.

⁷⁰ Bu kelimenin +nca eki ile türetilmiş örneği mevcutken bir örnekte +(I⁴)ncI⁴ eki ile türetildiği de görülür.

⁷¹ Banguoğlu, *age.*, s.201.

Ses Özellikleri

Ünlü uyumlarına bağlı olarak kelimelere eklenir:

uşaksız (36/3); hayırsızlık (3/58); umutsuzlaa (30/49); susuz (3/43); ölçüsüz (13/20); sütsüz (2/16).

İşlevleri

a. “Sahip olmama, bulunmama, yokluk” anlamı taşıyan sıfatlar yapar:

uşaksız (36/3); susuz (3/43); sütsüz (2/16); faydasız (23/4); kuvvetsiz (4/166); korkusuz (2/39); sayısız (13/21); ölçüsüz (13/20).

b. Anlam kayması yoluyla kalıplaşmış zarflar⁷² yapar:

ansızdan (4/122).

c. Kişi zamirlerinden yokluk anlamı taşıyan isimler yapar:

onsuz (4/166).

/+uZ/

Ses Özellikleri

İki örnekte kalın sıradan kelimeye kalın ünlü ile gelmiştir:

boynusunadan “boynuzundan” (36/98); topuz (23/16).

İyelik eki almış bir kelimedeki ekin ünsüzünün ötümsüzleşip “s” sesi ile karşılandığı görülür:

boynusunadan “boynuzundan” (36/98).

İşlevleri

a. “Benzerlik” ilgisi ile isim yapar:

⁷² Korkmaz, *age.*, s.141.

topuz (23/16).

b. “İkilik” anlamıyla organ isimleri yapar:

boynusunadan “boynuzundan” (36/98).

Yabancı Dillerden Ödünçlenmiş Ekler

/+dar/

Arapça “kafa” kelimesinden türetilmiş tek örneği olan Farsça bir ektir⁷³:

kafadar (4/205, 5/93, 18/2).

/+ka/⁷⁴

Muhtemelen Bulgarcadan alınmış olan bu ek, cinsiyet bildirir ve kadınlarla ilgili meslek, milliyet, doğum, yetişkinlik gibi nitelikleri veren isimler yapar. Oğuz Grubu Yazı Dillerinin diğer şivelerinde görülmeyen ek, Gagavuz Türkçesinde de henüz tam yerini bulamamıştır.⁷⁵ Metinlerde bir kelimedede karşımıza çıkar:

padişahka “kadın padişah” (36/13).

1.3.1.2 İSİMDEN FİİL YAPAN EKLER⁷⁶

İsim kök veya gövdelerine gelen ekler aracılığı ile isimlerden fiiller türetilir. Genel olarak isim köklerine gelseler de isim gövdelerine eklendikleri örnekler de mevcuttur.⁷⁷ “Olma” ve “yapma” işleviyle isimlerden fiil yapan ekler aşağıda sıralanmıştır.

⁷³ Özkan, *age.*, s. 107.

⁷⁴ Ekin +(y)ka şeklinde olan kullanımı için bk. Özkan, *age.*, s. 107.

⁷⁵ Özkan, *age.*, s. 107.

⁷⁶ Fiil konusu için ayrıca bk. Ayşe İlker, *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*, TDK Yay., Ankara, 1997.

⁷⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bk. Ergin, *age.*, s. 179; Korkmaz, *age.*, s. 172; Banguoğlu, *age.*, s. 204; Karaağaç, *age.*, s.306; Özkan, *age.*, s. 108.

{+A-}

Genel olarak tek heceli isim köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller yapan bir ektir. Seyrek olarak iki heceli isim gövdelerine gelse dahi bunların ikinci hecelerinin ünlüsünün düştüğü görülür.⁷⁸

Ses Özellikleri

Eklendiği kelimenin ünlüsüyle uyuma girer:

yaşarmış (2/2); oynatarak (5/73); benzemesin (4/203).

! Bir örnekte kelimenin ünlüsü kalın olmasına rağmen ek, kendinden sonra gelen şimdiki zaman ekinin ünlüsü içinde erimiş ve ince sıradan bir ünlü ile kelimeye eklenmiş gibi görülmüştür:

şılêêr “parıldıyor” (3/87).

İşlevleri

a. İsimlerden “yapma” bildiren fiiller yapar:

benzemesin (4/203); oynarken (4/15); donaklıydı “süslüydü” (3/19).

b. İsimlerden “olma” bildiren geçişsiz fiiller yapar:

yaşarmış (2/2, 3/89,15/14).

c. Bir örnekte, iki heceli yansıma isimden geçişsiz fiil yapar:

şılêêr⁷⁹ “parıldıyor” (3/87).

/+(a)r-/

Korkmaz’a göre +A- ve -r- eklerinin birleşmesiyle oluşan ek, genellikle “yapma” fonksiyonuyla geçişli fiiller türetir.⁸⁰

⁷⁸ Korkmaz, *age.*, s. 173.

⁷⁹ Şılı: ışıklı, aydın. bk. G.A. Gaydarci vd, *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s. 233.

Ses Özellikleri

Ünsüz ile biten kelimelerde araya bir ünlü alarak kelimeye eklenir:

evererlär (30/11).

Ünlü ile biten eklere yalnız +r- olarak eklenir:

delermişsin⁸¹ “delirmişsin” (3/36).

İşlevleri

a. İsimlerden “yapma” bildiren geçişli fiiller yapar:

evercez (3/28).

b. Bir örnekte isimden “olma” bildiren geçişsiz fiil yapar:

delermişsin (3/36).

/+r-/

Ses Özellikleri

Bir örnekte karşımıza çıkan ek, ünlü ile biten eke +r- şeklinde eklenmiştir.

karartı⁸² (36/133).

İşlevleri

Bir örnekte renk isminden “oluş” bildiren fiil yapar:

karartı (36/133).

⁸⁰ Korkmaz, *age.*, s.174.

⁸¹ Bu örnekte kökün son ünlüsü ilerlek benzeşme yoluyla ilk ünlüye benzemiştir.

⁸² Korkmaz, buradaki renk isimlerinden kurulan isim yapma eki +Ar- ile “olma” bildiren geçişsiz bazı fiillerdeki +Ar- ekini karıştırmamak gerektiğini söyler: bk. Korkmaz, *age.*, s. 174. Daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Banguoğlu, *age.*, s.208.

/+aş-/

İsimden fiil yapan +A- eki ile fiilden işteşlik fonksiyonuyla fiil yapan –ş- ekinin bir araya gelip kalıplaşmasıyla oluşmuş birleşik ektir.

Ses Özellikleri

Kalın sıradan kelimeye kalın sıradan ünlü ile bağlanmıştır:

yanaşacak (5/157); yannaşarmış⁸³ (2/62).

İşlevleri

İsimlerden “olma” bildiren geçişsiz fiiller yapar:

yanaşacak (5/157); yannaşarmış (2/62).

/+da-/

Ses Özellikleri

Ek, karşılaşılan örneklerde kalın sıradan kelimelere kalın ünlülü olarak eklenmiştir:

haydadı “hayvanı sürmek, dehlemek” (3/85); mırıldanarak (4/205); hırıldayı (20/45).

Ekin ünsüzü, mevcut örneklerde ünsüz uyumu gereği tonlu olarak kullanılmıştır:

uuldamaa (24/61); harıldaşy (5/54); mırıldanarak (4/205); kıpırdatamamışlar (20/40).

İşlevleri

a. Ses yansıma isimlerinden fiiller yapar:

mırıldanarak (4/205); hırıldayı (20/45); çatırdayarak (3/84); uuldamaa (24/61); harıldaşy (5/54).

⁸³ Aynı kelime olmasına rağmen Gagavuz Türkçesinde imlanın standartlaşmaması veya diyalekt farkından dolayı örneklerden birinde ekin geldiği kökün son sesi ikizleşirken, diğerinde ikizleşme görülmemiştir.

b. İsimlerden geçişli fiiller yapar:

aldatıp (4/85).

/+kır-/

Ses Özellikleri

Bir örnekte kalın sıradan kelimeye kalın ünlülü olarak gelmiştir:

aykırmadan “haykırmadan” (18/7).

İşlevleri

Ses yansıması isimlerden ses yansımali geçişli ve geçişsiz fiiller yapar:

aykırmadan “haykırmadan” (18/7).

{+l-}

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten isme doğrudan eklenmiştir:

doorulamayacam (4/157).

İşlevleri

Eldeki tek örnekte ünlü ile biten sıfat görevli isme gelerek “olma” bildiren fiil yapmıştır:

doorulamayacam (4/157).

{+IA-}

Başlangıçtan beri Türkçenin işlek isimden fiil yapma eklerindedir.⁸⁴ Ekin işleklik durumu, türettiği fiillerdeki fonksiyon çeşitliliğinden anlaşılır.⁸⁵

Ses Özellikleri

Ekin ünlüsü kelimenin ünlüsüyle uyuma girer:

avlanmaa (3/3); geceleyim (24/33); fırladı (4/30); kollamış (25/23).

Ek, geniz ünsüzü ile biten kelimeye geldiğinde ekin ünsüzü genizleşir ve *n* sesine döner:

kulunnadı “yavruladı (atlar için)” (36/56); serinnetmäâ (31/19); adımnêâr (3/38)

Dar ünlülü ve iki heceli isimlerin üzerine geldiğinde kelimenin ikinci hecesinin dar ünlüsü vurgusuzluk sebebiyle düşer⁸⁶:

besleer (4/246).

İşlevleri

a. İsmi işaret ettiği nesneden etkilenen geçişli fiiller yapar:

avlanmaa (3/3); baalayın (34/49); baaşlanmış “bağışlanmış” (4/79); büüleer (4/183); cezalamış (2/63); zeebler “eziyet ederler” (2/56); azırlanıy “hazırlanıyor” (5/59); kollamış (25/23); konuklanırlar “ağırlanırlar, konuk edilirler” (29/36); paklêâr (4/246); otlatmaa (15/2); oyalanmeâr (4/202); suladı (3/60); toplêâr (4/98); yollandı (3/75); yoklayıp (17/20); kucakladı (4/30).

b. İsmi işaret ettiği nesne aracılığıyla yapılan işi gösteren geçişli fiiller yapar:

adımnêâr (3/38); saplayıp (20/46); kamçılardı (3/32); yerledi “eyerledi” (3/31); çullan (16/66); gözleteyim (2/17); tımarlasın (2/53); şılamasın “ışıklanmasın” (5/26).

⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Mertol Tulum, “+la/ +le Ekine Dair”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 26, İstanbul, 1993, s. 157-164.

⁸⁵ Korkmaz, *age.*, s.176.

⁸⁶ Orta hece düşmesiyle ilgili bk. Lan-Ya Tseng, *Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi*, TDK Yay., Ankara, 2002.

- c. Bu ek ile kurulmuş bazı fiillerin kökleri unutulmuş ve ek ile kalıplaşmıştır⁸⁷, incelenen metinlerde bir örneği vardır:

annatarmış << anla-t-⁸⁸ (1/30).

- d. Sıfat görevli isimlere gelerek o niteliği haiz olan ve “olma” bildiren geçişsiz fiiller yapar:

serinnetmää (31/19); hızlanacak (24/57); başlamış (2/34); kahırlanmêêr (30/50); ihtiarladı (36/83); fukaralanmış (2/41); alatladı⁸⁹ “acele etti” (3/53); aykırılamişlar (20/73); duruklanêr (31/50); şiretleer (17/18).

- e. İsmi işaret ettiği nesneyi bir şeye kazandırmayı, eklemeyi veya katmayı gösteren fiiller yapar:

tuyannasın “yağlılasın” (22/7); yaalamışlar “yağlamışlar” (2/28); ilaçladım (4/187).

- f. İsmi işaret ettiği nesnenin ortaya çıkmasını, oluşmasını gösteren ve yapma bildiren geçişli fiiller yapar:

kulunnadı “yavruladı, kısarak doğurdu” (36/56); işley (26/2); sesleyip (2/23); birleştirdi (3/41); hesapladılar (36/75); peedalanmış (4/50); tamannanmıştı (24/4).

- g. Ses yansıması isimlere gelerek fiiller yapar:

fırladı (4/30); üfleyiciiz (23/21).

- h. Zaman gösteren isimlerden bahsi geçen zamanı içine alan ve zaman geçirmeyi gösteren fiiller yapar⁹⁰:

geceleyim (24/33); akşamıyor (34/81).

{+LAN-}

İsimlerden fiil yapan +LA- ekinin⁹¹, fiillerden dönüşlü fiiller yapan -n- eki ile birleşmesinden oluşur. +LA eki ile türetilmiş fiillerden bazıları zamanla +LA eki ile

⁸⁷ Korkmaz, *age.*, s. 177.

⁸⁸ Kelimenin etimolojisi için bk. Gülensoy, *age.*, s. 71.

⁸⁹ Alat: acele bk. Gaydarci, *age.*, s. 8.

⁹⁰ Korkmaz, *age.*, s. 176.

kaynaşır ve yalın olarak kullanılamamaya başlar. +*IA* eki kökten ayrılıp –*n*- eki ile birleştiği için +*IA**n*- biçiminde isimden fiil yapan bir ek oluşur.⁹²

Ses Özellikleri

Ekin ünlüsü eklendiği kelimenin son ünlüsüyle uyuma girer:

aydınnandı (3/63); uzaklanmış (15/39); üfkeleniy “öfkeleniyor” (5/155); neetleneerlar “niyetleniyorlar” (21/2); evlensin (2/10).

Ek, geniz ünsüzü ile biten isme geldiğinde ekin ünsüzü genizleşir ve *n* sesine döner:

aydınnandı (3/63).

İşlevleri

- a. İsmi işaret ettiği nesnenin eyleme döküldüğünü anlatan “yapma” bildiren fiiller yapar:

evlendirir (4/109); aliflensin “alevlensin” (31/57); uzaklanmış (15/39); haylaklandı “aylaklandı” (4/3).

- b. Sıfat görevli isimlere ve yalın isimlere gelerek “olma” bildiren fiiller yapar:

hastalanêr (24/102); yufkalanêr “zayıflıyor, halsizleşiyor” (4/207); aydınnandı (3/63); kaavilenmişti (24/7); umutlandı (30/52); paslanıyor (27/35); meraklanêr (30/39); uslanacak (24/59).

{+*IAş*-}

+*IA**n*- ekinde olduğu gibi bu ek de birleşik bir ektir. +*IA* eki ile türetilen fiillerin bazısında bu ek kökten ayrılarak dönüşlülük ve işteşlik bildiren –*ş*- eki ile birleşmiştir.⁹³

⁹¹ Şükrü H. Akalın, “+*la*- Ekinin Çatı Ekleriyle Kullanılışı Konusundaki Görüşler ve Ekin Yabancı Kaynaklı Kelimelere Getirilişi Üzerine”, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993), TDK Yay., Ankara, 1995, s. 92-98.

⁹² Korkmaz, *age.*, s. 178.

Ses Özellikleri

Ekin ünlüsü eklendiği kelimenin son ünlüsüyle uyuma girer:

koyulaşêrlar (4/117); şakalaşmêr (23/26); erleşer “yerleşir” (2/59).

İşlevleri

a. İsimlerden “yapma” bildiren fiiller yapar:

şakalaşmêr (23/26); yaklaşêr (4/11).

b. İsimlerden “olma” bildiren fiiller yapar:

koyulaşêrlar (4/117).

1.3.2 FİİLE GELEN YAPIM EKLERİ

1.3.2.1 FİİLDEN FİİL YAPAN EKLER

Fiil kök veya gövdelerinden yeni fiiller yapan bu eklerin bazısı oldukça işlek ve hemen hemen her fiil kök veya gövdesine gelirken; bazısı da işleklilik bakımından zayıf olup Eski Türkçe devresinden beri kullanılan birkaç örnekte varlığını korur haldedir. İsimden fiil yapan veya fiilden fiil yapan eklerin üzerine gelebilen bu ekler sayıları pek fazla olmamasına rağmen işleklilik bakımından oldukça canlıdır.

Zeynep Korkmaz, fiil kök veya gövdelerinden fiil yapan bu ekleri nitelikleri bakımından iki grupta incelemenin daha doğru olacağını belirtir. Buna göre birinci gruptaki ekler, fiilin çatısında bir değişiklik yapmayıp diğer yapım ekleri gibi kökün anlamında köklü bir değişiklik yaparak yeni fiiller türeten eklerdir. İkinci grup ekler ise kökün anlamında köklü bir değişiklik yapmayıp fiilin özne ve nesne ile olan bağlantısını

⁹³ Korkmaz +IAn- ve +IAş- ekleri için “özel anlam taşıyan birer fiilden fiil türetme eki” açıklamasını yapmış, ancak -n- ve -ş- eklerinin ayrıca fiil çatısı oluşturan ekler olarak da ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Korkmaz, *age.*, s.178.

düzenleyen çatı ekleridir.⁹⁴ Çatı ekleri ise işleklik bakımından iki grupta incelenebilir. Bunlardan *-t-* ve *-DI⁴r-* ekleri sık kullanıma sahipken, *-ut-* ve *-gut-* gibi yalnız birer örnekte görülen çatı ekleri de mevcuttur. Yine çatı ekleri içerisinde değerlendirilen *-Ar-* ve *-I⁴r-* eklerinin sıklığı da ilk ikisine oranla epey azdır.⁹⁵ Çatı eklerinin kullanım sıklığı ve kullanıldıkları yerler noktasında Gagavuz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi birbirine oldukça yakındır.

Bu çalışmada, çatı ekleri için ayrıca bir bölümlendirme yapmayıp ekin durumunu, ekin işlevlerini ele aldığımız kısımda belirteceğiz.

/-a-/

Türkçede örneklerine oldukça az rastlanan bir fiil yapma ekidir.

Ses Özellikleri

Bir örnekte kalın sıradan bir fiile eklenmiş ve ikiz ünlünün oluşmasına sebebiyet vermiştir:

dalamaa (35/200).

İşlevleri

Bir örnekte fiil kök veya gövdelerine gelerek onlardan “pekiştirme” fiilleri⁹⁶ yapar:

dalamaa (35/200).

/-ala-/

Ekin yapısı için Türkologların farklı görüşleri mevcuttur.⁹⁷ Metinlerde bir örneğine rastladığımız ekin yapısı ve işlevleri şu şekildedir:

⁹⁴ Korkmaz, *age.*, s. 181.

⁹⁵ Çatı ekleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bilal Yücel, “Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları”, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 156-202; E. V. Sevortyan, “Türk Dillerinde Fiillerin Geçişli (Transitiv) Geçişsiz (İntransitif) Olmalarına Dair”, VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, TDK Yay., Ankara, 1957, s. 181-190; Osman Nedim Tuna, “Türkçede Transtive-Causative ‘Geçişli-Ettirgen’ Fiiller ve Bunlarla İlgili Morfoloji ve Öğretim Meselelerinin Çözümü”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 24-25, İstanbul, 1986, s. 381-428.

⁹⁶ Korkmaz, *age.*, s. 181.

Ses Özellikleri

Bir örnekte kalın sıradan fiile kalın ünlülü olarak eklenmiş ve kendisinden önceki v ünsüzünün düşmesi sonucu ikiz ünlü oluşmuştur:

kooladı⁹⁸ << kov-ala-dı “koyaladı” (4/27).

İşlevleri

Bir örnekte fiilden eylemin tekrarlandığını belirten fiil yapar:

kooladı (4/27).

/-ak-/

Ses Özellikleri

Tek örnekte kalın sıradan fiil üzerine kalın ünlülü olarak gelmiştir:

bırakıp⁹⁹ (1/14).

İşlevleri

Kelime ile ek kaynaşmış durumdadır. Bugün birbirinden ayrılmadan kullanılmaktadır:

bırakıp (1/14).

{-Ar-}

İşlek olmayan çatı eklerinden¹⁰⁰ olan ek, sayılı örnekte kullanılmıştır.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Banguoğlu, *age.*, s. 277-278; Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Füller*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1991, s. 103; Korkmaz, *age.*, s. 182.

⁹⁸ Kelimenin /v/ sesinin korunduğu örnek de mevcuttur: kovalayorsunuz (36/74).

⁹⁹ bırak < bır- (a)k-. bk. Gülensoy, *age.*, s. 142.

¹⁰⁰ Osman Nedim Tuna, *agm.*, s. 407.

Ses Özellikleri

Ekin ünlüsü fiilin ünlüsüyle uyuma girer:

bitterdi (36/41); koparıyor (34/164).

Fiil ile ek arasında ses türemesinin görüldüğü bir örnek vardır:

bitterdi (36/41).

İşlevleri

Geçişsiz bazı fiillerden geçişli fiiller türeten bir ettirgenlik ekidir:

çıkarmaa (2/55); bitterdi (36/41).

{-DI⁴r-}

Oldukça işlek bir ettirgenlik ekidir. Tek heceli fiillere ve *-t-* ettirgenlik ekinin getirilemediği diğer çok heceli fiillere getirilir.¹⁰¹ Korkmaz'a göre ek, iki ayrı ettirgenlik ekinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur (-DI⁴r < -t-Ur-).¹⁰²

Ses Özellikleri

Ünlü ve ünsüz uyumlarına tabii olarak fiile eklenir:

evlendirer (4/109); yollandırırım (4/24); öldürsün (35/158); etiştirdi (4/81); soruşturêr (4/67); bulaştırêr (30/61).

Ekin ilk ünsüzü ile fiilin son ünsüzünün aynı olduğu bir örnekte ünsüz tekleşmesi görülür:

itirdi "ittirdi" (4/224).

İşlevleri

¹⁰¹ Osman Nedim Tuna, *agm.*, s. 421.

¹⁰² Korkmaz, *age.*, s. 183.

- a. Eylemin gerçekleşmesine “sebeup olma” veya “olanak sağlama” anlamı taşıyan fiiller yapar:

aliflendirip “alevlendirip” (25/36); çaktırsam (7/14); bıktırdı (5/13); bulaştırêr (30/61); buluştursun (30/34); kızdıralım (20/46); utandırmadın (24/108); büktürmä (3/99).

- b. Bu ek ile kurulmuş bazı fiillerde ek, ettirgenlik işlevini kaybedip kök ile kaynaşmış ve yeni anlamda fiiller üretmiştir:¹⁰³

tutturêr (30/59); gücendirersin¹⁰⁴(4/18).

- c. Geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “oldurma” bildiren geçişli fiiller yapar:

duudurmuş “doğdurmuş” (4/13); birleştirdi (3/41); alıştırmış (4/182); diiştirer “değiştirir” (4/203); soyundurıy (16/44).

- d. Geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “yaptırma” bildiren geçişli fiiller yapar:

öldürdüm (35/103); evlendirer (4/109); sıydırdı “sığdırdı” (4/226); boldıramıyorlar (34/15); doldurêr (35/173); bildirârmiş (1/31); erleştirip “yerleştirip” (20/41); kaldırıylar (16/31); uydurmuşlar (30/3); soruşturêr (4/67); koştur (5/35); etiştirdi “yetiştirdi” (4/81); yaptırdı (36/60); giidirmiş “giydirmiş” (2/34); sordur (5/84); indiriy (5/29); pindirsinlâr “bindirsinler” (1/22); yollandırêr (35/66).

/-gut-/

Türkiye Türkçesinde kullanımı olmayan bu ekin Gagavuz Türkçesinde de kullanımı oldukça azdır.¹⁰⁵

Ses Özellikleri

Tek örneği görülmüştür. Bu örnekte kalın sıradan fiile kalın ünlüyle eklenir:

¹⁰³ Korkmaz, *age.*, s. 183.

¹⁰⁴ gücen- < *küç+e-n- bk. Gülensoy, *age.*, s. 393.

¹⁰⁵ Ayrıca bk. Özkan, *age.*, s. 116.

durgutturuyor “durdurtturuyor” (34/35).

İşlevleri

Bir örnekte “oldurma” işleviyle fiilden fiil yapar:

durgutturuyor “durdurtturuyor” (34/35).

{-I⁴l-}

Kullanım alanı geniş olan bu ek hem edilgenlik anlamında fiil çatı eklerinden hem de özel anlamda yeni fiiller türeten eklerdendir. Daha çok ünsüz ile biten fiil kök ve gövdelerine gelir ve onlardan edilgen fiiller yapar.

Ses Özellikleri

Ünsüz ile biten fiillere eklenirken ortaya çıkan ekin ünlüsü fiilin ünlüsü ile uyuma girer:

anılmıştı (31/6); çekilmişdir (8/10); tutulursa (34/207); düzülü (1/45).

Bir örnekte ekin ünlüsü ilerlek benzeşme ile fiilin ünlüsüne benzemiştir:

bakılıyor “bakılıyor” (34/22).

İşlevleri

- a.** Ek, bazı fiil kök ve gövdelerine edilgenlik işlevini kaybedip “kendi kendine oluş” ve dönüşlülük işleviyle¹⁰⁶ eklenerek yeni fiiller yapar:

yanıldım (3/58); üzülmä (3/28); atılmışlar (35/151).

- b.** Ünsüz ile biten fiil kök ve gövdelerinden “olma” ve “yapılma” anlamında edilgen fiiller yapar:

açılar (12/3); annadılmış (25/12); atılmaz (3/136); ayrılmışla (22/4); çaarıldısı (34/189); dikiliyor (34/146); işidilmişti (23/28); kesilmiş (24/63); kırılıyor (34/24);

¹⁰⁶ Korkmaz, *age.*, s. 184.

koyuluymuş (35/69); geçirildi (23/10); düzüldü (1/45); sarılıım (27/61); sıyırılmış (20/61); tutulêê (6/38); yaradılmış (30/2); yenilecek (36/7); verilmiy (5/56); sokulsun (4/26).

{-(I)⁴n-}

Türkçenin en eski dönemlerinden itibaren kullanım sıklığı yüksek bir fiil çatı ekidir. Tek heceli fiil köklerine ve isimden fiil yapma ekleri üzerine gelir, kendinden önce başka bir fiilden fiil yapan ek gelemez.¹⁰⁷

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerine –n- olarak, ünsüz ile biten fiil kök ve gövdelerine ünlü uyumuna bağlı olarak aldığı -I⁴ – ünlüsü ile eklenir:

üfkeleniy (5/155); tamannanmıştı (24/4); çalınmıştı (31/22); sevinmektan (4/38); fukaralanmış (2/41).

İşlevleri

- a. Geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “tekrarlama” anlamında dönüşlü fiiller yapar.

Bir örneği vardır:

mırıldanarak (4/205).

- b. Öznenin eylemi kendisi için yaptığını gösteren dönüşlü fiiller yapar:

sevinmektan (4/38); dayanıklı (2/39); ürkünüp (31/57); giindi “giyindi” (36/9); dinnenmä (24/70); neetleneerlar (21/2); evlensin (2/10); yıkansın (34/170).

- c. Ek bazı fiil kökleri ile iyice kaynaşmış ve kökün ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Böyle durumlarda ek dönüşlülük işlevini devam ettirse de ek ile kök ayrılamaz durumdadır:

gücendirersin¹⁰⁸ (4/18).

¹⁰⁷ Korkmaz, *age.*, s. 185.

d. Geçişli fiillerden “olma” bildiren dönüşlü fiiller yapar:

kaavilenmişti “güçlenmişti” (24/7); aliflendirip (25/36);baalan (26/32);soyunduruyor (21/13);peedalanmış (4/50).

e. Geçişli fiillerden “yapma” bildiren dönüşlü fiiller yapar:

yapınêr (4/190); çullan (16/66); korunmêr (23/6); oyalanmêr (4/202); bulunêr (5/94); çalınêrmış (31/22); bakınıp (3/63); bilinirmiş (1/32); alınmış (5/199); avlanmaa (3/3); tutunmaa (4/252); hazırlanmaa (2/57); görünmemişti (31/7); toplanıp (1/6); yollandı (3/32); saklanmaa (35/169).

{-I^Ar-}

İşlev bakımından –Ar- ekiyle görevdeş¹⁰⁹ olsa da kullanım sıklığı bakımından -I^Ar-çok daha işlektir.¹¹⁰

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerine –r- olarak, ünsüz ile biten fiil kök ve gövdelerine ünlü uyumuna bağlı olarak aldığı -I^Aünlüsü ile eklenir:

geçirer (4/55); pişiriyä (5/147); doyurmaa (2/13); kaçırdık (27/58); düşüreceymiş (4/43).

Sonu –t- ile biten tek heceli fiil köklerine geldiğinde kök ünsüzünün ikizleştiği görülür:

battıramêrlar (35/129); yittirdim (36/53).

İşlevleri

a. Ünsüz ile biten geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden “oldurgan” anlamlı fiiller yapar:

¹⁰⁸bk. 53. Dipnot.

¹⁰⁹ Korkmaz, *age.*, s. 186.

¹¹⁰ Osman Nedim Tuna, *agm.*, s. 407.

pişiriylä (5/147); doyurmaa (2/13);kaçırdık (27/58); düşüreceymiş (4/43); bitirdiynän (3/26).

b. Ünsüz ile biten geçişli fiil kök ve gövdelerinden “ettirgen” anlamlı fiiller yapar: geçirer (4/55); battıramêêrlar (35/129).

c. Bir örnekte ettirgenlik işlevini kaybederek köke yeni anlam kazandırmıştır: kıvrak (1/26)¹¹¹.

{-(I)⁴ş-}

Fiil kök ve gövdeleriyle isimden türemiş fiillere gelen bu ek “işteşlik temelinde ortaklaşa bir iş”¹¹² in yapıldığını gösteren eylemler yapar.

Ses Özellikleri

Ünsüz ile biten köklere –ş- olarak ünlü ile biten köklere, kökün ünlüsüyle uyumlu olarak araya giren I⁴ sesiyle bağlanır:

döüşmää (1/26); annaşmışlar (3/124); iliştirerlä (22/31); kopuşamêê (6/38).

İşlevleri

a. İki öznenin karşılıklı olarak yaptığı eylemi bildiren fiiller yapar:

döüşmää (1/26); annaşmışlar (3/124); buluştursun (30/34); isteşmää (27/7).

b. Birden fazla kişinin ortaklaşa yaptığı eylemi bildiren fiiller yapar:

aalaşêr “ağlaşır” (3/89); aynaşy “dalga geçiyor” (5/66); toplaşarmış (4/120); daalışacak “dağılaşacak” 4/144).

c. “kendiliğinden oluş”¹¹³ bildiren fiiller yapar:

¹¹¹ Gülensoy, *age.*, s. 520.

¹¹² Korkmaz, *age.*, s. 187.

¹¹³ Korkmaz, *age.*, s. 187.

bolaştırıyorlar (34/124); birleştirdi (3/41); tutuşmuş (20/31); etişip “yetişip” (2/25); yapışmıştı (2/32); bitişmiş (27/65).

- d.** Ek bazı örneklerde kök ile kaynaşarak özel anlamlı fiillere dönüşmüştür. Bu örneklerde çatı eki olma işlevini yitiren ek, özel anlamlı fiil türeten ek görünümündedir:

dolaştı (36/31); girişer (18/63); soruşturêr (4/67); karşı (< < kar-ı-ş-u)¹¹⁴ (1/42).

{-t-}

Aşağıda ses özellikleri ve işlevlerine yer vereceğimiz bu çatı eki, genel itibariyle Türkiye Türkçesi ile benzerlik gösterir.¹¹⁵

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten çok heceli fiillere gelir:

otlatalım (5/162); uzatmışlar (31/45); kaynatıcan (18/26); fırlattı (26/23); damnat (23/5).

r- akıcı ünsüzü ile biten çok heceli fiillere gelir:

getirtti (36/59); baart (35/146).

İki ünlü arasında kalan ek tonlulaşır:

ısladıyor (34/173).

İşlevleri

- a.** Bazı fiillerde ek, ettirgenlik işlevi bakımından körelmiş ve kök ile kaynaşmıştır. Bu durumda olan fiillerin yalın şekilleri de kullanımdan düşmüştür:

aldatıp (4/85).

- b.** Geçişli fiil kök ve gövdelerinden ettirgenlik fiilleri yapar:

¹¹⁴ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Yay., İstanbul, 1992, s. 52.

¹¹⁵ Ekin Türkiye Türkçesindeki durumu için bk. Osman Nedim Tuna, *agm.*, s. 415.

annatarmış (1/30);gözleteyim (2/17);paralattı (36/164);okutturuyor (34/20);söylettirisa (34/55);yıkattmış (2/34).

c. Geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden oldurgan fiilleri yapar:

büüt (5/63); kıpırdatamamışlar (20/40); uratsınnar (2/50); oynatarak (5/73); serinnetmää (31/19).

/-ut-/

Ses Özellikleri

Bir kelimedede görülen ek kalın sıradan fiile kalın ünlü ile eklenmiştir:

korkutmasın (3/93).

İki ünlü arasında kalan ek tonlulaşır:

korkudamamış (3/122).

İşlevleri

İşlek olmayan bir çatı eki olan *-ut-*, bir kelimedede geçişsiz fiil üzerine gelerek geçişli fiil yapar:

korkutmasın (3/93), korkudamamış (3/122).

/-kla-/

Eski bir birleşik ektir.¹¹⁶

Ses Özellikleri

Bir kelimedede görülür. Burada ek, kalın sıradan kelimeye kalın ünlülü olarak gelmiştir:

¹¹⁶ Banguoğlu, *age.*, s. 277.

uyukladılar (4/232).

İşlevleri

Yapılan eylemin tekrarlı ya da devamlı olduğunu bildiren fiil yapar:

uyukladılar (4/232).

{-mA-}

i- ek fiili dışında bütün fiil kök ve gövdelerine gelerek olumsuz fiiller yapan bu ek genel Türk dili içerisinde en işlek fiilden fiil yapan ektir. Vurguyu kendinden önceki heceye atar. Kendisinden sonra başka bir yapım eki gelmez.

Ses Özellikleri

Ünlü uyumlarına girer:

bilmeerim (2/19); kolvermeyecek (3/74); yollama (3/100); korkutmasın (3/93); büktürmä (3/99); işitmärsän (3/44);üzülmä (3/28); seslemäsan (36/111).

Bazı çekim eklerinden, özellikle de şimdiki zaman ekinden sonra söz konusu eklerdeki diş ünsüzleri sebebiyle ekin ünlüsünde daralma görülür:

bilmediyenden (34/25); çıkaramıyerim (20/43).

Üzerine şimdiki zaman eki –êr-¹¹⁷ geldiğinde ekin ünlüsü gerilek benzeşme ile şimdiki zaman ekinin ünlüsüne benzer:

acımêêr (3/101); battıramêêrler (35/129); korkmêêrım (35/45); dalayamêêrsınız “ısıramıyorsunuz” (35/203).

İşlevleri

¹¹⁷ Bu konuda Ayşe İlker, şimdiki zaman eki –er- ile fiilden fiil yapma eki –me- bir arada kullanıldığında bir uzunluğun hissedildiğini söyler. bk. İlker, *age.*, s.90.

Ekin fonksiyonu konusunda Türkologların farklı görüşleri mevcuttur¹¹⁸. Bu çalışmada ek, fiil kök ve gövdelerine gelerek “olumsuz fiiller yapma” fonksiyonuyla değerlendirilecektir.

Ek, fiil kök ve gövdelerinden menfi fiiller yapar:

görmediniz (34/79); bilmeirim (2/19); kolvermeyecek (3/74); yollama (3/100); korkutmasın (3/93); acıma (3/67); korkudamamış (3/122); olmasa (3/28); yatmamış (3/5); dayanmamış (34/93); bulmayım (36/3); olmuyor (36/13); çıkaramasam (20/44); utandırmadın (24/108); almaycek (31/21).

1.3.2.2 FİLDEN İSİM YAPAN EKLER

Fiil kök veya gövdelerine ve isimden türemiş fiillere gelerek bunlardan isim yaparlar. Gagavuz Türkçesinde de tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi fiillerden isim yapan eklerin sayısı oldukça fazladır. Korkmaz bu durumu şöyle açıklar:

“Ad kökenli sözler doğadaki somut ve soyut varlık ve nesnelere bütünüyle karşılayamadığı için, dil bir kısım nesne ve kavramları harekete dayandırarak karşılama yolunu benimsemiştir. Üstelik fiil kök ve gövdelerinin sayısı ad kök ve gövdelerine oranla çok daha fazladır. Dildeki bu durum ister istemez fiilden ad türetme eklerinin sayısını artırmıştır.”¹¹⁹

Korkmaz’ın da açıkladığı sebepler neticesinde fiilden isim yapan eklerin sayısı genel Türk dilinde fazla sayıdadır. Metinlerde karşılaştığımız fiilden isim yapan ekleri aşağıda ele alacağız.

/-ak/

Ses Özellikleri

Ek, örneklerde kalın sıradan kök veya gövdelere kalın ünlü ile eklenmiştir:

kıvrak (1/26); kurak (2/41); konaana (1/6); korkak (5/95).

¹¹⁸ Korkmaz, *age.*, s.184; Banguoğlu, *age.*, s. 452; Ergin, *age.*, s. 200; Karaağaç, *age.*, s. 314.

¹¹⁹ Korkmaz, *age.*, s. 143.

Ekin ünsüzü iki ünlü arasında kaldığı zaman önce ötümlüleşir ve süreklileşir daha sonra erir:

konaana (1/6).

İşlevleri

- a. Fiil kök veya gövdelerinden bir alışkanlığı, duyguyu veya bir eylemi sıkça yapanı gösteren sıfatlar yapar:

kıvrak (1/26); kurak (2/41); korkak (5/95).

- b. İşin yapıldığı yeri gösteren isimler yapar:

konaana (1/6).

/-lu/

Ses Özellikleri

Ekin aslı –ili olup sesliyle biten tabanlara geldiğinde ekin ön sesi düşer¹²⁰:

kapalı (4/215).

Bir örnekte görülen ek, kalın sıradan köke kalın ünlülü olarak gelmiştir:

kapalı (4/215).

İşlevleri

Bir örnekte, geçişli fiil kökünden isim yapar.

kapalı (4/215).

/-ntı/

Ses Özellikleri

Bir örnekte karşımıza çıkan ek, kalın sıradan fiile kalın ünlü ile eklenmiştir:

akıntıya (6/10).

¹²⁰ Banguoğlu, *age.*, s. 251.

İşlevleri

Bir örnekte “küçültme” işleviyle fiilden isim yapmıştır:
akıntıya (6/10).

/-ge/

Ses Özellikleri

Bir örnekte ince sıradan köke ince ünlülü olarak eklenmiştir:
süpürgesi (24/87).

İşlevleri

Eylemin gösterdiği işten etkilenen nesneyi gösteren isimler yapar:
süpürgesi (24/87).

/-gu/

Ses Özellikleri

Bir örnekte kalın sıradan köke kalın ünlülü olarak eklenmiştir:
duygularlan (3/141).

İşlevleri

Fiillerden soyut isimler yapar:
duygularlan (3/141).

/-giç/

Ses Özellikleri

İşlek olmayan eklerden biridir ve bir örnekte ince sıradan köke ince ünlülü olarak eklenmiştir:

bilgiç (36/19).

İşlevleri

“Fiilin gösterdiği işi çokça yapan, bir özellik haline getiren” manasında isim yapar:

bilgiç (36/19).

{-GI⁴n}

İşlek bir fiilden isim yapma ekidir.

Ses Özellikleri

Ekin ünlüsü eklendiği kök veya gövde ile uyuma girer:

girgin (1/26); kızgınında (4/140); yorgun (4/207).

Ekin ön sesi, eklendiği fiilin son sesine göre tonlu veya tonsuz olabilir:

düşkün (3/60); ergin (2/49); girginmiş (2/6); eşkinni (3/34).

İşlevleri

a. Anlamı pekiştirilmiş sıfat görevli isimler yapar:

ergin (2/49); girgin (1/37); kızgınında (4/140); düşkün (3/60).

b. Geçişli fiillerden edilgenliğe dayanan ve tamamlanmışlık bildiren isimler yapar:

yorgun (4/207).

{-I⁴}

Oldukça işlek bir fiilden isim yapma ekidir. Metinlerde bolca örneğine rastladığımız bu ek, çeşitli fonksiyonlarda isimler yapar.

Ses Özellikleri

Eklendiği fiil kök veya gövdesinin ünlüsü ile uyuma girer:

gösteridâ (4/249); korku (35/44); dikili (25/7); ölçüsüz (13/20); sayısız (13/21).

İşlevleri

a. Fiilin işaret ettiği işin sonucu veya ürünü olan somut isimler yapar:

gösteridâ (4/249); ölçüsüz (13/20); koşuya (34/145); sayısız (13/21); sürü (17/5); yarısı (34/10); yapılı (3/115); yazılıdır (30/69); çırpıya (9/3).

b. Fiilin işaret ettiği işin sonucu veya ürünü olan soyut isimler yapar:

korkulu (4/123); sızıntısı (3/48).

c. Fiilin işaret ettiği işin sonucu veya ürünü olan sıfatlar yapar:

aşırı (11/2); dolu (35/222); ayırı (23/18); kitliyidilâr (4/224); saklıdan (34/111); sıkıymış (2/5).

d. Edilgen fiil gövdelerine gelerek onlardan sıfat yapar:

dikili (25/7); asılı (20/40); dizili (27/53); düzülü (30/74); koyulmuş (35/69).

{-(y)I^ACI^A}

Tüm fiil kök ve gövdelerinden isim ve sıfat yapan işlek bir ektir.

Ses Özellikleri

Eklendiği kök veya gövdenin ünlüsüyle uyuma girer:

koruyucum (3/43); seviciymiş (1/5); bakıcılara (1/8).

Ünlü ile biten bir fiil üzerine geldiğinde araya –y- bağlantı ünsüzü girer:

koruyucum (3/43).

Bir örnekte ekin ünsüzün iki ünlü arasında olmasına rağmen tonsuz olarak kullanıldığı görülür:

koruyuçum (4/36).

İşlevleri

- a. Eylemin anlattığı işi sürekli olarak yapan veya onu bir meslek, uğraşı haline getirmiş kimseyi gösteren isimler yapar:

bakıcılara (1/8); satıcının (30/10).

- b. Bir işi yapan, yapma etkisi gösteren anlamında sıfat ve isimler yapar:

koruyucum (3/43); kurtarıcısı (3/57); yaratıcı (3/46).

- c. Fiilin gösterdiği işi bir özellik olarak taşıyan isimler yapar:

seviciymiş (1/5).

{-(I⁴)k}

Tüm fiil türlerinden isim üreten işlek bir ektir.

Ses Özellikleri

Ünsüz ile biten fiillere araya fiilin ünlüsü ile uyumlu olarak bir ses girer:

delik (36/62); konuklanırlar (29/36); yarıklara (15/17); diişik (4/120).

Ünlü ile biten fiillere -k+ olarak eklenir. Korkmaz, bu konuda farklı düşünür. Ona göre ek, ünlü ile biten fiillere eklendiğinde ünlü çarpışmasını engellemek için araya koruyucu ünlü almadan I⁴ ünlüsünü düşürerek eklenir¹²¹.

pinek (5/157); donaklıydı (2/19); haşlak “kaynar” (3/117); işlek (5/91).

¹²¹ Korkmaz, *age.*, s. 155.

İşlevleri

a. Fiilin gösterdiği işin sonucuyla isimler yapar:

delik (36/62); pinek “binek” (5/157); ödek “maaş, ücret” (30/47); konuklanırlar (29/36); yarıklara (15/17); sıyrık (4/137); uşaklarını¹²² (1/11); donaklıydı “süslüydü” (2/19).

b. Fiilin gösterdiği işle ilgili sıfatlar yapar:

açık (1/5); ayırık (4/141); buruk (3/97); çatık (27/49); dayanıklı (2/39); diişik (4/240); duruk (3/35); haşlak “kaynar” (3/117); işlek (5/91); kıvrık (3/111); şılak “ışıklı, parlak” (5/30); uzak (5/104); yıkık (34/115); yımışak (5/29); yırtık (31/49).

{-(I⁴)m}

Fiillerden ad yapan işlek eklerden biridir.

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten eklere –m+ ünsüz ile biten eklere kelimenin ünlüsüyle uyumlu olarak aldığı bağlantı ünlüsüyle eklenir:

ölüma (18/40); dizim (5/167); kalım (30/47); örüm (8/8).

Kökün son sesi –y- ise süreklileşir ve üzerine gelen -I⁴m+ eki ile diftong oluşturur¹²³:

giimini (4/59).

İşlevleri

a. Eylemin gösterdiği işin sonucu olan nesne ve araç isimleri yapar:

giimnerdän¹²⁴ (4/192); örüm “örgü” (8/8).

b. Fiilin gösterdiği işle ilgili hareket isimleri yapar:

¹²² Uşak < uw-şa-k+ bk. Gülensoy, *age.*, s. 972.

¹²³ Bu konuda bir düzensizlik söz konusudur, aynı kelimeyi bir yerde y sesini korumuş olarak görmekteyiz: giyimneri (31/49).

¹²⁴ Gagavuz Türkçesinde bu kelime “kıyafet” manasında olup kalıplaşmıştır.

görümünü “görünümlü” (23/8); kalım¹²⁵ (30/47); dizim¹²⁶ (5/167).

c. Bir kez ya da kısa sürede meydana gelmeyi bildiren isimler yapar:

ölüma (18740).

d. “benzer türlü” anlamı taşıyan isimler yapar:

takım (2/20).

{-(I⁴)n}

Genel Türk dilinin fiillerden ad yapan işlek eklerinden biridir. Bu ek çatı ekleriyle genişletilmiş fiillere gelmez.

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten eklere *-n* ünsüz ile biten eklere kök ünlüsü ile uyumlu olarak aldığı bağlantı ünlüsüyle eklenir:

akınlar (1/46); gelinnerini (3/118); yıvın “yığın” (35/173).

İşlevleri

Fiilin gösterdiği işin sonucu veya ürünü olan isimler yapar:

yıvın “yığın” (35/173); akınlar (1/46); gelin (1/41).

/-tu/

Ses Özellikleri

Bir örnekte kalın ünlülü olarak kalın sıradan köke eklenir:

karartı (36/133).

¹²⁵ Bu kelime metinde kalım-ödek “başlık parası” şeklinde geçmektedir. Anlaşılan o ki aslında eylem adı olan bu kelime zamanla kalıcı bir isim olmuştur.

¹²⁶ Kelime metinde zarf göreviyle kullanılmıştır.

İşlevleri

Eylemin sonucunda ortaya çıkan durumla ilgili isimler yapar, bir örneği vardır:
karartı (36/133).

/-ut/

Ses Özellikleri

Bir örnekte kalın ünlü olarak kalın sıradan köke eklenir:
umutlan (2/61).

İşlevleri

Eylemin anlattığı durumla ilgili isim yapar:
umutlan (2/61).

2.2. ÇEKİM EKLERİ

2.2.1 İSME GELEN ÇEKİM EKLERİ

Cümlede isimler ve fiiller arasında geçici anlam bağları kuran, isimleri cümle içinde görevli hale getiren eklere isim çekim ekleri denir.¹²⁷

2.2.1.1 HÂL EKLERİ¹²⁸

Hâl ekleri isimlerin isimlerle, özellikle de fiillerle olan münasebetini sağlayan eklerdir. Ahmet Buran'ın naklettiğine göre, dil bilgisinde hâl kavramı için *casus* terimi kullanılır ve bu terim “cümlelerin dil bilgisi yönünden düzenlenmesine yarayan, özellikle cümle içindeki adların görevinin belirlenmesine yarayan dil bilgisi öbeği”, “ismin cümle içinde bulunduğu dil bilgisi şekli; yalın ve eklerle aldığı geçici durum”, “adların fiillerle veya adların adlarla olan çeşitli münasebetlerini bildiren gramer kategorisi” biçiminde tanımlanmaktadır.¹²⁹ Ergin'in de ifade ettiği gibi hâl ekleri ismin kendisine tabi olmayan unsurlarla münasebetini gösterir. Yine Ergin'in ifadesi ile Türkçenin asıl çekim ekleri hâl ekleridir.¹³⁰

2.2.1.1.1 Yalın Hâl

Yalın hâl, isimlerin başka unsurlara bağlı olmadığı şeklidir. Yalın hâldeki bir isim, karşıladığı nesne ve işaret ettiği varlık isminden başka bir ilgi ifade etmez.¹³¹ Yani ismin bir başka isim ya da fiil ile bağlantısının olmadığı yalın hâlidir:

para (1/14); karı (2/12); keçi (2/13); kalâ “kale” (3/63); çocuk (4/14); yıl (4/243); köpek (5/57); vakıt (6/23); ferman (12/14)

¹²⁷ İsim çekim eklerinin mukayeseli tarihi gelişimi için bk. Osman Yıldız, “Orta Türkçe Lehçelerinde Karşılaştırılmalı İsim Çekim Ekleri ve Eski Anadolu Türkçesi'nin Yeri”, Dil Dergisi, S. 881, Ankara, 2000, s. 14-28.

¹²⁸ Hâl ekleri için ayrıca bk. Gülsel Sev, *Tarihi Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*, Akçağ Yay., Ankara, 2007; Tahir Kahraman, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Eki Tamamlayıcıları*, TDK Yay., Ankara, 1996.

¹²⁹ Ahmet Buran, “Türkçede İsim Çekimi Ekleri”, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 265.

¹³⁰ Ergin, *age.*, s. 129.

¹³¹ Ahmet Buran, *agm.*, s. 270.

2.2.1.1.2 İlgi Hâli (Genitif Hâli) $\{+(n)I^4n\}$, $\{+(y)In\}$, $\{+An\}$

İsmin bir başka isimle olan münasebetini gösteren hâlidir. Bu özelliği ile de diğer hâl eklerinden farklı bir durum arz eder.¹³² İlgi hâlindeki isim kendinden sonraki isme tabi olur.

Ses Özellikleri

Ünsüz ile biten isimlere $+I^4n$, ünlü ile biten isimlere $+nI^4n$ şeklinde ünlü uyumlarına tabi olarak gelir:

$+I^4n$ olarak ünsüz ile biten isimlerde: adamın (6/7); insanın (1/47); padişahın (3/8); düşmannarın (4/122); yılanın (35/49); beylerin (1/35); cigitin “yiğidin” (3/5); beygirin (5/29); oolumun (35/20); hanumun (4/41); drakonun “ejderhanın” (3/73); küüyün “köyün” (29/23); ömürümün (5/190).

$+nI^4n$ olarak ünlü ile biten isimlerde: babasının (1/33); padişahkanın (36/20); padişaanın (35/111); adamnarının (1/37); kalenin (4/46); meselenin (34/17); azbaşçenin (5/194); Köroğlunun (1/37); babunun “ninenin” (4/196); toklunun (17/18); sürünün (20/9)

-Ak ses grubuyla biten isimlere geldiğinde ismin sonundaki *k* ünsüzü erir ve ilgi ekinin ünlüsü ilerlekle benzeşme ile eklendiği ismin son ünlüsüne döner. Bunun sonucunda –aa-, -ee- ve -ää- şeklinde ikiz ünlüler oluşur:

dirään “direğin” (24/77); ördään “ördeğin” (24/97); sinään “sineğin” (24/104); yataan “yatağın” (34/91); padişaan (35/2).

- I^4k ses grubu ile biten isimler üzerine geldiğinde *k* sesi süreklileşip erir ve ilgi ekinin ünlüsü ile diftong oluşturur:

Tepägözçüün (24/78); çocuun (5/180).

İki örnekte ünsüz ile biten ismin üzerine gelen ilgi hâli eki, ismin son sesinin süreklileşmesine sebep olmuştur:

¹³² İlgi hâli hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tahir Kahraman, “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri” Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2007, s. 283-285.

daayın “dağın” (24/30); padişaaayın (4/210).

Bir örnekte ilgi eki ünlü uyumunun dışında kullanılmıştır:

körün (5/38).

İşlevleri

a. İsimleri isimlere “ilgili, alakalı” anlamında bağlar, asıl işlevi de budur:

“atımın başını” (5/87); “daraacın altından” (4/104); “adamın üç oolu” (17/2); “yılanın kardaşayım” (35/49).

b. Zamirleri bazı edatlara bağlar:

“bunun için” (1/43).

2.2.1.1.3 Yükleme Hâli (Akkuzatif Hâli){+(y)I⁴}

İsmin hâllerinden bir diğeri de ismin fiille olan ilgisini gösteren yükleme (akkuzatif) hâlidir.

Yükleme hâli genellikle eklidir, ancak ekin kullanılmadığı örnekler de mevcuttur. Ekin şeklen var olmadığı halde işlevsel olarak var olduğu örneklerde vardır ki bu durumda ek “sıfır akkuzatif”¹³³ olarak gösterilir:

tarlay (26/94); halın (5/84); gidecâ “gideceği” (36/24); ayaklaa (6/40).

Ses Özellikleri

Ünsüz ile biten isimlere +I⁴ olarak, ünlü ile biten eklere araya bir –y- sesi alarak +(y)I⁴ şeklinde ünlü uyumlarına bağlı olarak eklenir:

+I⁴ olarak ünsüz ile biten isimlerde: adını (1/26); pınarı (1/20); parmaanı (34/94); beygirlerini (1/8); hepisini (2/30); üreeni “yüreğini” (31/10); kakusunu “ablasını” (23/26); kauşunu “kemanını” (3/80); gözünü (5/22); öküzü (5/144); üzümü (10/2).

¹³³ Osman Yıldız, “Yûsuf u Zelihâ Özelinde Eski Anadolu Türkçesinde Göstericisiz Ekler”, Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştay Bildirileri, İstanbul Üniversitesi Yay., Aralık 2010, s. 545-561.

+*(y)I^A* olarak ünlü ile biten isimlerde: kapuyu (26/48); Köroğluyu (4/126); nereyi (34/132); dünneyi “dünyayı” (36/38); periyi (3/7); kuvvetliyi (4/53); kişiyi (35/162); türküyü (3/45); orayı (16/38); süpürgeyi (24/89).

-*k*- sesi ile biten isimlere geldiğinde –*k*- sesi süreklileşip erir ve yükleme hâlinin ünlüsü ile diftong oluşturur:

aşu “aşığı” (2/26); findu (34/159); oldu (36/108); düdüü (35/142); üzüü “yüzüğü” (16/70); çocu (16/45).

Yükleme hâli eki eklendiği ismin ünlüsüyle uyuma girdiği halde sadece bir kelimedede uyum dışı olarak kullanılmıştır:

çocüü (19/4, 36/24).

İşlevleri

- a. İsimlerin fiillerle olan bağlantısını sağlayan yükleme hâli, fiilin tesirindeki ismin içinde bulunduğu durumu ifade eder.¹³⁴ Yükleme hâlinde olan isimlerin etkilendiği fiiller muhakkak geçişli fiillerdir:

tarafını “onun tarafını tutarmış...” (1/40); aşıkları “...görmüş aşıkları...” (2/29); canımı “...canımı geri alasin...” (3/51); cezanı “... cezanı verecem.” (34/220); kabaatluları “kabaatluları orayı atardı.” (36/61).

- b. Yükleme hâli bazı örneklerde Türkiye Türkçesine göre yönelme (datif) hâli yerine kullanılmıştır:

Kır-at, ama akıllı beygir, istâmer braksın çorbacısını erdâ da nâanı aanêêr yaralı, o da *oyanı*aanêêr da brakmêêr düşsün (4/202).

Sân acıma ne *kendini*, ne *beygirini* (3/67).

2.2.1.1.4 Yönelme Hâli (Datif Hâli){+(y/n)A}

Fiilin gösterdiği hareketin yöneldiği isimleri gösterir.

¹³⁴ Biray, *age.*, s. 227.

Ses Özellikleri

Yönelme hâli eki, ünsüzle biten isimlere ünlü uyumlarına göre +A; ünlü ile biten isimlere+(y)A şeklinde gelir:

+A olarak ünsüz ile biten isimlerde: yaşamama (4/6); ardlarına (4/101); ooluna (29/12); erlere “yerlere” (4/74); evä (4/88); demesinä (4/202); yerime (34/7); gözüne (16/64); ömrünä (1/43); haberä (36/57); küüyä “köye” (29/9); kenarna (29/23); bordeynä “kulebesine” (29/39).

+(y)A olarak ünlü ile biten isimlerde: kaleyä (4/88); dünneyä (4/118); Köroğluya (4/203); padişaaaya (4/240); güveeyä (30/58); dünyaya (34/12); kocaya (27/8); tırlaya “tarlaya” (24/8)

İki örnekte isim ünsüz ile bitip yükleme hâlinin +ä şeklinde olması gerekirken, *n* ünsüzü ikizleşmiştir:

şehrinnä (5/149); düzennä (13/8)

Üç örnekte ekin geldiği isim ünlü ile bitmesine rağmen yükleme hâli eki araya bağlayıcı ünsüz almadan eklenmiş ve ikiz ünlülerin oluşmasına sebebiyet vermiştir:

kufnecää “mutfakçığa” (4/57); çeşmeä¹³⁵ (33/1); ötää (10/5, 11/5)

-*I⁴k*- ses grubuyla biten isimlere yükleme hâli eki geldiğinde ismin son sesi –*k*- erimiş ve önündeki ünlü gerilek benzeşme ile ekin ünlüsüne benzemiştir:

çocaa “çocuğa” (26/40); padişaalaa “padişahlığa” (35/153); mezarlaa “mezarlığa” (36/80); kumlaa “kumluğa” (36/128); aydınnaa “aydınlığa” (2/36); kurbetlää “gurbetliğe” (1/15).

-*Ak*- ses grubuyla biten isimlerde –*k*- sesi süreklileşip erimiş ve ekin ünlüsü ile ismin son ünlüsü diftong oluşturmuştur:

çocucaa (2/24); kucaa (4/110); topraa (3/73); uşaa “uşağa” (2/34)

¹³⁵ Aynı örneğin çeşmeyä (31/2) ve çöşmeyä (31/25) şekilleri de mevcuttur.

İşlevleri

- a. “kime”, “nereye” sorularına cevap veren yer tümleçleri oluşturur, fiilin yöneldiği ismi bildirir:

torbasına (24/26); ooluna (24/3); bobama (27/37); zindana (27/11); yanına (26/28); çöşmeyä (31/25); şehrinnä(5/149); düzennä(13/8); kufnecää “mutfakçığa” (4/57); mezarlaa (36/80);

- b. İsmi fiile “amacıyla”, “maksadıyla” ve “için” anlam ilişkileriyle bağlar:

kazanmaa (1/15); darsımaa “dertlenmeye” (3/126); buumaa “boğmaya” (5/52); otlatmaa (15/2); aaramaa (23/15); tutmaa (1/39); bakmaa (2/34); doyurmaa (2/13); hazırlanmaa (2/57); bulana (32/12); saklanmaa (35/169).

- c. Aynı ismin tekrarıyla oluşan zarf görevli ikilemeler yapar¹³⁶:

kucak- kucaa (4/110); can cana (4/110).

- d. Fiildeki hareketin yönünü belirler:

kenarna (29/23); ötää (11/5); çeşmeä (33/1); padişaa (35/153); çoçaa (24/8).

- e. Yönelme hâlinin Türkiye Türkçesine göre akuzatif (yükleme) hâli yerine kullanıldığı örnekler vardır:

imää “yemeği” (24/90); ördää “ördeği” (24/100); çocucaa “çocukcağı” (22/6); öldürmää (6/31); duvaa “duvağı” (13/45); almaa “almayı” (5/35); uşaa “uşağı” (36/13); çıraa “çırağı” (2/49); güreşmää (2/38); çalmaa (11/6); okumaa (1/11); yazmaa (1/11); evlenmää (4/50); gitmää (4/204); bilmää (4/215); çiçää “çiçeği” (30/33); çörää “çöreği” (24/25); vermää (27/10); ayırma (5/5); topraa (3/73); allarına (13/40); karalarna (13/40).

- f. Türkiye Türkçesine göre vasıta eki yerine kullanıldığı iki örnek vardır:

kıza (4/50); periyä (3/149).

¹³⁶ Korkmaz, *age.*, s. 295.

2.2.1.1.5 *Bulunma Hâli (Lokatif Hâli){+DA}*

Fiildeki hareketin gerçekleştiği somut veya soyut her türlü mekânı gösteren ismin bulunma hâlidir.

Ses Özellikleri

Eklendiği ismin ünlü ve ünsüz uyumlarına uyar:

arasında (2/59); yolda (34/5); yaşında (34/14); yanında (29/3); kemeçdede (29/5); dedelerimizde (25/2); tepesindymiş (25/5); edeende “yedeğinde” (27/5); tepelerinde (23/18); önümde (32/22); eteendeymiş “eteğindeymiş” (20/24); gördüğünde (34/84); içinde (2/7); avlanmaktayken (4/182); vakıtta (29/3); çıkmakta (25/45); yırakta (24/96); ateşte (21/16); şişte (17/13); dönüşte (34/133); düşte “dövüşte” (4/131).

İşlevleri

a. Eylemin gerçekleştiği yeri bildirir, asıl görevi de budur:

padişasında (26/54); içinde (1/37); aazımda “ağzımda” (26/102); yannarında (18/10); aramızda (15/3); altındaki (5/168); karannıkta (2/54); sofranda (35/212); koynunda (35/142); kucaanda (3/10); meydannarda (3/36); kırlarda (3/43); aklısında (1/43); yolda (34/5); yanında (29/3); bordeyde “kulübede” (24/31); düşünde (5/183).

b. İsmi sıfat göreviyle kullanımını sağlar. Bir örneği vardır:

benizdymiş “benizliymiş” (35/66)

c. Eylemin gerçekleştiği zamanı bildirme görevi ile ismi fiile bağlar:

tezdä (2/7); zorlukta (1/13); gündä (2/15); gördüğünde (34/84); ceñkta “cenk esnasında” (36/30); avlanmaktayken “avlanma esnasında” (4/182); düşte (4/131); dönüşte (34/133); zamannarda (2/2); vakıtta (2/16); dedelerimizde “dedelerimiz zamanında” (25/2).

d. Miktar bildirme bağlamında ismi fiile bağlar:

adımda (18/10); yaşında (4/14).

e. Çeşitli işlevlerde zarf olarak kullanılır:

kahırda (24/68); edeendä “yedeğinde” (27/5); dolayında (3/12); arasında (1/32, 45, 47).

2.2.1.1.6 *Ayrılma Hâli (Ablatif Hâli){+DAn}*

İsmi fiile yer, mekân, zaman, hareket biçimi, sebep vs gibi pek çok farklı ilişkiyle bağlar. Fiilin gösterdiği eylemin kendisinden uzaklaştığını, “çıktığını” göstermek için kullanılan bu ek, hâl ekleri arasında en geniş işleve sahip ektir.

Ses Özellikleri

Ünlü ve ünsüz uyumlarına uyarak isme eklenir:

kolundan (4/75); ansızdan (4/122); kolidordan (36/48); erdän “yerden” (4/122); küüydän “köyden” (29/9); denizdän (25/6); derisindän (25/7); elimizden (26/80); lüzgärdän “rüzgardan” (9/4); girişten (20/39); sevinmektän (4/38); bittirdiktän (36/43); köktän (36/139); taraftan (4/115); sokacıktan (4/211); çoktan (23/10).

“şimdi” kelimesinde ekin ünsüzünün düştüğü ve “şimdi” kelimesinin son ünlüsünün gerilek benzeşme ile ekin ünlüsüyle benzeştiği görülür:

şindään “şimdiden” (24/108; 35/155).

İşlevleri

a. Eylemin hareket noktasını, “nereden” veya “kimden” başladığını bildirir:

Eylemin “nereden” başladığını bildirenler: köktän (36/39); kapusundan (25/44); sokacıktan (4/211); çanaktan (3/60); göktän (3/9); girişten (20/39); sırtından (3/34); çaydan (3/62); yaydan (3/35); kasabadan (1/23); geerdän “geriden” (6/42); yönündän “önünden” (36/12); deliindän “deliğinden” (2/18); kalidordan (36/48); kaledän (2/50).

Eylemin “kimden” başladığını bildirenler: düşmannardan (2/57); kartaldan (36/15); bobandan (7/3); kimseydän (35/45); tamahlardan “tamahkârlardan” (2/56).

b. Bir nesnenin hangi maddeden, “neyden” yapıldığını gösterme ilişkisi ile fiile bağlanır:

taştan (3/102); topraktan (3/115); şiiirdän (1/45); ateştä(3/115); altından (5/111); derisindän (25/7); candan (13/23)¹³⁷.

c. İsmi fiile “bir bütünüün parçası veya o bütünden gelme”, “içlerinden biri olma” ilişkisi ile bağlar:

beygirlerindän (1/17); lüzgärden “rüzgärden” (9/4); çobannarından (2/14); parmaandan (34/124); tüüdän “türden” (6/36); soydan (1/14); yaştan (15/2); erlerdän (27/3).

d. Yön bildiren isimlere geldiğinde eylemin yönünü bildirme ilişkisi ile fiile bağlanır:

arasından (16/88); saadan “sağdan” (5/181); soldan (5/181); taraftan (4/115); içindän (27/25); oradan (2/24).

e. Eylemin zamanını bildirmek üzere isimleri fiillere bağlar:

bittirdiktän (36/43); birdän (2/29); çoktan (23/10); şindään (24/108); birazdana¹³⁸ (6/41).

f. “bir şeyin kendiliğinden anlaşılması” ilişkisi ile isimleri fiillere bağlar¹³⁹:

alışından (29/48); selamından (29/48).

g. İsimleri fiile “-DAn dolayı, -Diğİ için” ifadesi ile sebep- sonuç ilişkisiyle bağlar:

sevinmektän (4/38); korkudan (2/18); acıdan (35/283); yorgunnuktan (3/4).

h. İsimleri fiile zarf ilişkisi ile bağlar:

urduktan (35/193); saklıdan (34/111); kolundan (3/7); zorundan (35/54); iiliindän “iyiliğinden” (35/54).

i. “ile” anlamında isimleri fiile bağlar:

¹³⁷ Burada ek isimle tamamen birleşmiş ve kalıplaşmıştır.

¹³⁸ Bu örnekte ayrılma/ablatif halinin pekiştirilmiş şeklini görüyoruz. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahat Üstüner, *Türkçede Pekiştirme*, Fırat Üniversitesi Yay., Elazığ, 2003, s. 201.

¹³⁹ Korkmaz, *age.*, s. 315.

gürültüsündän (36/17); acıdan (25/39).

j. Ölçünlü Türkiye Türkçesine göre vasıta eki yerine kullanıldığı bir örnek vardır:

ansızdan (1/34; 4/122).

k. Sınırlandırma fonksiyonuyla isimlere eklenir.¹⁴⁰ “-e kadar/ -a kadar” anlamıyla isimleri fiillere bağlar:

dizedän (35/63); beledän (35/138).

2.2.1.1.7 Vasıta Hâli (Instrumental Hâli){+(y)Lan}, {+(y)lA}, {+(I)n}, {+nile}, {+lee}, {+lin}

Gagavuz Türkçesinde vasıta hâli Türkiye Türkçesinden farklı bir yapıda karşımıza çıkar. “ile” vasıta edatıyla +n vasıta ekinin birleşmesiyle oluşan ek¹⁴¹ çeşitli ses hadiseleri neticesinde farklı şekillerde kullanılır. Bununla birlikte Eski Türkçeden¹⁴² beri kullanılan +n vasıta eki¹⁴³ de birkaç örnekte karşımıza çıkar. Ayrıca ile edatının +n vasıta eki ile genişletilmeden kullanıldığı birkaç örnek de mevcuttur. Metinlerde kullanılan vasıta eklerini şu şekilde verebiliriz:

+(y)LAN olarak: oklan (4/43); karısınan (4/33); paraylan (26/3).

+(y)lA olarak: topuzuyla (7/5); armalıyla (7/17); zincirle (34/165).

+(I)n olarak: yayan (21/5); ilkin (25/20).

+nile ve +ülâ olarak: divannile (26/41); gücülâ (3/38; 4/255).

+lee olarak bir örnekte: ateşlee (20/30).

+lin olarak bir örnekte: sabalin “sabahleyin” (12/2).

¹⁴⁰ Mustafa Öner, “Türkçede İsim Çekim Edatı (Sentaktik)”, Türk Dili, S.565, s. 10-18.

¹⁴¹ Özkan, *age.*, s. 123.

¹⁴² Ekin tarihi seyri için ayrıca bk. Osman Yıldız, *agm.*, s. 23.

¹⁴³ A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara, 1995, s. 71.

Ses Özellikleri

Eklendiği ismin ünlüsüyle uyuma girer:

kılıçlan (36/127); vakıtları (29/22); batırları (4/121); aldatmaları (4/165); becermeklân (4/104); eriflân (4/211); tepägözlân (25/22); çekiçlân (24/20); etlen (26/102); iplen (34/163); tüylen¹⁴⁴ (34/170).

Uyuma aykırı olan örnekler de mevcuttur:

zoorlen (34/48); avşammen (35/285); sabaylen (26/39).

Ünlü ile biten isimlerden sonra –y- bağlama ünsüzüyle isme eklenir:

Köroğlular (4/136); dâduyları (4/168); sevdular (30/12); pasıyları (26/62); yastıyları (26/61); neyları (35/12); türküyları (3/13); periyları (3/41); üfkeylâri (3/80); deriyları (16/66); sabaylen¹⁴⁵ “sabahleyin” (26/39).

Geniz ünsüzü ile biten isimlere eklendiğinde ekin ilk sesi genizleşir ve *n* sesine döner:

hannan (4/69); arkannan “kementle” (4/100); varlınnan (31/6); ucunna (25/33); anasınna (26/14); kızınna (24/26); gelininnân (4/111); üzünnân (4/240); derisinnân (18/52); avşammen (35/285); üzünnen “yüzüğüyle” (16/103) tüfeenen (26/40); saabisinnen (20/44); benimnen (16/37).

Bir örnekte ekin geldiği isim geniz ünsüzü ile bitmemesine rağmen vasıta hâlinin ilk sesinin genizleştiği görülür:

aaçnan “ağaçla” (36/139).

Ünlü ile biten bazı isimlerde vasıta hâli bağlama ünsüzü –y- ile isme gelmiş, buna rağmen ekin ilk sesi genizleşmiştir (+ynAn << ile+n):

arziynan (32/1); padişahkaynan (36/22); gürültüynân (36/17).

¹⁴⁴ Aynı kelime “tüülen (34/173)” şeklinde de kullanılmış ancak isim ünlü ile bitmesine rağmen ek bağlayıcı ünsüz olmaksızın isme eklenmiştir.

¹⁴⁵ Aynı kelime sabaalen (20/37; 24/42) şeklinde bağlayıcı ünsüz olmaksızın da kullanmıştır.

İşlevleri

a. Eylemin hangi araç aracılığıyla gerçekleştiğini bildirir:

oklarlan (2/60); yumruunnan “yumruğuyla” (35/191); paraylan (26/3); zincirle (34/165); kılıçlan (36/127); çekiçlän (24/20); iplen (34/163); yastıylan (26/61); arkannan “kementle” (4/100).

b. “Birliktelik, beraberlik” ilişkisiyle isimleri fiillere bağlar:

benimnen (16/37); çocuklan (5/51); kızlan (13/2); askerinnan (1/32); adamınnan (24/27); karısınnan (4/33); batırlan (4/121); eriflän (4/211); tepägözlän (25/22); Köroğluylan (4/136); daduylan (26/52); babuylan (22/7).

c. Zaman ve miktar bildirme işleviyle isimleri fiillere veya cümlenin diğer öğelerine bağlar:

vakıtlan (29/22); günnän (5/156); yıllarlan (2/37); avşamnen (35/285); sabaylen (26/39).

d. Çeşitli anlam ve işlevlerde zarflar oluşturur:

yayan (21/5); gücülä (4/255); aldatmaklan (4/165); becermeklän (4/104); çalmaylan (3/40); zorlan (2/10); üfkeylän (3/80).

2.2.1.1.8 Eşitlik Hâli (Ekuatif Hâli){+CA}, /+çene/

İsmin “benzerlik, eşitlik, gibilik” bildiren bu hâli zamanla fonksiyon değiştirerek bir yapım eki haline gelmiştir.¹⁴⁶

Ses Özellikleri

Ek ünlü ve ünsüz uyumlarına uyar:

dincä (13/75), boyunca (20/73), tezçenä (22/33).

İşlevleri

a. Bir örnekte “gibilik” anlamında isme eklenmiştir:

¹⁴⁶Bk. Bu çalışma içinde, *İsimden İsim Yapan Ekler* başlığı altında, s. 8.

dincä (13/75).

b. İsmın iyelik eki almış haline “kadar” anlamıyla gelmiştir:

boyunca (20/73).

c. Ekin yönelme hâliyle genişletilmiş kullanımı vardır:

tezçenä¹⁴⁷ (22/33).

2.2.1.1.9 Yön Gösterme Hâli (Direktif Hâli) /+an/

Yn gösterme hâli ekleri +ArI⁴ ve +rA¹⁴⁸ olup bu ekler çekim eki olma özelliklerini kaybetmiş ve tam anlamıyla birer yapım ekine dönmüştür.¹⁴⁹

Tek rneği vardır. Burada ek farklı bir yapıda karşımıza çıkar. Eldeki kaynaklar yeterli olmasa da bazı ses değişmeleri neticesinde (+an<< +arı) bu şekle girdiğini düşündüğümüz yn eki bir örnekte şöyle kullanılmıştır:

dışandan “dışarıdan” (36/153).

2.2.1.1.10 Hâl Ekleri Tablosu

İsim çekim eklerinden hâl eklerini bir tablo dâhilinde verelim:

<i>Yalın hâl</i>	Eksiz
<i>İlgi hâli (genetif hâli)</i>	{+(n)I ⁴ n}, {+An}
<i>Yükleme hâli (akuzatif hâli)</i>	{+(y)I ⁴ }
<i>Yönelme hâli (datif hâli)</i>	{+(y/n)A}
<i>Bulunma hâli (lokatif hâli)</i>	{+DA}
<i>Ayrılma hâli (ablatif hâli)</i>	{+DAn}
<i>Vasıta hâli (instrumental hâli)</i>	{+(y)Ian}, {+(y)lA}, {+(I)n}, /+nile/, /+lee/, /+lin/
<i>Eşitlik hâli (ekuatif hâli)</i>	{+CA}, /+çene/

¹⁴⁷ Aynı durum, Türkiye Türkçesi ağızlarında da görülür, bk. Ahmet Buran, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 267.

¹⁴⁸ Ekin tarihi gelişimi için bk. Gabain, *age.*, s. 71; Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, Kapı Yay. İstanbul, 2012, s. 73.

¹⁴⁹ zkan, *age.*, s. 125.

2.2.1.2 İYELİK EKLERİ

Ad işletim eklerinden olan iyelik ekleri isimler ile isimler arasında bağlantı kurar. Bu bağlantı, ismin karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğuna¹⁵⁰ dairdir. Ergin iyelik ekleriyle ilgili olarak şunları söyler:

“İyelik ismin kendisine tabi olan unsurlarla, kendisinin ilgili bulunduğu kelimelerle münasebetini ifade eden gramer kategorisidir. İyelik şekli bir bağluluk, bir aidiyet, bir mülkiyet gösterir.”¹⁵¹

Nesneleri karşılayan iki ad arasında “aitlik” anlamında bağlantı kuran iyelik eklerinin teklik ve çokluk biçimleriyle şahıslara bağlanan altı türü vardır:

1. teklik şahıs iyelik eki	1. çokluk şahıs iyelik eki
2. teklik şahıs iyelik eki	2. çokluk şahıs iyelik eki
3. teklik şahıs iyelik eki	3. çokluk şahıs iyelik eki

1. teklik şahıs iyelik eki{+(I⁴/A)m}

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten isimlere +m olarak, ünsüz ile biten isimlere kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına bağlı bir şekilde +I⁴ ünlüsü ile bağlanır:

+m olarak: perim (3/95); kafamı (3/96); güüdemä “gövdeme” (3/128); ürecimdä “yüreciğimde” (8/5)

+I⁴m olarak: kaşım (14/8); agalarım (16/73); tılsımım (24/87); elimi (32/3); belimdän (29/31); boyum (14/4); dostum (4/228); önümdän (15/37); üstümä (36/33).

-I⁴k ses grubu ile biten isimler üzerine geldiğinde k sesi süreklileşip erir ve ekin ünlüsü ile diftong oluşturur:

¹⁵⁰ Korkmaz, *age.*, s. 276.

¹⁵¹ Ergin, *age.*, s. 129.

işittiim (3/42); iliimdän “iyiliğimden” (35/56); çocuum (23/40).

-Ak ses grubuyla biten isimlere geldiğinde sondaki ünsüz erir ve iyelik ekinin ünlüsü ilerlekle benzeşme ile eklendiği ismin son ünlüsüne döner. Bunun sonucunda –aa-, -ee- ve -ää- şeklinde ikiz ünlüler oluşur:

ürääm “yüreğim” (5/122); yeteemin “eteğim” (36/33); topraam (26/51); bıçaamı (17/24); parmaamdan (20/43).

İyelik ekinden sonra ünlü ile başlayan başka bir ek geldiğinde orta hece ünlüsü haline gelen iyelik ekinin ünlüsü düşer¹⁵²:

batülarmı (23/15); beygirmä(29/30).

İşlevleri

Birinci teklik şahsın nesneyle olan aitlik ilgisini kurar:

ürecimdä (8/5); bubam (5/55); hatırımı (27/31); halımı (27/31); işlerim (3/44); serimi (5/105); boyunumu (3/99); gözümä (3/98).

2. teklik şahıs iyelik eki{+(I⁴/A)n}

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten isimlere +n olarak, ünsüz ile biten isimlere kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı bir şekilde +I⁴ ünlüsü ile bağlanır:

+n olarak: anan (29/37); buban (26/72); kirligan (16/96); 83başçenä (13/3)

+(I⁴)n olarak: agaların (16/75); allarına (13/40); beygirini (3/67);karelerini (13/16); koynunda (35/142); zorundan (35/54); düşündä (3/79).

-I⁴k ses grubu ile biten isimler üzerine geldiğinde k sesi süreklileşip erir ve ekin ünlüsü ile diftong oluşturur:

bileziini (32/9); çevreciini (10/2); gördüünde (34/84); iliindän “iyiliğinden” (35/121).

¹⁵² Özkan, *age.*, s. 129.

-Ak ses grubuyla biten isimlere geldiğinde sondaki ünsüz erir ve iyelik ekinin ünlüsü ilerlekle benzeşme ile eklendiği ismin son ünlüsüne döner. Bunun sonucunda –aa- şeklinde uzunluk oluşur:

uşaan (36/19); yanaan (14/19); bıçaanı (17/25).

İyelik ekinden sonra ünlü ile başlayan başka bir ek geldiğinde orta hece ünlüsü haline gelen iyelik ekinin ünlüsü düşer:

rubalarını (13/88); karalarına (13/40)

İki örnekte –k- sesi ile biten kelime üzerine gelen iyelik eki –k- sesinin süreklileşip –y- sesine dönmesine sebep olmuştur:

dediyin (34/125); gölmeyini “gömleğini” (34/123).

İşlevleri

İkinci teklik şahsın nesneyle olan aitlik ilgisini kurar:

atına (7/14); halın (5/84); hatırım (5/84); dilinâ (23/5); dizinda (4/37); dostun (35/210); boyun (14/3); düşündâ (3/79); ömürün (5/195).

3. teklik şahıs iyelik eki{+(s)I⁴/A(n)}

3. teklik şahıs eki, ses yapısı itibariyle diğer iyelik eklerine göre daha karışık ve tartışmalı bir görünüme sahiptir. Kimi Türkologlar üçüncü şahıs iyelik ekindeki –n- sesini zamir –n- si olarak kabul ederken; bizimde benimsediğimiz diğer bazı Türkologlar ise bu sesi iyelik ekine dâhil eder.¹⁵³

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten isimlere araya bir -s- sesi alarak, ünsüz ile biten isimlere kalınlık- incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak +I⁴(n) şeklinde gelir:

¹⁵³ Talat Tekin, “Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine” Genel Dilbilim Dergisi, C. II., S. 7-8, Ankara, s. 10-17; Gürer Gülsevin, “Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı”, Türk Dili, TDK Yay., Ankara, S. 466 (Ekim), s. 187-190; H. W. Choi, “Ana Altayca İyelik Zamiri *n”, Türk Dilleri Araştırmaları, Ankara, 1991, s. 191-196; Cengiz Alyılmaz, “Zamir n’si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?”, Türk Gramerinin Sorunları II, Ankara, 1999, TDK Yay., s. 403-415.

Ünsüz ile biten isimlerde: bakışı (3/62); adı (3/8); süreti (3/42); beygiriymiş (35/65); oolu (1/29); gülüyüm (5/194); sütü (2/15); azını (3/82); kanını (3/51); sırtından (3/34); needinâ “niyetine” (3/66); erinâ “yerine” (3/62); ellerini (3/59); kauşunu “kemanını” (3/80); kolundan (3/6); düşünâ (3/69); güüsünâ “göğsüne” (3/59)

Ünlü ile biten isimlerde: kurtarıcısı (3/57); sızıntısı (3/48); hepsici (5/148); kendisi (1/15); koşusu (5/34); kapusu (1/5); türküsü (12/1); aldatmasına (3/41); arkasından (34/218); hepsinâ (1/30); ikisinâ (2/49); yavklusuna (5/148); kapusundan (21/21); türküsünü (3/80); gürültüsündän (36/17).

-Ak ile biten bazı isimler üzerine geldiğinde -k- sesi süreklileşip erir ve yan yana iki farklı ünlü gelemeyeceği için iyelik ekinin ünlüsü düşer. Ekin vazifesini -n- sesi yüklenir:

edendâ “yedeğinde” (5/74); ürâni “yüreğini” (4/149).¹⁵⁴

-I⁴k ses grubu ile biten isimler üzerine geldiğinde k sesi süreklileşip erir ve ekin ünlüsü ile diftong oluşturur:

fenalılı (31/33); istedii (4/157); zenginii (31/6); sevdii (1/8); çocu (5/29); gördüü (3/90); parmacını (22/31); sandına (4/62); kızgınında (4/140).

-Ak ses grubuyla biten isimlere geldiğinde sondaki ünsüz erir ve iyelik ekinin ünlüsü ilerlekle benzeşme ile eklendiği ismin son ünlüsüne döner. Bunun sonucunda -aa-, -ee- ve -ää- şeklinde uzunluk oluşur¹⁵⁵:

edeendâ “yedeğinde” (27/5); yanaana “yanağına” (5/174); parmaana (20/11); kucaana “kucağına” (3/7); çıraana “çırağına” (2/44); ayaannan (26/21); kulaanın “kulağına” (26/22); ekmeeni “ekmeğini” (24/35); tüfeeni “tüfeğini” (26/41); direeni “direğini” (24/75); çörään “çöreğini”(24/42); topraana (4/41); bıçaa (5/72).

-äk ses grubuyla biten bir kelimedede oluşan diftonglu yapıda 3.teklik şahıs eki ä ünlüsüne dönüşmüştür:

köpää “köpeği” (35/28).

¹⁵⁴ Bu iki örneğin iyelik eki aldıktan sonra ilerlekle benzeşme ile diftonglu kullanımı da vardır: edeendâ (27/5); (5/17); üreeni (31/10).

¹⁵⁵ Özkan, *age.*, s. 129.

İyelik ekinden sonra ünlü ile başlayan başka bir ek geldiğinde orta hece ünlüsü haline gelen iyelik ekinin ünlüsü düşer:

kaşlarına (3/24); ayaklarını (36/28); odalarına (36/20); kafadarlarına (5/140); kenarna (29/23); adamlarını (36/139); takımınarını (34/77); bordeynä “kulebesine” (29/39).

İyelik ekinin bağlantı ünsüzü –s- iken iki yerde –y- sesinin kullanıldığı görülür:
suyunnan¹⁵⁶ (4/5); küçüüyü.¹⁵⁷

İşlevleri

Üçüncü teklik şahsın nesneyle olan aitlik ilgisini kurar:

“niyetine” (3/66); erinä “yerine” (3/62); ellerini (3/59); kauşunu “kemanını” (3/80); kolundan (3/6); düşünä (3/69); güüsünä “göğsüne” (3/59); fenalı (31/33); istediü (4/157); zenginii (31/6); çıraana “çırağına” (2/44); ayaannan (26/21).

1. çokluk şahıs iyelik eki $\{+(I^4)mI^4z\}$

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten isimlere +mIz, ünsüz ile biten isimlere +ImIz şeklinde ünlü uyumlarına bağlı olarak eklenir:

+mI⁴z olarak: aramızda (15/3); ikimizi (26/89); kalemizdä (4/159).

+I⁴mI⁴z olarak: canımız (7/18); akılıımızda (6/4); ardımıza (20/26); kardaşımızı (34/114); elimizden (27/58); dedelerimizdä (25/2); küülerimizdän “köylerimizden” (30/5); oulumuz “oğlumuz” (35/221); türümüzden (34/169); üstümüzdä (5/96)

Kelime ünsüz ile bitmesine rağmen üç örnekte araya bağlantı ünlüsü almadan kelimeye eklenmiştir:

barsaklarımızda (36/163); analarmız (6/2); babalarımız (6/3).

¹⁵⁶ Buradaki “y” li kullanım için bk. Korkmaz, *age.*, 198. dipnot, s. 277.

¹⁵⁷ Burada karşılaşılan durum daha önceki örneklerde gördüğümüz –k- sesinin erime hadisesinin bu örnekte tam olarak inkişaf edememesi ve sesin süreklileşme safhasında kalarak –y- olarak korunmasıdır.

İşlevleri

Birinci çokluk şahsın nesneyle olan aitlik ilgisini kurar:

ardımıza (20/26); kardaşımızı (34/114); elimizden (27/58); dedelerimizdâ (25/2); küülerimizdân “köylerimizden” (30/5); barsaklarımızda (36/163); aramızda (15/3); ikimizi (26/89); kalemizdâ (4/159).

2. çokluk şahıs iyelik eki $\{+(\Gamma^4)n\Gamma^4z\}$

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten isimlere $+n\Gamma^4z$, ünsüz ile biten isimlere $+I^4n\Gamma^4z$ şeklinde ünlü uyumlarına bağlı olarak eklenir:

$+n\Gamma^4z$ olarak: yavklunuza (5/145).

$+I^4n\Gamma^4z$ olarak: vaktınız (12/4); gelişiniz (26/58); dişlerinizi (35/203); meclesiniz (34/18); biriniz (16/37); öbürünüz (18/20); gözünüzâ (874)

Bir örnekte –k- sesi ile biten isim üzerine gelince iki ünlü arasında kalan–k- sesi süreklileşip erimiş ve –n- şeklinde uzunluk oluşmuştur:

padişaalınızı (35/209).

İşlevleri

İkinci çokluk şahsın nesneyle olan aitlik ilgisini kurar:

vaktınız (12/4); gelişiniz (26/58); dişlerinizi (35/203); meclesiniz (34/18); biriniz (16/37); yavklunuza (5/145); padişaalınızı (35/209).

3. çokluk şahıs iyelik eki $\{+LArI(n)\}$

Ses Özellikleri

Ekin ünlüsü eklendiği ismin ünlüsüyle uyuma girer:

suları (3/37); yılları (2/41); imeeleri “yemekleri” (3/37); kendileri (2/28); aylelerinnân “aileleriyle” (15/20); üzlerinde “yüzlerinde” (13/43); mallarını (15/6); sırtlarına (21/20)

Geniz ünsüzü ile biten bir isme geldiğinde ekin ilk ünsüzü genizleşir ve n sesine döner:

bunnarı (2/23); yannarında (18/10); hısımınarını (2/25); gelinnerini (3/118).

İşlevleri

Üçüncü çokluk şahsın nesneyle olan aitlik ilgisini kurar:

tepelerindä (23/18); beygirlerine (26/30); başlarına (1/34); yurtluklarını (25/10); ardlarına (4/101).

2.2.1.2.1 İyelik Ekleri Tablosu

1. Teklik şahıs	$\{+(I^4/A)m\}$	1. Çokluk şahıs	$\{+(I^4)mI^4z\}$
2. Teklik şahıs	$\{+(I^4/A)n\}$	2. Çokluk şahıs	$\{+(I^4)nI^4z\}$
3. Teklik şahıs	$\{+(s)I^4/A(n)\}$	3. Çokluk şahıs	$\{+LArI(n)\}$

İyelik Eklerinde Yığılma

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi¹⁵⁸, incelediğimiz metinden yola çıkarak Gagavuz Türkçesinde de iyelik eklerinde yığılma hadisesinin görüldüğünü söyleyebiliriz. Aynı veya farklı iyelik eklerinin aynı isim üzerine gelmesiyle oluşan iyelik eklerinde ek yığılmasının incelen metinden örnekleri şu şekildedir:

birisi (2/14); hepisini (2/30); hepsinizi (23/23); neresısydı (13/51); saabisinnen “sahibisiyle” (20/44); aklısında (1/43); annısını “alnısını” (4/227); boynusundan (35/139).

¹⁵⁸ Türkçede ek yığılmasıyla ilgili bk. Zeynep Korkmaz, “Türkçe’de Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine” TDAY-B 1960, Ankara, 1988, s. 173-180.

2.2.1.3 ÇOKLUK EKİ {+LAR}

Genel Türkçede olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de bir isim çekim eki olan çokluk eki, aynı zamanda şahıs da bildirdiği için fiillere de gelebilmektedir.¹⁵⁹ Türkçede belirli çokluğa işaret eden bir ek yoktur, belirsiz çokluk eki ise +LAR'dır.

Ses Özellikleri

Eklendiği ismin ünlüsüyle uyuma girer:

padişaalıklar (4/56); aylarlan (4/81); kabukları (34/11); ilaççılarda (23/3); işlär (4/72); izmetçilär “hizmetçiler” (4/73); engellär (4/101); becermeklär (4/102); beylär (4/112); gözlerin (4/31); göklerä (4/46); erlerä (4/74); fikircileri (4/164); küülerimizdän (30/5).

Geniz ünsüzü ile biten isimlere eklendiğinde ekin ilk sesi genizleşir ve *n* sesine döner:

duşmannarı (4/112); adamnarının (4/124); takımnarını (34/77); insannarmış (23/17); pelivannarı (24/40); giyimnerlän (4/240); etimnerin “yetimlerin” (7/9); zenginrerä (1/25); selemnär (27/36); rubinnärlän (3/86); günnärlän (2/37).

Ekin son sesinin düştüğü örnekler görülür:

beegirlä “beygirler” (6/9); ayaklaa (6/40).

İşlevleri

a. Çokluk bildiren isimlerde anlamı kuvvetlendirir:

halkların (1/43); erlär “yerler” (3/66); padişaalıklar (4/56); insannar (35/5); takımnarını (34/77).

b. Şahsın bağlı olduğu çevreyi veya benzer kişilerden oluşmuş topluluğu bildirir:

ağalarım (5/177); kardaşlarım (20/48); kızkardaşlarım (28/16); batülarmı (23/15); bakıcılara (1/8); kauşçular (1/46); ilaççılarda (23/3); aşıkları (2/29); kabaatlıları (36/61); aylelerinnän “aileleriyle” (15/20).

¹⁵⁹ Özkan, *age.*, s. 121.

c. Zaman bildiren isimler üzerine gelerek zamanın çokluğunu, uzunluğunu bildirir: günnârlan (2/37); aylarlan (4/81); yıllarlan (2/37).

d. Mecaz olarak kullanılmış isimlere “abartı, yücelik” anlamı katar: üüseklerdâ (3/50); göklerden (4/80)

e. Bir varlığın birden çok olduğunu anlatan belirsiz çokluklar yapar: kasabaların (1/4); bayırlar (2/59); oklarlan (2/60); bıyıklar (3/111); taşlarlan (3/87); sokaklarda (3/85); kırlarda (3/43); kaşlarına (3/24); saçlarlan (3/20).

2.2.1.4 AİTLİK EKİ{+kI²}

İyelik ve aitlik bildiren bu ek, isim kök ve gövdelerine doğrudan veya isimlerin ilgi (akuzatif) ve bulunma (lokatif) hâlleri üzerine gelir.¹⁶⁰

Ses Özellikleri

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Gagavuz Türkçesinde aitlik ekinin eklendiği kökün ünlüsünün kalınlık incelik durumlarına göre farklı şekilleri vardır:

ozamankı (29/9); ilerki (2/51); evelki (1/4); önümdeki (32/22); altındaki (5/168).

İşlevleri

“İçinde bulunma ve aitlik bildirme” işleviyle isimlere gelir:

neçinki (31/56); ozamankı (29/9); evelki (1/4); önümdeki (32/22); altındaki (5/168).

2.2.1.5 SORU EKİ {mI²}

Soru eki isme ve fiile gelebilen bir ektir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de soru eki ayrı yazılır ancak fiile gelen soru ekleri, şahıs eklerinden önce geldiyse fiile bitişik yazılabilir: bilirmiyisin (5/5).

Ses Özellikleri

¹⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Korkmaz, *age.*, s. 280.

İncelenen metinlerde soru eki daima düz-dar ünlülü olarak *mI²* şeklinde kullanılmıştır¹⁶¹:

gecä mi (11/7); aaç mı (13/75); evli mi (13/41); varlık mı (3/96); mal mı (3/96); kafamı mı (3/96); gözümä mi (3/98).

Gagavuz Türkçesinde soru eki, Türkiye Türkçesinden farklı olarak, fiillere şahıs ekinden sonragelebilir:

görsin mi (3/64); sölersin mi (4/6).

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi soru ekinin şahıs ekinden önce geldiği örnekler de mevcuttur:

acımêr mı (3/101); evliy misin (13/58); kız mıysın (13/14); gelin miysin (13/14); bilirmiysin (5/5);

İşlevleri

Soru işleviyle isim ve fiillere eklenir:

Varlık mı, mal mı, kafamı mı? (3/96)

Sän gözümä mi kez aldın, ya ne? (3/98)

Taştan mı can erin, sevdam, ya ne? (3/102)

Gecä mi geçtin? (11/17)

Kız mıysın osa gelin miysin? (13/14)

Saler ki deneer onu kız mı osa gelin mi, saler ki evli mi. (13/41)

Kız mı o? Aaç mı o? (13/75)

Ey, dädu, sölersin mi, ne etişmeer benim evimä, benim yaşamama? (4/6)

¹⁶¹ Gagavuz Türkçesinde soru eki, ünlü uyumlarına tabidir, bk. Özkan, *age.*, s.130.

2.2.2 FİİLE GELEN ÇEKİM EKLERİ¹⁶²

Bir iş, oluş veya hareket bildiren fiiller, çekim ekleri aracılığıyla cümlede görünürlük kazanır, kullanım alanına çıkarlar. Şekil, zaman ve şahıs bakımından çekimlenen fiiller bu sayede cümlede eylemi gerçekleştiren şahsı ve eylemin gerçekleştiği zamanı veya şeklini de bildirirler. Fiilin şahıs, şekil ve zaman ekleri almış haline *fiil çekimi* diyoruz. Fiil çekimi ekleri ile fiil kök ve gövdelerindeki hareketler kişi veya nesnelere bağlanır, isimlerle fiiller arasında geçici anlam ilişkileri kurulur.¹⁶³

İkinci kategori olarak ele aldığımız fiil çekim ekleri ise fiillerin cümle içinde bir isim, sıfat veya zarf olarak kullanılmasına olanak sağlayan eklerdir. Bu eklerle çekimlenmiş fiillere *fiilimsi* denir ve özünde bir fiil olmasına rağmen cümlede isim, sıfat veya zarf göreviyle kullanılabilirler. Bazı fiilimsilerin zaman içinde kalıcı isme döndüğü de vakidir.

2.2.2.1 ŞAHIS EKLERİ

Şekil (tasarlama) ve zaman (haber) ekleri alarak biçimlenen fiillerin kim tarafından yapıldığını gösteren ekler şahıs ekleri denir. Muharrem Ergin, emir eklerini de şahıs eklerine dâhil ederek, şahıs eklerini üç tip olarak ele alır¹⁶⁴. Bu durumda şahıs ekleri; zamir kökenli şahıs ekleri, iyelik kökenli şahıs ekleri ve emir ekleri olmak üzere üç şekildedir ve Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de şahıs ekleri bu şekilde kullanılmıştır.

İyelik kökenli şahıs ekleri, görülen geçmiş zaman ve şart kipinde; zamir kökenli şahıs ekleri, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zaman ile istek ve gereklilik kiplerinde; emir ekleri ise emir çekiminde kullanılır. Gagavuz Türkçesinde kullanılmış şahıs eklerini tablolar halinde verelim.

¹⁶² Ayrıca bk. Ayşe İlker, *age.*

¹⁶³ Korkmaz, *age.*, s. 113.

¹⁶⁴ Ergin, *age.*, s. 283.

2.2.2.1.1 Şahıs Ekleri Tabloları

2.2.2.1.1.1 İyelik Kökenli Şahıs Ekleri Tablosu

	Görülen geçmiş zaman	Şart kipi
1.teklik şahıs	+m	+m
2.teklik şahıs	+n	+n
3.teklik şahıs	Ek kullanılmaz.	Ek kullanılmaz.
1.çokluk şahıs	+k	Örnek yok.
2.çokluk şahıs	+nI ⁴ z	Örnek yok.
3.çokluk şahıs	+LAr	Örnek yok.

2.2.2.1.1.2 Zamir Kökenli Şahıs Ekleri Tablosu

	Öğrenilen geçmiş zaman	Şimdiki zaman	Geniş zaman	Gelecek zaman	İstek kipi	Gereklilik kipi
1.teklik şahıs	Örnek yok.	+I ⁴ m, +m	+I ⁴ m	+m	+ (y)I ² m	+yim
2.teklik şahıs	+I ² n, +sın	+sI ⁴ n	+sI ⁴ n	+n	+sI ² n	Örnek yok.
3.teklik şahıs	Ek kullanılmaz. z.	Ek kullanılmaz. z.	Ek kullanılmaz. z.	Ek kullanılmaz. z.	Ek kullanılmaz. z.	Ek kullanılmaz. z.
1.çokluk şahıs	Örnek yok.	+I ⁴ Z	+I ⁴ z	+I ² z	+II ² m	Örnek yok.
2.çokluk şahıs	Örnek yok.	+sI ⁴ nI ⁴ z	+sI ² nI ² z	+nI ² z	+sI ² nI ² z	Örnek yok.
3.çokluk şahıs	+LAr	+LAr	+LAr	+LAr	Örnek yok.	Örnek yok.

2.2.2.1.1.3 Emir Ekleri Tablosu

	1.teklik şahıs	2.teklik şahıs	3.teklik şahıs	1.çokluk şahıs	2.çokluk şahıs	3.çokluk şahıs
Emir kipi	Çekimi yoktur.	Ek kullanılmaz.	-sI ⁴ n	Çekimi yoktur.	-(y)I ⁴ n, (I ⁴)nI ⁴ z	-sI ⁴ nLAr

2.2.2.2 HABER KİPİ ÇEKİMLERİ

Zaman bildiren fiil çekim ekleri *haber kipi* olarak isimlendirilir. Fiilin anlattığı iş, oluş veya eylemin ne zaman gerçekleştiğini bildiren bu ekler genel Türk dilinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de beş zamanı gösterir.

2.2.2.2.1 Görülen Geçmiş Zaman{+DI⁴}

Eylemin bizzat görüldüğünü, bizzat görülme bile eylemin gerçekleştiğinden emin olunduğunu ve geçmişte olup bittiğini bildiren bu zaman, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de –DI⁴ şeklinde karşlanır.

Ses Özellikleri

Görülen geçmiş zaman eki, eklendiği fiil kök veya gövdesinin son sesine göre tonlu veya tonsuz ünsüzle başlayabilir:

işittim (4/21); ilaçladım (4/187); yırttın (13/32); geldin (3/69); kooladı “koyaladı” (4/27); kaçtı (2/22).

Eklendiği fiilin ünlüsüyle uyuma girer:

bildim (30/68); vardım (32/2); yudum “yıkadım” (32/3); koydum (32/5); güttüm (16/7); içtin (11/20); kabletti (4/29); uuradı “uğradı” (4/41).

İşlevleri

İş, oluş ve hareket bildiren eylemin geçmişte gerçekleştiği veya yapıldığını bildirir. Geçmişte gerçekleşen söz konusu eylemin şahıs tarafından görüldüğü, şahit olduğu manasını verir. Şahsın 6 çekimi ile görülen geçmiş zaman eki fiillerde şu şekilde kullanılır:

1. teklik şahıs ile: atla-dı+m (13/3)

bul-du+m (13/4)

seç-ti+m (7/2)

çal-dı+m (7/3)

uyukla-dı+m (5/106)

2. teklik şahıs ile: etiş-ti+n “yetiştin” (3/66)

ger-di+n (3/97)

yırt-tı+n (13/32)

gel-di+n (3/69)

iç-ti+n (11/20)

3. teklik şahıs ile: yaklaş-tı (4/46)

etiştir-di “yetiştirdi” (4/81)

buluş-tu (4/93)

doorul-du “doğruldu” (4/161)

öldür-dü (4/235)

1. çokluk şahıs ile: yap-tı+k (4/258)

kaçır-dı+k (27/58)

ol-du+k (5/142)

2. çokluk şahıs ile: gör-dü+nüz (27/38)

kır-dı+nız (35/203)

görme-di+niz (34/79)

3. çokluk şahıs ile: git-ti+lär (4/81)

sevin-di+lär (4/93)

kap-tı+lar (4/104)

düş-tü+ler (4/139)

kaldır-dı+lar (4/153)

Görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi

bula-ma-dı+m (12/9)

kes-me-di+m (5/32)

utandır-ma-dı+n (24/108)

brak-ma-dı+n (4/145)

seslä-me-di (4/181)

çıkâr-ma-dı (4/115)

gör-me-di+niz (34/79)

2.2.2.2.2 Öğrenilen Geçmiş Zaman{+mI⁴ş}

Bu zaman, eylemin şahit olunmayan geçmiş zamanda gerçekleştiğini bildirir. Geçmişte gerçekleşip sona ermiş eylemden sonradan haberdar olma anlamı verir.

Ses Özellikleri

Gagavuz Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman –mI⁴ş eki ile karşılanır. Ek, geldiği fiilin ünlüsüyle uyuma girer:

benmiş (4/15); danışmış (4/50); peedalanmış (4/50); baaşlanmış “bağışlanmış” (4/80); koymuş (1/26); olmuş (2/41); duudurmuş “doğdurmuş” (4/13); işitmişlär (35/149); gelmişlär (35/149); ensemişlär “yenmişler” (23/1); demişlär (23/4); görmüşün (3/27); öldürmüşlär (4/236).

Gagavuz Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak öğrenilen geçmiş zaman ekinin son sesinin etkisiyle 2. şahıs eklerinin başındaki s sesi düşer¹⁶⁵:

çatmışın (32/20), batmışın (32/21), giinmişin (26/101), taramışın (11/3).

Gagavuz Türkçesinde genel olarak görülen bu durum bir örnekte bozulmuştur:

bıraamışsın (5/153).

Ekteki diş ünsüzünün etkisiyle, ekten sonra gelen ve kalın olması gereken ünlünün incelendiği örnekler görülür:

çatmışın (32/20), batmışın (32/21).

İşlevleri

Geçmiş bir zamanda yaşanıp bitmiş ve bizzat tanıklık edilmemiş eylemlerin zamanını gösterir. Metinlerde olan örnekler yeterli olmadığı için tüm şahıslardaki çekimlerini veremediğimiz öğrenilen geçmiş zaman çekiminin elde olan örneklere göre çekimi şöyledir:

¹⁶⁵Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I/ Fiil, TDK Yay., Ankara, 2006, s. 109.

2. teklik şahıs ile: çat-mış+in (32/20)

bat-mış+in (32/21)

giin-miş+in (26/101)

tara-mış+ın (11/3)

bıraa-mış+sın (5/153)

3. teklik şahıs ile: kolla-mış (25/23)

bitiş-miş (27/65)

kesil-miş (24/63)

giidir- miş (20/11)

uzaklan-mış (15/39)

alın-mış (5/199)

3. çokluk şahıs ile: koy-muş+lar (4/14)

gör-müş+lär (4/31)

annaş-mış+lar (25/17)

aykırıla-mış+lar (20/73)

çıkar-mış+lar (6/20)

tutun-muş+lar (35/61)

Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuzu

gör-me-miş+lär (3/108)

iste-mä-miş (4/103)

kıpırdada-ma-mış+lar (20/40)

gör-me-miş+sin (5/21)

dayan-ma-mış (34/93)

yat-ma-mış (3/5)

bula-ma-mış (3/12)

geçe-me-miş (2/46)

2.2.2.2.3 Şimdiki Zaman $\{-(y)er/êr\}$, $\{-(y)eer/êêr\}$, $\{-(A/T^4)yor\}$, $\{-Ay\}$, $\{-(I^2)y\}$, $/-ee/$, $/-êê/$, $/-e/$, $/-ê/$, $/-ier/$, $/-iyer/$, $/-isin/$, $/-(I)yur/$

Hem zaman bildiren hem şekil eki olan şimdiki zaman kipinin *yorı*- “yürümek” fiilinden ortaya çıktığı düşünülür.¹⁶⁶ İncelenen metinlerde şimdiki zaman kipi için kullanılan morfem ve allamorfemler çeşitlilik gösterir. Metinlerde yaşanan zamanla birlikte vurgulanan daha çok geniş zamandır. Bir aktarıcının anlattığı bu metinlerde geniş zamanla şimdiki zaman neredeyse iç içe geçmiş haldedir. İki zaman için de yer yer aynı morfemler kullanılmıştır. Böyle durumlarda metinlerin Türkiye Türkçesine aktarımında hangi zaman kullanılmış ise onu temel aldık.

Şimdiki zaman kipi için birden çok morfem kullanılır. Ana morfemler; $\{-(y)er/êr\}$, $\{-(y)eer/êêr\}$, $\{-(A/T^4)yor\}$ ve $\{-(I^2)y\}$ iken, sınırlı sayıda örnekte görülen allamorfemler ise; $/-ee/$, $/-êê/$, $/-e/$, $/-ê/$, $/-ier/$, $/-iyer/$, $/-isin/$ ve $/-(I)yur/$ dir.

Ses Özellikleri

Şimdiki zaman eklerinden-*er* ünlüyle, özellikle A ünlüsüyle, biten fiillere gelip araya bağlayıcı ünsüz almadığında fiilin son ünlüsü ile diftong oluşturur:

yaşêêrız (4/171); fırlêêr (18/49); hazırlêêr (24/90); başlêêr (24/80); kavrêêr (31/60); toplêêr (24/19); kaynê-ê (18/28).

Bazı örneklerde ünlü ile biten fiillere bağlayıcı ses olmaksızın şimdiki zaman eki gelir:

besle-e (6/18); de-e (18/16); iste-e (6/30).

Genel olarak ünlü uyumuna bağlı olarak fiillere eklenen şimdiki zamanın ünlü uyumu dışında kalarak eklendiği örnekler de mevcuttur:

al- êêr (35/148); baard- êêr (35/149); annad- êêr (35/101); hızlan- êêr (35/190); ol-êy (22/20); al-êy; sok-êy (18/45)

Yukarıda morfem ve allamorfemleri verilen şimdiki zaman ekinin örnekleri şu şekildedir:

¹⁶⁶ Şimdiki zaman ekinin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi için bk. Denny, *age.*, s. 351; Ergin, *age.*, s. 296; Vahit Türk, "Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri", TDAY-B, 1996, s. 291-340.

{-(y)er/êr}

bil-er+im (4/244); gel-er+im (24/32); sat-êr+ım (4/170); tan-êr+ım (29/48); gül-er+sin (24/81); de-er+sin (24/83); bekle-er+sin (25/48); düşün-er+sin (29/26); doku-yêr+sin (4/170); dur-êr+sin (35/44); tut-êr+sin (24/37); üüred-er “öğretiyor” (24/56); yaklaş-er (27/3); duy-er (29/5); iste-er (4/191); yollandır- êr (35/66); saur- êr “savuruyor” (6/4); yaa-yer (22/30); örü-yer (4/205); uyu-yer (4/191); dön-er+iz (22/33); ar- êr+is (18/13); dur- êr+sınız (18/22); tut- êr+sınız (30/21); gid-er+lär (5/76); getir-er+lär (2/32); donad-êr+lar “süslüyorlar” (24/75); koyulaş- êr+ler (4/117); tanı-yêr+ler (31/41).

{-(y)eer/êêr}

gid-eer+im (35/75); bil-eer+im (36/51); ar-êêr+ım (35/52); ad-êêr+ım (31/32); dur-êêr+sin (35/114); aar-êêr+sin (24/45); gid-eer+sin (35/180); gel-eer (35/101); işid-eer (35/175); götür-eer (21/10); al- êêr (35/148); baard- êêr (35/149); annad- êêr (35/101); hızlan- êêr (35/190); büü-yeer (23/7); gid-eer+sınız (36/73); neetlen-eer+lar (21/2); çeked-eer+lar (21/3); yetiş-eer+lär (21/6); uç- êêr+lar (31/60); yaş- êêr+lar (30/5).

{-(A/I⁴)yor}

gid-eyor+um (32/30); düşün-üyor+sun (34/184); ara-yor+sun (36/147); gid-eyor+sun (34/6); akşamna-yor (34/80); sesle-yor (13/70); benze-yor (13/29); paslan-ıyor (27/35); kırıl-ıyor (34/78); dur-uyor (27/34); dön-üyor (34/41); dur-ayor (36/21); yat-ayor (21/15); soyundur-ayor (21/13); del-eyor (34/81); çeked-eyor (21/21); gid-eyor+uz (34/52); yap-ayor+uz (34/113); kuvala-yor+sunuz (36/74); konuş-uyor+sunuz (34/113); iste-yor+lar (34/15); kalk-ayor+lar (34/103); ye-yor+lar (34/86); iç-eyor+lar (34/86); toplan-ıyor+lar (34/14); al-ıy+lar (5/140); gid-iy+lar (5/76); ed-iy+lar (5/48); sor-ayo+m¹⁶⁷ (13/13).

{-Ay}

ol-êy (22/20); al-êy; sok-êy (18/45).

¹⁶⁷ Muhtemelen bir ağız özelliği olarak şimdiki zaman eki *-(a)yor*'daki son ses *-r-* bu örnekte düşürülmüştür.

{-(I²)y}

bırayıy¹⁶⁸ “bırakıyor” (5/65); düşün-iy+m (5/151); bil-iy+m (5/7); gör-iy+m (20/15); istiy+sin (5/12); nerde-y+sin (20/56); aal-ıy+sın (5/176); gid-iy+sin (18/40); di-y (5/2); düşün-iy (5/127); öl-iy (5/59); git-iy (5/10); başl-ıy (16/102); aal-ıy (16/44); şıl-ıy (20/27); sor-ıy (5/112); bak-ıy+sınız (16/34).

Bu morfeplerin dışında örneklerine sadece üçüncü teklik ve çokluk şahıs çekimlerinde rastladığımız şu şekiller de şimdiki zaman için kullanılmıştır:

/-ee/

pin-ee (6/40); göster-ee (22/16); bit-ee (18/21); gid-ee (17/11); ver-ee (27/8); been-ee (27/7); iç-ee (6/9); iy-ee+s¹⁶⁹ (22/29).

/-êê/

al-êê (6/54); kaç- êê (6/52); tutul- êê (6/41); duruklan- êê (6/39); tutul- êê (6/38); al- êê (6/31); bak- êê (27/6); ol- êê (6/27); tut- êê (6/11).

/-e/

besle-e (6/18); de-e (18/16); iste-e (6/30); getir- e (6/12); bekle-e (17/10); gid-e (6/48); gel-e (6/34); pin-e (22/21).

/-ê/

kaynê-ê (18/28); sor- ê (6/43); bak- ê (6/33); yollandır- ê (6/32); doyur- ê (6/18); yak- ê (22/9).

/-ier/

ver-ier (29/20).

/-iyer/

lafed-iyer (20/44).

¹⁶⁸ bırak->bıray- kelimesindeki ses değişimi için bk. Özkan, *age.*, s. 75-76.

¹⁶⁹ Sadece bu örnekte -ee- şekli birinci çokluk şahıs çekiminde kullanılmıştır.

/-isin/

uy-isin (26/32).

/-(I)yur/

koru-yur (3/138); bak-ıyur (8/1); ak-ıyur (8/2).

Şimdiki zamanın olumsuz çekimi ise şu şekilde yapılır:

etişâ-me-e (6/41), kopuşa-mê-ê (6/38), şakalaş-mê-r (23/26), brak-mê-êr (4/133), dalaya-mê-êr+sınız (35/203), gel-me-r+sınız (18/22), al-mı-er+lar (23/7), boldıra-mı-yor+lar (34/15), ol-ma-yor (36/13), uyan-mı-y (5/174), benze-mi-y (20/16).

İşlevleri

- a. Fiilin yaşanan, içinde bulunulan zamanda gerçekleştiğini göstermekle birlikte yaşanan andan daha geniş bir zamana da işaret eder:

yaşêr (3/67); koruyer (3/67); bekleer (3/69); lafediyer (20/44).

- b. Eylemin konuşulduğu anda gerçekleştiğini bildirir:

yannaşêr (35/136); urêr (35/136); alêr (35/152); geliy (20/26); şılıy (20/27); uyu-yar-kan (4/86).

- c. Geniş zaman fonksiyonuyla kullanılır:

baardêr (35/149); hızlanêr (35/190); savaşêr (35/190).

2.2.2.2.4 Geniş Zaman{-(I^2/A)r}

Geniş zaman dilimi; geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç boyutlu bir zamanı kapsar.¹⁷⁰ Gagavuz Türkçesinde geniş zaman ile şimdiki zaman iç içe bir görünüm sergiler. Çoğu kez şimdiki zaman ile daha geniş bir zaman kastedilir. Ancak tamamen geniş zamana işaret eden bu kiple çekimlenmiş fiiller de mevcuttur. Gagavuz Türkçesinde geniş zaman {-(I^2/A)r} morfemi ile karşılanır.

¹⁷⁰ Özkan, *age.*, s. 145.

Ses Özellikleri

Ünsüz ile biten fiillere fiilin ünlü yapısına göre ya düz-dar veya düz-geniş ünlülü olarak eklenir. Aynı zamanda büyük ünlü uyumuna da riayet edilir:

alırız (27/25); gel-ir (4/158); konuş-ur-ken (36/64); öldür-ür+üz (5/102); konuklan-ır+lar (29/36); getir-ir+ler (2/9); sat-ar+sınız (27/20).

Düzlük darlık uyumuna dikkat edilmediği örnekler de vardır:

etiş-er+lär (3/140); kullan-êr+ız (15/26); gör-âr+ız (29/31); süün-ür “söner” (4/145); gör-er+im (3/65); açıl-ar (12/3); yat-ır+ım (26/61); edirim (30/31).

Geniş zamanın olumsuz çekiminde, geniş zaman eki –r ya korunur ya da –z sesine çevrilir:

doya-ma-r+sın (31/9); git-mâ-r+sin (3/110); kork-mê+r (15/38); beklâ-me+r (13/73);

ol-ma-z (34/16); iste-ma-z (4/26); ver-mâ-z (5/101); tutul-ma-s¹⁷¹ (36/75); atıl-ma-z (3/136); iç-mâ-z+sin (4/188); evlenâ-ma-z+sın (3/115).

İşlevleri

- a. Geniş zaman aslında üç boyutlu bir zaman katmanını içine alır. Geçmiş, şimdi ve gelecek zaman katmanlarından oluşan bu kipte çoğu kez geçmişten geleceğe sürüp giden bir eylem, bir alışkanlık, bir oluş veya kılış ifade edilir:

kazanırım (4/169); geçirer (4/55); edirim (30/31); görürüm (3/120); güderim (24/15); çökerim (4/147); geçersin (5/100).

- b. Geniş zamanla, belirsiz bir gelecek zamanda gerçekleşecek durum ve eylemler de karşılanır:

yollandırırım (4/24); gitirim (4/24); yokedir (4/25); alır (4/25).

- c. Bir örnekte istek fonksiyonuyla kullanılmıştır:

götürersiniz (26/69).

¹⁷¹ Burada bir süreklileşme hadisesi neticesinde 1. Çokluk şahıs eki olan –z- sesi –s- sesine döner.

d. Gagavuz Türkçesinde geniş zamanın şahıslara göre şekimi şu şekildedir:

1. teklik şahıs ile: söyle-r+im (5/209)

- yat-ır+ım (26/61)
- ed-ir+ım (30/31)
- ol-ur+ım (4/158)
- gör-ür+üm (3/120)
- yat-ar+ım (27/28)
- gör-er+ım (3/65)
- kes-âr+ım (36/4)
- brak-êr+ım (4/60)

2. teklik şahıs ile: söyle-r+sin (4/6)

- öl-ür+sün (4/172)
- san-ar+sın (13/37)
- gör-er+sin (3/64)

3. teklik şahıs ile: oyna-r-kan (4/15)

- gel-ir (4/158)
- konuş-ur-ken (36/64)
- süün-ür “söner” (4/145)
- açıl-ar (12/3)
- getir-er (1/20)
- düş-âr (3/31)
- çal-êr (1/46)

1. çokluk şahıs ile: al-ır+ız (27/25)

- öldür-ür+üz (5/102)
- gör-âr+ız (29/31)
- gid-er+ız (35/31)
- kullan-êr+ız (15/26)

2. çokluk şahıs ile: al-ır+sınız (26/59)

- görebil-ir+sınız (20/75)
- sat-ar+sınız (27/20)

gez-er+siniz (18/12)

geç-âr+siniz (27/18)

3. çokluk şahıs ile: de-r+lär (5/85)

konuklan-ır+lar (29/36)

getir-ir+ler (2/9)

etiş-er+lär (3/140)

koy-êr+lar (2/26)

e. Gagavuz Türkçesinde geniş zamanın olumsuz çekimi şu şekilde yapılır:

çıkara-mı-yer+ım (20/43), oyalan-mê-êr (4/202), bil-me-er+im (2/19), bil-me-er+sin, (4/33), etiş-me-er (4/6), göster-me-er+lär (4/11), dur-ma-m (13/6), gör-mä-ysin (6/13), kurtula-ma-yız (20/47).

2.2.2.2.5 Gelecek Zaman $\{- (y)AcA(k)\}$, $\{-I^4cA(k)\}$, $\{- (y)CA(k)\}$, $\{- (y)A/I^2cI^2\}$, $\{- (y)Acey\}$, $\{- acaa/\}$

Bu zaman kipi ile henüz gerçeklememiş ancak gelecek bir zaman da gerçekleşmesine kesin olarak bakılan oluş ve kılışlar anlatılır. Korkmaz, gelecek zamanı anlatan bu ek için, “Yapılacak iş niyet halinde olsa bile, gerçekleşmesinde kesinlik bulunduğu için bu ekle kurulan gelecek zaman kipinde bir kesinlik vardır.”¹⁷²der. Özkan’a göre; “şimdiki zamandan sonraki bütün zamanı kapsayan kesin bir gelecek zaman kast edilir.”¹⁷³

Ses Özellikleri

Gelecek zaman kipi için kullanılan morfemler genel olarak eklendiği fiilin ünlüsüyle uyuma girmekle birlikte, uyum dışı kullanımların olduğu örnekler de mevcuttur:

¹⁷² Korkmaz, *age.*, s. 559.

¹⁷³ Özkan, *age.*, s. 149.

bul-ace+z (3/27); kaç-ace+z (5/36); başla-yacak (35/39); yapma-yacak (35/166); ver-ica+m (13/86); yap-ıcek (18/41); ol-ucêk (13/68); bak-acey+iz (35/257); harı-ycek “yorulacak” (6/47); ol-cek+ler (15/44).

Gelecek zaman morfeplerinden $-(y)AcA(k)-$, $-(y)CA(k)-$, $-(y)A\bar{I}^2c\bar{I}^2-$ ve $-(y)Acy-$ ünlü ile biten fiillerde araya bağlayıcı $-y-$ sesini alırlar. Ancak bu durumun da düzenli olmadığını, fiil ünlü ile bitse bile ekin bağlayıcı ünsüz almaksızın fiile eklendiğini örnekler ışığında söyleyebiliriz:

gi-ca+m (23/15); iyi-ce+m (16/41).

Gelecek zaman kipini gösteren eklerden $-(y)AcA(k)-$, $-(y)CA(k)-$, $-I^4cA(k)-$ morfeplerinde $-k-$ sesinin 3. teklik ve çokluk şahıs çekimleri dışında diğer şahıs çekimlerinde kullanılmadığı görülür:

yat-acak+lar (16/15); güreş-ecek+ler (26/42); dinen-ecek+lâr (3/125); yap-ıcek (18/41); ol-ucêk (13/68); söyle-ycek (7/10); di-ycek (16/70); yi-ycek (16/58); yense-ycek (36/7); bekle-ycek (30/66); kaynı-yçêk (18/47); harı-ycek “yorulacak” (6/47); ol-cek+ler (15/44).

İşlevleri

- a. Özkan’a göre şekil ve zaman ifade eden gelecek zaman çekimi¹⁷⁴, eylemin anlattığı iş, oluş veya kılışın gelecek bir zamanda “kesin olarak” gerçekleşeceğini anlatır. Gelecek zamanda yapılmak üzere olan hedeflere, niyetlere, planlara, eylemlere işaret edilir:

gi-ca+m (23/15); iyi-ce+m (16/41); ol-ca+n (23/21); bul-aca+m (3/30); sor-aca+m (34/216); baard-aca+m (35/143); kaç-aci+iz (22/33); yap-aci+iz (34/132); ver-eci+iz (34/132); geç-ecey+iz (35/130); gid-ecey+iz (35/205); ed-ecey+iz (35/205).

- b. Gagavuz Türkçesinde gelecek zaman için farklı allamorfem ve morfepler kullanılır. İncelenen metinlerde örneğine rastlanmış gelecek zaman morfepleri ve şahıslara göre çekimli halleri şöyledir:

¹⁷⁴ Özkan, *age.*, s. 149.

{-(y)AcA(k)}

bul-aca+m (3/30); sor-aca+m (34/216); baard-aca+m (35/143); kır-aca+n (34/159); ol-aca+n (35/155); çık-aca+n (16/65); duv-acak (5/156); yalvar-acak (5/95); vur-acak (5/80); kıskan-acak (5/35); çık-aca+z (34/141); bul-ace+z (3/27); kaç-ace+z (5/36); ever-ece+z (3/28); boz-aca+nız (4/204); yat-acak+lar (16/15); güreş-ecek+ler (26/42); dinen-ecek+lär (3/125); aara-yaca+m (35/72); asilla-yaca+m (35/247); ye-yece+n (34/10); başla-yacek (35/39); yapma-yacek (35/166); dee-yece+z (30/6).

{-I⁴cA(k)}

ver-ica+m (13/86); yat-ıca+m¹⁷⁵ (22/17); uy-ıca+m (18/26); kaynad-ıca+n (18/26); kork-uca+n (29/33); kaynı-ıcek¹⁷⁶ (18/27); yap-ıcek (18/41); ol-ucêk (13/68).

{-(y)CA(k)}

gi-ca+m (23/15); iyi-ce+m (16/41); ol-ca+n (23/21); gir-ce+n (16/60); kaynat-ça+n (18/42); kal-cek (15/43); söyle-yce+m (16/58); çiiine-ycä+m (36/113); sula-yca+n (13/68); dene-ycä+n (25/33); söyle-ycek (7/10); di-ycek (16/70); yi-ycek (16/58); yense-ycek (36/7); bekle-ycek (30/66); kaynı-yçêk (18/47); harı-ycek “yorulacak” (6/47); ol-cek+ler (15/44).

{-(y)A/I²cI²}

kaç-aci+iz (22/33); yap-aci+iz (34/132); ver-eci+iz (34/132); gid-eci+iz (16/37); üfle-yici+iz (23/21); yarış-ici+z (6/29).

{-(y)Acey}

geç-ecey+iz (35/130); gid-ecey+iz (35/205); ed-ecey+iz (35/205); güreş-ecey+iz (35/130); düşün-ecey+iz (35/257); bak-acey+iz (35/257); gid-ecey+niz (18/14); güd-ecey+niz (18/14).

/-acaa/

al-acaa (20/16); sat-acaa+m (26/7).

¹⁷⁵ Aynı kelime “yat-aca+m (18/32)” şeklinde -(y)AcA(k) eki ile de kullanılmıştır.

¹⁷⁶ Ekin ünlüsü, fiilin son ünlüsünü gerilek benzeşme ile kendine benzetmiş ve bağlayıcı ünsüz almayarak diftong oluşturmuştur.

Gelecek zamanın olumsuzu

dur-ma-yaca+m (4/34), doorula-ma-yaca+m (4/157), öl-me-yecä+m (4/156), çıka-ma-yca+n (25/30), brak-ma-yca+n (24/32), kurtul-ma-yca+n (25/39), gire-me-ycek (36/39), etiş-me-ycek (6/47), sürt-me-ycek (6/46), ol-ma-ycêk (24/109), yaşa-ma-yce+z (3/128), koy-ma-ca+nız (34/12), ol-ma-yacak+lar (34/207).

2.2.2.2.6 Haber Kipleri Tablosu

Gagavuz Türkçesinde zaman bildiren haber kiplerinin morfeplerini bir tablo dâhilinde verelim:

<i>Görülen geçmiş zaman</i>	{-mI ⁴ ş}
<i>Öğrenilen geçmiş zaman</i>	{-DI ⁴ }
<i>Şimdiki zaman</i>	{-(y)er/êr}, {-(y)eer/êêr}, {-(A/I ⁴)yor}, {-Ay}, {-(I ²)y}, /-ee/, /-êê/, /-e/, /-ê/, /-ier/, /-iyer/, /-isin/, /-(I)yur/
<i>Geniş zaman</i>	{-(I ⁴ /A)r }
<i>Gelecek zaman</i>	{-(y)AcA(k)}, {-I ⁴ cA(k)}, {-(y)CA(k)}, {-(y)A/I ² cI ² }, {-(y)Acey}, /-acaa/

2.2.2.3 TASARLAMA KİPİ ÇEKİMLERİ

Tasarlama kipleri fiilin zamanını göstermez. Tasarlama kiplerin vazifesi fiillerin tarz ve şeklini belirtmektir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de dört çeşit tasarlama kip vardır ve her biri için farklı ekler kullanılır. Bunları sırasıyla inceleyelim.

2.2.2.3.1 İstek çekimi{-II}, {-AI}, {-A}, {-Ay}, {-(y)AyI}, {-yIm}, /iyim/, {-(y)AsIn}, {(y)AIIIm}

Bu kip ile bir zaman ifade edilmez. Genel Türkçede olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de her ikisi de şekil bildiren emir kipi ile istek kipinin fonksiyonları birbirine karışmış, birbirleri yerine kullanılmıştır.¹⁷⁷ İstek kipinin şahıslara göre çekimi metinlerdeki örneklere göre şöyledir:

1. teklik şahıs ile: Gagavuz Türkçesinde istek kipinin 1. teklik şahıs ile çekiminde farklı ekler kullanılır:

-I+Im: yaz-ı+ım (29/13); yap-ı+ım (29/24); sarıl-ı+ım (27/61); ver-i+im (13/63); gid-i+im (18/37).

-I+m: söyle-i+m (29/27); sarmaş-ı+m (27/61).

-A+Im: sor-a+im (13/39); sarıl-a+im (26/83); gör-e+im (26/81); ikil-e+im (26/82); sil-e+im (26/82).

-A+m: sor-a+m (22/35).

-Ay+m: ol-ay+m (8/4).

-(y)Ay+Im: ense-yey+im (4/49); an-ay+ım (10/4); kurtul-ay+ım (5/15); ver-ey+im (36/103); gid-ey+im (34/102).

-(I)y+Im: yolla-y+ım (36/114); gecele-y+im (24/33); yüred-iy+im “öğreteyim” (36/103).

2. teklik şahıs ile: istek kipinin ikinci teklik şahıs ile çekiminde, fiil ünlü ile bitiyorsa araya –y- bağlayıcı ünsüzü girer.

koru-ya+sın (35/156); oyna-ya+sın (24/77); de-yä+sin (13/36); çaar-s+sın (3/110); bak-a+sın (3/110); ver-e+sin (35/44); gid-e+sin (5/71); gel-ä+sin (36/104); pişir-ä+sin (24/23).

3. teklik şahıs ile: gel-ä (13/12); düş-ä (1/28).

¹⁷⁷ Ergin, *age.*, s. 311.

- 1. çokluk şahıs ile:** ünlü ile biten fiillerde araya –y- bağlayıcı ünsüzünü alır: -(y)AlIm

de-yelim (15/26); dur-alım (3/92); annad-alım (3/2); bırak-alım (5/182); otlat-alım (5/162); gid-elim (29/43); ver-elim (34/111); in-elim (5/162); düş-elim (5/117).

- 2. çokluk şahıs ile:** İstek kipi bu çekimde –A ile karşılaşılır ve üzerine ikinci çokluk şahısı gösteren –sInIz ekini alır: -A+sInIz

gel-ä+siniz (30/69)

İncelenen metinlerde istek kipinin üçüncü çokluk şahıs ile çekimine rastlanmamıştır.

Ses Özellikleri

Gagavuz Türkçesinde istek eki aslında –(y)A’dır.¹⁷⁸ Ancak çeşitli ses hadiseleri neticesinde bu ek farklı şekilleriyle metinlerde karşımıza çıkmıştır. Birinci teklik istek çekim eklerinden –AyIm morfemine –y- sesinin erimesi ile –Alm ve gerilek benzeşme ile –IIm ve –Im şekilleri oluşmuştur:

annad-ai+m (29/27); sarıl-ai+m(26/83); ver-ei+m (18/56); çık-ı+m (26/47); etiş-ii+m (29/29); söyle-i+m (29/27); sarmaş-ı+m (27/61).

Ek ünlü uyumuna uygun olarak fiillere eklenir:

sarmaş-ı+m (27/61); an-ay+ım (10/4); kurtul-ay+ım (5/15); ver-ey+im (36/103); gid-ey+im (34/102).

İşlevleri

- a.** Belli bir zamana bağlı olmaksızın bir iş veya hareketin istendiğini veya dilendiğini ifade eder:

gidiim (18/37); göstüreim (26/50); soraim (13/58); dolaşayım (36/93); alayım (34/100); yapayım (34/158); uruşayım (34/193); kurtulayım (5/15); çıkasın (35/12); olasın (34/177); brakasın (36/18); donadasın “süsleyesin” (24/89).

- b.** Emir fonksiyonuyla kullanılır:

¹⁷⁸ Özkan, *age.*, s. 155.

köretesin (2/49).

İstek kipinin olumsuz çekimi

Bul-ma-yım (36/3)

Dur-ma-yasın (29/13)

İç-me-yâsin (36/23)

Git-mi-yelim (34/123)

Gel-me-elim (34/128)

Kolver-me-yelim (16/11)

2.2.2.3.2 Şart Çekimi{-sA}

Eylemin gerçekleşmesini şarta bağlar. Şart kipi ile çekimlenmiş fiiller tek başlarına yargı bildiren cümleler kuramazlar, ancak temel yargının gerçekleşmesini şarta bağlayan yan cümleler oluşturabilirler. Gagavuz Türkçesinde şart çekimi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi –sA eki yapılır.

Ses Özellikleri

Çekimlendiği fiilin ünlüsüyle uyuma girer:

versäm (4/148); çaktırsam (7/14); bilsenä (3/103); çıksana (25/48); osa (13/14); baksa (5/73).

İşlevleri

a. Temel cümlenin eyleminin gerçekleşmesini şarta bağlar:

girsän (12/6); gelsän (10/6); baksa (5/73); versäm (4/148); çaktırsam (7/14); osa (13/14).

b. Şart kipinin 2. teklik şahıs ile çekiminde görülen nida edatı ileşartk kipi “haydi” anlamıyla istek fonksiyonunda kullanılır:

hatlasana “atlasana” (13/3); uyansana (5/173); çıksana (25/48); versänä (10/1); bilsenä (3/103); sölesänä (24/85).

c. Bir örnekte “...ınca” anlamında zarf fonksiyonuyla kullanılır:

baksalar (20/27).

Şart kipinin olumsuz çekimi

Çıkara-ma-sa+m (20/44)

Sesle-mä-sa+n (36/111)

Ol-ma-sa+n+a (15/37)

İyā-mā-sa (36/115)

Ol-ma-sa (3/28)

2.2.2.3.3 Gereklilik Çekimi{-mAll}

Zamana bağlı olmaksızın bir eylemin gerçekleşmesinin gereklik şeklinde ifade edilmesidir. Gagavuz Türkçesinde gereklik eki **-mAll**dir. İncelenen metinlerde pek fazla örneğine rastlanmamıştır.¹⁷⁹

Ses Özellikleri

Eklendiği fiilin ünlüsüyle uyuma girer:

kes-meli+yim (20/44); ol-malı (35/103).

İşlevleri

Eylemin gerçekleşmesini gereklik olarak bildirir:

olmalı (13/51); kesmeliyim (20/44).

¹⁷⁹ Örneklerin yetersizliği sebebiyle gereklik kipinin tüm şahıslarla çekimini veremiyoruz. Ayrıntılı bilgi ve diğer şahıslarla çekimi için bk. Özkan, *age.*, s. 158.

2.2.2.3.4 Emir Çekimi{-sI^An}, {-(y)I^An}, {-(I^A)n^AIz}, {-sI^AnLAR}

Tasarlanan eylemin emir kipinde ifade edilmesidir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de her şahıs için ayrı emir ekleri kullanılmıştır. Emir ekleri hem fiilin tarzını hem de şahsını gösterir, dolayısıyla ayrıca şahıs eki almazlar. Bu sebeple emir ekleri, *üçüncü tip şahıs ekleri* olarak değerlendirilir. Birinci teklik ve çokluk şahsın emir ile çekimi yoktur.¹⁸⁰

Ses özellikleri

Gagavuz Türkçesinde birinci teklik ve çokluk şahıs haricinde her şahıs için müstakil emir ekleri vardır ve bunlar eklendiği fiilin ünlü durumuna göre uyumlu olarak fiile gelirler:

yollansın (1/25); kessin (34/92); tutsun (2/54); görünsün (3/51); çıkarın (23/23); gelin (11/6); sokun (35/232); yapınız (4/159); gidiniz (34/117); olunuz (4/221); alsınnar (34/166); geçsinnär (1/18); koysunnar (34/15); düsünnär “dövsünler” (4/69).

İkinci çokluk emir ekinin iki şekli vardır: $-(y)I^A n$ ve $-(I^A)nI^A z$. Bunlardan $-(y)I^A n$ eki ünlü ile biten fiillere araya gelen bir bağlayıcı ünsüz ile bağlanır. $-(I^A)nI^A z$ eki ünsüz ile biten fiillere araya $-I^A$ sesi alarak bağlanır:

baalayın (34/49); söläyin (27/39); çıkınız (20/68); geliniz (27/23).

Bir örnekte ikinci çokluk emir kipi için $-n$ kullanılmıştır. Herhangi bir gerekçeye bağlayamadığımız bu örnekte ekinen bu şekli aldığı bilinmiyor:

giyn (13/15).

İşlevleri

a. Zamana bağlı olmayan bir iş veya hareketi emir şeklinde ifade eder:

besle (4/61); duruklan (6/37); çıkarsın (2/57); yollansın (2/55); tımarlasın (2/53); beslesin (1/24); getirsin (1/17); emsin (2/21); evlensin (2/11); tutsun (1/24); yutsun (3/83); döksün (2/49); düşsün “dövüşsün” (25/22); ıkayın “yıkayın” (26/85); baalayın (35/232); kurtarsınnar (35/170).

¹⁸⁰ Emir kipinin birinci teklik ve çokluk şahıslardaki durumu için bk. Banguoğlu, *age.*, s. 473.

b. İstek fonksiyonuyla kullanılır:

öpsün (3/11); görsün (2/23); yapsın (3/93).

c. Emir kipinin olumlu çekimleri şu şekildedir:

1. teklik şahıs: Emir kipinin bu şahısta çekimi yoktur.

2. teklik şahıs: Ek kullanılmaz: salın (11/5); getir (5/9); tıka (5/30); büüt (5/63).

3. teklik şahıs: $-sI^4n$ eki ile kullanılır: baksın (2/53); ayırsın (2/44); sansın (3/6).

1. çokluk şahıs: Emir kipinin bu şahısta çekimi yoktur.

2. çokluk şahıs: $-(y)I^4n$ ve $-(I^4)nI^4z$ ekleri ile çekimlenir: yaşayın (24/110); götürün (27/36); verin (24/110); giidirin (26/85); işidin (32/33); durun (5/97); söleniz (26/70); giriniz (20/25); sorunuz (27/23).

3. çokluk şahıs: $-sI^4nLAr$ eki ile çekimlenir. Birer örnekte $-sınna$ ve $sunlar$ olarak da kullanılmıştır: çıkarsınna (6/14); suusunlar “soğusunlar” (4/232); yalvarsınnar (36/88); ayırsınnar (36/76); yapsınnar (15/44).

Emir kipinin olumsuz çekimi

taşıma (3/135), verilmä (5/57); yaklaşma (24/66); sokulma (4/220); göstermä (4/61).

görmesin (5/21); benzemesin (4/203); annamasın (4/236); almasın (26/41); damnamasın (23/5); olmasın (24/14); takışmasın (17/23).

kolvermeyin (16/6); yaklaşmayın (17/4); kahırlanmayın (4/159).

ayrılmasınnar (30/44).

2.2.2.3.5 Tasarlama Kipleri Tablosu

Fiilleri zamana bağlı olmaksızın şart, istek, gereklilik ve emir anlamlarıyla şekillendiren tasarlama kiplerinin Gagavuz Türkçesinde kullanılan morfemlerini bir tablo dâhilinde gösterelim:

<i>İstek kipi</i>	{-II},{-AI}, {-A},{-Ay},{-(y)AyI}, {-yIm},/iyim/,{-(y)AsIn},{(y)Allm}
<i>Şart kipi</i>	{-sA}
<i>Gereklilik kipi</i>	{-mAll}
<i>Emir kipi</i>	{-sI ⁴ n}, {-(y)I ⁴ n}, {-(I ⁴)n ⁴ Iz}, {-sI ⁴ nLAr}

2.2.2.4 FİİLLERİN BİRLEŞİK ÇEKİMİ

Haber ve tasarlama kipleri ile çekimlenmiş fiillerdeki hareketin görülen ve geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını bildiren çekim şeklidir. Birleşik çekim normal fiil çekimi üzerine, i- ek fiili ile çekimlenmiş başka bir fiilin gelmesiyle oluşur. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de i- ek fiili düşer ve iki çekim eki birbiriyle kaynaşır. Birleşik çekimin üç şekli vardır: Hikâye birleşik çekimi, rivayet birleşik çekimi ve şart birleşik çekimi.

2.2.2.4.1 Hikâye Birleşik Çekimi

Asıl fiil çekimi üzerine görülen geçmiş zaman eki $-DI^4$ getirilerek yapılır. Asıl çekimin gösterdiği eylemin geçmişte gerçekleştiğini bildirir. İncelenen metinlerde karşılaşılan hikâye birleşik çekimleri şu şekildedir:

Geniş zamanın hikâyesi

1. Teklik şahıs: ger-är-di+m (5/104); diz-er-di+m (9/3); gez-er-di+m (9/2)
2. Teklik şahıs: Örneği görülmemiştir.
3. Teklik şahıs: haylaklan-ar-dı (4/3); etiş-ä-di (4/2); düş-ür-dü (4/48); uç-ar-dı (3/34); bil-ir-di (36/12).
1. Çokluk şahıs: gir-ir-di+k (15/7); işid-ir-di+k (15/3); gid-är-di+k (15/6).
2. Çokluk şahıs: Örneği görülmemiştir.
3. Çokluk şahıs: bil-är-di+lär (4/89); konuş-ur-du+lar (36/77); dä-är-di+lär (15/31); de-er-di+lär (15/8); gel-är-di-lär (15/4).

Geniş zamanın hikâyesinin olumsuzu

bil-mâz-di+k (4/140); tutul-maz-dı (36/62).

Şimdiki zamanın hikâyesi

Bir örneğine rastlanmıştır:

iste-yor-di (34/123).

Gelecek zamanın hikâyesi

yöldür-ecey-di “öldürecekti” (36/6); alın-acey-di (2/18)

ol-acey-dı+lar (4/138).

Görülen geçmiş zamanın hikâyesi

1. Teklik şahıs: de-di-ydi+m (4/197); düş-tü-ydü+m (4/243); et-ti-ydi+m (4/243); var-dı-ydı+m (33/2); yıka-dı-ydı+m (33/3).
2. Teklik şahıs: Örneği görülmemiştir.
3. Teklik şahıs: kal-dı-ydı (4/49); kauş-tu-ydu “kavuştuydu” (4/223); alış-tı-ydı (4/244).
1. Çokluk şahıs: Örneği görülmemiştir.
2. Çokluk şahıs: Örneği görülmemiştir.
3. Çokluk şahıs: ol-du-ydu+lar (4/223).

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi

Yalnız üçüncü teklik şahıs ile çekimlenmiş örneklerine rastlanmıştır:

yapış-mış-tı (2/32); bit-miş-ti (3/35); evlen-miş-ti (3/149); çal-mış-tı (35/111); büü-müş-tü (24/7); tamannan-mış-tı (24/4); işidil-miş-ti (23/28); geç-miş-ti (28/15).

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesinin olumsuzu

Görün-me-miş-ti (31/7).

Şartın hikâyesi

ol-sa-ydı+m (3/24).

nası-sa-ydı (27/13); o-sa-ydı (13/41).

2.2.2.4.2 Rivayet Birleşik Çekimi

Asıl fiil çekimi üzerine öğrenilen geçmiş zaman eki $-mI^4$ getirilerek yapılır. Asıl çekimin gösterdiği eylemin tanıklık edilmemiş bir geçmişte gerçekleştiğini bildirir. İncelenen metinlerde karşılaşılan rivayet birleşik çekimleri şu şekildedir:

Geniş zamanın rivayeti

1. Teklik şahıs: Örneği görülmemiştir.
2. Teklik şahıs: Örneği görülmemiştir.
3. Teklik şahıs: savaş-ar-mış (1/39); düş-är-miş (1/35); toplan-ar-mış (1/31); yaşa-r-mış (4/57); tut-ar-mış (1/40); baar-ır-mış (35/219); acı-yar-mış (4/181); taşı-yar-mış (25/7).
1. Çokluk şahıs: gör-är-miş+ik (15/36)
2. Çokluk şahıs: Örneği görülmemiştir.
3. Çokluk şahıs: sö-l-är-miş+lär (1/7); çal-ar-mış+lar (1/7); kaç-ar-mış+lar (35/169); aara-r-mış+lar (35/169); aala-r-mış+lar “ağlarmışlar” (35/169).

Geniş zamanın rivayetinin olumsuzu

bil-mez-miş (35/6); bat-maz-mış (35/159); kes-mäz-miş (35/159); çıkara-maz-mış (19/10); saplaya-maz-mış (25/5); bırak-maz-mış (1/8); bil-mäz-miş+lär (4/135); örtä-mäz-miş (25/8).

Şimdiki zamanın rivayeti

sür-eyor-miş (34/175).

konuş-uyor-miş+ler (34/111); de-yor-miş+ler (34/168).

Gelecek zamanın rivayeti

evlen-ecey-miş (4/42); uç-acey-miş (4/43); düşür-ecey-miş (4/43); ense-ycey-miş “yenecekmiş” (4/44); getir-ecey-miş (4/96); ver-ecey-miş (4/96).

2.2.2.4.3 Şart Birleşik Çekimi

Asıl fiil çekimi üzerine şart kipi eki –sA getirilerek şart birleşik çekimi yapılır. Asıl çekimdeki eylemi şarta bağlar. İncelenen metinlerde sıklıkla geniş zamanın şartına ve bir örnekte de görülen geçmiş zamanın şartına rastlanmıştır:

Geniş zamanın şartı

1. Teklik şahıs: bul-ur-sa+m (36/3); dön-er-sa+m (34/93); çaar-ar-sa+m (35/104).
2. Teklik şahıs: getirebil-ir-sä+n (4/34); gid-ir-sä+n (4/171); istä-r-sä+n (4/215); yap-ar-sa+n (5/23); dön-er-sa+n (34/92).
3. Teklik şahıs: ed-är-sä (4/36); ol-ur-sa (4/157); yap-ır-sa (4/167); getir-ir-sa (34/21); bul-ur-sa (34/51);
1. Çokluk şahıs: Örneğini görülmemiştir.
2. Çokluk şahıs: Örneğini görülmemiştir.
3. Çokluk şahıs: duy-ar-sa+lar (34/83).

Geniş zamanın şartının olumsuzu

getirä-mar-sa+n (4/35); sesle-mer-se+n (16/58); ense-mär-sä “yenemezse” (3/70).

Görülen geçmiş zamanın şartı

çaarıl-dı-sa (34/189).

2.2.2.5 KATMERLİ BİRLEŞİK ÇEKİM

Bir örneği görülen bu çekim şeklinde olumsuz geniş zaman üzerine şart ve görülen geçmiş zaman ekleri getirilerek tam anlamıyla katmerli bir çekim kurulmuştur:

öl-mär-se-ydi+m (4/157).

2.2.2.6 BİRLEŞİK FİLLER

Türkçede birleşik fiil yapmanın çeşitli yolları vardır, ancak incelenen metinlere göre söylersek Gagavuz Türkçesinde iki yol ile birleşik fiil yapılmıştır:

1. İsim+ yardımcı fiil (*et-/eyle-/ol-*) ile kurulan birleşik fiiller:

çeketer “kontrol eder” (2/57); kabletti “kabul etti” (4/29); köretesin (2/49); yok etmää (4/113).

2. *bil-*, *ver-* gibi tasviri fiiller ile fiillerin araya bir zarf fiil olarak birleşmesiyle oluşan birleşik fiiller. Metinlerde örnekleri şu şekildedir:

kolvermeyecek (3/74); görebilirsiniz (20/75); getirebilirsin (4/34); çıkarabilicän (31/53); alabilirsin (34/9); yaklaşabilecek (4/238); atıverer (3/83).

2.2.2.7 EK-FİİL

Eski Türkçedeki *er-* “olmak” yardımcı fiilinin *er->ir->i-* merhalelerinden sonra isimlere veya basit zamanlı fiillere eklenmesiyle oluşan gramer yapısına ek-fiil adı verilir. Ek fiil, isimlerden fiil yapar veya basit zamanlı kiplerden birleşik zamanlı kipler oluşturur.¹⁸¹ Birleşik zamanlı kipler ayrı bir başlık altında anlatıldığı için burada ek fiilin isimler üzerine geldiği örnekler ele alınacaktır.

Ek fiil ile isimler, dört zaman yapısı ile karşımıza çıkarlar:

1. Geniş zaman *i-(şahıs ekleri)*
2. Görülen geçmiş zaman *i-Dİ^A*
3. Öğrenilen geçmiş zaman *i-mİ^Aş*
4. Şart *i-sA*

2.2.2.7.1 Ek Fiilin Geniş Zamanı

Ek fiilin geniş zaman hali için şahıs ekleri kullanılır.¹⁸² Metinlerde geniş zamanlı olarak kullanılmış ek fiil örnekleri şöyledir:

1. teklik şahıs: kayıl+ım (3/52); kardaşı+yım (35/49); yarı+yım (5/197); zülüfkeri+yım (5/195); gülü+yüm (5/194); yolcu+yum (12/17); ihtar+ım (24/10)

¹⁸¹ Şu örneklerde ek-fiil şart kipi ile isim üzerine gelmiş ardından üzerine görülen geçmiş zaman eki olarak şartın hikâyesi birleşik çekimini oluşturmuştur: kızsaydın "kız iseydin" (13/15); kızsıydın (13/39); gelinseydin (15/16); gelinsiydin (13/40).

¹⁸² Ek fiilin geniş zaman çekimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Korkmaz, *age.*, s. 620-621.

2. teklik şahıs: yapılı+ysın (3/115); peri+ysın (3/112); genç+sin (34/188); gülü+ysün (5/189); benim+sin (10/7); çocuum+sun (5/133); *gülü+ysän* (5/202); *zülüfkeri+ysän* (5/190); *yarı+ysen* (5/205)¹⁸³.
3. teklik şahıs: kızı+dır (3/8); çatık+tır (27/49); yazılı+dır (30/69); yıl+dır (27/28); kör+dür (28/17); güç+tür (3/44); yok+tur (2/20); var+dır (4/79); ne+ydir (34/24).
1. çokluk şahıs: burada+yız (16/24).
2. çokluk şahıs:nerde+ysiniz (16/20).
3. çokluk şahıs: Örneği görülmemiştir.

Şu halde ek fiilin geniş zamanı için şu ekler kullanılır diyebiliriz:

1. teklik şahıs için: +(y)I⁴m
2. teklik şahıs için: +(y)sI⁴n, ikinci teklik şahıs zamiri
3. teklik şahıs için: +DI⁴r
1. çokluk şahıs için: +(y)I⁴z
2. çokluk şahıs için: +(y)sI⁴nI⁴z
3. çokluk şahıs için: Örneği görülmemiştir.

2.2.2.7.2 Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı

İsimlerden görülen geçmiş zamanlı fiiller yapar. Bunun için isimler üzerine -DI⁴ geçmiş zaman eki ve şahıs ekleri getirilir. Ünlü ile biten isimlerden sonra zaman eki ile ismin arasına -y- bağlayıcı ünsüzü girer. Metinlerdeki örnekleri şöyledir:

1. teklik şahıs: Köroğlu+ydu+m (7/1); nice+ydi+m (4/157).
2. teklik şahıs: Örneği görülmemiştir.
3. teklik şahıs: donaklı+ydı “süslüydü” (3/19); büücü+ydi (36/5); genç+ti (6/3); kapalı+ydı (4/226); yok+tu (15/4); lââzım+dı (4/218).
1. çokluk şahıs: kırk+tı+k (5/142).
2. çokluk şahıs: Örneği görülmemiştir.
3. çokluk şahıs: kitli+ydi+lär (4/224).

¹⁸³ Son üç örnekte ikinci teklik şahıs zamiri ile ek fiilin geniş zamanının kurulduğu görülür.

2.2.2.7.3 Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı

İsimlerden öğrenilen geçmiş zamanlı fiiller yapar. $-mI^{\text{ş}}$ öğrenilen geçmiş zaman eki üzerine şahıs ekleri alır. Ünlü ile biten isimlerden sonra zaman eki ile ismin arasına $-y-$ bağlayıcı ünsüzü girer. İncelenen metinlerde üç şahsın çekimi ile kullanılmış örnekler mevcuttur.

1. teklik şahıs: Örneği görülmemiştir.
2. teklik şahıs: $i+miş+in$ “iyiymişsin” (26/101); $adam+miş+ın$ (35/251); $kavi+ymiş+in$ (35/251).
3. teklik şahıs: $günü+ymüş$ (4/67); $kuvvetsiz+miş$ (4/166); $zihirli+ymiş$ (31/46); $adam+mış$ (25/3); $tepesindä+ymiş$ (25/5); $anası+ymış$ (25/6).
1. çokluk şahıs: Örneği görülmemiştir.
2. çokluk şahıs: Örneği görülmemiştir.
3. çokluk şahıs: $tülü+ymüş+lär$ (15/14); $laflı+ymış+lar$ (36/95); $akıllı+ymış+lar$ (35/29); $küçük+müş+lär$ (4/56).

2.2.2.7.4 Ek Fiilin Şartı

İsimler üzerine $-sA$ şart eki getirilerek işlev bakımından olağan bir şart gösteren fiiller yapar. Ünlü ile biten isimlerden sonra zaman eki ile ismin arasına $-y-$ bağlayıcı ünsüzü girer. Metinlerde pek örneğine rastlanmamıştır:

$nezaman+sa$ (31/5); $dooru+ysa$ (20/20); $can+sa$ (12/16); $beygir+sä$ (2/47).

! Genel olarak ünlü uyumlarına bağlı olan ek, bir örnekte uyum dışı kullanılmıştır:

$neredän+sa$ (31/5).

2.2.2.8 FİİLİMSİLER

Fiiller kip, zaman ve şahıs ekleri alarak çekime girer ve cümle içinde yargı bildirirler. Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri* adlı çalışmasında kip, zaman ve şahıs ekleriyle yargı bildiren fiil yapılarına *bitmiş fiil* der. Ona göre bu *çekimli* diğer

ifadeyle *bitmiş fiillerin* yanında bir de *çekimsiz/bitmemiş fiiller* vardır ki bunların bir diğer adı da *fiilimsi*¹⁸⁴ dir. Korkmaz'dan nakledecek olursak;

“Çekimsiz fiiller ise, yine fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen; ancak, şahıs ekleri alarak çekime girmedikleri için, yargı bildirmeyen, dolayısıyla da bitmemiş fiil (Lät. *verbum infinitum*; Alm. *Infinitive Verbsform*) niteliğinde olan fiillerdir. Çekimsiz fiil diye adlandırılmaları da bu nedenledir.”

Gagavuz Türkçesinde genel Türkçede olduğu gibi üç çeşit fiilimsi vardır:

1. Zarf-fiil (Gerundium)
2. Sıfat-fiil (Partisip)
3. İsim-fiil (Infinitif)

2.2.2.8.1 Zarf Fiil (Gerundium)

Fiil kök ve gövdelerinden çeşitli ekler vasıtasıyla cümle içinde zarf göreviyle kullanılmalarını sağlayan *zarf fiil/ gerundium* üretilir. Zarf fiiller hakkında Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* kitabında şunları söyler:

“Gerundiumlar hareket hâli ifade eden fiil şekilleridir. Bunlar ne fiil çekimleri gibi şekle, zamana ve şahsa bağlanmış bir hareket, ne partişipler gibi nesne ifade ederler. Gerundiumlar şahsa ve zamana bağlanmayan mücerret bir hareket hâli karşılırlar. ...gerundiumlar fiillerin zarf şekilleridir.”

Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı kitabında zarf fiiller için şu ifadelere yer verir:

“Zarffiiller fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı özel şekillerdir. ... Bunlar tümü ile zamana bağlı değillerdir. ... Zarffiillerin sıfatfiiller gibi iyelik ekleri alanları (vardığımızda yazmayacağımdan) ve almayanları (oturalı duracakken) vardır.”

Neticede *zarf fiiller (gerundiumlar)* fiillerden türetilmiş, cümle içinde zarf göreviyle kullanılan ve fiil çekim ekleri almayan, ancak yer yer iyelik ekleri alabilen fiillerin zarf şekilleridir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Gagavuz Türkçesinde sıfat

¹⁸⁴ Fiilimsiler konusu için ayrıca bk. Nesrin Bayraktar, *Türkçede Fiilimsiler*, TDK Yay., Ankara, 2004; Özlem Deniz Yılmaz, *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*, TDK Yay., Ankara, 2009.

fiil eklerine getirilen hâl ekleri ile türetilmiş zarf fiil ekleri de mevcuttur. Zarf fiil eklerini sırasıyla inceleyelim:

{-(y)A}

En çok kullanılan zarf fiil eklerindedir. Bir fiili tek başına zarf fiil yapmakla beraber birleşik fiil yapımında da kullanılır.

Ses Özellikleri

Ünlü uyumuna göre fiillere eklenir:

gide (5/73); düşüş (35/290); kopara (20/34); yaklaşabilecek (4/238); doğrulamayacam (4/157); geçememiş (1/19); etişemiyler (5/49).

Ünlü ile biten fiillere eklendiğinde –y- bağlayıcı ünsüzü kullanılır:

dalayamêrsınız (35/203); saplayamazmış (25/5); yaşayamêrlar (4/113); yenseyâmeerler (35/245).

İşlevleri

- a. Fiillerden tekrar grubu oluşturarak esas fiilin anlamına “devamlılık” noktasında tamamlar:

kopara kopara (20/34); baara baara (20/33); çevire çevire (20/33); gide gide (5/73); düşüş düşüş (35/291).

- b. Birleşik fiillerin kuruluşunda rol oynarlar. Asıl fiille yardımcı fiil arasında yer alır ve iki fiilin kaynaşmasını sağlarlar:

getirâbilirsen (4/34); görebilirsiniz (20/75); alabilirsen (34/200); yaklaşabilecek (4/238); alamayım (5/151); bulamadım¹⁸⁵ (12/9).

{-(y)ArAk}

-(y)A zarf fiil eki ile –rAk karşılaştırma ekinin birleşmesiyle oluşmuş bu ek¹⁸⁶ metinlerde sıklıkla kullanılmıştır.

¹⁸⁵ *alamayım* ve *bulamadım* örneklerinde ikinci fiil *i-* yardımcı fiildir. Bu fiil birleşme esnasında erimiş ve iki fiil tamamen kaynaşmıştır.

Ses Özellikleri

Ünlü uyumuna göre fiillere eklenir:

kaçarak (2/30); oynatarak (5/73); susarak (20/30); koparak (25/50); korkarak (4/230); sevinerek (2/35); götürerä (27/5); erleşerek (20/36); güderek (20/73).

Ünlü ile biten fiillerden sonra araya –y- bağlayıcı ünsüzü girer:

çatırdayarak (3/84); korkmayarak (35/160); yoklayarak (20/60); bekleyerek (3/90).

İşlevleri

a. Yüklemdeki eylemin “nasıl” gerçekleştiğini anlatan tarz zarfları yapar:

götürerek (27/5); korkmayarak (35/160); koparak (25/50); sevinerek (23/27); güderek (20/73); yoklayarak (20/60); susarak (20/30); kaçarak (15/6).

b. “...dığı için” anlamıyla yüklemi nitelendirir:

korkarak (4/230); düşeräk (4/131).

c. Yüklemdeki eylemle “birlikte” yapılma, aynı anda gerçekleşme anlamıyla zarflar yapar:

erleşerek (20/36); mırıldanarak (4/205).

{-I²}

Metinlerde kullanımına az rastlanmış bir zarf fiil ekidir.

Ses Özellikleri

Ünlü uyumuna göre fiilere eklenir:

atıverer (3/83); deeni (6/31).

İşlevleri

Bu zarf fiil eki Gagavuz Türkçesinde iki farklı kullanım alanıyla karşımıza çıkar:

¹⁸⁶ Özkan, *age.*, s. 176.

- a. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi birleşik fiillerin kuruluşunda ana fiille yardımcı fiili birbirine bağlar:

atıverer (3/83).

- b. Türkiye Türkçesinden farklı olarak iki örnekte kullanımı görülür:

deyni (2/36; 4/234); deeni (6/31).

“diye” anlamına sahip bu iki örnek, Tarihi Türkiye Türkçesindeki deyü/deyi şeklinin birer kalıntısı olabilir.¹⁸⁷

{-(y)I^AncA}

Bağlı olduğu fiilin ortaya çıktığı anı bildiren zarflar yapar.

Ses Özellikleri

Eklendiği fiilin ünlü yapısıyla uyuma girer:

yapmayınca (3/128); gelincä (4/60); ölüncä (30/45).

Ünlü ile biten fiillere eklenirken araya –y- bağlayıcı ünsüzü alır:

annayınca (31/61); yapmayınca (3/128).

Bir örnekte hece yutumuyla ek –ncä şeklinde kullanılmıştır:

büüncä (36/61).

İşlevleri

Hâl ve zaman ifade eden zarf fiiller yapar. “...a kadar” anlamıyla yüklemdeki eylemin gerçekleşme zamanını tayin eder:

etişincä (4/257); yapmayınca (3/128); gelincä (4/60); ölüncä (30/45); annayınca (31/61); büüncä (36/61).

¹⁸⁷ Özkan, *age.*, s. 174.

/-incak/

“ıncaya kadar” anlamıyla zar fiiller yapan bu ekin fazla örneği yoktur:

kalıncak (16/82); urıncak (16/63).

Görülen örneklerde kalın sıradan kelimelere eklendiği için ünlü uyumu durumu hakkında bilgi veremiyoruz. Ancak ekin aynı kelimeye farklı şekillerde bağlandığı görülmüştür:

urıncak (16/63) ve uruncak (16/42) şeklinde.

{-(y)l⁴p}

Oldukça işlek olan bu zarf fiil ekinin örnekleri metinlerde bolca görülmüştür.

Ses Özellikleri

Eklendiği fiilin ünlüsüyle uyuma girer:

sanıp (1/21); bırakıp (1/14); etiştirip (4/82); gelip (1/19); beenip (3/124); olup (1/31); koyup (3/58); oturup (15/7); düzüp (1/34); dönüp (2/23); görüp (3/107).

Ünlü ile biten fiillerden sonra araya –y- bağlayıcı ünsüzü alarak fiile eklenir:

annayıp (2/32); braayıp (5/140); dolaylayıp (20/72); saplayıp (20/46); yoklayıp (17/20); kavrayıp (4/100); sesleyip (2/22).

İşlevleri

Yüklemın anlattığı eylemle peş peşe gerçekleşmiş, ardı sıra olmuşluk anlamıyla yüklemi hareket hâli bakımından nitelendiren zarflar yapar:

alıp (2/9); kaçıp (2/27); toplanıp (1/6); sanıp (2/48); yaklaşıp (2/30); etişip (2/25); pinip (3/131); erleştirep (20/41); ürkünüp (31/57); görüp (3/107); dönüp (2/23); düzüp (2/62).

{-(y)kAn(A)}

i- ek fiiliyle birlikte kullanılan bu zarf fiil eki isim ve fiillere gelebilir. Ek fiil bugün artık tamamen erimiş ve ek, ek fiilin fonksiyonuna da üzerine alarak isim ve fiillere direkt eklenir hâle gelmiştir.

Ses Özellikleri

Ünlüyle biten kelimelere eklendiğinde ekin bünyesinde bulunan *i-* ek fiili yarı ünsüz olan *y* sesine döner:

avlanmaktaykan (4/182); yaşındaykan (36/42).

Ekin –A nida (seslenme ünlemi) ile genişletilmiş kullanımı mevcuttur:

uyurkana (16/64); yokkana (24/13); varkana (20/45); giderkänä (5/93); düşürkenä (5/182).

Ünlü uyumuyla ilgili karışık bir kullanım söz konusudur. Türkiye Türkçesindeki teklikullanıma karşılık (-ken), Gagavuz Türkçesinde kimi örneklerde ünlü uyumuna dikkat edilmişken kimi örnekte ünlü uyumuna uyulmamıştır:

iirkan (36/90); konuşurken (36/64); uyarken (16/31); uyuyarkan (4/86); giderken (34/5); gidärkan (21/5); gelärkän (4/15); kolverärkän (25/40); sevärkän (30/39); bilärkän (4/113).

İşlevleri

Yüklemin gösterdiği eylemle birlikte yapıldığını, biri olurken diğerinin de gerçekleştiğini gösteren zarflar yapar:

giderkänä (5/93); düşürkenä (5/182); iirkan (36/90); konuşurken (36/64); uyarken (16/31); sevärkän (30/39); bilärkän (4/113).

{-mAdA(A)n}

Birleşik bir zarf fiil ekidir. Olumsuzluk bildiren –mA eki iledeğin edatının çeşitli ses hadiseleri neticesinde -dAn ve –dAAn şeklini alması¹⁸⁸ ve bu iki gramer biriminin birleşmesinden oluşmuş bir zarf fiil ekidir.

Ses Özellikleri

Eklendiği fiilin ünlüsüyle uyuma girer:

yölmedän “ölmeden” (36/94); yetişmedän (36/99); vemedän (34/198); gelmeden (34/13); aykırımadaan (18/7); çekmedään (3/56); üzmedeen (20/32).

İşlevleri

Yüklemi hâl ve zaman bakımından niteleyen zarflar yapar:

yetişmedän (36/99); aykırımadaan (18/7); çekmedään (3/56); üzmedeen (20/32).

-DI^Ak sıfat fiilinden hâl ekleri ile türetilmiş zarf fiiller

-DI^Ak sıfat fiili üzerine getirilen eşitlik (*ekuatif*), bulunma (*lokatif*), ayrılma (*ablatif*) ve vasıta (*enstrumental*) ekleri ile zarf fiil ekleri türetilir. Bu yeni şekillerden bazıları *sıfat fiil+iyelik eki+hâl eki* şeklinde türer ve bazısında iyelik eki korunurken bazısında çeşitli ses hadiseleri neticesinde iyelik eki erir.

{-DI^AkçA}

-DI^Ak sıfat fiil eki ve –çA eşitlik ekinin birleşmesi ile oluşmuş bir zarf fiil ekidir.

Ses Özellikleri

Eklendiği fiille ünlü ve ünsüz uyumlarına girer:

sildikçä (10/3); gittikçä (3/82).

İşlevleri

Yüklemdeki fiili zaman bakımından niteleyen zarflar yapar:

¹⁸⁸ Özkan, *age.*, s. 176.

gittikçe (4/207); sildikçä (10/3); gittikçä (3/82).

{-dUkçAn}

Sıfat fiil+eşitlik eki ile oluşmuş $-DI^4kçA$ zarf fiil ekinin $-n$ vasıta eki ile genişletilmiş hâlidir. Fazla örneği yoktur.

Ses Özellikleri

Elimizdeki iki örnekte ek dar-yuvarlak ünlülü fiillere gelmiş ve fiilin ünlüsüyle uyuma girmiştir:

buldukçañ (12/4); gördükçän (12/4).

İşlevleri

$-DI^4kçA$ zarf fiil ekinde olduğu gibi bu zarf fiil eki de yüklem görevindeki fiili zaman bakımından niteleyen zarflar yapar:

buldukçañ (12/4); gördükçän (12/4).

{-DI^4ktA}

$-DI^4k$ sıfat fiili üzerine gelen *lokatif eki* ile kurulmuş bir zarf fiil ekidir.

Ses Özellikleri

Eklendiği fiilin ünlü ve ünsüzleriyle uyuma girer:

uuraştıkta (34/26); kalktıktta (34/131); iştikte (34/63); erdikte (34/191).

İşlevleri

- a. Türkiye Türkçesine göre $-DI^4kçA$ zarf fiil eki fonksiyonuyla kullanılmış, yüklem görevindeki fiili sebep-sonuç ilişkisi bağlamında nitelendirmiştir:

uuraştıkta (34/26); iştikte (34/63).

b.–*IncA* zarf fiil eki fonksiyonuyla kullanılmış yüklem görevindeki eylemle peşi “sıra olmuş, sonucunda olmuş” anlamında zarflar yapar:

kalktıktta (34/131); erdikte (34/191).

{-*DI^AynAn*}

–*DI^Ak* sıfat fiil eki üzerine 3. teklik şahıs iyelik ekiyle birlikte *ile* bağlacı ve +*n* vasıta eki getirilerek oluşan ve çeşitli ses hadiseleri neticesinde –*DI^AynAn* şeklini alan bir zarf fiil ekidir.

Ses Özellikleri

Bu zarf fiil eki oluşurken şu ses hadiseleri meydana gelmiştir:

1. 3. teklik şahıs iyelik ekiyle *ile* bağlacının ünlüsü kaynaşır ve yarı ünlü olan –*y* sesi ortaya çıkar.
2. –*DI^Ak* sıfat fiilinin son ünsüzü iki ünlü arasında kalır ve süreklileşir.
3. Ortaya çıkan –*ğl-* hecesi yutulur.
4. Ekin bünyesindeki +*n* vasıta ekinin etkisiyle *ile* bağlacının ünsüzü genizleşir ve *n* sesine döner.

Tüm bu ses hadiselerinin neticesinde–*DI^AynAn* zarf fiil eki ortaya çıkar. Ancak birkaç örnekte bu ses hadiselerinin tamamının gerçekleşmediği farklı şekiller de mevcuttur:

- İyelik eki ve *ile* edatının kaynaşıp eridiği bir örnek vardır:

başladınan (36/156).

- İyelik eki ve *ile* edatının kaynaşıp eridiği ve orta hece yutumunun gerçekleştiği bir örnek vardır:

kaynadınan (17/7).

- İle edatının ünsüzünün genizleşmediği bir örnek vardır:

evlendiylän (13/42)

Bu ses hadiselerinin dışında ek ünlü ve ünsüz uyumlarına tabidir:

atladıynan (36/79); duraklandıynan (6/50); bitirdiynän (3/26); indiynän (35/143); tükendiynen (20/61); urduynan (35/192); olduynan (35/178); büüyüdüynän (2/54); gördüynen (34/205).

İşlevleri

Bağlı olduğu fiilin ortaya çıktığı anı bildiren zarflar yapar. “...masıyla” anlamı taşır, ekin oluşturduğu zarftaki eylemle birlikte veya eylemden hemen sonra yüklemdeki eylemin gerçekleştiği anlamı katar:

başladıınan (36/156); duraklandıynan (6/50); bitirdiynän (3/26); indiynän (35/143); tükendiynen (20/61); urduynan (35/192); olduynan (35/178); büüyüdüynän (2/54); gördüynen (34/205); büüdüynän (1/25).

{-dikten// -dUktAn}

-mAdAAAn zarf fiil ekinin olumlusudur. Yüklemdeki eylemle peşi sıra olduğunu gösteren zarflar yapar. *Soorave soorasözcükleriyle* birlikte kullanılır:

girdikten soora (34/81); bitirdiktän sora (36/43); öldükten soora (34/4); urduktan sora (35/245).

Bir örnekte *soora* ve *sora* olmaksızın “...dığı için” anlamıyla kullanılmıştır:
urduktan (35/193).

/-dundan/

Bir örnekte görülen bu ek, yüklemi gösteren fiille sebep sonuç ilişkisi kuran zarf fiil yapmıştır. “...dığı için” anlamı katan ekin oluşumu *sıfat fiil eki+iyelik eki+ayrılma*

eki şeklindedir. Sıfat fiil eki *-Dik* üzerine gelen iyelik ekinin ünlüsü, sıfat fiil ekinin son ünsüzünün süreklileşip erimesine sebep olup diftong oluşturmuştur.

olmadı (34/4;7)

/-düünde/

Ekin oluşumu *sıfat fiil eki+iyelik eki+bulunma eki* şeklindedir. *-Inca* zarf fiil eki fonksiyonuyla kullanılmıştır. Sıfat fiil eki *-Dik* üzerine gelen iyelik ekinin ünlüsü, sıfat fiil ekinin son ünsüzünün süreklileşip erimesine sebep olmuş, neticede diftonglu bir yapı ortaya çıkmıştır.

gördüünde (34/36; 84; 180).

/-dAAn/

Burada ilginç bir yapı karşımıza çıkıyor. Sıfat fiil eki *-Dik* üzerine *iyelik eki* gelmiş ardından “an” kelimesi ile birleşik bir yapı ortaya çıkmıştır. Sıfat fiil ekinin iki ünlü arasında kalan ünsüzü erimiş ve diftong oluşmuştur. Nihayet diftonglu yapı “an” kelimesi ile kaynaşarak *-DAAAn* zarf fiili meydana gelmiştir.

Ses Özellikleri

Ünlü uyumuna bağlı olarak fiillere eklenir:

durdaan (6/37); gördeen (34/161); oldaan (34/96); çekmedään (3/56).

İşlevleri

-Inca zarf fiil eki ile benzer fonksiyonda kullanılan bu eke metinlerde birkaç örnekte rastlanmıştır. Yüklemde anlatılan eylemin gerçekleşme zamanı veya sebebini gösteren zarf fiiller yapar:

durdaan (6/37); gördeen (34/161); oldaan (34/96); çekmedään (3/56).

2.2.2.8.2 Sıfat Fiil (Partisip)

Fiil kök ve gövdelerine getirilen ekler vasıtasıyla sıfat gibi kullanılan fiil şekillerine *sıfat fiil* denir. Sıfat fiiller, varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırılırlar.¹⁸⁹ Ad soylu olan sıfatlarla benzeşen sıfat fiiller bu nokta-i nazariden bakılınca isimlerle da benzeşirler ve iyelik ekleri ile ad çekim ekleri alabilirler.

Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri* adlı çalışmasında sıfat fiilleri hareket ve zaman bildirdikleri için dört grupta incelemiştir. Biz de burada eldeki örneklere dayanarak sıfat fiilleri bildirdikleri zaman açısından üç grupta inceleyeceğiz.

1. **Geniş zaman bildiren sıfat fiiller:** {-Ar}, /-mez/, {-(y)An}.
2. **Gelecek zaman bildiren sıfat fiiller:** /-acak/.
3. **Geçmiş zaman bildiren sıfat fiiller:** {-DI⁴k}, {-mI²ş}

Geniş zaman bildiren sıfat fiiller

{-Ar}

Örneğine pek rastlanmayan bu ek geniş zaman bildiren sıfat fiiller yapar.

Ses özellikleri

Eklendiği fiilin ünlüsüyle uyuma girer:

gider (34/98); yatar (26/54).

İşlevleri

- a. Bir örnekte sıfat fiilin nitelendirdiği isim düşmüş (ad aktarması) ve sıfat fiil tek olarak kullanılmıştır.

yatar (26/54).

- b. Bir diğer geniş zaman sıfat fiil eklerinden olan –mez ile ikileme grubu şeklinde sıfat yapar. Bir örneği görülmüştür:

¹⁸⁹ Korkmaz, *age.*, s. 784.

gider gelmez (34/98).

/-mez/

Bir örnekte –Ar sıfat fiil ekiyle birlikte ikileme grubu oluşturup ismi nitelendirmiştir:

gider gelmez (34/98).

{-(y)An}

Geniş zaman ifade eden bir diğer sıfat fiil ekidir.

Ses Özellikleri

Ünlü ile biten fiillere geldiğinde araya bağlayıcı ünsüz –y sesi girer:

acıyan (3/46); ıslayan (12/12); yaşayan (15/21).

Eklendiği fiilin ünlüsüyle uyuma girer:

kalan (1/13); yarışannar (5/37); esen (9/4); gelen (13/35); geçân (13/35); gidân (21/6).

İşlevleri

a. Ad aktarması yoluyla zamanla kalıcı isme dönen sıfatlar yapar:

yarışannar (5/37); düzen (13/9).

b. Geniş zaman bildiren sıfatlar yapar:

ıslayan (12/12); acıyan (3/46); kalan(1/13); insaniyân (25/15); gidân (21/6); işidilen (20/67); esen (9/4).

c. Gelecek zaman bildiren sıfatlar yapar. Bir örneği vardır:

gelân (29/14).

- d. Sıfat tamlamaları kurar ve ad aktarması yolu ile bir kişi, nesne ya da olaya işaret edebilir:

yaşayan (15/21); bulana (32/12); duvan “doğan” (36/29).

- e. Geniş zaman bildiren ikileme şeklinde sıfat yapabilir:

gelen geçân (13/35).

- f. Kalıcı isimler yapar:

toyannanêr “şişmanlıyor” (2/247).

Gelecek zaman bildiren sıfat fiiller

/-acak/

Gelecek zaman bildiren sıfat fiiller yapan ektir.

Ses Özellikleri

Bu sıfat fiil ekinden sonra ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde, sıfat fiil ekinin son sesi süreklileşip erir ve ekin ünlüsü ile diğer ekin ünlüsü ilerlek benzeşme yoluyla benzeşip diftong oluşturur:

olacaa (29/46); saalacaannan “sağlıcakla” (5/212).

İşlevleri

- a. Gelecek zaman ifade eden sıfatlar yapar. Bir örnekte *ad aktarması* ile ismin görevini de üstlenir:

olacaa (29/46).

- b. Bazen ek fiille kalıplaşır ve kalıcı isim yapar. Bir örneği vardır:

yakacak (25/34).

Geçmiş zaman bildiren sıfat fiiller

{-Dİ⁴k}

Görülen geçmiş zaman bildiren sıfat fiil ekidir. Kendinden sonra şahıs eklerini aldığı sıklıkla görülür.

Ses Özellikleri

Kendinden sonra ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde ekin son ünsüzü süreklileşip erir ve ekin ünlüsü ile ikinci ekin ünlüsü diftong oluşturur:

bildiim (20/15); işitiim (20/15); gördüüm (2/20); istedii (4/157); sevdii (1/8); gördüü (3/90); oldu (34/154).

Bir örnekte ekin son ünsüzü süreklileşme safhasında kalmıştır:

dediyin (34/125).

Bir örnekte ekin son ünsüzü süreklileşip erimiş yan yana gelen iki ünlüden biri düşmüştür:

gezdi (36/11).

Eklendiği fiilin ünlü ve ünsüz yapısıyla uyuma girer:

yaptıklarına (3/5); çektiklerini (1/30); gördüüm (2/20); oldu (34/154).

İşlevleri

a. Geçmiş zaman bildiren sıfatlar yapar:

gördüü (3/90); gördüüm (2/20); işittiim (3/42); gezdii (36/11).

b. Geniş zaman bildiren sıfatlar yapar:

sevdii (1/8); bildiime (20/15); oldu (34/154; 36/108).

c. İyelik ekleri olarak isimlerle tamlamalar kurar:

istedii (4/157); dediyin (34/125); çektiklerini (4/119); yaptıklarına (3/5).

- d. “gibi, göre” edatlarını nitelendirerek onlarla edat grupları kurar:

bildiime *göre* (20/15); oldu *gibi* (34/154; 36/108).

/-mI²ş/

Bir diğer geçmiş zaman bildiren sıfat fiil eki de *-mI²ş*'dir.

Ses Özellikleri

İncelenen metinlerde ekin yuvarlak vokalli fiillerden sonra geldiği örnek görülmemiştir. Düz ünlülü fiillerden sonra ise ünlü uyumuna göre ince ya da kalın ünlülü olarak kullanılmıştır:

anılmış (2/2); yapmışınnan (4/194); delermişin (3/36); etişmiş (31/7); gelmiş (34/17).

İşlevleri

- a. Geçmiş zaman bildiren sıfatlar yapar:

anılmış (2/2); etişmiş (31/7).

- b. Ad aktarması ya da üzerine aldığı ekler ile isim olarak kullanabilen sıfat fiiller yapar:

delermişin (3/36); yapmışınnan (4/194).

- c. Bir örnekte *isim+yardımcı fiil* şeklinde kurulmuş bir birleşik fiil de isim olarak kullanılmıştır:

gelmiş*oluyor* (34/17).

2.2.2.8.3 İsim Fiil (Infinitif)

İsim fiiller, fiil kök ve gövdelerinin ifade ettiği oluş, kılış ve durumları şahıs ve zamana bağlı olmaksızın gösteren fiil isimleridir.¹⁹⁰ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi

¹⁹⁰ Korkmaz, *age.*, s. 747.

Gagavuz Türkçesinde de fiillerden fiil isimleri yapan bu fiilimsi grubunda *-mAk*, *-mA* ve *-Iş* ekleri kullanılır. Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı kitabında bu ekleri *fiilden isim yapan* ekler kategorisinde değerlendirmiş¹⁹¹ olsa da biz fiil isimleri yapan bu ekleri *fiilimsiler* başlığı altında inceleyeceğiz.

{-mAk}

Her fiile gelebilen en yaygın isim-fiil ekidir. Ek üzerine hâl ekleri, iyelik ekleri, çokluk eki gibi isim çekim ekleri gelebilir.

Ses Özellikleri

Ünlü uyumuna bağlı olarak fiillere eklenir:

yaşamak (30/72); uuraşmaktan (34/28); avlanmaktaykan (4/182); becermeklerini (4/249); dönmek (34/93); demek (34/8); serinnetmää (31/19); isteşmää (27/7); imää “yemeğe” (23/11); gülmää(1/21); tutmaa(1/40); bakmaa (1/16); kazanmaa (1/15); çalmaa (1/11); uuldamaa (24/61); aaramaa (4/10).

Ekin ardından ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde, *-mAk* ekinin son ünsüzü süreklileşip erir ve özellikle datif ekiyle birlikte diftong oluşturur:

annatmaa (4/72); tamannamaa (4/98); asmaa (4/103); düşmää (1/26); seslemää (4/72); gecelemää (24/35); dinnenmää (24/70).

İşlevleri

- a.** Fiil isimleri yapar, fiilin cümle içinde nesne ya da özne olarak kullanılmasına olanak sağlar:

avlanmak (3/3); yaşamak (30/72); dönmek (34/93); demek (34/8); becermeklerini (4/249).

- b.** Bazı hâllerde isim fiil eki ile kalıcı isimleroluşabilir:

çalmaylan “türbanla” (3/40); imää “yemeğe” (24/90); çıkmakta “mağaranın ağzında” (25/45); kavraşmaklar “çalışmalar” (4/117).

¹⁹¹ Ergin, *age.*, s. 185-187.

{-mA}

-mA_k ekinde olduğu gibi bu ek de her fiile gelebilir, ancak -mA_k ekinden farklı olarak -mA'lı isim fiiller, fiilin gösterdiği oluş ve kılışı yalnız birer iş olarak anlatırlar. Bu durumu özetlemek adına Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri* adlı çalışmasında şu ifadelerle yer verir:

“... -mA_k'lı ad-fiilleri fiilin gösterdiği hareketin, -mA'lı ad fiilleri ise fiilin gösterdiği işin adlarıdır. Bundan dolayı kılış adı (*nomen actoris*) de denebilir.”

-mA_k ekinde olduğu gibi -mA eki üzerine de iyelik, hâl, çokluk gibi isim çekim ekleri gelir ve kullanım sahası oldukça geniştir.

Ses Özellikleri

Ünlü uyumuna tabi olarak fiillere eklenir:

yaşamama (4/6); kavurma (16/17); annatmalar (15/1); duuması “doğması” (31/8); bölmeyi (25/38); imeleri “yemeleri” (3/37); sevinmelik (36/40); demesinä (4/202).

İşlevleri

a. Fiilin gösterdiği oluş ve kılışı anlatan iş isimleri yaparlar:

yaşamama (4/6); annatmalar (15/1); duuması “doğması” (31/8); sevinmelik (36/40); demesinä (4/202).

b. Bazı hâllerde kalıcı isimler yapabilir:

kavurma (16/17); bölmeyi (25/38); imeleri “yemeleri” (3/37); yatmaa “yatağa” (20/36).

{-(I')}ş}

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın tarzını belirten isim fiil ekidir. Diğer isim fiil eklerinde olduğu gibi bu ekten sonra isim çekim ekleri gelebilir.

Ses Özellikleri

Ünlü uyumlarına göre fiillere eklenir:

alışından (29/48); dönüşte (34/133); girişten (20/39); dövüş¹⁹² (4/99); gelişiniz (26/58).

İşlevleri

- a. Fiil kök ve gövdelerinden fiilin anlattığı oluş ve hareketin tarzını gösteren fiil isimleri yapar:

alışından (29/48); dönüşte (34/133).

- b. Bazı hâllerde kalıcı isimler yapabilir:

girişten (20/39); düşlär (1/42); bakışı (3/62).

2.2.2.9 BİLDİRME EKİ/KOŞACI (COPULE)

Eski Türkçede *er-* olarak kullanılan ek fiil, çeşitli ses hadiseleri neticesinde Batı Türkçesinde *i-* şeklini alır. Bu ek fiilin geniş zaman ile çekimlenmiş şekli, fiillerde anlamı kuvvetlendiren veya fiildeki anlama ihtimallik kazandıran *bildirmekleri* veya *bildirme koşacıdır*.

Ergin'den nakledecek olursak:

"...fiillerde kuvvetlendirme eki diye geçen bu ekle yapılan şekillerin isim fiilinin şimdiki zamanı ile kurulan birleşik çekimden başka bir şey olmadığını belirtmek istiyoruz.

*Ekin şimdiki zaman, kuvvetlendirme ve ihtimal olarak üç fonksiyonu vardır. (...)kipleri şimdiki zamana naklederken de bilhassa kuvvetlendirme ve ihtimal ifadesini ortaya koymakta, böylece bu birleşik çekimi zaman çekiminden çok, şekil çekimi hâline sokmaktadır. Onun için birleşik çekime kuvvetlendirme ve ihtimal adını veriyoruz."*¹⁹³

¹⁹² Kelimenin kök ünsüzünün süreklileşip eridiği ve ekin ünlüsü ile diftong oluşturduğu örnekleri vardır: düşte (4/131); düşlär (1/42).

¹⁹³ Ergin, *age.*, s. 330-331.

İncelenen metinlerde bildirme ekinin 3. teklik şahısta kullanım şekli olan $-DI^2r$ eki ile olan örnekler görülmüştür. Ekin bu örneklerdeki fonksiyonları şu şekildedir:

a. Kesinlik bildirir:

esneyecektir “yenecektir” (3/70).

b. Anlamı pekiştirip kuvvetlendirir:

çekilmiştir (8/10).

c. İhtimal anlamı katar:

olmalıdır (20/15).

SONUÇ

Gagavuzlar, farklı Türk boylarının karışıp kaynaşmasıyla meydana gelmiş Hristiyan Türk topluluğudur. Buna rağmen kültürlerinde, âdet, gelenek ve yaşantılarında devam eden İslam kaynaklı ritüeller ve dinî terimler mevcuttur. Bunun sebebi, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Keykavus ve Sarı Saltuk beraberinde Balkanlar'a göçen Müslüman Türklerin izleri olmalıdır.

Bugün başta Bulgaristan, Romanya, Yunanistan olmak üzere Moldavya, Ukrayna, Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Litvanya ve Estonya'da Gagavuz Türkleri yaşamaktadır. Nüfusları hakkında kesin bilgi vermek mümkün olmasa da Gagavuzların toplam nüfusunun 500 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Gagavuz Türkçesi; Türkmen, Azerbaycan ve Türkiye Türkçesiyle birlikte Türkçenin Batı grubunu oluşturur. 20. yüzyıl başlarına kadar bir yazı dili oluşturamayan Gagavuz Türkçesi, eski Sovyetler Birliği'nin her Türk şivesinden birer yazı dili oluşturma politikasının da etkisiyle Merkez ağzı gramer özelliklerinin temel alındığı bir yazı dili hâline gelmiştir. Bundan sonra Gagavuz aydınlarının büyük çabaları neticesinde Gagavuz dilinde eserler verilmeye başlansa da bu eserlerin imlasında ortak bir yol izlenemez. Hatta aynı yazarın, aynı eseri içerisinde, aynı kelime için farklı imlaların kullanıldığı görülür. Bu durumun oluşmasında Gagavuz Türkçesi ile ilgili yapılan araştırma ve yayınların daha çok ağız derlemelerine dayanması ve ağız özelliklerinin yazı diline yansımalarının büyük etkisi vardır.

Gagavuz Türkçesi üzerinde Slav dillerinin ve Rusçanın pek çok yönden tesiri olmuştur. Özellikle son dönemde Rusçadan ödünçlenen kelimelerin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Rusçadan başka birlikte yaşadıkları Romenlerin, Bulgarların ve Yunanlıların dillerinin de Gagavuz Türkçesi üzerinde tesirleri vardır. Bu etkilenme kelime ödünçleme ile kalmamış, bazı eklerin ödünçlenmesine kadar varmıştır.

Nevzat Özkan'ın *Gagavuz Türkçesi Grameri* çalışmasında ulaştığı sonuçlar ile çalışmamızda tespit ettiğimiz sonuçları karşılaştırarak verecek olursak:

Özkan'ın da belirttiği gibi genel Türk dilinde yeri olmayan, Slav dilleri kaynaklı ve cinsiyet bildiren *+(y)ka* ekine incelenen metinlerde bir örnekte rastlanmıştır. Bunun dışında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Arapça ve özellikle Farsçadan da kelime ödünçlemeleri görülmüştür. Bu iki dilden ödünçlemelerde, Gagavuz Türklerinin uzun yıllar boyunca kendilerine ait bir yazı dillerinin olmaması ve Osmanlı kültür dairesi içerisinde Hristiyan Türklerden olan Karamanlıların Yunan alfabesiyle yazdıkları eserleri okumalarının etkili olduğunu düşünüyoruz. Bu vesileyle Arapça ve Farsça kelimeler Gagavuz Türkçesine taşınmış olabilir.

Gagavuz Türkçesinde ekler, genel olarak kelimenin ünlüsüne uygun olarak gelir. Büyük ve küçük ünlü uyumlarına çoğunlukla dikkat edilir. Mesela Türkiye Türkçesinde yalnız *+ki* olarak kullanılan aitlik eki, Eski Türkçe devresi ve Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk dönemlerinde olduğu gibi Gagavuz Türkçesinde de isim tabanının ünlüsüne göre gelebilir. Özkan'ın tespitlerine göre de ünlü uyumları konusu Gagavuz Türkçesinde bu şekildedir.

Gagavuz Türkçesi pek çok noktadan Türkiye Türkçesine yaklaşmaktadır. Ek yapısı ve kelime yapımı itibariyle de bazı farklılıklar dışında Türkiye Türkçesi ve genel Türkçeyle büyük benzerlikler gösterir. Kelime yapımı noktasında *+(y)ka* cinsiyet bildiren ek dışında genel Türk dilinin kelime yapım kurallarına tabidir. Türkçede yer almayan, Slav dilleri kökenli bu ek dışında Türkçede yer almasına rağmen Türkiye Türkçesinde kullanımı olmayan *-gut* ekine Gagavuz Türkçesinde rastlanmıştır. Fiillerden fiil yapan bu ekin bir örneğine *durgut-* fiilinde rastlanmıştır. Özkan da Eski ve Orta Türkçede görülen *-gut* faktitifinin *durgut-* fiilinde yaşamakta olduğunu belirtir.

Gagavuz Türkçesinde isim çekim eklerinden hâl ekleri, çokluk ve yön ekleri, Oğuz grubu yazı dillerinden farklı bir yapı arz etmez. Ancak işlev noktasında yükleme hâlinin Türkiye Türkçesine göre yönelme hâli yerine kullanıldığı görülür. Yönelme hâlinin de Türkiye Türkçesine göre yükleme ve vasıta hâlleri yerine kullanıldığı örnekler mevcuttur. Dolayısıyla Gagavuz Türkçesinde Türkiye Türkçesine göre hâl eklerinde görülen bir görev değişikliği söz konusudur.

Gagavuz Türkçesinde kullanılan vasıta hâli ekleri Türkiye Türkçesinden farklılık gösterir. Gagavuz Türkçesinde "*ile*" bağlama edatıyla *+n* vasıta ekinin birleşmesiyle

oluşan ve çeşitli ses hadiseleri neticesinde farklı yapılarda kullanımı mevcut olan bir vasıta hâli vardır. Ayrıca bir iki örnekte Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi'nin bakiyesi olan $+n$ vasıta ekine de rastlanır.

Fiil çekiminde Gagavuz Türkçesi ait olduğu Oğuz grubu yazı dillerinden büyük farklılık göstermez. Bir iki noktada Türkiye Türkçesine göre değişikliğe rastlanır. Bunlardan biri gelecek zaman için kullanılan ek morfeplerinin çeşitliliğidir. Ses hadiseleri sonucunda $-(y)AcA(k)$ morfemi farklı şekillerde kullanılmakla birlikte gelecek zamanın birinci çokluk çekiminde görülen $-(y)A/I^2cI^2$ morfemi Türkiye Türkçesinden farklı olarak karşımıza çıkar. Bu kullanım Türkiye Türkçesinde ise Adana, Hatay, Kahramanmaraş ve Gaziantep ağızlarında görülür.¹⁹⁴

Gagavuz Türkçesinde, Türkiye Türkçesinden farklı olarak şimdiki zaman çekimi için $-(y)er/êr$ morfemi ve bunun bazı ses hadiseleri neticesinde oluşmuş farklı morfepleri kullanılır.

Tasarlama kiplerinden istek kipinin birinci teklik şahıs ile çekiminde farklı morfeplerin $(-I, -A, -Ay, -(I)y)$ kullanıldığı görülür.

Geniş zamanın olumsuz çekiminde $-mAz$ morfeminin yanında Azerbaycan ve Türkmen Türkçesi gramerlerinde de görülen $-mAr/ -mAAr$ morfemi¹⁹⁵ de kullanılır.

Gagavuz Türkçesinde soru eki, Türkiye Türkçesinden farklı olarak, fiillere şahıs ekinden sonra ya da önce gelebilir.

Gagavuz Türkçesinde ölçünlü Türkiye Türkçesinde olmayan ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanımı görülen sıfat fiil eki $-DI^4k$ üzerine getirilen hâl ekleri ile türetilmiş zarf fiil ekleri mevcuttur.

Zarf fiil eklerinden $-I^2$ Gagavuz Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi birleşik fiillerin kuruluşunda ana fiille yardımcı fiili birbirine bağlar, bunun dışında farklı olarak kullanıldığı iki örnek görülür (deyni (2/36; 4/234); deeni (6/31)). “diye”

¹⁹⁴bk. Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 147.

¹⁹⁵bk. Yavuz Kartallıoğlu, Hüseyin Yıldırım, *Azerbaycan Türkçesi*, ed. A. Bican Ercilasun, Akçağ Yay., Ankara, 2007, s. 208; Mehmet Kara, *Türkmen Türkçesi*, ed. A. Bican Ercilasun, Akçağ Yay., Ankara, 2007, s. 270.

anlamına sahip bu iki örnek, Tarihi Türkiye Türkçesindeki deyü/deyi şeklinin birer kalıntısıdır.

Gagavuz destanlarına göre Gagavuz Türkçesinin ek yapısının incelendiği bu çalışmada, Gagavuz Türkçesinin Türkiye Türkçesine özellikle Türkiye Türkçesinin Rumeli ağızına çok yaklaştığını gördük. Kelime yapımında kullanılan biri Slav kaynaklı olmak üzere iki ek haricinde Türkiye Türkçesinden farklı bir kelime yapım eki kullanılmadığını tespit ettik. Çekim eklerinden hâl eklerinin görev değişikliği, vasıta eki için kullanılan Eski Türkçenin bakiyesi +n morfemi ve “ile” ile bu ekin genişletilmiş şekli olan morfemleri dışında Türkiye Türkçesinden farklı bir durum yoktur. Gelecek zamanın birinci çokluk şahıs çekiminde kullanılan morfem, geniş zamanın olumsuzu için kullanılan morfem, şimdiki zaman için kullanılan morfem dışında haber kipleri de Türkiye Türkçesiyle büyük benzerlik gösterir.

EKLER DİZİNİ

- **{+A-}**: şılêêr (3/87), yaşarmış (1/4; 2/2; 3/89; 15/14; 23/18; 4/113), donaklıydı (3/19), oynatarak (2/31; 4/15; 5/74), oyunêêr (4/248), benzemesin (4/203).
- **{-A}** (istek kipi):köretesin (2/49), geläsiniz (30/69), gelä (13/12; 56), düüşä (1/28), soram (22/35).
- **/-a-/:** dalamaa (35/200).
- **/-acaa/** (gelecek zaman): satacaam (26/7), alacaa (20/16).
- **/-acak/** (sıfat fiil/ partisip): yakacak (25/34), olacaa (29/46), saaolacaannan (5/212).
- **{-AceedI²}**(gelecek zamanın hikayesi): yöldüreceydi (36/6), alınaceydi (2/18), olaceydılar (4/138).
- **/-ak/:** kıvrak (1/26), korkak (5/95), kurak (2/41), konaana (1/6).
- **/-(a)k-/:** bırakıp (1/14).
- **/+ak/:** kurak (1/12).
- **/-ala-/:** kooladı (4/27), kuvalayorsunuz (36/74).
- **{-AI}** (istek kipi): göreim (26/81), soraim (13/39; 58), sarılaim (26/83), sarmaşaim (26/83), vereim (18/56), annadaim (29/27), göstüreim (26/50), vereim (26/90), gideim (5/99; 13/87), sileim (10/2; 26/82), keseim (5/132), ikileim (26/82).
- **/+An/** (ilgi/genitif hâli): dirään (24/77), ördään (24/97), sinään (24/104), yataan (34/91), padişaan (35/2; 52).
- **/+an/** : oğlan (23/25).
- **{-Ar}** (sıfat fiil/ partisip): yatar (26/54), gider (34/98).
- **{-Ar-}**: çıkarsınnar (1/22), çıkarêr (4/90; 18/35), çıkarmadı (4/115), çıkardılar (34/7), çıkaramazmış (19/10), çıkarıylar (16/32), bitterdi (36/41), çıkarmaa (2/55),çıkarsın (2/57), koparıyor (34/164), kopara (20/34), koparêr (24/101).
- **/+(a)r-/:** delermişin (3/36), everecez (3/28; 29; 4/108; 30/11).
- **/+r-/:** karartı (36/133).
- **/+arak/:** azarak (3/61).
- **/+är/:** üzetmişär (4/168).

- {-ArdI⁴}(geniş zamanın hikâyesi): gezârdim (7/4), geçârdim (5/104), dizerdim (9/3), gezerdim (9/2), haylaklanardı (4/3), etişârdi (4/2), uçardı (3/34), yedârdi (36/5), isläârdi (23/10), gidârdik (15/2; 6), bilârdilâr (4/89), dâârdilâr (15/31), deerdilâr (15/8), gelârdilâr (15/4), koorardılar (15/5), annadardılar (6/3), tutulmazdı (36/62), bilmâzdik (4/140).
- {-(A)rmI²ş}(geniş zamanın rivayeti): yaşarmış (1/4; 2/2; 3/89; 4/57; 25/28; 29/3), yaşarmışlar (15/14; 23/18), kaçarmışlar (35/169), aararmışlar (35/169), aalarmışlar (35/169), benzârmış (2/24), tımarlarmış (1/9), istermiş (4/248), ensârmış (25/10), oynarmış (24/79), beklârmış (24/102), ararmış (21/22), dinnenârmışlâr (35/285), iyermişlâr (15/16), giyârmışlâr (13/42), gidârmışlâr (21/9), dâeremişler (20/2), kaçarmışlar (19/3), düvermişlâr (24/20), yaparmışlar (24/5), çalarmışlar (31/3), götûrârmışlâr (4/87), görârmışik (15/36), sölârmışlâr (1/7), çalarmışlar (1/7), savaşarmış (1/39), düşârmış (1/35), toplanarmış (1/31), tutarmış (1/40; 4/17), uçarmış (13/44; 35/293), bakarmış (1/8; 6/6), dönârmış (3/4), deermiş (18/57), yaşaarmış (18/4), saayarmış (25/29), annadılarmış (25/12), çalınêrmış (31/22), atarmışlar (4/225), alıştırmış (4/182), toplaşarmış (4/120), annadarmış (1/30; 2/14; 4/119), geçârmış (4/119), tutarmış (4/94), yanaşarmış (4/89), öpârmış (3/11), bildirârmış (1/31), geçermiş (1/30), geçârmış (1/20; 2/47; 35/168), severmiş (1/6), yannaşarmış (2/62), büyüarmış (2/13), sevârmış (2/6), koyarmışlar (3/118), becerârmış (3/13), gelârmış (35/43), yaparmış (35/168), olarmış (35/61), büyüarmış (2/37), çalaarmış (29/5), habanmarmış (15/24), bilmâzmişlâr (4/135), bırakmazmış (1/8), saplayamazmış (25/5), çıkaramazmış (19/10), batmazmış (35/159), kesmâzmiş (35/159), bilmezmiş (35/6).
- /+aş-/: yanaşacak (5/157), yannaşarmış (2/62).
- {-(A/I⁴)yor-} (şimdiki zaman): duruyorsunuz (34/47), konuşuyorsunuz (34/113), kuvalayorsunuz (36/74), yapayoruz (34/113), gideyoruz (34/52), isteyoruz (34/18), akıyor (8/2), bakıyor (8/1), koruyur (3/138), gideyorum (32/30), gideyorsun (34/6), arayorsun (36/147), arayorsın (36/142), düşünüyorsun (34/184), kaçıyor (34/34; 35), gideyor (34/5; 34; 35), dalıyor (34/34; 35), pineyor (34/31), geçeyor (34/24), edeyor (34/5), çekedeyor (21/21), deleyor (34/81), yakıyor (21/12; 13), alayor (21/12; 13), çırıyor (21/8), atıyor (34/24), uruyor (34/24), sorayor (34/6), soyundurayor (21/13), yatayor (21/15), durayor (36/21), dönüyor (34/41), duruyor

(27/34), çekiliyor (34/78), sorayom (13/13), gidiyor (8/5), veriyor (13/11), geliyor (13/10), veriyor (34/9), paslanıyor (27/35), kırılıyor (34/24), istiyor (13/27), kopuyor (21/10), büyüyor (34/14), benzeyor (13/29), sesleyor (13/70), akşamıyor (34/80), toplanıyorlar (21/2; 34/14), yeyorlar (34/86), içeyorlar (34/86), konuşuyorlar (21/3; 34/86), alıyorlar (21/15; 20), karışıyorlar (21/20), uyduruyorlar (21/17), çıkarıyorlar (21/18), kızdırıyorlar (21/15), satıyorlar (21/5), yapıyorlar (34/67), kalkıyorlar (34/103), isteyorlar (34/15), boldıramıyorlar (34/15), olmayor (36/13), atmıyorsan (5/80).

- {-Ay}(istek kipi): olaym (8/4).
- {-Ay-} (şimdiki zaman): olêy (22/20), alêy (18/63), sokey (18/45), kalêyla (22/9), pineyla (22/30).
- /+CA/(eşitlik/ ekuatif hâli): dincä (13/75), boyunca (20/73).
- {+CA}: sabahça (26/33); yolca (20/10; 35/40; 173), kufnecää (4/57); sadecem (15/25); niceydim (2/19; 4/157), nicä (23/1), kendiycesina (30/3); zorca (4/226).
- /+cak/ : çocukak (2/12; 24; 27; 33; 5/124; 22/2; 6; 4/10), kalıncak (16/63), aralıcak (4/225).
- {+CA(A)z}: evceezdä (4/233), kızçaazlan (22/2), evcäzdä (5/50), taycaazınnan (27/5).
- /+cesine/(eşitlik/ ekuatif hâli): kendiycesine (30/3).
- {+CI⁴}: hepsici (5/148), zietçisini (1/33), hancıya (5/73), fikircileri (4/164), yardımcı (23/2), hizmetçilär (4/73), hergeleci (5/12; 36/57), askercileri (2/60; 3/12), yolcuuyum (12/17; 13/5), göççülär (27/40), yabancı (13/51), düüncülär (3/146), kauşçular (1/46), tılsımcı (24/80), gemici (28/3), aşçı (25/18), çiftçi (15/40), ilaççılarda (23/3), pietçilär (1/47), büücyüdi (36/5), büüyücü (4/175), markitancılar (29/10), damcı (4/243), çorbacı (1/21).
- {+CI⁴k}: birazçık (6/37), taligacık (36/105), çevreciini (10/1), parmacını (22/31), ürecimdä (8/5), çocukuu (4/15), sokacıktan (4/211), tepagözçüün (24/78), babucuk (4/189), kuzucuk (18/38), yavaşıcık (22/35).
- /+çene/(eşitlik/ ekuatif hâli): tezçenä (22/33).
- {+DA}(bulunma/lokatif hâli): kauşta (1/6; 11), etindä (5/29), ürecimdä (8/5), mindirdä (24/43), üstündä (2/8), ileridä (3/53), üüseklerdä (3/50), sürüdä (2/14), kaledä (2/59; 3/89), belindä (1/12), tepesindäymiş (25/5), tepelerindä (23/18),

etendeymiş (20/24), yırakta (24/96), önümdeki (32/22), çotukta (14/13), yurtlukta (2/2), çıkmakta (25/45), şişte (17/13), ateştä (21/16), neredäymiş (3/5), nerdeysiniz (16/20), birindä (1/4), düşündä (5/183), bordeydä (24/31), yanında (29/3), yolda (34/5), aklısında (1/43), kırlarda (3/43), meydannarda (3/36), kucaanda (3/10), koynunda (35/142), sofranda (35/212), karannıkta (2/54), altındaki (5/168), aramızda (15/3), yannarında (18/10), aazımda (26/102), içindä (1/37; 2/7), padişasında (26/54), padişaalıkta (35/5), yaşında (4/14; 34/14), benizdäymiş (35/66), tezdä (2/7), avlanmaktaykan (4/182), cenkta (36/30), gördüünde (34/84), gündä (2/15), zorlukta (1/13), adımda (18/10), düüşte (4/131), dönüşte (34/133), zamannarda (1/4; 2/2), vakıtta (2/16; 13/43; 29/3), vaktında (12/2), dedelerimizdä (25/2), arasında (1/32; 45; 47; 2/59), dolayında (3/12), edeendä (27/5), kahırda (24/68).

- /+da-/: aldatıp (4/85), harıldışıy (5/54), çatırdayarak (3/84), uuldamaa (24/61), mırıldanarak (4/205), hırıldııy (20/45), kıpırtdatamamışlar (20/40), haydadı (3/85; 140; 35/92).
- {+DAn}(ayrılma/ablatif hâli): boynusundan (35/139), belimdän (29/31), denizdän (25/6), hergelesindän (2/44), hergeledän (1/18), küüydän (29/9), küülerimizdän (30/5), elimizden (26/80; 27/58), aaçtan (35/143), basmadan (35/39), erdän (1/34; 4/122; 24/50), eerdän (11/20), beydän (2/55), kuyrundan (26/22), zapadan (23/26), parmaamdan (20/43), aazından (8/2; 20/73), padişahlıktan (34/7), padişaalıktan (29/6; 35/236), daadan (16/32), obadan (7/1), avlanmaktan (4/15), nereden (1/30), köktän (36/139), kapusundan (21/21; 25/44), sokacıktan (4/211), çanaktan (3/60), göktän (3/9), girişten (20/39), sırtından (3/34), çaydan (3/62), yaydan (3/35), kasabadan (1/23), geerdän (6/42), yönündän (36/12), deliindän (2/18), kalidordan (36/48), kaledän (2/50), tamahlardan (2/56), kimseydän (35/45), bobandan (7/3), kartaldan (36/15), düşmannardan (2/57), taştan (3/102), candan (13/23), şiirdän (1/45), topraktan (3/115), derisindän (25/7), altından (5/111), ateştän (3/115), lüzgärdän (9/4), beygirlerindän (1/17), çobannarından (2/14), tüüdän (6/36), parmaandan (34/124), yaştan (15/2), soydan (1/14), erlerdän (27/3), arasından (16/88; 26/22), içindän (2/29; 35; 27/25), taraftan (4/115), saadan (5/181), soldan (5/181), oradan (2/24; 3/78), bittirdiktän (36/43), birdän (2/29), çoktan (1/3; 2/2; 23/10), şindään (24/108; 35/155), şindidän (35/26), alışından

(29/48), sevinmektän (4/38), korkudan (2/18), acıdan (35/283), yorgunnuktan (3/4), urduktan (35/193), saklıdan (34/111), kolundan (3/7; 4/75), zorundan (35/54), iliindän (35/54), ansızdan (1/34; 4/122), gürültüsündän (36/17), acıdan (25/39).

- **/-dAAAn/** (zarf fiil/gerundium): gördeen (34/161), oldaan (34/96), durdaan (6/37).
- **/+dar/**: kafadar (4/205; 5/93; 18/2).
- **{-DI⁴}** (görülen geçmiş zaman): yişittim (36/92), yensedim (35/71), öldürdüm, (35/103), düştüm (3/16), verildim (3/41), yanıldım (3/58), yaptım (3/58; 69), çaardım (3/92), unuttum (3/104), dedim (2/16), gördüm (2/17), işittim (4/21; 28/10), bildim (30/68), vardım (32/2), yudum (32/3), koydum (32/5), güttüm (16/7), uyukladım (5/106), buldum (12/8; 13/4), çaldım (7/3), seçtim (7/2), ilaçladım (4/187), atladım (13/3), geldin (3/69), yırttın (13/32), gerdin (3/97), etiştin (3/66), içtin (11/20), braadı (36/153), fırlattı (26/23), geçirildi (23/10), uuradı (13/26), bıraadı (5/70), verdi (5/136), gömdü (36/80), gettirdi (36/100), sevdi (3/15), getirdi (3/31), peedalandı (3/35), kurudu (3/38), birleştirdi (3/41), çaldı (3/45; 80), daaldı (3/84), haydadı (3/85), sendi (3/103), erleştirdi (3/145), başladı (2/16), alatladı (3/53), etişti (2/18; 3/59), suladı (3/60), aydınlandı (3/63), gördü (3/63), yollandı (3/75), baardı (3/77), çıktı (2/19), kaldı (1/43), verdi (2/21), gitti (2/21), girdi (1/43; 2/22), kooladı (4/27), kaçtı (2/22), kabletti (4/29), uuradı (4/41), öldürdü (4/235), dooruldu (4/161), buluştu (4/93), etiştirdi (4/81), yaklaştı (4/46), brakmadın (4/145), utandırmadın (24/108), kesmedim (5/132), bulamadım (12/9), görmediniz (34/79), çıkarmadı (4/115), seslämedi (4/181), kaçırдық (27/58), yaptık (4/258), olduk (5/142), kırdınız (35/203), gördünüz (27/38), yaptılar (4/160), geldilər (4/165), koydular (4/232), çıkardılar (34/7), gittiler (26/39), kaybeldilər (23/11), annaştılar (24/60), oldula (18/45), kaldılar (16/73), içtilär (3/62), geldilər (3/62), korktular (3/108), kaçtılar (3/108), çaldılar (3/146), getirdilər (4/105), kaldırdılar (4/153), düştüler (4/139), sevindilər (4/93), gittilər (4/81), kaptılar (4/104).
- **/-dundan/** (zarf fiil/gerundium): olmadımdan (34/3; 7).
- **{-DI⁴k}** (sıfat fiil/ partisip): gördüüm (2/20; 3/90), işittiim (3/42; 4/79; 34/37), işitiim (20/15), gezdi (36/11), sevdii (1/8), yaptıklarına (3/5), çektiklerini (1/30; 4/119), dediğin (34/125), istedii (4/157), olduu (34/ 154; 36/108), bildiim (20/15).
- **{-DI⁴kçA}** (zarf fiil/gerundium): sildikçä (10/3), gittikçe (4/207), gittikçä (3/82).

- **{-DI⁴ktA}** (zarf fiil/gerundium): uuraştıktA (34/26), iştikte (34/63), erdikte (34/191), kalktıktA (34/131).
- **{-DI²r}**(bildirme eki/koşacı): olmalıdır (20/15), enseyecektir (3/70), çekilmiştir (8/10), kızıdır (3/8), çatıktır (27/49), yazılıdır (30/69), yıldır (27/28), kördür (28/17), güçtür (3/44), yoktur (2/20), vardır (3/42; 4/79), neydir (34/24).
- **{+DI⁴r}**(ek fiil geniş zaman):kızıdır (3/8), çatıktır (27/49), yazılıdır (30/69), yıldır (27/28), kördür (28/17), güçtür (3/44), yoktur (2/20), vardır (4/79), neydir (34/24).
- **{-DI⁴r-}**: aliflendirip (25/36), çaktırsam (7/14), bıktırdı (5/13), bulařtırêr (30/61), buluştursun (30/34), kızdıralım (20/46), kızdırmış (25/36), utandırmadım (24/108), tutturêr (30/59), gücendirersin (4/18), öldürdüm (35/103), yöldüreceydi (36/6), öldürecekler (5/177), öldürürüz (5/102), öldürdü (4/235; 24/40), öldürsün (35/158), evlendirer (4/109), sıydırdı (4/226), boldıramıyorlar (34/15), duudurmuş (4/13), doldurêr (35/173), bildirârmiş (1/31), birleştirdi (3/41), erleştirip (20/41), kaldırırlar (16/31), uydurmuşlar (30/3), alıştırarmış (4/182), soruřturêr (4/67), koştur (5/35), etiştirdi (4/81), etiştireler (31/32), yaptırdı (36/60), yaptırêr (23/16), giidirmiş (2/34; 20/11), giidirin (26/85), sordur (5/84), sordurmam (5/89), diiştirer (4/203), diiştirsin (4/59), büktürmä (3/99), indiriy (5/29), yindirip (34/203), pindirsinnâr (1/22; 2/50), pindirer (4/77), soyundurıy (16/44), soyunduruyor (21/13), yollandırêr (35/66), yollandırırım (4/24), yollandire (6/32).
- **/-dısA/** (geçmiş zamanın şartı): çaarıldısA (34/189).
- **{-DI⁴ydI⁴}** (görülen geçmiş zamanın hikayesi): dediydim (4/197), düştüyüdüm (4/243), vardıydım (31/25; 33/2), yıkadıydım (33/3), koyduydum (33/5), ettiydım (4/243), uduydum (31/26), kaldıydı (4/49), kauştıydu (4/223), alıştıydı (4/244), olduydular (4/223).
- **{-DI⁴yLAn}** (zarf fiil/gerundium): başladıinan (36/156), kaynadınan (17/17), atladiynan (36/69; 79), duraklandıynan (6/50), bitirdiynân (3/26), indiyân (35/143), girdiynan (36/95), geldiynân (4/183; 24/77; 35/244; 36/37), tükendiynen (20/61), urduynan (35/192), uyuduynan (20/39), olduynan (4/14; 18/10; 35/178; 36/145), büüdüynân (1/25), büüüdüynân (2/54), gördüynen (34/191; 205), gördüynân (36/142; 169), çıktıynan (25/47), gittiynen (34/201), işittiynen (34/187),

işittiyân (36/98), geçtiyân (15/18; 24/30; 36/172), piştiyân (21/15), yetiştüyân (36/172), evlendiylân (13/42).

- **{-dikten//dUktAn}** (zarf fiil/gerundium): bittirdiktân (36/43), öldükten (34/4), urduktan (31/193; 35/245), girdikten (34/81).
- **{-dUkçAn}** (zarf fiil/gerundium): buldukçân (12/4), gördükçân (12/4).
- **/-düünde/** (zarf fiil/gerundium): gördüünde (34/36; 84; 180).
- **/-e-/** (şimdiki zaman): dee (6/11; 18/16), pine (22/21), gele (6/34), gide (6/48), bekle (17/10), getire (6/12), istee (6/30), kaçela (6/32; 54).
- **/-ê-/** (şimdiki zaman): yakê (22/9), doyurê (6/18), yollandırê (6/32), bakê (6/33), sorê (6/43), doyurêla (22/7), bakêla (18/4), kaçêla (22/19), kopuşamêê (6/38), etişâmee (6/41), etişâme (6/54), istâmee (27/9), tutmêm (6/56).
- **/-êê-/** (şimdiki zaman): bakêê (27/6), durêê (27/11), atêê (27/14), olêê (6/27; 18/10), aykırêê (18/28), tutêê (18/29), kalkêê (18/29), çıkêê (18/44), urêê (6/22), yoklêê (6/20), akêê (6/9), çıkêê (22/35), kapêê (22/18), bulêê (22/18), çıkarêê (22/18), yatêê (22/18), alêê (6/31), tutulêê (6/38), duruklanêê (6/39), tutulêê (6/41), kaçêê (6/52), alêê (6/54), kayêê (18/28), kaynêê (18/48), tutêê (6/11), alêê (6/11), yuvarlanêêla (18/45), kusêêla (18/45), kapêêla (27/11), tutêêla (27/11).
- **/-ee-/** (şimdiki zaman): işlee (27/6), beene (27/7), vere (6/14; 27/8), gidee (17/11), bitee (18/21), gösteree (22/16), pinee (6/40), beslee (6/18), içee (6/9), iyees (22/29).
- **/-eyormiş/** (şimdiki zamanın rivayeti): süreyormiş (34/175).
- **/-ge/:** süpürgesi (24/87).
- **{-GI⁴n}**: ergin (2/49), girgin (1/26; 37), girginmiş (2/6), düşkün (3/60), kızgınıından (4/140), yorgun (4/207).
- **/-giç/:** bilgiç (36/19).
- **/-gu/:** duygularlan (3/141).
- **/-gut-/** durgutturuyor (34/35).
- **{-I}** (istek kipi): söleim (29/27), sarmaşım (27/61).
- **{-I²}** (zarf fiil/gerundium): atıverer (3/83), düzülü (1/45).
- **{-I⁴}**: gösteridâ (4/249), ölçüsüz (13/20), koşuya (34/145), sayısız (13/21), sürü (17/5), sürüdâ (2/14), sürünün (10/9), yarısı (34/10), yapılı (3/115), yazılıdır (30/69), yazılı (33/7), çırpıya (9/3), korku (35/44), korkulu (1/35; 4/123), korkusuz

(1/20; 2/5; 39; 47), korkudan (2/18), sızıntısı (3/48; 31/12), aşırı (11/2), dolu (35/222), ayrı (23/18), sıkıymış (2/5), kitliyidilär (4/224), saklıdan (34/111), saklıda (30/59), dikili (25/7), asılı (20/40), dizili (27/53), düzülü (30/74), koyulmuş (35/69).

- **{-I⁴cA(k)}** (gelecek zaman): vericam (13/86), yaticam (18/26; 22/17), uyıcam (18/26), kaybedicäm (23/23), iyicem (16/30), kaynadıcan (18/26), korkucan (29/33), kaynıcek (18/27), kaynıccêk (18/42), yapıcek (18/41), olucêk (13/68), görmiycek (16/65), etişmiycek (6/46).
- **{-II}** (istek kipi):gidiim (18/37), veriim (13/63), etişiiim (29/29), çıkım (26/47), sarılıım (27/61), yapım (29/24), yazım (29/13).
- **{-(I⁴k)}**: delik (36/62), ödek (30/47), konuklanırlar (29/36), yarıklara (15/17), sıyrık (4/137), uwşaklarını (1/11), donaklıydı (2/19), açık (1/5; 3/38; 73; 28/2; 31/10), buruk (3/97), ayırık (4/141), çatıktır (27/49), dayanıklı (2/39), diişik (4/240), duruk (3/35), duruklan (6/37), duruklanêr (31/50), haşlak (3/117), işlek (5/91), kıvrık (3/111), şılak (5/30; 20/27), uzak (5/104; 29/7), yıkık (34/115), yımışak (5/29), yırtık (31/49), yırtıklı (4/28).
- **{-(I⁴l-)}**: açılar (12/3), anılmıştı (31/6), anılmış (2/2), annadılarmış (25/12), atılmaz (3/136), ayırılmışla (22/4), ayırılmadık (25/43), çaarıldısa (34/189), çekilmiştir (8/10), çekiliyor (34/78), dikiliyor (34/146), işidilmişti (23/28), işidiler (35/41), kesilmiş (24/63), kırılıyor (34/24), kırıldı (36/31), koyuluymuş (35/69), geçirildi (23/10), düzülü (1/45), sarılıım (27/61), sıyırılmış (20/61), tutulêê (6/38), tutulursa (34/207), tutulmazdı (36/62), tutulmas (36/75), yaradılmış (30/2), yenilecek (36/7), verilmiy (5/56), verilmemiş (27/64), verildim (3/41), sokulsun (4/26), sokulma (4/220), atılmışlar (35/151), yanıldım (3/58), üzülmä (3/28), bakalıyor (34/22).
- **/-ılı/**: kapalı (4/215; 27/12), kapalıydı (4/226).
- **{+(I⁴A)m}**(1. teklik şahıs iyelik eki): ürecimdä (8/5), dünnäm (8/7), kimsem (9/5), bubam (5/55; 209), kendim (3/29), koruyucum (3/43), duvamı (3/44), yaşamama (4/6), koruyuçum (4/36), ninemin (32/25), bobama (27/37), kakumu (23/15), Azbaşçemin (5/83), anam (5/136), anamı (5/153), başçemä (13/3), anemä (13/23), sadecem (15/25), perim (3/95), kafamı (3/96), güüdemä (3/128), tılsımım (24/87), yasım (24/58), kardaşım (23/9), hatırıımı (27/31), halımı (27/31), aazımda

(26/102), kılıcım (26/62), kahırımı (29/27), zindanım (28/2), evladım (36/7), paasızım (4/228), batırlarım (4/156), kardaşım (4/52), canımı (3/51), akılıımı (3/18), adamım (35/4; 155), kılıcımın (35/297), ağalarım (5/177; 16/73), atımın (5/87), bakışıma (3/116), akılım (2/17), kaşım (14/8), ecelimi (3/120), yecelimdän (36/45), yerime (34/7), beygirimi (4/60; 35/4), evimä (4/6), işlerim (3/44), serimi (5/105), benimsin (10/7), benimnen (16/37), elimi (31/26; 32/3; 33/3), yüzümü (32/4; 33/3), enteşemi (32/4), belimdän (29/31), Yunusum (4/156), oolum (2/7; 3/55), oolumun (35/20), ayolum (3/120), boyunumu (3/99), boyum (14/4), dostum (4/228), üstümä (36/33), ömrümün (5/190), önümä (5/126), üzümü (10/2), gözümä (3/98), önümdän (15/37), önümdeki (32/22), kolumdan (33/4), ürääm (5/122), yeteemin (36/33), topraam (26/51), bıçaamı (17/24), parmaamdan (20/43), çocuum (5/25; 57; 142; 184; 23/10; 26/50), çocuumsun (5/133), işittiim (3/42), iliimdän (35/56), beygirimä (29/30), batülarmı (23/15).

- **{-(I⁴)m}**: dizim (5/167), kalım (30/47), görümnü (23/8), giimini (4/59), giimnerdän (4/192), giimni (30/64), giimniymiş (35/242), giyimneri (31/49), örüm (8/8), ölüme (18/40), takım (2/20).
- **{+(I⁴)mI⁴z}**(1. çokluk şahıs iyelik eki): aramızda (15/3), ikimizi (26/89), kalemizdä (4/159), kardaşımız (34/114), padişaalımız (35/156), kızkardaşlarımız (5/212), canımız (7/18), akılıımızda (6/4), ardımıza (20/26), herkezimiz (4/140), birbirimiz (4/140), elimizden (27/58), elimizden (26/80), dedelerimizdä (25/2), küülerimizdän (30/5), aulumuzu (35/221), türümüzden (34/169), analarımız (6/2), barsaklarımızda (36/163), bobalarımız (6/3).
- **{+(I)n}**(vasıta/instrumental hâli): ilkin (2/63; 25/20), yayan (21/5).
- **{-(I⁴n-)}**: mırıldanarak (4/205), sevinmekten (4/38), seviner (4/92), sevinmelik (36/40), sevineräk (2/35), sevinmiş (2/29), dayanıklı (2/39), ürkünüp (31/57), giindi (36/9), dinnenmää(3/4; 24/70), fukaralanmış (2/41), üfkeleniy (5/155), tamannanmıştı (24/4), yapınêr (4/190), çullan (16/66), korunmêr (23/6), oyalanmêr (4/202), baalan (26/32), yıkansın (34/170), bulunêr (5/94), çalınêrmiş (31/22), çalınırdı (6/4), çalınêr (1/46), bakınıp (3/63), bakınmış (2/29), bilinirmiş (1/32), alınaceydı (2/18), alınmış (5/199), aliner (4/98), avlanmaa (3/3), avlanmaktan (4/15), tutunmaa (4/252), tutunmuşlar (35/61), azırlanıy (5/59), hazırlanmaa (2/57), soyundurayor (212/13), soyundurıy (16/44), soyunmuş (36/22), görünmemişti

(31/7), görünürmüş (20/27), görünmiy (16/39), görünecek (36/16), görüner (3/40; 63), göründü (3/53), görünsün (3/51), toplanıp (1/6), toplanarmış (1/31), toplanıy (5/2), yollandı (3/32; 75), yollansın (1/25; 2/55), yollanêr (1/28; 2/61), peedalanmış (4/50), peedalandı (3/35), saklanmaa (35/169), saklanêr (2/11), saklanırmış (2/27), saklanmışlar (2/28).

- **{-(I⁴)n}**: akınlar (1/46), gelinnerini (3/118), gelin (1/41), yıvın (35/173).
- **{+(I⁴/A)n}**(2. teklik şahıs iyelik eki): cezani (34/220), sofranda (35/212), anan (29/37), buban (29/37), anana (5/137), buban (5/67; 26/72), boban (27/41), bobandan (7/3), kendini (3/67), kirligan (16/96), başçenä (13/3), agaların (16/75), adın (35/23), allarına (13/40), atına (7/14), atın (4/143), atının (5/82), altındaki (5/168), halın (5/84), hatırını (5/84), selâmını (5/101), canın (3/101), kaşını (32/20), gözünü (32/20), kaşın (14/7; 27/49), kabın (36/145), kızkardaşların (28/16), kızkardaşın (26/73), kahırın (24/14), tılsımın (24/71), şafkın (4/145), zıtın (34/162), karelerin (13/16), dilinâ (23/5), dizinda (4/37), beygirini (3/67), dostun (35/210), boyun (14/3), trorumu (4/25), koynunda (35/142), zorundan (35/54), düşündâ (3/79), ömürünün (5/195), sütünü (2/21), sözün (7/10), gözünâ (23/5), karalara (13/40), rubalarını (13/88), bileziini (323/9), çevreciini (10/2), gördüğünde (34/84), iilindän (35/54; 121), bıçaanı (17/25), uşaan (36/19), yanaan (14/19), gölmeyini (34/123), dediyin (34/125).
- **/-incak/** (zarf fiil/gerundium):kalıncak (16/82), urıncak (16/63), uruncak (16/42).
- **{+(I⁴)ncl⁴}**: ortancısı (2/4), kırkıncıymış (26/37), onikinci (4/13), beşinci (35/175), üçüncü (34/16), ikincisini (25/20; 18/30; 35/157).
- **{+(I⁴)nI⁴z}**(2. çokluk şahıs iyelik eki):padişaalımızı (35/209), yavklunuza (5/145), gözünüzâ (8/4), öbürünüz (18/20), biriniz (16/37), meclesiniz (34/18), dişlerinizi (35/203), gelişiniz (26/58), vaktiniz (12/4), ardlarına (4/101).
- **{-(I⁴)n⁴Iz}**(emir kipi 2.çokluk şahıs): yapınız (4/159), geliniz (34/117), gidiniz (20/9), olunuz (4/221), alsınnar (34/166), atsınnar (34/166), geçsinnâr (1/18), koysunnar (34/15), düüsünnâr (4/69), çıkınız (20/68), geliniz (27/23),ıkayın (26/85), baalayın (35/232), söyleniz (26/70), giriniz (20/25), sorunuz (27/23).
- **{-(I⁴)r-}**:yitirdi (36/48),yittirdim (36/53), bittirdiktän (36/43), battıramêrlar (35/129), battırmış (35/63), kıvrak (1/26), bitirdiynän (3/26), itirdi (4/224), geçirer

(4/55), geçirmiş (1/42), geçirirmiş (21/22), geçirildi (23/10), düşürecekmiş (4/43), kaçırdık (27/58), doyurêla (22/7), doyurê (6/18), doyurmaa (2/13).

- {-(I⁴/A)r } (geniş zaman eki): iyirlä (5/164), dururlar (29/36), isteerim (4/50), kesärim (36/4), brakêrim (4/60), sölersin (4/6), ölürsün (4/172), sanarsın (13/37), anarsın (16/94), görersin (3/64), isteersin (3/95; 35/58), götüürersiniz (26/69), çökerim (4/147), giderim (13/50; 24/15), görürüm (3/120), çıkarım (34/197), yatarım (27/28), görerim (3/65), söylerim (5/209), sölärim (5/196), söölerim (28/9), yatırım (26/61), yollandırırım (4/24), alırım (34/9), brakırım (4/172), gitirim (4/24), kazanırım (4/169), edirim (30/31), olurum (4/158), ölürüm (30/77), geçersin (5/100), bakersin (15/9), görersin (18/32), gücendirersin (4/18), oynarken (4/15), uyurkana (16/64), iirkan (36/90), bilirmiysin (5/5), gelir (4/158), konuşurken (36/64), olur (34/14), süünür (4/145), açılır (12/3), duuar (32/10), verer (1/21; 2/43; 49), getirer (1/20; 2/48), deneer (1/18; 2/45; 13/41), yerleşer (2/59), büüder (2/58), isteer (2/48), geler (2/43), giter (2/17), öler (2/10), görer (3/76), etişer (3/76), düşüner (3/70), bekleer (3/69), görüner (3/40; 63), evlener (3/1), işidiler (35/41), işider (35/3), eter (5/172), giderkänä (5/93), deer (13/2), geler (13/2), giderken (34/5), diiştirer (4/203), büüleer (4/183), evlendirer (4/109), seviner (4/92), pindirer (4/77), beener (4/72), geçirer (4/55), enseer (4/53), gidär (3/34), düşär (3/31), gidärkän (35/173), benzäär (14/5), bilärkän (4/113), gelärkän (4/15), çalêr (1/46), çalınêr (1/46), yollanêr (1/28; 2/61), olêr (1/21; 26; 35; 2/58; 4/40; 110), alêr (1/20; 2/9; 11; 47; 3/83), koyêr (2/59; 62; 3/81), yapêr (2/17), saklanêr (2/11), aalaşêr (3/89), kaldırêr (3/88), şılêr (3/87), yaklaşêr (3/81; 4/11), durêr (4/4), uyuyarkan (4/86), sallêr (3/77), yatêr (3/76), bakêr (3/56), adımnêr (3/38), sarkêr (3/38), uçêr (3/35), başlêr (17/18; 35/41), çaarêr (35/21), sorêr (35/21), annadêr (35/19), bulunêr (5/94), sımarlêr (13/66), çıkarêr (18/35), kapêr (4/109), toplêr (4/98), alınêr (4/98), savaşêr (4/90), dayanêr (4/70), bulêr (4/67), soruşturêr (4/67), yapêr (4/65), kavrêr (4/86), alırız (27/25), satırız (27/26), öldürürüz (5/102), görürüz (29/31), gideriz (35/31), kullanêrız (15/26), alırsınız (26/59), görebilirsiniz (20/75), satarsınız (26/60; 27/20), gezersiniz (18/12), geçärsiniz (27/18), konuklanırlar (29/36), getirirler (2/9), derlär (5/85), zeetlerlär (2/56), etişerlär (3/140; 4/91), beenerlär (3/127), deerlär (3/118), düşerlär (3/37), giterlär (3/37; 4/84), gelerlär (22/22), götüürerlär (22/6), çevirerlär (27/22), koyêrlar (2/26), bulêrlar (2/8),

haydêêrlar (3/140), saçêrlar (3/112), çıkarêrlar (6/15), kaynadêrlar (4/231), uyanêrlar (4/195), dalêrlar (4/185), yaşêrlar (4/110), annêêrlar (4/102), kalêrlar (4/73), bakêrlar (4/64), içerlä (6/10), kolvererlä (22/6), çıkêrla (22/4), gidela (22/4), atılmaz (3/136), evlenâmazsın (3/115), gitmârsin (3/110), tutulmas (5/101), vermâz (5/101), olmam (35/210), çekmâm (5/87), atlatmam (5/88), durmam (13/6), kurtuamayız (20/47), içmâzsın (4/188), göstermeerlâr (4/11), etişmeer (4/6), kolvermeer (3/68), azetmeer (4/69), beenmeer (4/12), gezmeer (17/9), bilmeersin (4/33), bilmeerim (2/19), oyalanmêêr (4/202), acımêêr (3/101), görmâysin (6/13), beklâmer (13/73), korkmêr (15/38), doyamarsın (31/9), istemez (4/26), olmaz (34/16), çıkaramıyerim (20/43).

- **{-I⁴rdI⁴}**(geniş zamanın hikâyesi): düşürdü (4/48), bilirdi (36/12), baarıdı (36/11), yöldürüdü (36/61), çalınırdı (6/4), götürdü (23/11), gidirdik (15/7), işidirdik (15/3), konuşurdular (36/77).
- **{-(I²)rml²ş}** (geniş zamanın rivayeti): saklanırmış (2/27), bilinirmiş (1/32), otladırmış (17/3), görünürmüş (20/27), geçirirmiş (21/22), baarırmış (35/219), annadırmışlar (31/3), taşırmışlar (13/43), sürürmüşlâr (15/40), bulurmuş (34/39).
- **{-(I⁴/A)rsaA}** (geniş zamanın şartı): işitmârsân (3/44), istârsân (4/215; 31/53), duyarsalar (34/83), olarsa (5/63), gelârsâ (24/45), edârsâ (4/36), geçârsân (3/66), görârsân (3/66), dönârsan (34/92), yapârsan (5/23), dönârsam (34/93), çaararsam (35/104), edirsâ (4/62), gelirsâ (35/51), çıkârsa (34/217), bulursa (34/51; 35/17), tutulursa (34/207), verirsâ (35/118), getirirsa (34/21), yapırsa (4/167), olursa (4/157), bulursan (35/26), olabilirsan (34/200), verirsan (34/197), gidirsân (4/171), getirebilirsân (4/34), bulursam (36/3), getirâmarsan (4/35), seslemersen (16/58), ensemârsâ (3/70).
- **{-(I⁴ş-)}**: pişiriylâ (5/147), pişirelim (16/17), kopuşamêê (6/38), düüşâ (1/28), döüşmää (1/26), düüşmää (23/20), düüşçü (35/236), harıldışıy (5/54), annaşmışlar (3/124; 25/17), annaştılar (24/60), annaşêrlar (4/168), buluştursun (30/34), buluştu (4/39), isteşmää(27/7), daalışacak (4/144), toplaşarmış (4/120), aynaşıy (5/66), aalaşêr (3/89), iliştirerlä (22/31), bolaştırıyorlar (34/124), birleştirdi (3/41), tutuşmuş (20/31), tutuşturdular (36/132), etişip (2/25), etişti (2/18; 3/59), etiştin (3/66), etişer (3/76), etişerlâr (3/140), yapışmıştı (2/32), bitişmiş (27/65), girişer (18/63), girişerlâr (24/19), dolaştı (36/31), karşı (1/42), soruşturêr (4/67).

- **{-(I⁴)ş}**(İsim fiil/ Infinitif): alışından (29/48), bakış (3/105), bakışı (3/62; 31/10), dönüşte (34/133), dövüş (4/99), düşlär (1/42), düşte (4/131), girişten (20/39), gelişiniz (26/58), alışından (29/48); dönüşte (34/133); girişten (20/39), dövüş (4/99), düşlär (1/42), bakışı (3/62).
- **{-(I⁴t-)}**: otlatalım (5/162), otlatmam (5/88), otlatmaa (15/2), uzatmışlar (31/45), kaynatıcan (18/26), kaynatêlar (4/231), fırlattı (26/23), damnat (23/5), baart (35/146), baardacam (35/143), getirtti (36/59), korkutmasın (3/93), aldatıp (4/85), aldatmasına (3/41), annatarmış (1/30; 2/14), annatalım (3/2; 33), annatmış (3/13), annatmaa (4/72), büüt (5/63), büüter (2/58), gözleteyim (2/17), ısladıyor (34/173), kıpırtamamışlar (20/40), paralattı (36/164), uratsınnar (1/23; 2/50), okutturuyor (34/20), okutup (4/183), oynatarak (5/73), serinnetmää (31/19), söylettirisa (34/55), yıkatmış (2/34).
- **{-(I²)y}** (şimdiki zaman): korkıysınız (16/34), başly (16/102), düşüym (5/151), biliym (5/7), göriym (20/15),istiysen (26/9), gidiysin (18/40), alıysin (26/713), aalıysin (5/176), nerdeysin (20/56), istiysin (5/12),sorry (5/12), koly (5/13), alıy (5/16), bakıy (5/27), urıy (5/30), tıkıy (5/31), kanıy (5/50), harıldışıy (5/54), hazırlanıy (5/59), olıy (5/66), aynaşıy (5/66), uyuklıy (5/93), savaşıy (5/153), otlıy (5/164), koyıy (5/185), diy (5/2; 16/; 3; 174), düşiy (5/127), etişiy (5/73), büüiy (5/66), öliy (5/59; 16/58), iliy (5/128), düşüiy (5/183), indiriy (5/29), gitiy (5/10), çeviriy (16/33), işliy (26/2), olıy (16/36), çarıy (5/4), toplanıy (5/2), soyundurıy (16/449, aalıy (16/44), sıly (20/27), hırıldıy (20/45), ediyler (5/48), piniylär (5/39), geliylar (5/37), giriylär (16/39), gidiylär (5/39; 67; 73; 76), oturiylar (5/51), konuşıylar (16/75), çıkarıylar (16/32), kaldırıylar (16/31), yapıylar (16/8), yarışıylar (26/24), getiriylar (26/87), ediyler (26/87), istiylar (26/87), toplanıylar (5/52), alıylar (5/140), yaşıylar (5/143), diyla (5/37), pişiriylä (5/147), kesiiylä (5/147), getiriylä (5/147), gidiylä (5/37; 140; 18/2), söliylä (5/18), geliyla (5/17), başlyla (5/148), benzemiy (20/16), olımıysin (26/13), etişmiylär (5/49), uyanımıy (5/174), uramıy (5/127), görünmiy (16/39), işitmiy (5/169), verilmiy (5/56), bulamıy (26/4).
- **/(I)yur/** (şimdiki zaman): koru-yur (3/138); bak-ıyur (8/1); ak-ıyur (8/2).
- **/-ier-/** (şimdiki zaman): verier (29/20).
- **/-isin-/**(şimdiki zaman): uyisin (26/32).

- **/(i)yer-/** (şimdiki zaman): ediyer (20/44), uyuyer (4/191), örüyey (4/205), yaayer (22/30), lafediyer (20/44).
- **/iyim/**(istek kipi): yürediyim (36/103).
- **{+kI²}** (aitlik eki): altındaki (5/168), önümdeki (32/22), ilerki (2/51; 24/100), ozamankı (29/9), neçinki (31/56), evelki (1/4).
- **/+kır-/**: aykırmadan (18/7).
- **/-kla-/**: uyukladılar (4/232).
- **{+I-}**: doorulamayacam (4/157; 161).
- **{+IA-}**: geceleyim (24/33; 36/128; 30/41), akşamıyor (34/81), fırladı (4/30), üfleyiciiz (23/21), kulunnadı (36/56), işläardı (23/10; 26/2; 5/91), seslemää (2/23; 4/72; 181), birleştirdi (3/41), hesapladılar (36/75), peedalanmış (3/35; 4/50), tumannanmıştı (4/98; 24/4), tuyannasın (22/7), ilaçladım (4/187), yaalamışlar (2/28), serinnetmää (31/19), başlamış (2/12; 16; 34; 4/131), kahırlanmêêr (4/159; 30/50), ihtiarladı (36/83), fukaralanmış (2/41), alatladı (3/53), aykırılalmışlar (20/73), duruklanêr (6/37; 31/50), şiretleer (17/18), annatarmış (1/30), avlanmaa (3/3; 4/15), baalayın (26/32; 34/49; 36/97), başlanmış (4/79), besleer (1/25; 2/54; 4/246), büüleer (4/183), cezalamış (1/33; 2/63), zeetlerler (2/56), azırlanıy (5/59), hazırladı (2/57; 4/39), kollamış (25/23), konuklanırlar (29/36), paklêêr (4/246), otlatalım (5/162; 15/2), oyalanmêêr (4/202), suladı (3/60; 4/246), toplêêr (4/98; 164), toplaşarmış (4/120), toplanıp (1/6; 31), yollandı (1/25; 28; 2/55; 61; 3/32; 75; 100; 4/24), yoklayıp (17/20), yoklêê (6/20), adımnêêr (3/38), kucakladı (4/30), saplayıp (20/46; 25/5), kamçıladı (3/32), yerledi (3/31), çullan (16/66), gözleteyim (2/17), tımarlasın (1/9; 2/53), şılamasın (5/26).
- **{+IAñ-}**: paslanıyor (27/35), kaavilenmişti (24/7), hızlanacak (24/57), hızlandı (4/227), aydınnandı (3/63), yufkalanêr (4/207), hastalanêr (24/102), haylaklanardı (4/3), uslanacak (24/59), meraklanêr (30/39), uzaklanmış (15/39), umutlandı (30/52), umutlanêrsın (4/242), aliflensin (31/57), aliflendirip (25/36), neetleneerlar (21/2), üfkeleniy (5/155), üfkelenmiş (35/63), evlendirer (4/109), evlener (3/1), evlensin (2/10).
- **{+LAR}**(çokluk eki): padişaalıklar (4/56); aylarlan (4/81); kabukları (34/11); ilaççılarda (23/3); işlär (4/72); izmetçilär (4/73); engellär (4/101); becermeklär (4/102); beylär (4/112); gözlerin (4/31); göklerä (4/46); erlerä (4/74); fikircileri

(4/164); küülerimizdän (30/5), engellär (4/101), düzlüklere (20/3), imelikleriniz (18/19), çingenelerä (23/16), tepägözleri (23/1), erlerdän (27/3), dedelerimizdä (25/2), beylär (4/112), işlär (4/72), izmetçilär (4/73), becermeklär (4/102), pietçilär (1/47), maymunnarlen (35/232), düüşlär (1/42), beylär (1/39), işlärlän (3/121), işlär (1/3), özengeklär (3/87), köpüklär (3/35), köpeklär (35/200), işlärlän (24/75), neylär (28/7), rubalarını (4/28), giimmerlän (4/240), allarnı (13/15), yılaçlarını (36/10), kuvetleri (3/62), fikirlerini (3/55), duygularlan (3/141), saçlarlan (3/20), yaptıklarına (3/5), annatmalar (15/1), kabukları (34/11), kaşlarına (3/24), kırlarda (3/43), sokaklarda (3/85), taşlarlan (3/87), bıyıklar (3/111), oklarlan (2/60), bayırlar (2/59), kasabaların (1/4), göklerden (4/80), üüseklerde (3/50), yıllarlan (2/37), zamannarda (1/4; 2/2), günnärler (2/37), zenginnerä (1/25), etimnerin (7/9), giyimneri (31/49), aylelerinnän (15/20), dişlerini (35/203), askercilerinä (3/12), gözleri (3/23), işlerim (3/44), ellerini (3/59), kuvvetlerim (3/103), türkülerini (3/147), beygirleri (2/45), gözlerine (2/49), askercileri (2/60), beygirleri (1/18), fukareleri (1/28), beylerin (1/35; 4/123), beklerin (1/35), küülerimizdän (30/5), göklerä (4/46), gözlerin (4/31), yarışannar (5/37), meydannarda (3/36), şeytannarın (3/42), çobannar (2/8), çobannarından (2/14), düşmannardan (2/57), pelivannarı (1/6; 24/40), hannarın (1/35), hannar (1/39), düşmannara (1/42), insannara (1/42), akınnar (1/46), insannarmış (23/17), takımınarnı (34/77), adamnarnının (4/124), düşmannarın (4/122), düşmannarından (4/115), düşmannarı (4/112), rubinnärlän (3/86), selemnär (27/36), insannar (35/5), avarlar (1/7), kabaatlıları (36/61), agalarım (16/73), aşıkları (2/29), kauşçular (1/46), bakıcılara (1/8), batülarımı (23/15), kızıkardeşların (28/16), kardeşlar (3/18), kardeşlarım (34/88), kardeşların (20/48), ağalarım (5/177), aşıglar (1/46), tamahlardan (2/56), portalara (3/76), halkların (1/45), halkların (1/43), erlär (3/66), ayaklaa (6/40).

- **{+LArI(n)}**(3. teklik şahıs iyelik eki):tepelere (23/18), beygirlerine (26/30), beygirlerini (5/73), başlarına (1/34; 4/122), yurtluklarını (25/10), gelinlerini (3/118), hısımnarını (2/25), yannarında (18/10), bunarı (2/23), sırtlarına (21/20), mallarını (15/6), aylelerinnän (15/20), üzlerinde (13/43), kendileri (2/28), imeeleri (3/37), yılları (2/41), suları (3/37).
- **{+IAş-}**: yaklaşêr (4/11), yannaşarmış (2/62), şakalaşmêr (23/26), koyulaşêrlar (4/117), erleşer (2/59), erleştirip (20/41).

- /+lee/(vasıta/instrumental hâli): ateşlee (20/30).
- {+LI⁴}: atlıymış (35/242), atlı (2/31), atlılık (2/26), üzlü (3/105), nallı (35/42), saçlı (2/21; 3/111), ayaklı (2/21), kanatlı (2/58), arkalı (3/112), yapılı (3/115), baalı (36/96; 171), payvantlı (5/180), yazılı (33/7), yazılıdır (30/69), zehirliymiş (31/46), demirli (36/116), topuzluyla (7/5), boynuzlu (4/11), toplu (4/11), büülü (2/58; 4/128), tülü (2/19; 21), türlü (1/39; 3/66; 31/22; 24/75), gözlü (3/111), tülüymüşlər (15/14), üzüklü (20/49), sözlü (4/31), kannı (34/117), görümnü (23/8), giimniymiş (35/242), giimni (30/64), kuvvetliyi (4/49; 53), laflıymişlar (36/95), ölümnü (26/51), yavklu (5/145; 29/11; 13/40), şüpheliymiş (3/5), delikanrı (1/10; 30/10), tatlı (2/15; 3/22; 8/3; 20/51), ateşli (3/82), yaralı (4/133), sakatlı (4/4), yırtıklı (4/28), güüdeli (2/7), ürekli (2/5; 5/95), kudretli (4/21), paalı (3/86), donaklı (3/19; 87), kabaatlıları (36/61), dayanaklı (2/39), meraklı (6/2), akıllı (4/132; 35/29), boylu (25/3; 35/157), yaşlı (30/64), içli (31/9), sevdalı (3/16), hızlı (21/19; 23/7), korkulu (1/35; 4/123), tauşamrı (6/45).
- {+LI⁴k}: iliindän (35/54), yöleliklän (21/24), yorgunnuktan (3/4), zenginii (3/133), şennik (4/159), geroyluk (1/44), hayırsızlık (3/58), sevinmelik (36/40), oolluk (4/8; 4/1), zorlukta (1/13), varlık (3/96), varlınnan (31/6), atlılık (2/26), susuzluk (3/56), ateşlik (4/235; 20/27), fenalı (31/33), hayınnık (4/90; 30/59), şehtannık (34/162), padişalıklar (4/56), padişaalıktan (35/236; 29/6; 34/7), padişaalıkta (35/5), padişaalık (27/2), padişaalınızı (35/209), padişaalımızı (35/156), padişahlını (36/127), padişaalaa (35/238; 35/153), kumlaa (36/128), yurtluuna (2/6), yurtluunda (25/22), yurtlukta (2/2), yurtluklarını (25/10), düzlüklere (20/3), mezarlaa (36/80), tatarlık (36/86), kızgınnında (4/140), güzelliinnän (31/7), zenginii (31/6), zenginnik (20/74), aylık (3/67), yıllık (1/14; 5/144; 35/295), imeliklerniz (18/19), açlık (3/56), dooruluk (4/90), muştuluk (32/13), şiretliklan (4/168; 4/108), raatlık (30/14), fukaaralık (35/7), umutsuzlaa (30/49), ihtärlık (23/2), ihtiyarlıkta (36/92), aarlı (23/16), kıymetlik (3/104), güzelik (31/7), çokluk (4/91; 34/101), bokluk (34/101), narlık (12/7), aydınnaa (2/36), karanguluk (2/35).
- /+lin/(vasıta/instrumental hâli): sabalin (12/2).
- {-mA} (isim fiil/infinitif): çalmaylan (3/40), imää (18/20; 23/11; 4/90), çıkmakta (25/45), dinnenmä (3/4), pinmäa (3/75), düşünmäa (3/132), gelmäa (2/12), gitmäa

(2/16), dönmää (2/16), demää (2/19), gezmää (2/38), güreşmää (2/38), üürenmää (2/38), sevmää (2/40), gütmää (2/42), etmää (1/39), dinnenmää (24/70), serinnetmää (31/19), isteşmää (27/7), gülmää (1/21; 2/48), düüşmää (1/26; 23/20), düşmää (4/132), seslemää (4/72), gecelemää (24/35), aaramaa (4/10; 23/15), avlanmaa (3/3), yatmaa (20/36), acımasınnan (13/85), buumaa (5/52), bakmaa (1/16; 2/9; 2/34), kalkmaa (2/31), tutmaa (1/39; 40; 2/27), doyurmaa (2/13), duuması (2/1), yaklaşmaa (3/54), aldatmasına (3/41), damnamaa (35/39), sıbıtmaa (35/224), aalamaa (5/174), otlatmaa (15/2), hazırlanmaa (2/57), çıkarmaa (2/55), okumaa (1/11; 2/39), çalmaa (1/6; 11; 2/38; 3/13), aaramaya (3/12), yazmaa (1/11), kazanmaa (1/15), uuldamaa (24/61), annatmaa (4/72), tamannamaa (4/98), asmaa (4/103), yoketmää (4/113), aldatmaklan (4/165), annatmaktı (6/2), kavurma (16/17), imeleri (3/37), bölmeyi (25/38), yaşamama (4/6), yaşamasında (4/2), annatmalar (15/1), duuması (31/8), sevinmelik (36/40), demesinä (4/202), söyleme (16/71).

- **{-mA-}**: dalayamêêrsınız (35/203), korkmêêrim (35/45), battıramêêrler (35/129), acımêêr (3/101), almaycek (31/21), çıkaramasam (20/44), utandırmadın (24/108), dayanmamış (34/93), acıma (3/67), korkmayarak (35/160), korkutmasın (3/93), yatmamış (3/5), yollama (3/100), bulmayım (36/3), bulamadım (12/9), bulamamış (3/121), olmasa (3/28), olmuyor (36/13), olmadıundan (34/7), görmediniz (34/79), görmemişsin (5/21), görünmemişti (31/7), bilmeerim (2/19), geçememiş (1/19), kolvermeyecek (3/74), kolvermeer (3/68), çıkaramıyerim (20/43), bilmediyenden (34/25), seslemäsan (36/111), işitmärsän (3/44), büktürmä (3/99), üzülmä (3/7; 28).
- **{-mAdA(A)n}** (zarf fiil/gerundium): yölmedän (36/94), yetişmedän (36/99), vemedän (34/198), gelmeden (34/13), aykırmadaan (18/7), çekmedään (3/56), üzmedeen (20/32).
- **{-mAk}** (isim fiil/infinatif): avlanmaktan (4/15), uuraşmaktan (34/28), avlanmaktaykan (4/182), avlanmak (3/3), yaşamak (30/72), dönmek (34/93), demek (34/8), becermeklär (4/102), becermeklerini (4/249), kavraşmaklar (4/117).
- **{-mAII}** (gereklilik kipi): kesmeliyim (20/44), olmalıdır (20/15), olmalı (13/51; 15/28; 29; 35/103; 175).
- **/-mez/** (sıfat fiil/ partisip): gelmez (34/98).

- **{mI²}**(soru eki): kız mıysın (13/14), gelin miysin (13/14), evli miysin (13/58; 82), bilir miysin (5/5), kız mı (13/41),gelin mi (13/41), evli mi (13/41), gecä mi (11/17), gözümä mi (3/98), varlık mı (3/96), mal mı (3/96), kafamı mı (3/96), görürsün mi (3/64), acımêêr mı (3/101), aaç mı (13/75).
- **/-mI²ş/** (sıfat fiil/ partisip): yapmışınan (4/194), delermişin (3/36), gelmiş (34/17), etişmiş (31/7), anılmış (2/2).
- **{+mI⁴}** (ek fiil öğrenilen geçmiş zaman): imişin (26/101), adammışın (35/251), kaaviymişin (35/251), kırkıncıymış (26/37), insannarmış (23/17), gözeliymiş (24/4), oymuş (24/43), gecäymiş (19/6), eteendeymiş (20/24), çobanmış (16/3), böleymiş (13/45), giceymiş (13/65), kulaymış (5/199), athıymış (35/242), beygiriymiş (35/65), koyulumuş (35/69), öläymiş (35/8), adıymış (35/28), neredeymiş (3/5), şüpheliymiş (3/5), şeytanmış (3/40), zenginmiş (2/4), sıkıymış (2/5), ahmakmış (2/5), adammış (1/5), cömertmiş (1/4), girginmiş (2/6), seviciymiş (1/5), yokmuş (1/40; 3/36), varmış (1/9; 37; 2/3; 5/52; 17/2), günüymüş (4/67), kuvvetsizmiş (4/166), zihirliymiş (31/46), adammış (25/3), tepesindäymiş (25/5), anasıymış (25/6), tülüymüşlär (15/14), laflıymışlar (36/95), akıllıymışlar (35/29), küçükmüşlär (4/56).
- **{-mI⁴}** (öğrenilen geçmiş zaman): görmüşün (3/106; 113), yatmışın (36/92) , biraamışsın (5/153), taramışın (11/3), giünmüşün (26/101), çatmışın (32/ 20; 21; 23) , batmışın (32/ 20; 21; 23), katmışın (32/ 20; 21; 23), sımarlamış (36/2), battırmış (35/63), gitmiş (3/3; 8; 2/23), olmuş (1/3; 12; 2/41; 3/4), istemiş (3/11; 2/10; 31), çeketmiş (3/12), annatmış (3/13), darsımış (3/90), sormuş (3/109), savaşmış (3/121), kol vermiş (3/122), kalmış (1/12; 13; 2/7; 12), ölmüş (2/7; 12), duumuş (2/8), başlamış (2/12; 34), demiş (1/17; 24; 29; 2/24), almış (2/15;30), çıkmış (2/29), bakınmış (2/29), görmüş (2/29), sevinmiş (2/29), gitmiş (1/15; 2/30), pinmiş (2/31), oynamış (2/31), yıkatmış (2/34), giidirmiş (2/34; 20/11), çıkmış (2/36), üüretmiş (2/38; 40), vermiş (1/41; 2/38), fukaralamış (2 /41), yanaşmış (2/42), getirmiş (1/23; 2/51), demiş (2/53), cezalamış (1/33; 2/63), üretmiş (1/11), satmış (1/13), bulmuş (1/33), geçirmiş (1/42), duudurmuş (4/13), koymuş (1/26), baaşlanmış (4/80), peedalan (4/50), danışmış (4/50), danışmış (4/50), beenmiş (4/15), alınmış (5/199), bitişmiş (27/65), kollamış (25/23), uzaklanmış (15/39), kesilmiş (24/63), durmuşlar (3/124), annaşmışlar (3/124, 25/17), ayırmışlar (2/6),

gitmişler (2/25), yaalamışlar (2/28), saklanmışlar (2/28), koymuşlar (2/35, 4/14), uurmuşlar (1/19), urmuşlar (1/19), tutunmuşlar (35/61), çıkarmışlar (6/20), aykırılmışlar (20/73), görmüşler (4/31), demişler (23/4), ensemişler (23/1), işitmişler (35/149), gelmişler (35/149), öldürmüşler (47236), görmüşün (3/27), geçememiş (1/19; 2/46), bulamamış (3/12), yatmamış (3/5), dayanmamış (34/93), görmemişsin (5/21), görmemişin (6/13), kıpırdadamamışlar (20/40), istememiş (4/103), görmemişler (3/108), ayırılmışla (22/4).

- {-mI⁴stI⁴} (öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi): yapımıştı (2/32), bitmişti (3/35), evlenmişti (3/149), çalmıştı (35/111), büyümüştü (24/7), tamannanmıştı (24/4), işidilmişti (23/28), geçmişti (28/15), görünmemişti (31/7), anılmıştı (31/6).
- /+nca/: ortancası (20/17).
- {+(n)I⁴n}(ilgi/genitif hâli): serayın (4/67), bunun (1/43), onun (1/6; 10; 31; 40), onarın (1/44), yılanın (35/49), kardaşların (20/48), şeytannarın (3/42), şeytanın (3/41), ayın (3/10), atının (5/87), karının (30/67), atının (5/82), vakıtın (5/2), tılsımın (24/95), zıندانın (27/17), kulanın (26/22), hanın (4/67), aacın (35/34), daraacın (4/104), kırın (5/153), kızın (5/174), kılıcımın (35/297), mezarın (2/8), Bekin (2/9), bayırın (2/11; 22), çobanın (2/23), çobannarından (2/14), Aydının (2/41), Hasanın (1/22; 29), kasabaların (1/4), hannarın (1/35), halkların (1/43; 45), adamın (4/13; 6/7; 17/2; 24/1), insanın (1/34; 47; 2/57; 31/10; 4/115), padişahın (3/8; 24/2), duşmannarın (4/122), duşmanın (35/192), adamın (23/2), deliinin (25/44), evin (24/75), beygirin (5/29), delermişin (3/36), Azbaşçemin (5/83), etimnerin (7/9), bleziimin (33/6), ninemin (32/25), ihtiarın (4/76), bein (5/205), beylerin (1/35; 4/123), beklerin (1/35), cigitin (3/5), hanumun (4/41), oolumun (35/20), drakonun (3/73; 84), Tepegözün (16/64), körün (5/38), küüyün (29/23), ömürümün (5/190; 195), karının (5/66; 25/19), çorbacının (2/14), çotranın (26/28), duşmannarının (1/34), odanın (16/59), satıcının (30/10), angısının (31/6), bobasının (1/30; 33; 4/119; 6/14), babasının (34/218), bubasının (29/38), padişahkanın (36/20), padişaanın (26/37; 84; 27/3; 35/111), paşanın (5/34), adamnarının (1/37; 4/124), yeteenin (36/31), geminin (36/150), birisinin (24/101), deliinin (2/26), ergelenin (5/10), kulinin (26/11), kalenin (4/46), kalesinin (4/42), meselenin (34/17), azbaşçenin (5/194), dadunun (35/8), toklunun (17/18), babunun (4/196), Köroğlunun (1/37; 2/1; 3/38; 6/2), sürünün (20/9), Tepägözçüün (24/78), çocuun

(5/174;180; 6/14; 13/47; 26/43; 27/13; 34/15), daayın (17/4; 24/30), padişaaayın (4/17; 55; 194; 210; 29/4).

- /+nile/(vasıta/instrumental hâli): divannile (26/41).
- {+sA} (ek fiil şart çekimi): ne zamansa (31/5), dooruysa (20/20), cansa (12/16), beygirsä (2/47), kızsaydın (13/15), gelinseydin (15/16), gelinsiydin (13/40), kızsıydın (13/39).
- {-sA} (şart kipi): söylettirisa (34/55), çıkaramasam (20/44), seslemäsän (36/111), olmasana (15/37), iyämäsa (36/115), olmasa (3/28), girsän (12/6), gelsän (10/6), hatlasana (13/3), uyansana (5/173), çıksana (25/48), versänä (10/1), bilsenä (3/103), sölesänä (24/85), baksa (5/73; 166), osa (13/14), versäm (4/148; 7/13), çaktırsam (7/14), baksalar (20/27).
- /-saydı/ (şartın hikayesi): olsaydım (3/24), nasısaydı (27/13), osaydı (13/41).
- {+(s)I⁴/A(n)}(3. teklik şahıs iyelik eki): dastanı (1/1), kızıldır (3/8), tozu (27/62), soyu (27/4), adamlarını (36/139), takımınarını (34/77), küçüüyü (2/4), suyunnan (4/85), kulaazı (26/78), kanı (3/39), buvazı (3/38), akılı (3/36), lafı (3/22), adı (3/8), adıymış (35/28), kardaşıym (35/49), adı (1/44; 2/3; 4; 9), dostları (1/38), adamnarının (1/37; 4/124), duşmanı (1/36; 4/123), duşmannarının (1/34), pelivannarı (1/6), yayı (2/60), kılıcı (2/60), hısımı (2/43), insanı (2/40), kardaşı (2/40), kızı (2/4), masatı (25/1), bakışı (31/10), asılı (36/42), elleri (1/12), kızkardeşi (2/9), kuvedi (24/48), gözeliymiş (24/4), biribirimiz (4/140), süreti (3/42), beygiriymiş (35/65), oolu (1/29; 2/3; 34), çoyu (1/31), gülüyüm (5/194), gülüysün (5/189), sütü (2/15), büüyü (2/3), üzü (3/108), bakışı (3/62), başında (3/20), yalınan (3/15), dolayında (3/12), yaptıklarına (3/5), kılıcını (35/25), yılanınan (35/36), altından (35/46), yanında (35/135), yılaçlarını (36/10), kılıcına (5/185), kafadarlarınan (5/83), başını (5/82), vaktında (12/2), aazından (8/2; 20/73), tarafını (1/40), artına (1/31), duşmannarına (1/28), adını (1/26; 2/35; 59; 62), uşaklarını (1/11), avuçlarına (2/30), kızkardaşına (2/11), lafından (3/136), adamınan (24/27), kızını (24/2), birkaçını (23/29), taycaazınan (27/5), yanına (26/28), kızınan (26/24), aazına (3/73; 84), alışından (29/48), yanında (29/3), baaşışından (36/117), akılına (34/44), yaşında (34/14), yapmışınan (4/194), kızını (4/109), altından (4/104), yanında (4/67), serayını (4/67), serayından (4/27), yaşında (4/14), aazını (3/82), kanını (3/51), sırtından (3/34), ellerini (3/59), fikirlerini

(3/55), beygirini (3/31), peetini (3/26), beygirini (35/3), cebinden (34/172), belinä (35/172), leşini (35/298), dizinä (5/165), şehrinnä (5/149), deşinä (5/79), etindä (5/29), birindä (5/2), sesinnän (1/46), içindä (1/37), askerinnan (1/32), niedini (1/31), çektiklerini (1/30), evinä (1/23), gözlerini (1/22), beygirlerindän (1/17), eşinä (1/14), beygirlerini (1/8; 13), belindä (1/12), herkezinä (1/5), birindä (1/4), evinä (2/51), gözlerine (2/49), içindän (2/29; 35), içinä (2/12; 22; 28), içinde (2/7), türkülerini (3/147), birini (16/32), kemerinä (24/26), dilinä (23/6), dizinde (26/99), tozunu (26/99), beygirinnän (3/83), dilinnän (3/82), teerini (7/9), çektiklerini (4/119), gelininnän (4/111), askerinnän (4/101), needinä (4/95), giimnerini (4/76), giyimini (4/59), erindän (4/29), needinä (3/66), erinä (3/62), drakonu (3/70), boynusundan (35/139), buduna (35/283), ooluna (1/24; 6/7; 29/12), çocuuna (2/53), yurtunu (2/39), kavuşunnan (3/147), boyunda (16/6), ucunu (20/49), topuzunu (24/21), ucunnan (25/33), soyundan (3/113), okunu (34/32), kolundan (3/6; 4/75), hepsinizi (23/23), hepsisini (2/30), birisi (2/14), birisini (1/17), birisinin (24/101), birisindä (4/137), annısını (4/227), aklısında (1/43), saabisinnen (20/44), folkloruna (1/44), kauşunu (3/80), güüsünä (3/59), düşünü (3/13), önünä (2/26; 3/6), yönündän (36/12), düşündä (3/90; 5/156; 183), gülünü (5/83), götünä (5/80), üstünü (5/25), gözünü (5/22), sütünnän (2/13), üstündä (2/8; 3/87), gözüne (16/64), südünü (25/29), üzünnän (4/240), önündä (4/68), düşünä (3/69), parçası (3/10), yımirtası (36/31), babasının (1/30; 33), parçası (1/2), angısı (2/58), babası (2/37; 41), çorbacısı (2/23), karısı (2/7), ortancısı (2/4), çorbacısı (2/3), duuması (2/1; 31/8), neresisıydı (13/51), ortancası (20/17)yardımcısı (23/3), anasıymış (25/6), sızıntısı (31/12; 48), angısının (31/6), bubasının (27/38), kafasıymış (36/134), yarısı (34/10), başarıısı (4/184), kurtarıcısı (3/57; 4/129), bobasının (4/119), güüdesi (2/20), askercisi (3/144), süpürgesi (24/87), ikisi (3/124), hepsici (5/148), kendisi (1/15; 2/23), mamusu (13/47), yavklusı (13/40), uykusu (20/51), kapusu (1/5), koşusu (5/34), türküsü (12/1), ortasına (34/91), kafasını (35/299), yakasından (5/60), bubasını (5/39), arasında (1/32; 45; 47; 2/59; 30/2; 34/17), çorbacısına (1/21), karısına (1/15), bobasına (2/9; 44), angısını (2/8), sevdasınnan (13/74), arasından (16/88), bubasına (16/8), babasından (34/78), bobasından (4/16), yaşamasında (4/2), aldatmasına (3/41), arkasından (34/218), arkasına (4/27; 34/33), kıyısına (20/74), kafasını (24/104), katısında (24/97), torbasına (24/26), padişaaında (26/54),

anasınnan (26/14), padişaaına (4/17; 162), çorbacısına (4/106), karısınnan (4/33), ikisinä (2/49), hergelesinden (2/44), derisinnän (18/52), ikincisini (18/30; 25/20), kendisini (24/82), nenesinä (3/109), derisindän (25/7), tepesindäymiş (25/5), demesinä (4/202), hepsindän (4/115), kufnesinä (4/76), kendisinä (4/16; 65), ensesinä (5/130), zietçisini (1/33), hepsinä (1/30), birisini (1/17), hepsini (1/13), kendisinä (1/14), kapusundan (21/21; 25/44), kapusuna (21/12), eposuna (1/44), kakusunu (23/26), yavklusuna (5/148), türküsünü (3/80; 4/38; 142), gürültüsündän (36/17), kızgınnında (4/140), olmadıundan (34/3), varlınnan (31/6), yastını (3/11), gözelliinnän (31/7), deliindä (25/12) deliindän (2/18), biliziini (5/65), yurtluuna (2/6; 4/84), yurtluunda (25/22), yumuruunnan (35/191), kabuunu (34/10), kuyrundan (26/22), kuyruunu (3/76), düdüünü (35/199), gördüünde (34/180), sandına (4/62), parmacını (22/31), gördüü (3/90), çocu (5/29), sevdii (1/8), zenginii (31/6), istedii (4/157), fenalı (31/33), kucaana (3/7), kucaanda (2/10), yanaana (5/174), edeendä (27/5), edeenä (5/17), parmaana (20/11), parmaanı (16/103; 20/49; 34/94), parmaandan (34/124), çıraana (2/44), ayaannan (26/21), kulaanın (26/22), ekmeeni (24/35), tüfeeni (26/41), direeni (24/75), çörään (24/42), üreeni (31/10), topraana (4/41), eteendeymiş (20/24), bıçaanı (5/65), konaana (1/6), köpää (35/28), üräni (4/149), edendä (5/74), içerinä (4/154; 25/27), kaşlarına (3/24), ayaklarını (36/28), odalara (36/20), kafadarlarına (5/140), kenarna (29/23).

- {-sI⁴n}(emir kipi 3.teklik şahıs): yapsın (3/93), görsün (2/23), öpsün (3/11), görmesin (5/21), benzemesin (4/203), annamasın (4/236), almasın (26/41), damnamasın (23/5), olmasın (20/17; 24/14), takışmasın (17/23), urmasın (6/17), şılamasın (5/26), korkutmasın (3/93), istämesin (13/48), ayırılmasınnar (30/44), sansın (3/6; 4/2), yıkansın (34/170), baksın (11/1; 4/66), tuyannasın (22/7), yapsın (4/176; 24/56), kaynasın (25/34), braksın (4/132), kapsın (4/95), gitsin (35/17), getirsin (35/17), bilsin (35/146), yisin (35/299), isin (15/20), pişsin (22/24), yetişsin (23/14), aliflensin (31/57), içsin (4/190), besilesin (2/54), diiştirsin (4/59), ensesin (4/49), olsun (3/69; 29/37), dursun (35/232), duusun (36/25), dursun (11/1), tutsun (1/24; 2/54; 24/69; 27/11), buluştursun (30/34), okusun (34/51), sokulsun (4/26), görsün (34/29), düşsün (4/133), yollansın (1/25), kessin (34/92), görünsün (3/51), çıkarsın (2/57), yollansın (2/55), tımarlasın (2/53), beslesin (1/24), getirsin (1/17),

emsin (2/21), evlensin (2/10; 11), yutsun (3/83), döksün (2/49), düşsün (25/22), baksın (2/53), ayırsın (2/44).

- {-sI⁴nLAr} (emir kipi 3.çokluk şahıs): yapsınnar (15/44; 34/8), aktarsınnar (20/39), acısınnar (25/21), kapsınnar (4/166), çıkarsınnar (1/22; 31/34), uratsınnar (1/23; 12/50), pindirsinnär (1/22; 2/50), geçsinnär (2/45), etişsinnär (6/33), getirsinnär (25/16), sevinsinnär (29/45), sölesinnär (4/164), kurtulsunnar (20/38), koysunnar (34/7), ursunnar (4/27), görsünnär (35/233), gülsünnär (35/233), düşsünnär (35/292), kurtarsınnar (35/170), yalvarsınnar (36/88), ayırsınnar (36/76), suusunlar (4/232), çıkarsınna (6/14).
- {+sI⁴z}: onsuz (4/166), hayırsızlık (3/58), ayırsızını (26/11), ölçüsüz (13/20), sayısız (13/21; 86), paasızım (4/228), korkusuz (1/5; 20; 2/39; 47), ansızdan (1/34; 4/122), kuvvetsizmiş (4/166), faydasız (23/4), sütsüz (2/16), umutsuzlaa (30/49), susuz (3/43), susuzluk (3/56), uşaksız (36/3).
- /-tı/: karartı (36/133).
- /-ut/: umutlan (2/61), umutsuzlaa (30/49).
- /-uyomişler/ (şimdiki zamanın rivayeti): konuşuyomişler (34/111).
- /+uZ/: topuzluyla (7/5; 23/16), boynusunadan (35/98).
- /+ülä/:(vasıta/instrumental hâli): gücülä (3/38; 4/255).
- {-(y)A} (zarf fiil/gerundium): düşä (35/291), gide (5/73), kopara (20/34), baara (20/34), çevire (20/34), yaklaşabilecek (4/238), getiräbilirsan (4/34), görebilirsiniz (20/75), alabilirsen (34/9; 200), yaşayamêrlar (4/113), saplayamazmış (25/5), dalayamêrsınız (35/203), yenseyâmeerlär (35/245), alamayım (5/151), bulamadım (12/9; 13/4), boldıramıyorlar (34/15), çıkamaycan (25/30), bulamêr (23/13), çıkaramazmış (19/10), kıpırdadamamış (20/40), çıkaramıyerim (20/43), kurtulamayız (20/47), kopuşamêr (6/38), geçememiş (1/19; 2/46), kalkamêr (2/32), bulamamış (3/12), battıramêrlar (35/129), doğrulamayacan (4/157), etişemiylär (5/49), yedämeycek (36/76), etişäme (6/54), etişämee (6/41), pinämeer (28/13).
- {+(y/n)A}(yönelme/datif hâli): topraa (3/84),uşaa (2/11; 34; 36/13), allarına (13/40), karalara (13/40), kıza (4/50), çıraa (2/49), almaa (5/35), duvaa (13/45), öldürmää (6/31), çocucaa (22/6), ördää (24/100), imää (18/20; 23/11; 24/90), çalmaa (1/6; 11), güreşmää (2/38), çiçää (30/33), bilmää (4/215), gitmää (4/204),

evlenmää (4/50), yazmaa (1/11), okumaa (1/11), ayırmaa (5/5), vermää (27/10),
 çörää (24/25), gidecä (36/24), kumlaa (36/128), bordeynä (29/39), aydınnaa (2/36),
 kurvetlää (1/15), kapusuna (21/12), atına (7/14), torbasına (24/26), ooluna (1/24;
 24/3; 29/12), babama (27/37), zındana (27/11), yanına (26/28), çöşmeyä (31/25),
 şehrinnä (5/149), düzennä (13/8), kufnecää (4/57), mezarlaa (36/80), kazanmaa
 (1/15), bulana (32/12), hazırlanmaa (2/57), doyurmaa (2/13), bakmaa (1/16; 2/9;
 34), tutmaa (1/39), aaramaa (23/15), otlatmaa (15/2), buumaa (5/52), saklanmaa
 (35/169), sıbitmaa (35/224), aalamaa (5/174), tutmaa (2/27), çıkarmaa (2/55),
 darsımaa (3/126), çoçaa (24/8), çoçaa (5/33; 166; 16/40; 26/40), padişaalaa
 (35/153), çeşmeä (33/1), ötää (11/5), kenarna (29/23), kucaa (4/110), ötää (10/5),
 topraa (3/73), çocucaa (2/24; 27), anana (5/137), kıza (5/156), odalarna (36/20),
 kılıca (35/58), ortasına (34/91), yaptıklarına (3/5), yurtluuna (2/6), bobasına (2/9;
 44), kucaana (3/7), kaşlarna (3/24), tarafa (2/27; 3/34), aldatmasına (3/41), yamaca
 (3/59), aazına (3/73), portalara (3/76), kızkardaşına (2/11), bayıra (2/15; 18),
 avuçlarına (2/30), çıraana (2/44), cellata (2/49), çocuuna (2/53), konaana (1/6),
 bakıcılara (1/8), karısına (1/15), çorbacısına (1/21), ardına (1/31), başlarına (1/34),
 düşmannarına (1/28), düşmannara (1/42), insannara (1/42), êposuna (1/44),
 folkloruna (1/44), yaşamama (4/6), ardlarına (4/101), küüyä (29/9), beygirmä
 (29/30), kendiycesinä (30/3), dilinä (23/6), çingenelerä (23/16), evä (24/77), şişä
 (24/101), ölümä (18/40), anemä (13/23), güvenä (14/13), edeenä (5/17), deişinä
 (5/79), götünä (5/80), ensesinä (5/130), dizinä (5/165), cengä (36/2), belinä
 (35/172), evä (3/4), önünä (3/6), güüsünä (3/59), yerinä (3/62), needinä
 (3/66), düşünä (3/69), erä (1/34; 3/72), içinä (2/12; 22; 28), önünä (2/26), yerä
 (2/30), evä (2/32; 4/88), beyä (2/42), musaafirä (2/45), ikisinä (2/49), gözlerinä
 (2/49), beygirä (1/22; 2/50), evinä (1/23; 2/51), herkezinä (1/5), kendisinä (1/14),
 eşinä (1/14), beyä (1/16), zenginnerä (1/25), hepsinä (1/30), haberä (36/57),
 ömürünä (1/43), demesinä (4/202), erlerä (4/74), çingeneyä (24/21), yerime (34/7),
 gözüne (16/64), tırlaya (24/8), daaya (9/7; 22/3), akıntıya (6/10), çiziyä (16/9),
 menevşaya (13/11), çalıya (9/3), çırpıya (9/3), maazaya (5/25), kişiyä (5/58),
 hancıya (5/73), şindiya (5/132), gaargaya (35/296), kafeneyä (30/35), dünneya
 (36/29), koşuya (34/145), padişaya (35/13), köprüyä (35/41), Köroğluya (3/10;
 4/203), aaramaya (3/12), periyä (3/47; 149), dädüya (3/58), orayadan (3/66), kaleyä

(3/75; 4/88), pencereyâ (3/87), çorbacıya (2/42), Aliyâ (1/24), dünneyâ (1/28; 4/118), güveeyâ (30/58), kuzuya (332/26), dünyaya (34/12), padişaya (4/240), kocaya (27/8), çeşmeyâ (31/2), damnamaa (35/39), avlanmaa (3/3), yaklaşmaa (3/54), gelmää (2/12), gitmää (2/16), dönmää (2/16), demää (2/19), gezmää (2/38), üürenmää(2/38), gütmää (2/42), gülmää (1/21; 2/48), düüşmää (1/26), etmää (1/39), serinnetmää (31/19), isteşmää (27/7), gecelemää (24/25), dinnenmää (3/4), imää (3/91), tutmaa (1/40), okumaa (2/39), kalkmaa (2/31), çalma (2/38).

- **{-(y)A/I²cI²}** (gelecek zaman): kaçacıiz (22/33), yapacıiz (34/132), vereciiz (34/132), gideciiz (16/37), yarışiciz (6/29), üfleyiciiz (23/21), üfleyiciniz (23/22).
- **{-(y)AcA(k)}** (gelecek zaman): bulacam (3/30), tutacam (16/85), atacam (5/186), bakacam (22/17), kurtaracam (24/52), uracam (23/23), savaşacam (31/55), çıkacam (34/32), ölecem (16/5), getirecäm (35/10), pinecäm (35/142), öldürecäm (24/103; 35/181), ölecäm (13/69), verecäm (13/21), gelecäm (36/10), sürtecäm (24/10), iyecäm (25/35), gidecäm (4/62; 24/41; 29/22), soracam (34/216), baardacam (35/143), yatacam (18/32), aarayacam (35/72), asıllayacam (35/247), kıyacam (35/247), bulacan (3/29), kalkacan (22/17), çıkacan (18/53), kurtaracan (24/54), kaynadacan (25/31), yapacan (34/53), soyacan (34/10)yapacän (36/14), everecän (2/29), öldürecän (35/187), gidecän (18/41), kesecän (25/31), yölecän (36/45), ölecän (4/143), gidecen (5/61; 34/132), pinecen (26/32), verecen (34/11), çıkacan (16/65), alacan (5/152), olacan (35/155; 36/84), kuracan (34/159), yeyecen (34/10), duvacak (5/156), olacak (5/34; 34/16), yapacak (34/12), olacek (3/73; 25/32; 35/103), satacek (20/43), bulacek (31/31; 35/4), kazanacak (4/167; 30/51), daalışacak (4/144), uçacak (4/143), getirecek (4/179; 35/15), görünecek (36/16), edecek (5/146), etişecek (5/47), büüyecek (13/67), kesecek (16/70), yenilecek (36/7), olecek (26/16), gelecek (34/12), alacek (30/51), yatacak (16/63), çaaracak (16/60), kalacak (16/5), yannaşacak (5/157), çıkacêk (3/71; 18/41), sokacêk (18/41), alacêk (18/19), olêcêk (6/10), kıskanacak (5/35), vuracak (5/80), yalvaracak (5/95), başlayacak (35/39), yapmayacak (35/166), istiyecek (5/35), yenseyecek (35/258), çıkacaz (34/141), bulacez (3/27), kaçacez (5/36), everecez (3/28), öldürecez (5/112), gidecez (5/184), iyecez (22/26), deeyecez (30/6), geçeceyiz (35/130), güreşceyiz (35/130), gideceyiz (35/205), edeceyiz (35/205), düüşceyiz (35/257), bakaceyiz (35/257), bozacanız (4/204), gideceyniz (18/14),

güdeceyniz (18/14), yatacaklar (16/15), güreşecekler (26/42), dinneneceklär (3/125), öldüreceklär (5/177), durmayacam (4/34), doorulamayacam (4/157), ölmeyecäm (4/156), diimeyecän (3/129), vermeyecek (3/74), olmayacaklar (34/207).

- **{-(y)Acey-}** (gelecek zaman): geç-ecey+iz (35/130); gid-ecey+iz (35/205); ed-ecey+iz (35/205); güreş-ecey+iz (35/130); düş-ecey+iz (35/257); bak-acey+iz (35/257); gid-ecey+niz (18/14); güd-ecey+niz (18/14).
- **{-(y)AlIm}** (istek kipi): deyelim (15/26), duralım (3/92), annadalım (3/2), bırakalım (5/182), otlatalım (5/162), edelim (5/47), pişirelim (16/17), keselim (16/17), gidelim (26/50; 29/43; 35/208), bakalım (29/43), dolaşalım (29/43), verelim (34/111), inelim (5/162), düşelim (5/117), aykırılım (18/6), turalım (6/4), koyalım (34/19), yapalım (4/198; 5/144), bakalım (5/97), atalım (5/97), kızdıralım (20/46), olalım (20/18), kaçalım (26/89), annatalım (3/33), gelmeelim (34/128), gitmiyelim (34/123), kolvermeylim (16/11).
- **{-(y)An}** (sıfat fiil/ partisip): duvan (36/29), bulana (32/12), gelän (29/14), yarışannar (5/37), düzen (13/9), yaşayan (15/21), geçän (13/35), gelen (13/35), esen (9/4), işidilen (20/67), gidän (21/6), insaniyän (25/15), kalan (1/13), acıyan (3/46), islayan 812/12).
- **{-(y)ArAk}**(zarf fiil/gerundium):götüreräk (27/5), korkmayarak (35/160), kopararak (25/50), sevinäräk (23/27), güderek (20/73), yoklayarak (20/60), susarak (20/30), korkarak (4/230), düşeräk (4/131), erleşerek (20/36), mırıldanarak (4/205), kaçarak (2/19; 30; 15/6; 35/199; 36/48), oynatarak (5/74), sevineräk (2/35), bekleyeräk (3/90), çatırdayarak (3/84).
- **{-yArml²ş}**(şimdiki zamanın rivayeti): soluyarmışlar (35/274), deyärmiş (22/32; 24/80; 31/8), dokuyarmış (13/52), taşıyarmış (25/7), acıyarmış (4/181).
- **{-(y)AsIn}** (istek kipi): içmeyäsin (36/23), durmayasın (29/13), koruyasın (35/156), oynayasın (24/77), deyäsın (13/36; 24/78), donadasın (24/89), sorasın (24/59), yurasın (24/24), kullanasın (24/23), bulasın (24/11), yapasın (24/18), koyasın (25/33), çaarasın (3/110), bakasın (3/110), evlenäsın (24/11), geläsın (29/14; 36/104), gezäsın (29/17), biläsın (4/33; 147; 36/51), getiräsın (36/105), giräsın (13/3), veresın (35/44), gidesın (5/71), pişiräsın (24/23), sorasın (24/23),

yırtasın (13/34), durasın (13/33), brakasın (36/18), olasın (34/177), çıkasın (35/12), alasın (3/52).

- **{-(y)AyI}** (istek kipi): enseyeyim (4/49), bakayım (5/28), atayım (5/126; 201), yapayım (34/158; 36/94), alayım (34/100), dolaşayım (36/93), uruşayım (34/193), kalayım (4/71), sorayım (13/23), durayım (18/37), olayım (30/28), anayım (10/4), vereyim (4/150; 16/37; 34/46; 36/103), gideyim (34/102), gücendireyim (4/18), öleyim (4/171), götüreyim (16/75), bileyim (24/85), sileyim (27/62), öpeyim (27/63), göreyim (27/57), gözledeyim (2/17), geleyim (3/79), geçeyim (3/78), içeyim (3/51), gebereyim (3/43), kurtulayım (5/15).
- **{-(y)CA(k)}** (gelecek zaman): gicâm (23/15), iyicem (16/41), söyleycem (16/58), söylecem (16/57), söylecâm (24/95), çiiineycâm (36/113), olcan (23/21), gircen (16/60), kaynatçan (18/42), sulaycan (13/68), deneycân (25/33), kalcek (15/43), söyleyecek (7/10), diycek (16/62; 68; 70), yiyecek (16/58), harıyecek (6/47), yenseyecek (36/7; 125), deyecek (5/157), bekleyecek (30/66), kuraycêk (13/68), yoklıycêk (18/53), kaynıycêk (18/47), olcekler (15/44), ölmeycâm (36/46), çıkamaycan (25/30), brakmaycan (24/32), kurtulmaycan (25/39), koymacanız (34/12), giremeyecek (36/39), etişmeyecek (5/42; 6/47), sürtmeyecek (6/46), gitmeyecek (31/20), olmaycêk (24/109), yaşamaycez (3/128).
- **{+(y)dI⁴}** (ek fiil görülen geçmiş zaman): donaklıydı (3/19), bütücüydü (36/5), gençti (6/3), kapalıydı (4/226), yoktu (15/4), lâüzımdı (4/218), isläâdi (4/2), neresisiydü (13/51), annatmaktı (6/2), kırtkık (5/142), nerdeysiniz (16/20), kitliydilâr (4/224), Köroğluydum (7/1; 9/2), niceydim (4/157).
- **{-(y)eer/êêr-}**(şimdiki zaman): gideerim (35/75), gideersiniz (36/73), bileerim (35/52), arêêrım (35/52), aarêêrım (24/38), adêêrım (31/32), bekleersin (25/48), deersin (24/83), büüyeer (23/7), hızlanêêr (35/190), savaşêêr (35/190), baarêêr (24/65; 35/188), asêêr (35/172), toplanêêr (35/171), kuşanêêr (35/171), çıkarêêr (22/19), alêêr (18/16; 35/148)), sıbidêêr (17/27), alêêr (17/12), uurêêr (4/57), annadêêr (35/101), baardêêr (35/149), götüreer (21/10), gezeer (23/3), ödeer (30/59), gideer (35/108), gireer (35/108), çıkêêr (35/108), haydêêr (35/92), işideer (35/175), geleer (35/101), başlêêr (24/53; 80; 27/27), kavrêêr (31/60), hazırlêêr (24/90), fırlêêr (18/49) yaşêêrız (4/171), toplêêr (4/131; 164; 24/17; 19), sakêêr (4/86), yaşêêrlar (30/5), varêêrlar (29/37), aalêêrlar (30/64), alatlêêrlar (31/47),

uçêêrlar (31/60), çekedeerlar (21/3), neetleneerlar (21/2), yetiŕeerlâr (21/6), gideerlâr (35/213), geleerlâr (35/213), gireerlâr (35/213), piŕireerlâr (35/213), göreerlâr (21/7), geçeerlâr (35/133), bulêêrlar (35/133), yatêêrlar (35/105), yaŕêêr (3/67).

- **{-(y)er/êr-}** (ŕimdiki zaman): bilerim (4/244), gelerim (24/32), satêrim (4/170), tanêrim (29/48), dūŕünersin (29/26), gülersin (24/81), dokuyêrsin (4/170), gideeresin (35/180), aarêrsin (24/45), durêrsin (35/114), tutêrsin (24/37), durêrsin (35/44), umutlanêrsin (4/242), yollanêr (23/16), yaptırêr (23/16), damnadêr (23/6), yapêr (23/6), yortêr (4/248), saurêr (6/4), koparêr (24/101), annadêr (24/68), oturêr (24/43), kurtarêr (24/2), çaarêr (23/20), aalêr (27/47), çaarêr (27/47), duruklanêr (31/50), bulaŕtırêr (30/61), tanêr (29/47), yollêr (29/5), yufkalanêr (4/207), yapınêr (4/190), durgunêr (4/47), yollandırêr (35/66), isteer (4/191), duyer (29/5), yaklaŕer (27/3), üüredir (24/56), ŕiretleer (17/18), söyleer (24/44), bekleer (3/79), arêris (18/13), döneriz (22/33), tutêrsınız (30/21), durêrsınız (18/22), tanıyêrlar (31/41), koruyêrlar (4/218), koyulaŕêrlar (4/117), tutêrlar (2/32), annaŕêrlar (4/168), donadêrlar (24/75), oturêrlar (24/35), uçêrlar (29/32), getirêrlâr (2/32), deerlâr (18/10), giriŕerlâr (24/19), dūŕünêrlâr (23/25), giderlâr (5/76), koruyêr (3/68), koyerla (22/27), çevirerla (22/27), baŕlêr (27/7), almierlar (23/7), göstermeer (4/68), dalayamêrsınız (35/203), gellersiniz (18/22), görmer (6/20), bilmer (27/2), istâmer (4/132), korunmêr (23/6), bulunmêr (29/39), ŕakalaŕmêr (23/26), bilmerlâr (29/44), gelmeer (13/71), pinâmeer (28/13), geçmeer (4/108), gitmeer (4/5), bilinmeer (24/10), gülmeer (24/80), gelmeersiniz (36/82), kalkamêêr (21/32), yaŕayamêêrlar (4/113), brakmêêr (4/133; 204), olmêêr (29/12), kahırlanmêêr (30/50), bulamêêr (23/13), battıramêêrler (35/129), korkmêêrim (35/45).
- **{+(y)I⁴}**(yükleme/akkuzatif hâli): halın (5/84), tarlay (26/94), oyanı (4/202), kendini (3/67), bölmeyi (25/38), yaanıyı (25/33), yelmayı (34/10), müsadeyi (34/9), kirligayı (16/93), kantarmayı (5/16), orayı (16/38), süpürgeyi (24/89), türküyü (3/45), kiŕiyi (35/162), kuvvetliyi (4/49; 53), periyi (3/7; 29), dünneyi (36/38), dünyayı (34/29), nereyi (24/37; 34/132), Koroğluyu (1/39; 3/108; 4/126), kapuyu (16/39; 26/48), çocüü (19/4; 36/24), çocuu (16/45; 1/10; 3/90; 2/8; 2/9), çocucuu (4/15), üzüü (16/70), düdüü (35/142), olduu (34/154; 36/108), fındı (34/159), aŕı (2/26), kızkardaŕımızı (5/212), masalı (6/2), camalı (24/24), batularmı (23/15),

taycaazını (27/6), yarısını (34/11), annısını (4/227), yurtluklarını (25/10), pelivannarı (24/40), hısımnarını (2/25), takımnar (34/77), padişaalımızı (35/156), insanı (2/56), hırsız (4/23), anamı (5/153), uşaklarını (1/11), başını (5/82), kızı (1/10; 41; 3/7), adını (1/26; 2/35; 59; 62), pınarı (1/18; 20; 2/45), parmaanı 16/103; 20/49; 34/94), parmacımını (22/31), üreeni (31/10), ürääni (4/149), ikimizi (26/89), ikincisini (25/20), biri (1/19), birini (16/32), birisini (1/17), türkülerini (3/147), tepägözleri (23/1), askercileri (2/60), fikirlerini (3/55), peetini (3/26), dişlerinizi (35/203), tüfeeni (26/41), giyimneri (31/49), giimini (4/59), beyi (1/33), yeri (2/26; 28), zietçisini (1/33), niedini (1/31), çektiklerini (1/30), fukareleri (1/28), gözlerini (1/22), gelinnerini (3/118), ellerini (3/59), çevreciini (10/2), tereini (7/9), karelerini (13/16), direeni (24/75), ekmeeni (24/35), elimi (31/26), beygirlerini (1/8; 13; 5/73), beygirleri (1/18; 2/45), beygirini (3/67; 35/3), beygiri (1/24; 2/44; 53; 58), hepsini (1/13; 2/30), hepsinizi (23/23), çoyu (2/62), kuyruunu (3/76), tronunu (4/25), kabuunu (34/10), topuzunu (24/21), zoru (4/164), yurdunu (2/39), kuzulu (7/2), ucunu (20/49), kauşunu (3/80), kakusunu (23/26), kakumu (23/15), üstünü (5/25), düünü (3/128), düdüünü (35/199), düşü (3/106), düşünü (3/13), südüünü (2/21; 25/29), türküsünü (3/80; 4/142), öküzü (5/144), günüymüş (4/67), gözünü (5/22), üzümü (1072), kabaatlıları (36/61), cezani (34/220), kanını (3/51), duvamı (3/44), aklımı (3/18), yastımı (3/11), canımı (3/51), angısını (2/8), aşıkları (2/29), tarafını (1/40).

- **{-(y)I⁴CI⁴}**:bakıcılara (1/8), satıcının (30/10), koruyucum (3/43), koruyucum (4/36), kurtarıcısı (3/57; 4/129), yaratıcı (3/46), sevicymiş (1/5).
- **{-yI²m}** (istek kipi):geceleyim (24/33), deneyim (4/169), annayım (4/199), yollayım (36/114), bulmayım (36/3).
- **{+(y)I⁴m}**(ek fiil geniş zaman): kayılıım (3/52; 35/13), kardaşıyım (35/49), yarıyım (5/197), zülüfkeriyim (5/195), gülüyüm (5/194), yolcuyum (12/17), ihtarım (24/10).
- **{-(y)I⁴n}**(emir kipi 2.çokluk şahıs): bakın (3/107), çıkın (5/116), uyandırın (16/30), saarın (18/52), çıkarın (23/23; 34/29), kesin (5/144), getirin (5/144), kolverin (7/11), giyin (13/15), gelin (11/6), sokun (35/232), baalayın (34/49), söläyin (27/39), yaşayın (24/110), götürün (27/36), verin (24/110), güidirin (26/85),

işidin (32/33), durun (5/97; 186), kahırlanmayın (4/159), yaklaşmayın (17/4), kolvermeyin (16/6).

- **{-(y)I⁴ncA}** (zarf fiil/gerundium): annayınca (31/61), yapmayınca (3/128), ölünce (30/45), gelince (4/60), etişince (4/257), büünce (36/61).
- **{-(y)I⁴p}** (zarf fiil/gerundium):yindirip (34/203), çıkıp (3/107), alıp (2/9; 3/80), kaçıp (2/11; 27), dalıp (3/73), bakıp (3/63), varıp (13/23), aldaadıp (4/85), beenip (3/124), iilip (3/72), toplanıp (1/6), sanıp (1/21; 2/48), yaklaşıp (2/30), etişip (2/25; 4/87), pinip (3/131), erleştirep (20/41), ürkünüp (31/57), görüp (3/82; 107), dönüp (2/23), düzüp (1/34; 2/62), bırakıp (1/14), etıştiring (4/82), gelip (1/19; 2/47; 3/12; 5/100), olup (1/31), koyup (3/58), oturup (15/7), gedip (34/35), verip (34/17), diişip (4/28), edip (4/27), bozup (25/9), bulup (4/65; 23/15), annayıp (2/32; 4/238), braayıp (5/140), dolaylayıp (20/72), saplayıp (20/46; 25/33), yoklayıp (17/20), kavrayıp (4/100), sesleyip (2/22).
- **{+(y)I⁴z}** (ek fiil geniş zaman):buradayız (16/24).
- **{+(y)ka}**: padişahka (36/13).
- **{-(y)kAn(A)}**(zarf fiil/gerundium): avlanmaktaykan (4/182), yaşındaykan (36/42), uyuyarkan (4/86), uyarken (16/31), konuşurken (36/64), giderken (34/5), uyurkana (16/64), yokkana (24/13), varkana (20/45), giderkänä (5/93), düüşkenä (5/182), iirkan (36/90), kolverärkän (25/40), sevärkän (30/39), bilärkän (4/113), gidärken (21/5; 35/173).
- **{+(y)IA}**(vasıta/instrumental hâli): armalıyla (7/17), topuzluyla (7/5), zincirle (34/165).
- **{+(y)Lan}**(vasıta/instrumental hâli): etlen (26/102), pasıylan (26/62), neylän (35/12), deriylen (16/66), hannan (4/69), varlınnan (31/6), ucunna (25/33), gırginnän (3/3), saabisinnen (20/44), üzünnen (16/103), tüülen (34/173), tüylen (34/170), Arzıynan (32/1), padişahkaynan (36/22), kondellän (8/10), işlärlän (24/75), saçlarlan (3/20), kısırıklan (36/60), ballan (8/2), kavuşunna (3/147), saaolacaanna (5/212), altınna (2/19), yalınna (3/15), yılanınna (35/36), taycaazınna (27/5), oklarlan (2/60), oklan (4/43), yumuruunna (35/191), paraylan (26/3), kılıçlan (36/127), çekiçlän (24/20), iplen (34/163), yastyylan (26/61; 27/33), arkanna (4/100), anatarlan (16/60), topuzlan (9/6), kayışlan (35/172), aazlan (3/38), halatlan (3/40), tutkallan (2/28), taşlarlan (3/87), seslän (24/65), beygırlän

(1/36), üzöklän (5/80), askerlän (5/166), ellän (35/197), kılıçlan (35/197), öküzlän (35/222), gümüşlän (3/19), rubinärlän (3/86), sözlän (3/141), aaçnan (36/139), tüfeenen (26/40), dilinnän (3/82), südünnän (2/13), sesinnän (1/46), derisinnän (18/52) üzönnän (4/240), türküylän (3/13), arpaylan (1/25; 2/54), benimnen (16/37), çocuklan (5/51), kızlan (13/2), askerinnan (1/32), adamınnan (24/27), adamnan (35/171; 157), karısınnan (4/33), batırlan (4/121), eriflän (4/211), Tepägözlän (25/22), Köroğluyan (4/136), däduylan (4/168), daduyan (26/52), babuyan (22/7), gelininnän (4/111), gargaylan (5/183), kiminnän (3/132), anasınnan (26/14), kızınnan (24/26), periylän (3/41; 144), sabaalen (20/37; 24/42), sabaylan (26/39), vakıtları (29/22), günnän (5/156), günnärlän (2/37), yıllarlan (2/37), avşamnen (35/285), zorlan (2/10; 3/59), umutlan (2/61), sevdasınnan (13/74), sevdaylan (30/121), üfkeylän (3/80), zoorlen (34/48), çalmaylan (3/40), becermeklän (4/104), aldatmaklan (4/165), gürültüynän (36/17).

- **{+(y)LA(yI²)n}**: avşamneyin (25/27); sabaylan (25/44).
- **{+(y)sI⁴n}** (ek fiil geniş zaman): yapılıysin (3/115; 5/192), periysin (3/112), gençsin (34/188), gülüysin (5/189), benimsin (10/7), çocuumsun (5/133), gülüysän (5/202), zülüfkeriysän (5/190), yarıysen (5/205), kayılsın (35/206), buradayım (16/101).
- **{+(y)sI⁴nI⁴z}** (ek fiil geniş zaman): nerdeysiniz (16/20).
- **/-yordi/** (şimdiki zamanın hikâyesi): isteyordi (34/123).
- **/-yormişler/** (şimdiki zamanın rivayeti): deyormişler (34/168).
- **Eksiz** (emir kipi 2.teklik şahıs): besle (4/61), duruklan (6/37), salın (11/5), getir (5/9), tıka (5/30), büüt (5/63), göstermä (4/61), sokulma (4/220), yaklaşma (24/66), verilmä (5/57), taşıma (3/135).

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Arabacı, N. P. – Pokrovskaya, L.A. - Tanasoğlu, D. N., *Gagavuz Dili 4.-5. Klasslar için*, Kişinev, 1959.
- Baboğlu, N. İ. - Baboğlu, İ. İ., *Gagavuz Dili Sintaksis IX- X Klasslar için*, Kişinev Lumina, 1988.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara, 2011.
- Bayraktar, Nesrin, *Türkçede Fiilimsiler*, TDK Yay., Ankara, 2004.
- Biray, Himmet, *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, TDK Yay., Ankara, 1999.
- Buran, Ahmet, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, TDK Yay., Ankara, 1996.
- Doğru, Abdülmecit -Kaynak, İsmail, *Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1991.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay. İstanbul, 2005.
- Gabain, A. Von, *Eski Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara, 1995.
- Gaydarci, G. A, vd, *Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991.
- Gülensoy, Tuncer, *Köken Bilgisi Sözlüğü*, Türk Dili Kurumu Yay., Ankara, 2011.
- Güngör, Harun -Argunşah, Mustafa, *Gagavuz Türkleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1991.
- Türk Dilinde Edatlar*, MEB Yay., İstanbul, 1992.
- İlker, Ayşe, *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*, TDK Yay., Ankara, 1997.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul, 2006.
- Kahraman, Tahir, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Eki Tamamlayıcıları*, TDK Yay., Ankara, 1996.
- Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2007.

- Kara, Mehmet, *Türkmen Türkçesi*, ed. A. Bican Ercilasun, Akçağ Yay., Ankara, 2007.
- Karaağaç, Günay, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yay., Ankara, 2012.
- Karahan, Leyla, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yay., Ankara, 1996.
- *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I/ Fill*, TDK Yay., Ankara, 2006.
- Kartallıoğlu, Yavuz,- Yıldırım, Hüseyin, *Azerbaycan Türkçesi*, ed. A. Bican Ercilasun, Akçağ Yay., Ankara, 2007.
- Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, TDK Yay., Ankara, 2013.
- *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yay., Ankara, 2014.
- Lan-YaTseng, *Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi*, TDK Yay., Ankara, 2002.
- Manof, Atanas, *Gagauzlar (Hıristiyan Türkler)*, çev. Türker Aceroğlu, Ankara, 1939.
- Nayır, Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük*, Ulus Basımevi, Ankara, 1936.
- Özkan, Nevzat, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara, 1996.
- *Gagavuz Destanları*, TDK Yay., Ankara, 2007.
- Pokrovskaya, Lyudmila A., *Grammatika Gagauzkogo Yazıka Fonetika i Morfolojiya*, Moskova, 1964.
- Sev, Gülsel, *Tarihi Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*, Akçağ Yay., Ankara, 2007.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, Kapı Yay. İstanbul, 2012.
- Üstüner, Ahat, *Türkçede Pekiştirme*, Fırat Üniversitesi Yay., Elazığ, 2003.
- Yılmaz, Özlem Deniz, *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*, TDK Yay., Ankara, 2009.

Makaleler

- Baskakov, N. A., “Gagauzkiy Yazık”, Tyurskie Yazıki, Akademiya Nauk SSSR İnstitut Yazıkoznaniya, Moskova, 1960.
- Choi, H. W., “Ana Altayca İyelik Zamiri *n”, Türk Dilleri Araştırmaları, Ankara, 1991, s. 191-196.

- Çavuş, Mehmet, “*Bulgaristan’daki Millî Azınlıklar*”, Türk Kültürü, C. XXV, S.: 290, Haziran 1987, s. 343.
- Ercilasun, Ahmet Bican, “*Gagauzlardan Yeni Haberler*”, Türk Kültürü, C. XXVII, S.: 316, Ağustos 1987, s. (31) 479.
- Eren, Hasan, “*Gagavuz Türkçesi*”, Türk Ansiklopedisi, C. XVI.
“*Gagavuzlar*”, Türk Ansiklopedisi, C. XVI.
- Gülsevin, Gürer, “*Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı*”, Türk Dili, TDK Yay., Ankara, S.: 466 (Ekim), s. 187-190.
- Kırzioğlu, Fahrettin, “*Kıpçaklar*”, Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi, S.: 121, Ankara, 1992.
- Korkmaz, Zeynep, “*Türkçe’de Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine*” TDAY-B 1960, Ankara, 1988, s. 173-180.
- Kowalski, Tadeusz, “*Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili*”, çev. Ö. F. Akün, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 3-4, 1949, s. 490-500.
- Kurat, Akdes Nimet, “*Peçenekler*”, İslam Ansiklopedisi, C. IX, s. 539-543.
- Menz, Astrid, “*Slav Dillerinin Gagauzcaya Etkisi*”, Bilig, S.: 24, 2003 Kış, s. 23-43.
“*Tehlikedeki Türk Dilleri: Gagauzca Örneği*”, çev.: Gülin Dağdeviren, Tehlikedeki Diller Dergisi/JofEL, 2013 Yaz/Summer, s. 151.
- Öner, Mustafa, “*Türkçede İsim Çekim Edatı (Sentaktik)*”, Türk Dili, S.:565, s. 10-18.
- Özkan, Nevzat, “*Ağız Alanından Yazı Diline Geçiş: Gagavuz Türkçesi Örneği*”, Turkish Studies, volume 8/9, summer 2013, s. 85-94.
“*Gagavuz Türkçesini Yazı ve Eğitim Dili Haline Getirme Çalışmalarına Kısa Bir Bakış*”, Turkish Studies, volume 5/1, 2010 Winter, s.88.
- Pokrovskaya, Lyudmila A., “*Kratkiy Oçerk Grammatika Gagauzkogo Yazıka*”, Gagauzkogo- Russko- Moldavskiy Slovar, Moskova, 1973.
- Tekin, Talat “*Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine*” Genel Dilbilim Dergisi, C. II., S. 7-8, Ankara, s. 10-17.
- Tulum, Mertol, “*+la/ +le Ekine Dair*”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 26, İstanbul, 1993, s. 157-164.

- Tuna, Osman Nedim, “*Türkçede Transitive-Causative ‘Geçişli-Ettirgen’ Fiiller ve Bunlarla İlgili Morfoloji ve Öğretim Meselelerinin Çözümü*”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 24-25, İstanbul, 1986, s. 381-428.
- Türk, Vahit, “*Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri*”, TDAY-B, 1996, s. 291-340.
- Yıldız, Osman, “*Orta Türkçe Lehçelerinde Karşılaştırılmalı İsim Çekim Ekleri ve Eski Anadolu Türkçesi’nin Yeri*”, Dil Dergisi, S. 881, Ankara, 2000, s. 14-28.

Bildiriler

- Akalın, Şükrü H., “*+la- Ekinin Çatı Ekleriyle Kullanılışı Konusundaki Görüşler ve Ekin Yabancı Kaynaklı Kelimelere Getirilişi Üzerine*”, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı II, TDK Yay., Ankara, 1995, s. 92-98.
- Alyılmaz, Cengiz, “*Zamir n’si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?*”, Türk Gramerinin Sorunları II, Ankara, 1999, TDK Yay., s. 403-415.
- Buran, Ahmet, “*Türkçede İsim Çekimi Ekleri*”, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yay., Ankara, 1999.
- Guboğlu, Mihail, “*Gagauzların “Türkçe” Dili, Edebiyatı ve Tarihi Hakkında Araştırmalar Bibliyografya/Kaynakça Denemesi*”, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül. 1985, Tebliğler I, Türk Dili, C.2, İstanbul, 1987.
- Sevortyan, E. V., “*Türk Dillerinde Fiillerin Geçişli (Transitiv) Geçişsiz (İntransitif) Olmalarına Dair*”, VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, TDK Yay., Ankara, 1957, s. 181-190.
- Yıldız, Osman, “*Yûsuf u Zelihâ Özelinde Eski Anadolu Türkçesinde Göstericisiz Ekler*”, Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri, İstanbul Üniversitesi Yay., Aralık 2010, s. 545-561.
- Yücel, Bilal, “*Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları*”, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 156-202.
- Zajaczkowski, Włodzimirz, “*Gagauz Folkloru*”, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I. C., MİFAD Yay., Ankara, 1976, s. 234.

Elektronik Bağlantı

- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11647,gagavuzturkleri.pdf?0>

EK/ GAGAVUZ DESTANLARI

ÖZGÜN DESTAN METİNLERİ

Köroğlu

•

Tepegöz

•

Dengiboz

•

Âşık Garip

•

Arzu ile Kamber

•

Şah İsmail

•

Gan-Kişi

•

Makedonyalı İskender

GAGAVUZ DESTANLARI ÖZGÜN METİN

KÖROĞLU

I (1)

KÖROĞLU

1. (Türk-oguz dastanı)

Bir parçası.

Çoktan, pek çoktan olmuş bu işlər...

5. Evelki zamannarda kasabaların birindä yaşarmış bir adam - Hasan-bey. Çok cömertmiş, kapusu herkezinä açık bir adammış. Beygir seviciymiş, kauşta çalmaa pek sevârmış Kauş pelivannarı onun konaana toplanıp pek gözâl avalar, türkülär çalarmışlar, sölärmışlär.

Sevdii beygirlerini Hasan bey bakıcılara brakmazmış, kendi bakarmış, tımarlarmış.

100 10. Onun varmış bir delikanni çocu u Ruşen Ali, bir dâ gözâl kızı - Fatma. Bu uşaklarını o üretmiş okumaa-yazmaa hem kauşta çalmaa.

Bir-iki yıl kurak olmuş da insan aç kalmış. Hasan bey dâ elleri belindä kalmış. Bu zorlukta o satmış beygirlerini hepsini hem dâ kalan neyini, kendisinä brakmış sade bir soydan tay dört yıllık. Biraz para brakıp eşinä-

15. karısına, kendisi gitmiş kurbetlää kazanmaa. Da yanaşêr çırak bir fena beyä beygir bakmaa.

Bir kerä bey demiş ona getirsin en iy beygirlerindän birisini. Hasan-Bey deneer en iy beygirleri hergeledän: bir çirkin pınarı geçsinnär. Ama biri dâ geçämemiş, hepsi geri urmuşlar. Sade bir zabun beygir gelip-ge-

20. lip hep geçärmış korkusuz o pınarı. Ozaman Hasan-Bey alêr da getirer onu çorbacısına. Çorbacı sanıp, ani çırak onu gülmää alêr, izin verer çikarsınnar Hasanın gözlerini, pindirsinnär bu zabun beygirä da uratsınnar kasabadan dışarı. Bu beygir getirmiş onu doru evinä. Kahir.

25. Ama Hasan demiş ooluna Aliyâ, tutsun karannıkta bu beygiri hem beslesin onu sade arpaylan da büüdünän biraz taa yollansın zenginnerà karşı düüşmää. Beygir olêr gözâl, kıvrak hem girgin bir mal. Adını koymuş Kır At.

Da tä, yollanêr Ali dünneyä fukareleri duşmannarına karşı düüşä. İnsan ona demiş Köroglu, kör Hasanın oolu.

30. Neredän dâ geçärmış Ali, hepsinä annadarmış bobasının çektiklerini hem dâ kendi niedini bildirärmış. Da çoyu toplanarmış onun ardına, olup ona asker. İnsan arasında şansora bilinirmış Köroglu askerinnän.

En ilkin o bulmuş da cezalamış bobasının zietçisini Bolu-Beyi. Sora

35. da, erdän erä kalä düzüp insanın duşmannarının başlarına ansızdan düşürmiş. Da olêr Köroğlu beylerin, hannarın hem beklerin en korkulu duşmanı.

Köroğlunun adamnarının içindä varmış çok girgin, kavi hem inan dostları, nicä Ayvaz, Demiroğlu, Kenan.

40. Çok türlü savaşarmış hannar, beylär tutmaa da yoketmäâ Köroğluyu. Okadar ki, onu yokmuş nasıl tutmaa, ensemää. Onun tarafını tutarmış bütün insan. nsan vermiş ona en gözäl kıızı da gelin...

Köroğlu çok düüşlär geçirmiş duşmannara karşı, insannara yardım için. Bunun için dä o-kaldı ömürünä türk-oguz halkların aklısında, girdi adı onnarın folkloruna, onnarın geroyluk êposuna.

45. Bu dastan düzülü türk-oguz halkların arasında, šiirdän düzülü, türkü çalinêr, kauş, saz sesinnän barabar. Onu çalêr aşuglar, akinnar, kauşçular-pietçilär insanın arasında büün dä.

-D. N. Tanasoglu, "Köroğlu (Türk Oğuz Dastanı)", *Ana Dili Grammatika hem Literatura Okumakları 5-ci Klassa İçin*, Kişinev 1990, s. 70-71.

101

II (2)

KÖROĞLU

(Dastandan Parçalar)

1. KÖROĞLUNUN DUUMASI

Çoktan, pek eski zamannarda bir Kalä-yurtlukta yaşarmış bir anılmış hergelä çorbacısı, adı Bozbey. Onun varmış üç oolu: en büyüü - Gencim, ortancısı - Momin, en küçüüyü - Adı-bek; bir dä kıızı - Gül. En büyüü zenginmiş, ama sıkıymış, ortancısı - ahmakmış, en küçüüyü - ürekli, korkusuz bir girginmiş. Adı-beki insan sevürmüş, da ayırmışlar onu Kalä-yurtluuna baş. Onun ama karısı aar güüdeli kalmış da tezdä ölmüş. Mezar içindä onun duumuş bir çocuu, angısını çobannar bulêrlar mezarın üstündä da alıp getirerlär bobasına. Bu çocuu bakmaa alêr Adı-bekin kızkardaşı Gül.

5. Tezdä Adı-bek öler da onun büyük kardaşı tamah Gencim zorlan istemiş evlensin kızkardaşına. Gül ama alêr uşaa da kaçıp saklanêr bir bayırın içinä. Karı tezdä ölmüş da çocuk yalnız kalmış. Ona başlamış gelmäâ bir keçi da südünnän doyumaa onu. Çocuk büyüürmüş pek gür. Bir çorbacının çobannarından birisi tä ne annadarmış: "Var sürüdä bir saamal keçi, en ii keçi, südü onun en çok, en tatlı da. Ama o üç kerä gündä

15. hep bir vakıtta başladı gitmäâ näänisa da dönmäâ sütsüz. Bir kerä dedim,

ya gözledeyim bân, nääni o gider hem ne yapêr. Da gördüm ölä, ... ani hemen akılım alınaceydi korkudan: etişti keçi bir büyük bayıra, bayır deliindän dä kaçarak çıktı bir küçük tülü... bilmeerim nicä dä demää ona: o 20. takım hayvan yoktur gördüüm; insan da ölä -hiç tä- güüdesi bütününä tülü-saçlı, iki ayaklı ama. Keçi verdi ona emsin südünü da gitti geeri, o uşak ta kaçtı da genä bayırın içinä girdi”.

Bunnarı sesleyip, çobanın çorbacısı kendisi gitmiş görsün. Dönüp oradan çorbacı demiş, ani o tülü yavru bir çocucaa benzärmiş...

25. Şindi almış o taa insan hısımnarını da genä o bayıra gitmişlär. Etişip, koyêrlar o bayır deliinin önünä bir avuç koyun aşu hem bir dä atlılık yeri bir tarafa, ki tutmaa bu çocucaa, zerä o pek tez kaçıp saklanarmış bayır içinä. O yeri yaalamışlar kaavi tutkallan. Kendileri dä saklanmışlar.

Tülü çıkmış bayır içindän, bakınmış, görmüş aşıkları da birdän sevinmiş, kaçarak ta gitmiş onnara, almış hepisini avuçlarına da yaklaşıp yerä, 30. atlı pinmiş ona. Oynamış, ne kadar oynamış, ama açan kalkmaa istemiş, kalkamêr, yapışmıştı. Ozaman tutêrlar onu da evä getirerlär annayıp, ani o diil hayvan, ama çocucak.

102 Çorbacı yıkatmış uşaa, giidirmiş da oolu gibi bakmaa onu başlamış, 37. çok sevineräk. Adını Aydın koymuşlar, çüñkü o karannık bayır içindän aydınnaa çıkmış deyni.

Çocuk büüyärmış pek gür, diil yıllarlan, ama günnärlan. Bobası atlı gezmää, güreşmää, türkü çalmaa üretmiş, kiyat üürenmää dä vermiş onu, okumaa, yazmaa; korkusuz olmaa, dayanıklı olmaa, hem ana yur- 40. dunu, insanı sevmää üretmiş.

Ama olmuş kurak yılları da Aydının bobası artık pek fukaralanmış da çırak yanaşmış bir hayın çorbacıya, Bolu-beyä, hergelä gütmää.

Bir kerä Bolu-beyä bir hısımı geler, İbrahim-bek. Bolu-bey izin verer Aydının bobasına, çıraana ayırsın onun hergelesindän en ii beygiri baaşış 47. bu paalı musaafirä. Çırak deneer en ii beygirleri, ki bir çirkin pınarı geçsinnär. Ama biri dä geçämemiş, hepsi geeri urmuşlar. Bir genç zabun beygir sä gelip-gelip hep geçärmış korkusuz o pınarı. Ozaman çırak alêr da getirer onu Bolu-beyä. Bu, sanıp, ani çırak onu gülmää yapmaa ister, izin verer cellata köretesin çıraa, ergin kurşun döksün ikisinä dä göz- 50. lerinä. Sora pindirsinnär onu zabun beygirä da uratsinnar kaledän dışarı. Beygir getirmiş onu dooru ilerki evinä.

Büük kahir.

Ama kör demiş çocuuna Aydına, ki baksın da tımarlasın, bu beygiri hem tutsun onu sade karannıkta, beslesin onu sade arpaylan, da büüyü- 55. düynän biraz taa yollansın kin çıkarmaa o hayın Bolu-beydän. Hem onun gibi tamahlardan, ani insanı zeetlerlär.

Da tä, Aydın çekeder hazırlanmaa kin çıkarsın insanın duşmannardan. O büüder o beygiri, angısı olêr kanatlı hem büülü bir batır-beygir, adını koyêr Kır-at; erleşer bayırlar arasında bir kaledä. Onun tä var käämil
60. beygiri, käämil kılıcı, batır yayı oklarla hem dä kırk girgin askercileri. Bölä o hazır olêr da yollanêr kin çıkarmaa. İnsan onu umutlan karşı eder hem adını koyêr Köroğlu. Çoyu ona askerci yannaşarmış bir kaavi asker dü-züp. En ilkin o cezalamış hayın Bolu-beyi...

(3)

1. KÖROĞLU EVLENER

Şindi kimin için annadalım?

-Bir kerä Köroğlu-o kırk girginnän avlanmaa gitmiş. Avlanmak yufka olmuş da evä dönärmış. Yorgunnuktan Köroğlu yatmış dinnenmää. Ama
5. yatmamış neredäymiş hepsi, zerä şüpeliymiş Kösä cigitin yaptıklarına. Gecä o bir düş görmüş: sansın bir ihtiar onun önünä getirmiş bir pek gözäl periyi kolundan, vermiş kızı onun kucaana da demiş: "Üzölmä, oolum, tä sana eş! Bu padişahın kızıdır, adı peri Canä-Yunus", - demiş dä gitmiş tä.

10. Köroğluya gelmiş, ani sansın kucaanda onun göktän Ayın bir parçası, da istemiş öpsün onu, ama öpärmiş yastını. Ozaman o uyanmış da çeketmiş kızı aaramaa dolayında, ama bulamamış. Da gelip askercilerinä, annatmış düşünü türküylän, zerä o pek gözäl türkü dä çalmaa be-
cerärmiş:

15. Sevda yalınnan o beni sevdi.
Bän sevdalı düştüm ona
Sevda yalınnan o bana geldi.

O, kardaşlar, o aklımı aldı benim
Gümüşlän hem altınnan donaklıydı o
20. Altın saçlarla başında,
Sevda yalınnan o bana geldi.

Lafı onun tatlı, yalpak - bir şefteli,
O gözleri - "gecä-sefaa" - baktı bana,
Rastık olsaydım kaşlarına -
25. Adı Canä-Yunus sevda bana geldi...

Peetini bitirdiyän Kösä ona demiş:

-Köroğlu, çünkü bölä düş görmüşün, o periyi biz bulacez, nända da olmasa! Da everecez seni, üzölmä sän! Köroğlu!

-Kösä! Sän ne bulacan o periyi, ne dä everecän beni! Bän kendim
30. bulacam onu!

Beygirini Kır-atı getirdi. Getirdi da yerledi onu nicä düşär. Atlı pindi, kamçıladi onu da yollandı.

Şindi ne annadalım?

35. Kır-at ölä eşkinni gidär, ani köpük onun sırtından her tarafa uçardı. Ağan da köpüklär bitmişti, duruk ter peedalandı. Kır-at ok yaydan gibi uçer o geniş kurak meydannarda. Nicä var bir laf: "Delermişin akılı yokmuş".

Giderlär, nekadar giderlär, suları, imeeleri biter, zor hala düşerlär! Kır-at açık aazlan, dili sarkêr gücülä adımnêêr; Köroğlunun buvazı kurudu, kanı kara oldu.

40. -O, Allah, görüner, o dädu şeytanmış sarı halatlan hem sarı çalmaylan, ani birleştirdi beni periyän. Bän dä verildim şeytanın aldatmasına. Vardır işittiim, artık, ani kimi şeytannarın dädu süreti varmış. Da tä, şindi bu takır kırlarda olur gebereyim aaç hem susuz. O Allah Aslanı, koruyucum benim! Eer işitmärsän benim duvamı, güçtür benim işlerim, - dedi

45. da türküyü çaldı:

O yaratıcı, acıyan Alla,
Periyä beni götürsänä sän,
Sän, kuvet sızıntısı, sän boba,
Periyä beni götürsänä sän!

104

50. O üüseklerdä Saabi, ko o dädu sarı halatlan hem çalmaylan taa bir, kerä görünsün bana da bän onun kanını içeyim. Sora sän canımı geerñ alasin, kayılım bän!

Birdä, ilerdä bir yamaç göründü, üstündä dä o dädu. Köroğlu alatladı ona yaklaşmaa.

55. -Ya dur, ya dur oolum! Brak o fena fikirlerini. Sanki var mı nicä periyi kazanmaa, açlık susuzluk çekmedään? Bakêr Köroğlu, - o sa onunı kurtancısı Allah Aslanı!

-Yanıldım bän, hayırsızlık yaptım, -dedi Köroğlu da däduya gitti koyup ellerini güüsünä. Etişti o yamaca, orada da çeşmä cüver. Zorlan çekti

60. düşkün beygirini da çanaktan suladı onu.

-Azarak iç, oolum! -dedi dädu.

Sora da çay içtilär. Çaydan Köroğlunun kuvetleri erinä geldilär, bakışı da aydınnandı. Bakınıp doz dolay, o gördü, ani ilerdä bir kalä görüner.

-Te, o kaleyi görürsün mi, oolum?

65. -Görerim.

-Görärsän, sän etiştin needinä. Orayadan türlü zor erlär geçärsän dä, üç aylık yol var. Sän acıma ne kendini, ne beygirini. Orada o peri yaşêêr. Onu ama bir drakon koruyêr da kimseyi ona kolvermeer. O kız şa seni

70. bekleer, zerä şän dä onun düşünä geldin da o da seni.-bän ölä yaptım ol-
sun, - hem düşünür o kız, ani o çocuk drakonu enseyecektir; ama en-
semärsä, ozamañ çıkacêk ani o diil o çocuk.

Dädu iilip erä aldı bir avuç toprak da verdi Köroğluya:

-Git, at bu topraa drakonun açık aazına da daalıp, o aaç olacek. Baş-
ka türlü o seni kolvermeyecek. E, islää!

75. Dädu yardım etti Köroğluya beygirä atlı pinmää, da o yollandı o ka-
leyä dooru. Etişer aar portalara da görer: drakon yatêr da sade kuyruunu
sallêr. Köroğlu baardı:

-Ey; drakon! Ya kalk oradan da yokol! Bän lääzım periyä geçeyim,
ani düşündä beni görmüş da bekleer geleyim.

80. Alıp kauşunu Köroğlu üfkeylän bir türküsünü ona çaldı.

Drakon ama karşı koyêr. Köroğlunun beygri ama korkusuz yaklaşêr
ona. Drakon gittikçä taa büyük aazını açêr kırmızı ateşli dilinnän. Görüp
ani drakon tezdä var nicä yutsun onu beygirinnän neylän, alêr da ative-
rer drakonun aazına o topraa. Drakon çatırdayarak daaldı da bir kuru aaç

85. oldu. Köroğlu haydadı beygirini kalä içinä. Ama sokaklarda, evlerde kim-
sey yok. Gider taa ileri da görer bir käämil saray, rubinnärlän, türlü paalı
taşlarlan donaklı - gün gibi şilêêr. Yaklaşêr bir pençereyä, özenelär üs-
tündä kaldırêr kendisini da içindä görer bunca peri, ortada da peri Caná-
Yunus. O kaledä yaşarmış 360 peri. Caná-Yunus aalaşêr, ani bir ay kırk
90. tã gün o darsımış düşündä gördüü çocuu bekleyeräk: ne uyku tutêr, ne
imää çeker, ne içmäâ...

-Duralım lafa baari biraz, çaardım sizi, perilär...

Şindi, ne yapsın Köroğlu, haber etsin, ama korkutmasın da onnarı.

Da çeketti yavaş, ama gözäl pek çalmaa:

95. Benim perim, isteersin ne bendän-
Varlık mı, mal mı, kafamı mı? Ne?
Gerdin buruk yayı-
Şän gözümä mi kez aldın, ya ne?

100. Perim benim, şän boynumu büktürmä
Acı ecel bana yollama şän
Canın acimêêr mı bana?
Taştan mı can erin, sevdam, ya ne?

Sendi kuvetlerim, bilsänä ya!
Hem kıymetlik ne, unuttum heptän.

105. Ver bir bakış bana pembä üzlü!
Düşü görmüşün şän - da ne?

Caná-Yunus perilerä:

-Dışardan insan sesi işidiler, ya bakın, kim? İki peri çıkıp, görüp, Köroğlüyu, korktular da geeri kaçtılar. Perilär insan üzü görmemişlär. Caná-

110. Yunus ihtiar nenesinä sormuş!

-Gitmärsin mi sän bakasın? Çaarasın onu?

Nenä çıkıp, görmüş: gözäl üzlü, maavi gözlü, kara saçlı bıyıklar kıvrık, arkalı kudretli bir batır! Dudakları sevda saçêrlar. Dönüp demiş: -Sän pe-riysin; o sa insan soyundan. Onu mu düşündä görmüşün?

115. -Onu, paalı nenäm!

-Sän ona evlenämärsin - o topraktan yapılı, - sän ateştän yapılyısın!

-Yok, paalı nenäm. O topraktan da olsa, benim bakışıma o ateştän dä taa haşlak!

120. -Deerlär, ama, ani onnar işä koyarmışlar gelinnerini, kazmaa, biçmää, ekmek pişirmää fırında, tezek tä toplamaa...

-Nenä ayolum, ecelimi, kismetimi görürüm!

106 İhtiar nenä başka da işlärän savaşmış korkutmaa Caná-Yunusu, ama korkudamamış da peri onu yollamış evä gitsin. Perileri dä hepsini kolvermiş.

125. Bunnardan sora Caná-Yunus Köroğlüya bir nişan yapmış, girsin.

İkisi yalnız. Lafa durmuşlar beenip birbirini. Sora annaşmışlar, ani Köroğlu beygirinnän dinneneceklär bir parça vakit. Köroğlu sa başlamış darsımaa yurtluuna da demiş, ani vakit gitmää onun yurtluuna güvää-gelin, çünkü beenerlär birbirini. Kız kayıl olmuş, ama demiş:

130. -Düünü yapmayınca, biz birerdä yaşamaycez, sän benim güüdemä diimeyecän.

Kızın da varmış kendi beygiri "Almacıklı".

Bir sabaa pinip beygirlerä yollanêrlar Köroğlunun yurtluuna. Yolda ama kız başlamış düşünmää: näänü o gider, kiminnän, ii adam mı, kötü

135. mü, zenginnii var mı, yok mu?...

Köroğlu annamış kızın zorunu da demiş:

-Ey, Caná-Yunus, sän bana bölä fikirlär taşıma:

Adam lafından atılmaz,

Kararı onun sade bir olur

140. Koruyur o kızı, ona hiç bıkmaz,

Näända o durur, ikisi dä durur.

Bölä onnar beygirleri haydêrlar, Köroğlunun yurtluuna etişerlär ii

sözlän, ii duygularlan!

Şindi ne için annadalım?

145. Köroğlu için hem peri için annadalım.

Köroğluyu periyän onun 40 askercisi gözäl karşı ederlä.

Bütün düünü Kösä erleşti. Düün on gün tuttu. Vardı hepsi, ne läözim. Muzikalar çaldılar, düüncülär zengin sofralardan adılar. Köroğlu türkülerini çaldı kavuşunnan.

150. Hepsi pek şen oldu.

Butakım, girgin Köroğlu periyä evlenmişti...

(4)

1. OOLLUK

Köroğlunun yaşamasında hepsi isläädi, sansın hepsi etişärdi. O da haylaklanardı evindä.

5. Bir gün ama onun evinä gelir bir artık biyaz sakallı ihtiar. Durêr üç gün, durêr dört gün - gitmeer.

-Ey, dädu, sölersin mi, ne etişmeer benim evimä, benim yaşamama?

-Ne etişmeer? Bir ool etişmeer - dedi ihtiar da ozaman gitti.

- O, Allahım, bana mutlak läözim bir ool, yada bir oolluk. Adı olsun Zaari.

10. Pindi beygirinä Köroğlu da yollandı aaramaa bir çocuk oolluk. Näända da görer toplu insan, yaklaşêr da sorêr. Kimi dä ama ona göstermeerlä, o beenmeer da ileri gider.

Bir pek zengin adamın ama onikinci karısı duudurmuş bir artık gözäl çocuk. Adını Zaari koymuşlar. Ama 5-6 yaşında olduynan da dışarda

15. oynarkan Zaariyi padişaa görmüş avlanmaktan gelärkän. Pek beenmiş çocucu da istemiş onu bobasından-anasından da almış kendisinä.

Bu padişayın viziri kin tutarmış padişaaına da demiş ona bir kerä:

-Sän, padişaa beni pek gücendirersin. Ama bän dä var nicä seni gücendireyim.

20. -Nicä?

-İşittim bän, ani nerelerdä sä peedä olmuş bir pek kudretli girgin, adı Köroğlu.

-O bandit için, eşek hırsızı için bän dä işittim. Ey, da ne?

25. -Ne mi? Bän ona izmet etmää gidirim da senin üstünä onu yol-landırırım. O senin zenginniini, tronunu yokedir hem alır sendän Zaariyi.

-Ko o sade sokulsun bana - başka kerä canı istemäz! - dedi padişaa

da kooladı viziri serayından, birkaç ta sopa arkasına ursunnar izin edip.

Vizir, diişip rubalarını, bir yırtıklı gibi geldi Köroğluya.

30. Köroğlu kabletti onu. Vizir annattı ona Zaari için. Köroğlu erindän fırladı işidip Zaari için, kucakladı viziri, öptü ikisini dä gözlerini.

-Ko iisözlü olsun senin gözlerin, ani görmüşlär Zaariyi! Allah seni bana yollamış.

-Köroğlu, sän bilmeersin, ama düşer biläsin: Zaari izmet eder Yusuf şaha. Taa çok lafa bän seninnän durmayacam. Getiräbilirsän onu burayı

35. - getir, getirämärsän...

-Ey adam, eer benim koruyucum Allahın Aslanı yardım edärsä, say, ani Zaari şansora burada, senin dizindä!

Sevinmektän Köroğlu türküsünü dä çaldı.

Hazırladı beygirini, pindi da yollandı Zaariyi aaramaa.

40. Üç ay oldu gider, yolda türlü insan karşı eder, türlü işlär olêr...

Tä uuradı. Köroğlu bir genç padişaa-hanumun topraana. Bu padişaa-hanum evleneceymiş sade te ona, angısı onun kalesinin üstündän atlı uçaceymiş, onun taa da üsek serayının üstündän bayraa oklan düşüreceymiş hem angısı onun etmiş bin kuvetlisini enseyceymiş.

45. Girip o kasaba içinä Köroğlu sıktı beygirini, bir kamçı urdu da beygir uçtu yukarı göklärä, da tä Köroğlu o kalenin içindä. Yaklaştı o seraya, orada sa pençeredän bakêr padişaa-hanum. Köroğlu durgunêr kızın uurunda, koyer yayına bir ok da kolverer. Ok düşürdü o bayraa. Şindi kaldıydı o etmiş bir kuvetliyi ensesin. - Köroğlu bunnarı brak, bän ense-

50. yeyim, bän bu kıza evlenmää isteerim - danışmış bir batal, näändansa pedalanmış.

-Ensä, kardaşım, benim karım var.

Bu batal o etmiş bir kuvetliyi enseer da Köroğlu verer onu o kızlan. On gün, on da gecä düün tutmuş. Köroğlu gider ileri Zaariyi aaramaa.

55. Geçirer, nelär geçirer taa, da etişer başka bir padişaa-yın yurtluuna. (Ozamannar padişaalıklar küçükmüşlär hem çokmuşlar). Orada, ölä avşam üstü, uurêêr bir toprak kufnecä. Orada bir fukaara ihtiar çoban yaşarmış. Köroğlu verer ona biraz gümüş para da dädü yardım eder ona giimini diiştirsin, eski yırtıklı olsun.

60. -Dädü, hem beygiri sana bän gelincä bir işimdän brakêrım. Sän onu kimseyä göstermä, beslä, sula sade gecä; kılıçlarımı da sakla sandıına. Bän, ölä, bişeysiz gidecäm. Alla yardım edirsä, geeri dönecäm...

Gider adım-adım Köroğlu, batal, batır kuvetli, gözlär-kartal bakışı, uz ileri bakêrlar.

65. Yolda, bir kara süüt bulup yapêr kendisinä bir çoban sopası da ölä, bir çoban, gibi ileri gider. Baksın, bir kaleyä etişer. Orada tamam panair günüymüş. Soruştürêr da bulêr o hanın sêrayını hem onun yanında Zaariyi. Hanın önündä o göstermeer kendisini, ani o Köroğlu, ama bir çoban. Lafeder ama hannan üüsek laflar. Han azetmeer, koyêr düüsünnä 70 onu. O dayanêr.

-Ko düüsünnä, bana Zaari lääzim. Olsa kalayım onunnan yalnız.

75. Da çekeder Köroğlu türlü işlär annatmaa, Zaari pek beener onu seslemää. Han çıkıp gider. İzmetçilär kalêrlar Savaşêrlar Köroğluyu koolamaa. Köroğlu ama bıktı dayanmaa da gösterer kuvedini - hepsini erlerä serer. Alêr Zaariyi kolundan, çıkarêr onu kaledän dışarı da yollanêr onunnan o ihtiarin kufnesinä beygirini, giimnerini hem kılıçlarını almaa.

80. Pindirer Zaariyi dä beygirä ardına da evä yollanêr. Zaari duyêr, ani bu beygir diil nicä başka beygirlär, örümeer nicä başka beygirlär. Da düşüner: "Vardır işittiim Köroğlu için hem ani onda varmış bir beygir baaslanmış göklerden. Bu olmalı, o beygir".

Gittilär onnar aylarlan, türlü engeller geçtilär; Zaarinin hanı etiştirdi onnarı da aldı geeri Zaariyi; sora Köroğlu etiştirip o hanı genä aldı Zaariyi geeri.

85. Da genä giderlär Köroğlunun yurtluuna dooru. Ama bir kalenin sultanı aldadıp Köroğluyu, içki ikram etmiş uyku suyunnan da bunnar ölü gibi uyuyarkan kavrêr Zaariyi da bayırlar içinä saklêr.

90. Yollanêr Köroğlu Zaariyi genä aaramaa. İzlär bayırlara götürämişlär. Etişip o kaleyä, Köroğlu kurtardı Zaariyi dä genä evä dooru yollandılar. Yolda onnara yanaşarmış türlü insannar, angıları bilärdilär, ani Köroğlu dooruluk için savaşêr hem hayınnık için kin çıkarêr.

Evä etişerlär çokluk.

Hepsi seviner, ani Köroğlu Zaariyi getirdi.

Köroğlu buluştu karısinnan Canä-Yunuslan, sevindilär, türkü çaldılar.

95. Ama tä bir sultan işitmiş, ani Köroğlu tutarmış yanında bir pek gözäl çocuu Zaariyi da kıskanıp, needinä koymuş kapsın Zaariyi Köroğludan. Haber eder kendi kalesindä, ani kim getireceymiş ona Zaariyi, ona vereceymiş kızını gelin.

100. Bir-asker başı Mustapa alınêr bunu tamannamaa. Toplêr büyük asker, çok top, tüfek, arkan h. b. da yollanêr Köroğlunun yurtluuna. Düüşpek çirkin olêr, duşman arkannan kavrayıp, kapêr Zaariyi da gider. Köroğlu kırk batır askerinnän ardlarına gider. Çok engellär geçti onnar, çok ta becermeklär kullandılar, haliz açan etişip o sultanın kalesinä, annêrlar, ani Zaari istememiş izmet etsin sultana da sultan onu asmaa izin ver-

miş. B uk becermekl n artık Şansora "daraacın" altından kaptılar da ev 
105. gen  getirdil r.

Zaari gen  izmet eder  orbacısına K roĒluya,  ay v rer, boza, t 
t n...

Ge meer  ok vakıt, K roĒlu everer Zaariyi. Bunun i in o Őiretlikl n
kap r bir sultanın g z l kızını G laydınayı da evlendirir Zaariy . G v  
110. g z l, gelin g z l - taa ne l  zım? YaŐ rlar kucak-kucaa, can cana...

K roĒlu da kendi peri gelininn n Can -Yunuslan yaŐ r.

Ey, ama K roĒlunun duşmannarı - beyl r, bekl r, hanlar, sultanlar,
vizirler rahat yaŐ yam  rlar, bil rk n, ani K roĒlu diri. Onu l  zım yo-
ketm  .

115. Başka taraftan da K roĒlu taa  ıkarmadı kin insanın hepsind n duŐ-
mannarından.

Kavraşmaklar koyulaŐ rlar.

110 Şindi, hepsini ev iŐlerini brakıp, K roĒlu yollan r d nney  kin  ıkar-
maa. Nered n da ge armıŐ, hepsin  annadarmış bobasının  ektiklerini
120. hem d  kendi needini dooruluk i in. D   oyu toplaşarmış onun ardına,
olup asker o kırk girgin batırlan barabar.

Erd n er  gezip duşmannarın başlarına ansızdan d ŐarmıŐ. Da ol r K -
roĒlu tamah beylerin, beklerin, sultannarın en korkulu duşmanı.  ok insan
o kurtarmıŐ onnarın hain elind n . Onun adamnarının arasında varmış onun
125. en yakın da, inan dostları, ni  K s , Zaari, Ayvaz, Demiroolu, Kenan...

 ok t rl  savaşarmış hannar, sultannar tutmaa da yoketm   K roĒ-
luyu. Okadarki, onu yokmuş ni  tutmaa, ensem   - onun da beygirinin
d  b  l  kuvetleri varmış hem ona yardım ed rmıŐ Allaa Aslanı - onun
kurtarıcısı. Hem onun tarafını tutarmış b t n insan, b t n Anadoluda
130. hem Balkanda.

Bir d uŐt  K roĒlu girgin d uŐer k kırk bir yara kableder da baŐl  r
beygirind n er  d Őm  . Kır-at, ama akıllı beygir, ist mer braksın  or-
bacısını erd  da n  ni aan  r yaralı, o da oyanı aan  r da brakm  r d Ő-
s n. Da ol  d   ıkar r onu d uŐ kırından da ev  getirer. K roĒlu Şanso-
135. ra hept n ol rdi. Can -Yunus aalamaa başladı. Batırlar da bilm zmiŐl r,
ni  K roĒluyulan bu iş olmuş. Can -Yunus koydu K roĒlunun başını ken-
di dizlerin ... G zd n ge irip batırları - birisind  d  bir d  sıyrık bare yok.

-Ne, hepsi yaralar, ani siz  d  olacedılar, bu sıra K roĒluya mı sade
d Őt l r? -sordu sade karı.

140. -Biz biribirimiz i in bişey bilm zdik. D uŐ kızgınnında herkezimiz

duşmanı sade görer, ayırık biribirimizdän!

Da aaladı karı taa da pek hem yaşlar gözlerindä türküsünü çaldı.

145. Sän ölecän - gökä dä uçaçek atın,
Daalışacak o batırlar, kim nääni-sa,
Süünür şafkın, evlad sän brakmadın.
Senin bän önündä hem Kır-atın
Çökerim diz, biläsin sän...

150. Ölüm şerbet bän duşmana versäm,
Onun da ürääni yapsam boz kül...
Bän Kır-atı kimä, sölä, ki vereyim?
Senin bän önündä hem Kır-atın
Çökerim diz, biläsin sän...

155. Bu laflardan sora batırlar kaldırdılar Köroğluyu ellär üstündä dä ge-
çirdilär Caná-Yunusun içerinä. Orada Köroğlu, kendisinä gelip, çaardı
batırlarını da dedi onnara:

-O batırlarım benim, Caná-Yunusum benim! Bän ama ölmeyecäm,
Allahın istedii olursa. Ama kâr ölmärseydim dä, bän doorulamayacam ni-
ceydım ilerdän. Gelir saadım, vakıdım - da olurum bän saa. Şindi ama
kahırlanmayın, yapınız kalemizdä bir konuş-şennik!

160. Hepsı toplanıp bir konuş-şennik yaptılar.

Dooruldu Köroğlu yaralarından da nicä ilerdän, genä çeketti insan
duşmannarına karşı düüşmää. Bütün bir yıl o düüştü Balı-bek padişaaasına
karşı.

165. Zoru görüp, Balı-bek toplêer vezirini hem başka da fikircileri, söle-
sinnär, nicä kurtulmaa Köroğludan. Geldilär fikirä, ani aldatmaklan sade
kapsinnar onun beygirini Kır-atı. Onsuz Köroğlu kuvetsizmiş, çünkü.

Kim yapırsa bunu, beşüz altın para kazanacak.

Bir dädüylan bir babu, üzetmişär yaşında annaşêrlar evdä:

-Sanki deneyim bän, bekim kazanırım?

170. -Eh, ahmak babu. Sän düzendä dokuyêrsın, bän dä satêrim da
yaşêêriz. Ye, sän gidirsän, bän aaç mı öleyim?

-Yok! Bän brakırım sana o beşüz altını. Sän ama ölürsän, tok ölü-
sün.

Gider babu padişaaaya.

175. -Bunu sade bir ihtiar benim gibi şalvir hem büüyücü babu var nicä
yapsın.

Padişaa kayıl olêr.

Babu-piner atlı bir eşää da yollanêr. Şiretliklän girer Köroğlunun evinä. Caná-Yunus, görüp bu hırçın babuyu birdän dedi, ani o aman getirecek, ani onu läözım fiydirmaa nekadar taa uzak. Köroğlu ama seslämedi da braktı babuyu evindä - canı acıyarmış ona, zavaliya.

180. Babu ama, Köroğlu avlanmaktaykan, hep alıştırmış Kır-atı kendisinä. Vakıt geldiynän, babu okudup büüleer Köroğluyu hem onun batırlarını da onnarı başaarısı tutêr. İlaç erinä verer onnara hepsinä uyku ilacı. Hepsi derin uykuya dalêrlar.

Babu ama girer Caná-Yunusun içerinä:

-Caná-Yunus, kızım, ilaçladım bän Köroğluyu hem onun kırk batırını. İçmäzsın mi sän dâ?

-Ayolum, babucuk, ilkin sän iç, sora da bän.

190. -İslää, kızım, - da babu yapınêr sade, ani içti dâ verer peri dâ içşın.

Şindi hepsi uyuyer. Babu yalnız, var nicä yapsın, ne isteer. Brakêr eşää, yırtık partallarını, alêr, ne isteer paalı işlerdän giimnerdän, altın terbelêrlän, yerlän donadêr Kır-atı, piner da izi dâ kuruyêr bu erlerdä. Etişer Balı-bek padişaaayın kalesinä - işi yapmışınan...

195. Üç gündän sora bunnar uyanêrlar. Kır-at yok, başka da çok işlär yok, babu da yok; var eşek hem babunun yırtıkları...

-Dediydim sana, Köroğlu...

-Ne fayda şindi?...Taa ii sölä, ne yapalım.

-İlkin annayım, näanı götürmüş o hırçın babu Kır-atı.

200. Da peri koyêr peri kuvedini: söledi bir büüyü lafi hem baktı ellerindä tırnaklarına da gördü, ani Kır-atı babu götürmüş Balı-bek padişaaaya.

Köroğlu hiç oyalanmêêr yollanêr oyanı. Ama, Caná-Yunusun demesinä görä, diıştیرهer giimini, ani hiç benzämesin Köroğluya. Batırlar da isteêrlär onunnan gitmää. O brakmêêr - "Siz işi bozacanız. Burada sade şi-retlik läözım, diil kuvet. Da örüyêr yalnız, mırıldanarak: "Yalnız kafadar -Allaadır".

Gider, gider, yol gittikçä taa zor olêr, o yufkalanêr, aaç, susuz, yorgun...

Çok gezdi, örüdü Köroğlu, çok engellär genä geçti... ama etişti o padişaaayın kalesinä.

Tä gider o bir pek dar sokacıktan. Karşı geler üç eriflän da çekeder onnara danışmaa pek seslän.

-Hey, dost, ya baarma, buralarda olmaz baarma!

-Neçin olmaz, -taa yavaş sordu Köroğlu.

215. -Istärsän bilmää, tä bil: burada taman o damnar, näända kapalı Köroğlunun beygiri Kır-at. Padişaadın izin - kim şamata yaparsa, büyük ceza ona.

-A-ha? -Köroğluya sade bu da lääzimdi. Ye, onu koruyêrlar mı o sa o boş-başına mı? O var nicä kaçsın!

220. -Koruyêrlar, dört kişi. Hem sän sokulma pek yakın, zerä...

-İslää, saa olunuz! Bän sade, te, bir üz-iki adım...

Kişilär gittilär yoluna.

Gün şansora kauştuydu, beygir aarıları yokolduydular. Yaklaştı Köroğlu portalara, itirdi - kitliyidilär içyandan. Geçti öbür tarafına da orada

225. bir aralıcak gördü, näändan mayızları atarmışlar. Soktu elini - sıydı, kendisi dä, zorca, ama sıydırdı kendisini dä girdi o dam içinä, näända kapalıydı Kır-at. Köroğlu hızlandı ona, öper, suvazlêêr kafasını, annısını. Benim paasızım, gözelim, benim inan dostum kara günnerdä, benim Kır-atım!"

230. Görüp, ani bekçilär beygirdän korkarak içindä yok, baktı kapudan da gördü onnarı dışarda koyun yaanısı kaynadêrlar, lafa durêrlar. Sora yanılarını çaundan çıkardılar, peşkilär üstünä koydular suusunnar, kendileri dä yattılar uyumaa hem birdän dä uyukladılar masus evceedä. Ozaman Köroğlu girdi, aldı, ne lääzim yola deyni da çıkıp kitledi kapuları dışandan.

235. Sora gitti o babunun serayına, öldürdü onu, çekti ateşlik içinä yansın, ki annamasın kimsey, ani onu öldürmüşlär, ama o kendisi sarfoş olup, ateşlik içinä düşmüş dä yanmış. Da çıkıp, gitmiş.

Padişaa, bunu annayıp, haber etmiş, ani kim yaklaşabilecek Kır-ata da bakacak onu babunun erinä, o onun kadar kazanacak.

240. Köroğlu diişik giimnerlän hem üzünnän geler padişaaaya da deer, ani o var nicä yapsın bu işi.

-Neyä sän umutlanêrsın?

-Bän Köroğluya esir düştüydüm da edi yıl izmet ettiydim onda damcı. Bu beygir bana alıştıydı hem bilerim onun hepsini tabeetlerini.

245. -Pek islää!

Da Köroğlu çekeder Kır-atı bakmaa, besleer, sulêêr, paklêêr - beygir toyanannêr kendisinä geler...

Padişaa pek istermiş görsün, nicä Kır-at yortêr, oynêêr da toplamış bir siir. Köroğlu gösterer Kır-atin becermeklerini. Hepsi mayıl. Bitki gösterir

250. ridä ama Köroğlu sıkêr beygiri, uçêrlar kalä duvarların üstlerindän da yolu alêrlar evä dooru.

Padişaa yolladı Köroğlunun ardına asker, ama korktular tutunmaa

düşä Köroğluyan. Ozaman padişaa kendisi asker başında yollanêr etiş-tirmää Köroğluyu. Olêr düş. Ama Köroğlu becermeklân hem 255. çalınmarinnan yalnız ensedi o askeri, padişaa gücülâ kurtulêr kaçipta...

Köroğlu Kır-atinnan yolu ileri aldılar. Genâ aftalarlan yolda, derelerin üstündän uçmaa... taa evâ etişincä. Ona karşı çıktılar, gözâl karşı ettilär.

-Çok işlär yaptık, ama çok yapmaa da taa kaldı...

Yayımlayan: D.N. Tanasoglu, "Köroğlu", *Ana Dili V-ci Klas İçin*, İkinci basım, Chişinău, 1997, s. 61-77.

III (5)

1. KÖROOLU

Vakıdın birindä toplanıy adamnar. Nastradin diy:

-Paşanın çok beygiri var, ama ürük beygiri yok.

Şindi bunu paşa çarıy onu da diy:

5. -Sän bilirmiysin ürük beygiri ayırmaa?

O diy:

-Biliym.

-Veriy ona paşa üçüz karbona para:

-Getir bana, -diy, ürük beygir!

10. Bu gidiy öbür köyâ, bakıy açan ergelenin aardına giycik(l)i bir beygir gidiy.

-Be hergeleci, ne istiysin bu beygirâ? -sorıy.

-E-e, brak şunu, o biktırdı beni, kalıy geri.

-Sat onu bana, -diy.

15. -Al, da kurtulayım bän da ondan.

Veriy Nastradin üz karbona, alıy beygiri. Koyıy kantarmayı başına, alıy edeenâ, pinmää üstünâ yok nası. Açan geliyla o köyâ, adamnar paşaya söliylâ:

-Sana osoy beygir o getirdi, pinmää yok nası.

20. Paşa çarıy onu ozaman da diy:

-Görmemişin, görmesin da!

Çıkarıy onun iki gözünü da. Diy:

-Al bu beygiri da ne yaparsan yap!

Adam gidiy evä, diy çocuuna:

25. -Çocuum, kaz bir maaza, da koy o maazaya te bu beygiri, ört üstünü onun, bir erdän şılamasın. Bak onu orada kırk gün.

Bakıy-onu çocuk kırk gün.

-Çocuum, -Nastradin diy, -indir beni oraya, bakayım, ne oldu o beygir. İndiriy-onu çocuu, bakıy açan, beygirin etindä bir eri yımışak.

30. -Çocuum, -diy, -te burdan bir şılak urıy, onu tıka.

Çocuk tıkıy, babası diy:

-Bak taa kırk gün.

Geçiy kırk gün, babası diy çocaa:

35. -Olacak çarşambaya paşanın koşusu, sän da çıkar beygirini, sän da yarış, git oraya koştur. Ama, -diy, -bizi kiskanacak, istiyecek almaa beygiri, ama biz kaçacez o beygirlän.

Gidiyla onnar (yarışannar). Açan geliylar, adamnar diyla:

-Ey, körün beygiri geliy ileri!

Çocuk yaklaşıy, alıy bubasını, piniylär da gidiylär. Bubası diy:

40. -Bak çocuum paşanın angı beygiri geliy?

-Al beygiri geliy, buba, -diy.

-O etişmeycek.

Bir nedän sora adam genä sorıy:

-Ani bak, angı beygiri geliy ileri?

45. Bakıy açan çocuk:

-Gök beygiri geliy, buba, diy.

-O etişecek. Dur biraz laf edelim, onun ayakları emin.

Durıy açan, laf ediylar. Açan öbürleri geliy-etişiy, bu körün beygiri gidiy, öbürleri kalıy, etişemiylär birtaam.

50. Gidiy onnar bir köyä, konıy (h)en kenarda bir evcäzdä, bir karı yaşıy içindä. Çocuklan bubası oturiylar bir gün sundurmanın üstünde. Onnarın bir köpää varmış. Toplanıylar o köpää kırk köpek. Savaşıylar o köpää bu-umaa. Bubası sorıy çocaa:

-Ne harıldaşıy bu köpeklär?

55. -Bubam, -diy, -bizim köpää toplandı kırk köpek, buumaa savaşıylar. O verilmıy onnara.

-Tä, -diy, -çocuum. Bir köpek verilmıy. Sän da ol kaavi, sän da verilmä kırk kişiyä.

Vakit geçiy, o kör öliy, kaliy çocuk. Çocuk azırlanıy şindän sora git-
60, mää. Karı tutiy onu yakasından; diy:

-Sän nerëye gidecen?

O diy:

-(H)er olarsa kız, na sana te bukadar para, büüt onu, ama olarsa ço-
cuk, yolla onu bana.

65, Birayıy biliziini hem bıçaanı, veriy kariya. Köroolu gidıy...

Oliy karının çocu. Büüiy o çocuk. Aynaşiy ona çocuklar:

-Senin buban yok, güliylär.

Çocuk geliy evä, diy anasına:

-Mamu, sölä, benim babam var mı osa yok mu?

70, -Var, çocuum, -diy anası, -neçin yok. Biraadı sana bileziini hem bıça-
anı. Gidesin onu aaramaa, dedi.

Çocuk piniy tavana, alıy bıçaa, bilezii koyıy koluna, piniy beygirä da
gidıy. Gide-gide, baksa etişiy bir hancıya. Baksa iki çocuk gidıylär beygir-
lerini oynadarak, ama geri gidıylär, beygirleri edendä, götlerinä bakarak.

116

75, Bu çocuk te o hancıya sorıy:

-Neçin bu çocuklar giderlär beygirlerini oynadarak, ama geri gidıylär,
beygirleri edendä, götlerinä bakarak?

Hancı diy:

-Te orda var Azbaşçeda bir Bennä-hanım. Şindi o deış arıy. Onun dei-
80, şinä deış atmyarsan, altın üzüklän götünä damga vuracak.

Bu çocuk pindi beygirinä, gitti o da. Ona da kız çıktı. Diy:

-Çek atının başını,

Atlat Azbaşçemin gülünü,

Sordur halın (h)atırını!

85, Ne derlär sana?

Çocuk ona:

-Çekmäm atımın başını,

Atlatmam Azbaşçenin gülünü,

Sordurmam halın (h)atırını,

90, Asan bey derlär bana.

Çocuk gidıy ileri. Baksa iki yol. Biri işlek yol, biri kör yol.

-İşlek yoldan, -diy, -(h)epsi geziy, bän gideim kör yoldan.

Gidärkänä, uyuklıy beygirin üstündä. O erlerdä sä onun bubası kafa-
darlarınnan bulunêr. Bakıy bubası açan, geliy bir atlı.

95. -Ya ka(y)et korkak, yalvaracak bizä, ya da ka(y)et ürekli, da geliy bi-
zim üstümüzä.

-Durun, diy kafadarlarına, -deiş atalım, bakalım, nere(y)ä gidiy bu ço-
cuk.

Bubası diy:

100. -Ner(e)dän gelip-geçersin, be çocuk,
Selämını vermäz geçärsin,
Öldürürüz seni!

Çocuk diy:

105. Uzak yoldan gelip-geçärdim,
Serimi sevdäya verdim,
Uyukladım geçtim.
Gel prost et, a bubam.

Sora bubası diy ona ölä:

110. Biz kırk tane,
Sän bir tane,
Yolla altından kredişi,
Zere öldürecek seni,

Çocuk diy onnara:

115. Siz kırk tane,
Bän bir tane,
Çıkın meydana
Düşelim kane-kane.

Bubası diy:

120. -Ay Eyvaz!
-Başım arıy.
-A-a, Arab!
-Yürääm aarıy.

-Eh, -diy, -genä göç Köroolu!

Piniy beygirinä da çıkıy çocucaklan düşmää.

125. Piniy beygirinä da çıkıy çocucaklan düşmää.

-Düş çocuk önümä, -diy, -cep atayım.

Çocuk düşiy onun önünä, uryı, uramıy çocaa, cep düşiy erä.

Çocuk iiliy, alıy onu erdän.

-Adi, -buba, sän düş benim önümä, şindi bän cep atayım, -diy.

130. Düşiy onun önünä. Ačan çocuk uryı ensesinä, bubası düşiy bey-

girdän erä. Çocuk diy:

-Şindiyä kadar insan kesmedim, bari bunu keseim.

-Dur, -diy bubası, -çocuumsun.

-Nerdän bän senin çocuun?

135. -Bu bilezii sana kim verdi?

-Anam verdi.

-Anana da bän verdim. Bu bıçaa sana kim verdi?

-Anam verdi.

-Anana da bän verdim.

140. Braayıp çocuk babasını. Alıylar beygirleri edeklerinä, gidiylä. Kafadarla(r)na diy Köroolu:

-Kırtık, kırk bir olduk, çocuum geldi.

Yaşıylar bir gün, iki gün. Bubası diy kafadarla(r)na:

118 145. -Getirin kırk yıllık öküz hem kırk vedrä şarap. Kesin o öküzü, yapalım bir konuş. (H)epsiniz şevk edin yavklunuza, bakalım, -diy, -o kimä şevk edecek.

Getiriylä kırk bakır şarap, getiriylä bir öküz, kesiyä onu, pişiriylä da başıyla konuşmaa. (H)epsici şevk ediy yavklusuna, bu çocuk ta diy:

-Ya şevk edelim Azbaşçedan Bennä-hanım şehrinnä.

150. Bubası diy o zaman:

-Eh, çocuum, bän oldu kırk yıl düşüym onun için, alamayım, da sän mi alacan?

-Eh, -diy çocuk, anamı biraamışın kırın engidä, gelmiş bunu savaşıy almaa.

155. Üfkeleniy, gidiy.

Çocuk yaklaşı açan kıza, kız görüy düşündä: günnän bilä duvacak bir kır atı, yannaşacak pinek taşına, deyecek:

-Ur erin kaşına, pin, git!

160. Geliy çocuk, yannaşıy pinek taşına. Kız çıkıy, urıy erin kaşına da pişiriylä niy, gidiy. Az gidiylar, düz gidiylar, dere-tepe deniylär, etişiyä bir suyun başına. Çocuk diy:

-(H)adi, mari kız, inelim beygirlerdän, otladalım beygirleri, i(y)elim bir parça ekmek.

165. İniylä beygirlerdän, kolveriylä beygirleri, beygiler otlıy. İyirlä bir parça ekmek, çocuk içiy bir tütün da yatıy kızın dizinä. Uykuliy çocuk, açan baksa kız agaları geliy, üç agası beş üz askerlä. Kız diy çocaa:

-Asker gelir dizim-dizim,
Vay aardı altındaki dizim̄.

Çocuk işitmiy genä, uyanmıy. Kız diy genä:

170.

-Asker gelir kadem-kadem,
Dizedän kuma batar,
Eter sana bu uykular,
Uyansana iki gözüm.

Çocuk gene uyanmıy. Kız başlıy aalamaa, kızın yaşı düşiy çocuun ya-
naana. Çocuk uyanıy, açan uyanıy, diy:

175.

-Ne aalıysin?
-Baksana, agalārim geliy beşüz askerlän. Şindi (h)em seni öldüre-
ceklär, (h)em beni.

-Korkma, -diy çocuk.

180.

Çocuun beygiri payvantlı, çekiy payvandı, geliy beygir. Piniy çocuk
beygirinä da çekediy düüşmää. Saadan giriy, soldan çıkıy.

Bunu bırakalım burada düüşürkenä, gidelim bubasına. Bubası görüy
düüşündä: Bir atmaca kuşu beşüz gargaylan düüşiy.

-(H)adin, gidecez, -diy kafadarla(rı)na, -benim çocuum aldı kızı, düüşiy.

185.

Bu vakıt çocuk koyıy basması(nı) kılıcına da kaldırıy kılıcını yukarı.

-Durun, -diy, -bän demiş atacam kıza, beki(m) kız genä döndü aga-
la(rı)na, canı acıdı onnara.

Çocuk diy kıza:

190.

-Azbaşçenin gülüysün,
Ömürümün zülüfkeriysän,
Dooru söle, Bennä-haımım,
Angı beni yarıysen?

Kız diy:

195.

-Azbaşçenin gülüyüm,
Ömürünün zülüfkeriyim,
Dooru sölärim, Asan-beim,
Asan-bein yarıyım.

Çocuk genä çekediy düüşmää, etişiy orayı bubası. Bakıy açan bubası
kız alınmış, ama kim almış, bilmiy. Çocuun beygiri altında kulaymış, ama
200,şindi kandan olmuş al. Bubası diy:

"Ben deiş atayım kıza, bakayım kim aldı kızı".

-Azbaşçenin gülüysän,
Ömürümün zülüfkeriysän,

Dooru sölä, Bennä-(h)anım,

205. Angı bein yarıysen?

Kız diy:

-Azbaşçenin gülüyüm,

Ömürünün zülferiyim,

Dooru sölärim, a bubam,

210. Asan-bein yarıyım.

Burda bitiy cenk. Kalıy üç agası gene. Agaları diy:

-Al kızkardaşımı(zı), saa(o)lacaannan git, yaşa!

Alıy çocuk babasını, alıy karısını, geliylär anasına da yapıylar bir düün.

Derleyen: S.A. Amancolov.

Derleme yeri ve yılı: Kazakistan, Prohladnoe köyü, 1959.

Anlatan: V.E. Petkova, 1910 doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoş, *Dastanniy Epos Gagauzov*, Kişinev 1997, s. 134-139.

IV

(6)

1. KÖROGLU

Köroglunun masalı meraklı; gercik, bir annatmaktı, evel, açan analarmız-bobalarmız gençti, uzun onu annadardılar, bey; peetleri gözäl çalınırdı, olsa e turalım onnarı aklımızda. Vakıt saurêr aklımızdan çok işlär.

Neçin Köroglu demişlär ona? Onu padişaa açan kör etmiş, bakarmış onun hergelesini o adam. Varmış o adamın bir oolu. Da dee o adam ooluna:

10. -Bak, te o hergelä gelecek suya, hepsi beegirlä içee su, nereyi akêê, akıntıya dooru içerlä. Bak, angısı suya karşı içee, te o ürük olêcêk.

Alêê çocuk da tutêê o beegiri, genç bir beegir, angısı suya karşı içee. Getire onu evä. Padişaa da dee:

-Sän görmemişin ürük beegir, görmäysin da.

15. Karar veree çıkarsınna adamın gözlerini. O çocuun bobasının gözlerini çıkarêrlar. Sora bubası dee:

-Kaz bir maaza islää. Koy o beegiri maaza içinä, ama bak, bir erdän gün urmasın.

Çocuk döyürê, beslee beegiri maaza içindä. Bobası dee:

-Hadi gidelim bakalım...

20. Bobası görmer, çıkarmışlar onun gözlerini. Yoklêê beegirin sırtını, dee:

-Te burdan neredän-sa gün urêê sırtına. Bak, -dee, -tıka orasını.

Taa nekadar sa vakit çocuk beslee beegiri. Açan gelee vakit, bobası dee:

25. -Ani, çocuum, gidelim, bakalım gene.

Bakêla:

-Te şindi islää, -dee, -olêê koşmaa, yarışmaa.

Şindi çocuk padişaya dee:

-Hadi şindi yarışiciz, senin ürüklerini çıkar.

30. Çekederlär yarışmaa. Çocuun beegiri geçer onun ürüklerini. İstee pa-dişaa çocu u öldürmää, neçin ani geçti onun ürüklerini deeni. E-e-ey! Alêê çocuk bobasını beegirä da kaçela nereyi gözü görecek. Padişaa yollandirê ürüklerini, etişinnär onnarı. Bakê çocuk geeri.

-Gele birisi, -dee, -yakın.

35. -Korkma, -dee bobası, nası tüüdän?

-Te bu soy tüüdä, kula tüüdä.

-Kula tüüdä, o emin beegir, -dee, -birazçık duruklan, o durdaan, so-ra kopuşamêê birtaani, ayakları tutulêê.

40. Çocuk birazçık duruklanêê. Öbürü taman etişee onu, duruklanê ço-cuklan laf etmää, çocuk gene pinee beegirä, gide, a o beegirin ayaklaa tutulêê, etişämee birtaani onu. Birazdana bakê gene çocuk geri.

-Gele başka geerdän, -dee.

Sorê bobası:

-Nası beegir, nası tüüdä?

45. -Dooru beegir, -dee, -tauşamnı.

-O, -dee, -tauşamnı, o çok sürtmeyecek. O da etişmiyecek. Beegir haryecek, etişmeyecek gene bizi.

Gene duruklanê biraz da gide ileri. Üçüncü beegir gele.

-Beegir gele, -dee, çakal beegir. Etişyecek.

50. -Korkma, -dee, -bu o soy beegir, ani birazçık duruklandıynan alamêê birtaani, kopuşamêê.

Birazçık duruklanê laf etmää, pinee gene beegirinä, kaçêê, öbür

beegir geñe etişmee onu.

Da te ölä, çocuk bobasını alêê beegirä, kaçela, etişäme padişaanın
55, beegirleri.

Eyvaz dostu onun var. Var işittim, ama tutmêm aklımda.

Derleyen: L.S. Çimpoeş.

Derleme yeri ve yılı: Osetya, Malgobek köyü, 1988.

Anlatan: H.P. Marinov, 1910 doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 139-141.

(7)

v

1. Hey, ben bir Körogluydum, çıktım obadan,
Kuzulu koyunu seçtim çobandan.
Eyvaz, seni çaldım kasap bobandan.
Ben bir Körogluydum, daada gezärdim,
5. Demir topuzluyla kele ezärdim.
İnär alçaklardan duşman beklärdim,
Esen lüzgärlärdän izler seçerdim.

- Saydı billähı kâfir ermeni,
Etimnerin payını saygı teerini.
10. Senin söylecek sözün bunnar mı, Köroglu?
Al bin beşüz altını, kolverin beni.
Senin bin beşüz altının bana mal olmaz,
Şehitlere versäm cep arısı olmaz,
Kır atına çaktırsam, bir teklal olmaz.

15. Allah, Allah! -dedi -saldı Köroglu.
Yalla, Yalla! -dedi -bastı ermeni.
Kılıç armalıyla çarptı ermeni.

- Etiş, Eyvaz, etiş, gitti canımız,
Bir hızır ermeniyä kurban mı canımız,
20. Bir kâfir ermeniyä ellä canımız.

Derleyen: L.S. Çimpoeş

Derleme yeri ve yılı: Bulgaristan, Gâvur Söğütçük köyü, 1993.

Anlatan: Georgiy Mihailov Apostolov, 1911 doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 142.

(8)

VI

1. Esvas pinmiş, minarımdan bakıyor.
Aazından ballan şeker akıyor.
Esvas/ın/ bizim dili tatlı.
Kül olaym gözünüzä.

5. Esvas pinmiş kır atına, gidiyor.
Ürecimdä olan yaralar eriyor,
Baari dünnäm eriyor.

Sekiz örüm, dokuz örüm...
Saçları baari, dünnäm saçları.
10 Kırk kondellän çekilmiştir kaşları.
Baari dünnäm kaşları.

Derleyen: S.P. Ekonomov.

Derleme yeri ve yılı: Tülü küü, Gagavuz Yeri; 1958.

Anlatan: R.S. Paņeva, 1928 doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoes, age., s. 134.

123

(9)

VII

1. KÖROĞLU

Ben bir Köroğluydum daada gezerdim,
Çalıya çırpıya kelle dizerdim,
Esen lüzgärden izler seçerdim,

5. Kimsem yoktu Balkanda, yalnız gezerdim.
Demir topuzlan kelle ezerdim,
Ben edi daaya hıkmederdim.
Geçenden başını isterdim.

Atanas Manof, *Gagauzlar (Hiristiyan Türkler)*, çev. Türker Acaroğlu,
Varlık yay., Ankara 1939, s. 121-122.

(10)

VIII

1. Versänä, mari kız,
Çevreciini, üzümü sileim,
Üzümü-gözümü sildikçä,
Mari kız, seni da anayım.

5. Ötää da gitsän,
Geeri da gelsän
Geñe benimsin
Kırk atlıcaan içindän seni seçtim.

Derleyen: L.S. Çimpoeş.

Derleme yeri ve yılı: Kabardin Balkar Ö.C., Ekaterinogradskaya 1991.

Anlatan: E.K. Veliksarova

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., Kişinev 1997, s. 143.

(11)

IX

1. Ya dursun, ya baksın
Aul aşırı.
Taramışın top zülüfünü,
Fesleni dışarı.
5. Ötää da salın,
Geeri da gelin.
Gel gene benimsin,
Senin da släh canı/n/, mari kız,
Benim-mi kendi.
10. A(l)rapların içindä, mari kız,
Bän seni sevdim.
Kırk atlinın içindä, mari kız,
Bän seni seçtim.
Asan da ge(r)gin,
Adın da gözäl.
15. Tabeetinä uymaa,
Roman köprüdän, Asan,
Gecä mi geçtin?
Écel şiridä şarabını, Asan,
20. Bu eerdän içtin.

Derleyen: L.S. Çimpoeş.

Derleme yeri ve yılı: Kabardin Balkar Ö. C., Proletarskaya 1988.

Anlatan: H.P. Marinov, 1928 doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 141.

(12)

X

1. AK ASAN TÜRKÜSÜ

Sabalin serendi vaktında

Açılar güllär.

Vaktınız buldukçän, gördükçän,

5. Şahin bülbüllär.

Ak Asan girsän kız başçesinä.

Narlık, meyvalık.

-Nar da buldum, yar da buldum, ama

Naaz bulamadım.

10. Sırma mintan belindä, aman,

Yaalık elindä aman.

O yaalı islayan kızlar, aman,

Saalık elinä!

-Yaz bana ferman, efendi, aman.

Bän sana kurban.

Cansa sana kurban, efendim, aman,

Yolcuyum durmam.

125

Derleyen: M.A. Durbaylo

Derleme yeri ve yılı: Ukrayna, Kotlovina köyü, 1991.

Anlatan: Bozaci E.N., 1915 doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 141

(13)

XI

1. MENEVŞA

Kızlan çocuk Ak Asan beenmişlär biri birini. Çocuk gelir kıza da de-
er ona: "Hatlasana da giräsin benim başçemä". "Bän atladım girdim baş-
çenä. Yar buldum, koca buldum, ama naz bulamadım, hatır bulamadım.

5. Hatır yok ona". Kız gider. Çocuk da deer: "Yaz bana firman. Bän yolcu-
um, durmam çok sendä". Da kız gider ondan. Da bu gezer dokuz yıl, so-
ra genä gelir bu kıza / gelinä.

Menevşa girmiş düzennä

Düzen dokuyor.

10. Geliyor ona bir yolcu

Menevşaya seläm veriyor.

-Kolay gelä, mari Menevşa!

Sorayom sana

15. Kız mıydın osa gelin miysin?
Kızıydın giyn allarnı,
Gelinseydin giyin karelerini.
-Ne Kızım brä yolcu, ne da gelinim.
Dokuz yıl oldu yardan ayrıralılıım.
Ne kiadı ne da kendisi.
20. -Menevşa mari ver bana ölçüsüz şarap,
Verecäm sana sayısız altın.
-Dur brä yolcu, biraz,
Varıp sorayım candan anemä.
Candan anemä hem da kainnama.
25. -Malö, be malö,
Uuradı bizä bir yolcu.
İsteyor bizdän ölçüsüz şarap.
Veriyor bizä bir kemer haltın.
Pek benzeyor senin ooluna Todurçuya,
30. Pek benzeyor benim da ilk sevdama.
-Kızım mari, kızım hem da gelinim
Dokuz yıl oldu, dokuz duvak yırttın,
Daa dokuz yıl durasın,
Dokuz da duvak yırtasın.
35. Da gelen geçän yolculara
Oolum "Todurçu" deyäsın.
Oolumu sän sanarsın.
Gelip da bana hep sorasın.

Destanın İkinci Bölümü

I. Varyant:

40. -Kız mıydın, gelin miysin? -soraim sana mari Menevşa. Kızıydın giin allarına, gelinsiydin, giin karalarna. Bölä sormuş kıza onun yarı / yavklusu. Saler ki deneer onu kız mı osa gelin mi, saler ki evli mi. Osaydı kızlar evlendiylän giyärmışlär nişan rubası -kara ruba. Kızıydı -giärmışlär kırmızı / al ruba. Kızlar taşırılmışlar duvak da. Evel vakıtta kızlar gezärmışlär üzlerindä duvak, ama kim kız sayler. Ama kim evli, kocada, onnar açarmış duvaa üzündän. Böleymiş Türklerdä.

Todur gelir kıza. Osa Ak Asan. Ne kadar istemiş onu diil belli. Ama çocuun mamusu beenmemiş kıızı. Demiş ani gelin çok bet. Saler ki diil güzäl. Çocuk istämesin onu deyni. Çocuk alër başını da gider. Deer anesinä:

50. -Bän giderim Enteya.

li gider é, Enteya. Neresisiydi o Enti? Olmalı pek uzak yabancı erlär. Menevşada düzen dokuyarmış. O düzençi insanmış. Hep dokêr, hep dokêr... Dokuz yıl dokumuş. Da dokuz yıl çocuk gelmemiş. Ne da kiat yazmış... Da bunnar bilmeer ani bu saa. Dokuzuncu yılda bu gelir dooru

55. bu yavklusuna da ister annamaa evli mi o osa kız mı. Da verer ona selâm:

-Kolay gelä, mari Menevşa.

-Allaa roz olsun ba, olan -deer kız.

-Soraim sana kız mıydın evliy misin?

Da Menevşa dooru söler:

60. -Ne kızım, ne evliyim. Ne kızlar arasındä, ne gelinner arasındä. Dokuz yıl oldu yardan āyırıldım. Ne kiadi var, ne kendisi.

Çocuk annêr ani yavklusu beklemiş onu. Da genä deer ona: "Menevşa, mari Menevşa, ver bana ölçüsüz şarap, veriim sana sayısız para." Osa çocuk bu yıllarda kazanmış dokuz kemer altın, dokuz sürü da koyun.

II. Varyant:

127

65. Açan Ak Asan giceymiş evdän haşlêr maazaya bir çiçek da koyêr onun adını Menevşa. Bu bir çiçek. Da sımariêêr anesinä:

-Mamu, bän bu Menevşayı koydum topraa. O büyücek er gün, ama sän onu sulaycan. Da o olucêk bir büyük aaç. Açan bu Menevşa kuraycêk, biş ani bän ölecäm.

70. li anası sesleyor çocuunu. Sulêêr o otçaazı, da bu olêr büyük bir aaç maazada. Hem çiçek açêr bu hem büyüyer. Çocuk evdän. Dokuz yıl gelmeer evä. Ne da kiat yazêr. O bilmeer Menevşa-kız bekleer mi onu osa beklämer mi? Da bu yavklusu hep onun aklında. Onu beenmiş, sever onu. Pek ister onu. Çocuun sevdasinnan Menevşa-çiçek olêr bir büyük

75. aaç. Kız mı o? Aaç mı o? Kimsey bilmeer. Olêr bir dincä çiçek, onnar ile-ri içerdä da vardı...

Bu çocuk sa bu dokuz yılın içindä dokuz kemer altın kazanêr, dokuz da sürü koyun, dokuz üz da çoban edener. Geler Menevşaya evä, girmeer mamusuna. Da verer ona selâm:

80. -Kolay gelä mari Menevşa.

-Allaa roz olsun brä yolcu.

-Soraim sana, mari, kız mıydın, evli miysin.

-Ne kızım ne gelinim.

İnsan / gelin / dooru söylemiş. Da o hem dokêr düzendä hem aalêr.

85. Todurçu / Ak Asan / da demiş can acımasinnan:

-Ver bana ölçüsüz şarap, bän vericam sayısız altın.

-Gideim da soraim anemä candan, anemä hem da kainnama.

-Kızıydın gii al rubalarını. Evliysydın, gii kareleri.

90, Menevşa gitmiş, soracêk hem kendi anesinä hem da kainnasına / Ak Asanın anesinä. Demiş ona:

-Uuradı bizä bir yolcu. İster bendän ölçüsüz şarap, verer bir kemer altın.

95, Kainnası da demiş: "Gelinimsin dokuz yıl. Dokuz yılda dokuz duvak yırttın. Daa dokuz yıl durasin, daa dokuz duvak yırtasin. Gelän-geçän yolcuları bana sorasin". Da bu döner geeri. Ne kadar vakit geçer, geçer. Kainnası deer gelinnä: "Çık gelin dışarı". Gelin çıkêr dışarı. Todurçu sa getirmiş dokuz kemer altın. Mamusu sa tanımêr oolunu. Ama gelin tanımış yavklusunu.

-Çık gelin dışarı da bak bacaya. Nası tütün gelecek bacalıktan.

100, Bu çıkêr da görer ani geler kara tütün.

-Mamu geler kara tütün.

Osa Todurçu uyaar kalmış sofra kenarında. Ölmüş. Bir da portaya urêr çobannar. Gelmişlär sürüylän.

-Kimi aarêrsınız?

105, -Todurçuyu.

O zaman anesi çiiêr gelinni içeri da saplêêr onu bıçaklan. Sora da kendini saplamış, ama da brakmamış yaşasin oolu / Ak Asan / Todurçu yavklusunnan, sevdasinnan. Türkü da biter.

Derleyen: M.A. Durbaylo

Derleme yeri ve yılı: Kotlovina köyü / Reni rayonu / Ukrayna, 1991

Anlatan: Elena H. Bozacı, 1915 doğumlu.

Yayımlayan: Nevzat Özkan, "Gagavuz Türk Edebiyatı", TDTEA 12, Ankara 1999, s. 243-244.

(14)

XII

1. GÖZÄL MENEVŞA

-Aman mari Menevşa,

Ne da gözäl boyun var.

-Benim boyum pek gözäl

5. Başçedä fidana pek benzäär.

- Aman mari Menevşa,
Ne da gözäl kaşın var.
-Benim da kaşım pek gözäl
Gaytana da o pek benzäär.
10. Aman mari Menevşa,
Ne da gözäl gözün var,
-Benim gözüm pek gözäl
Çotukta güvenä pek benzäär.
-Aman mari Menevşa,
15. Ne da pek gözäl başın var.
-Benim da başım pek gözäl
Başçedä gülä pek benzäär.
-Aman mari Menevşa,
Ne da gözäl yanaan var.
20. Senin da yanaan pek gözäl
Fidanda almaya pek benzäär.
-Aman mari Menevşa,
Ne da gözäl dilin var.
-Benim dilim pek gözäl
25. Dizindä korala benzäär.

Derleyen: M.A. Durbaylo

Derleme yeri ve yılı: Çadır, Gagavuz Yeri, 1989.

Söyleyen: Vera Guboglu, 1954 doğumlu.

Yayımlayan: Nevzat Özkan, age., s. 244-245.

(15)

TEPEGÖZ

I

1. TEPÄGÖZLÄR İÇİN ANNATMALAR

38-40 yıl geeri, taa çok gidärdik gecä otlatmaa beegirleri. Bük yaş-tan adamnar bizim aramızda. Masalları işidirdik otlatmakta, ihtärlardan. Vardı ihtär adamnar. Gelärdilär otlatmaa. Yoktu onnarın uşakları, ani ot-latmaa gitsin, da gelärdi kendileri. Hem koorardılar bizi, hem anna-dardılar bizä. Gidärdik kaçarak çevirärdik onnarın mallarını. Gündüz dä gidirdik, gecä dä gidirdik... Oturup ateşin yanında, gülärdilär, bakardılar birbirinä da deerdilär bizä, küçüklerä:

-Ne bakërsın nicä Tepägöz! Ya git ta çevir te o malları.

10. Gidärdik, çevirärdik, çekedirdilär sölemä: "Varmış ileri Tepägöz..."
Onnara bu işleri annatmış dädular, dädulara da onnarın däduları.

Nändan çekiler Tepägözlär, kimsey bilmeer. Te ozamanda benim aklımda kaldı Tepägözlär.

15. Yaşarmışlar onnar bayırlarda, kanarıklarda, tülüymüşlär, suya yakın yaşarmışlar. Hem bayır hem da su, yarlarda, neredä ani otlatmak erlär iymiş hem yakınmış. İyermişlär onnar sadem yahını, çürüdüptä. Kaparmışlar onnarı yarıklara. Taşı açıp-koyarmışlar orıy, onnarın nicä kladovkası. Orda yakın yarıқта yaşêr, ordan sora iyärmışlär, biraz geçtiynän. Toplêr orıy, götürer orıy, sora ordan iyer: balık, kuşlar, başka işlär. Ani adam isin, bän onu işitmedim. Yaşarmışlar aylelerinnän aralık-aralık, nicä insan. Varmış yalnız da yaşayan. Habanarmış hepsinä mallara. Te sora çetketmişlär kaybelmää onnar.

25. Geçä-geçä vakıtlar, onnar kaybelmiş, da kalmış insan, bu insan. İnsannan ilişkileri yokmuş. İnsan onnara habanmarmış, onnar da siirektä sadecem habanırmış onnara.

130 Onnarın malları büyük bu mallardan, ani biz kullanêrız, deyelim manda, öküz, sırım, hayvanı, onnardan büyük. Te nicä o büyük kemiklär, ani bulêrlar deniz boylarında, te ölä mallar olmalı. Mamont gibi mallar, balıkları da onnarın olmalı büüktü.

30. Tepägözdä sadem bir göz, önündä, tepesindä, ama duyarmış her taraftan, hem da görärmış islää. Onun için bizä däardilär:

-Sän bä, Tepägöz, çevirdin mi beegirleri otlamaktan...

-Kimin o hayvan ayrılmış..?

Biz deerdik, filanın beegiri, tölä bölä...

35. -Tez kaçarak git...

Biz gidärdik. Uzaktan görärmışik Tepägöz gibi.

-Alma önümdän, alma bu islää işi. Olmasana, nicä Tepägöz. İyer hem alêr, neçin deyni o kaavi hem hiç kimseydän korkmêr.

40. Bir Tepägöz karısı ava gitmiş, uzaklanmış evdän. Çıkılmış daadan da görmüş uzaktan çiftçi adamnarı. Onnar sürürmüşlär merayı. Görüp onnarı, almış adamı, pulukları, öküzleri fustasına. Götürmüş onnarı evä. Tepägözlerin taa büyükleri demiş:

-Te bunnar insan, bizdän sora kalcek te bu kara erdä. Demää hepsinä, onnar olceklar çorbacı. Götür geeri, işini yapsınar.

45. Onnar / Tepägözlär / insandan ileri yaşamışlar.

Derleyen: L.S. Çimpoeş

Derleme yeri ve yılı: Gagavuz Yeri, Tomay küü, 1990.

Anlatan: S.İ. Çimpoeş, 1933 doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 129-130.

|| (16)

1. TEPEGÖZ

Bir vakıtta varmış, bir vakıtta yokmuş, varmış bir adamın üç oolu. Bubaşı büyük (ihtiyâr) adam. Nekadar yaşamış, hep çobanmış. Diy çocuklar(ın):

5. -Çocuum bân tez ölecem, bu koyunnar kalacak size. Var burda bir filân ulu daa, onun boyunda var bir çizî, çizînin öteennâ kolvermeyin koyunnarı. Ben nekadar güttüm koyunnar(i), kolvermedim.

Bubası öliy, kâliy çocuklar. Yapıylar bubasına kırkını, yılını. Aldılar koyunnarı da çıktılar kıra. Geldilâr o daanın boyuna, çiziyâ. Koyunnar geçiy ötäänna. Bük agası diy:

10. -Kardaşlar, bize buba verdi nasaat, ani biz kolvermeylim koyunnarı daa içinâ.

Küçük kardaşları diy:

-Ey, açan adam olmuş altmış yaşına, o küçük uşak gibi.

15. Da koyunnar otliylar. Vakıt çok oldu, koyunnar(i) topliylar, yatacaklar bu daa içinâ. Agası diy:

-Adi keselim bir koyun, pişirelim bir kavurma.

Kesiylâr bir koyun, yapıylar bir kavurma. Karannık oldu. Geliy daadan bir ses, baarıy:

20. -Nerdeysiniz?

Agası diy:

-Ey, nası ses bu baarıy?

Bunnar biraz korkıy, ama baarıylar:

-Burdayız!.

25. Gele-gele, geliy büyük balaban bir adam, Tepegöz (tepede gözü var).

-Drastiyin çocuklar!

-Hoş geldin!

Bu yatıy uyumaa, sarıy koyunnarı, yatıy uyumaa. Kâliy koyunnar orta yerinde. Diy:

30. -Açan pişecek kavurma, uyandırın beni, ben de acıktım iyicem sizin-nen. Çocuklar braadılar yimee, balaban uyarken, kaldırıylar onun ayaanın

birini da çıkarıylar koyunnarı. ıkarıyla(r) daadan. Tepegöz etişiy onnarı gene da çeviriy geri daa içinä. Diy ozaman:

35, -Ne korkıysınız benden, bende de okadar koyun var, da ben de öyle adam.

Sabaa olıy. Diy:

-Adi gıdeciiz benimnen biriniz, vereyim size ekmek!

40, Bük agaları gidıy onnan ekmek için. Geliylar açan orayı, bük bir dolayında koyunnar otlıy, a(ma) çoban görünmiy. Açıy kapıy, giriylar içeri. Çocaa diy:

-Burda bir çoban yidim, burda da bir çoban, a burda seni iyicem. Kaynat te bu çüvende suyu, yalını tavana uruncak. Da kaldır beni, sora seni iyicem.

45, Çocuk em aalıy, em kaynadıy, da kaldı(rı)y Tepegöz. Tepegöz soyundurıy onu, tutıy saçlarından, sokıy çüven içinä. Çocuu iyi. Geliy ikinci kardaşı. Sony:

-Ner(e)de bizim aga?

Tepegöz diy:

50, -E-e, onnar toplandı bir bölük çoban konuşıylar. Adi gel benimnen içeri, götüreyim seni orayı!

Götürıy...

-Idim, -diy, -burda bir çoban, burda ikincisi. Burda aganı idim, burda seni iyicem. Kaynat bu çüveni, yalını tavana uruncak...

Çocuu soyundurıy da yiy.

55, En küçük kardaşları aydıy koyunnarı orayı, nereyi onnar gittiler. Aydıy (h)em aalıy. Kara topal koyun kalıy koyunnarın em aardına.

-Çocuk, -diy, -aalama! Sesle şindi, ne ben söyleycem. Agala(rı)nı yidi Tepegöz, seni de yiyecek, seslemersen beni. Ben söyleycem te böyle. Onun evinde var dokuz oda, dokuz odanın dokuz kapusu, dokuz kilidi var, dokuz anatar(ı). Açan seni çaaracak içeri, uracak kilide anatarlan, sıbıdacak yere anatarı, al cebine koy. Dokuz anatar, dokuzun(u) da cebine koy. Gir-cen açan içeri, diycek: "Kaynat te bu çüvende suyu yalını tavana uruncak." A(ma) sen kaynat, bir çölmek kalıncak. Açan Tepegöz yatacak uyumaa, uyurkana dök bu çölmek suyu Tepegözün gözüne. Ozaman o

65, görmıyecek. Çıkacan ordan, te bu anatarlan kapıy aç da sıbıt yere. Gir koyunnar içine kes bir koyun da çullan o deriylen. Tepegöz kapuda duracak da ayakla(rı)nın arasında(n) çıkacak birer-birer koyunnarı, da yoklacak yapaaları. Diycek sana: "Çocuk, ben şiretim, sen benden da şiret." Diycek: "Na te bu kırılgayı!" Alma o kırılgayı, kırılgaylan öldürececek seni.

70. Sora diycek: "Na te bu bıçaa!" Alma o bıçaa, kesecek seni. A(ma) üzüü unuttu koyun söyleme.

Geldi çocuk, diy:

-Benim agalarım nerde kaldılar?

Tepegöz diy:

75. -Agaların burda, konuşıylar. Gir içeri, götüreyim seni agala(rı)na. Giriylär içeri.

-Te çocuk, -diy Tepegöz, -Burda yidim bir çoban, burda da bir. Burda (h)en büük aganı yidim, burda ikinci aganı yidim, a burda seni yiycem.

Çocuk anatarları toplıy ep. Gidiylär odanın içine.

80. -Kaynat te bu çüvende suyu, yalını tavana urıncak, yiycem burda seni, -diy.

Kaynadiy bu suyu bir çölmek kalıncak, dökıy Tepegözün gözüne. Çocuk çıkıy koyunnar içinä, kesiy bir koyun da çullanıy deriylen. Koyunnar içine çıkıy Tepegöz, diy:

85. -Ben seni ep okadar tutacam.

Başlıy ayakla(rı)nın arasında(n) kolvermää koyunnarı kapudan. İki koyun çıkıy, üçüncü çocuk çıkıy. Açan bitiriy koyunnarı ayakla(rı)nın arasından çıkarmaa, diy çocaa:

-Şindi sen çık!

90. A çocuk diy ona şindi:

-Ben üçüncü çıktım!

Tepegöz diy çocaa:

-Ben şiretim, ama sen bendän da şiretsin. Na sana te bu kırlıgayı, anarsın beni!

95. Çocuk diy:

-Diil lääzım senin kırlıgan, bende var bubamın kırlıgası.

-Na, -diy, te bu bıçaa, anarsın beni!

-Diil lääzım, -diy, var benim bıçaam.

-Na te bu üzüü, anarsın beni!..

100. Çocuk alıy üzüü, koyıy parmaana. Üzük barıy:

-Burdayım, çorbacı!

Çocuk başlıy kaçmaa. Kaça-kaça, geliy bir pınara. Tepegöz ep kuvalıy tutmaa. Çocuk kesiy üzünnen parmaanı, sıbıdıy pınara. Çocuk çekiliy pınardan bir tarafa. Üzük pınar içinndä baarıy:

105. -Burdayım!..

Tepegöz düşiy pınar içinä. Çocuk ozaman öldüriy onu taşlan pınar içindä. Çocuk toplıy kendi koyunna(rı)nı, nekadar Tepegözün koyunnarı, onnarı da alıy, çıkıy daadan. Geliy eve çocuk koyunna(rı)nnan, evleniy yapıy bir düün da büün de yaşıy.

Derleyen: S.A. Amancolov.

Derleme yeri ve yılı: Kazakistan, Kokpéktinskiy rayonu, 1959.

Anlatan: S.G. Petkov, 1908 Vulkanеş doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 121-123.

(17)

III

1. TEPÄGÖZ ADAMI

Bir adamın varmış üç oolu. Çobanmışlar. Varmış onun sürüleri, angılarını çocuklar otladırmış. Dädu hep sölärmış oollarına:

-Daayın kenarında var tarlalar, yaklaşmayın orıy.

5. Bir kerä adamın büyük oolu kaçırılmış orıy koyunnarı. Toplarkana sürüyü raslêr dev adamına. Geler bir adam tepesindä gözü. Ölä olmuş çocuk girmiş Tepägözün topraana. Evä geeri çocuk dönmemiş.

Geçeer vakit ikincisi oralarda koyun otladêr, o da unutmuş neyâ bobası takaza etmiş. Girmiş neredä insan gezmeer, Tepägözün merasına.

10. Tepägöz onu da kapêêr laama koyunnarının bilä. Küçük kardaş beklee nekadar beklee da gidee dooru Tepägözün evinä.

Tepägöz alêêr çocuu içänna da deer:

-Pişir bana şışte bir toklu. Kendisi sa yatêr uyumaa.

Sürüdän bir koyun deer:

15. -Bak ne yapêêr Tepägöz, kösedä kemikleri topla üstülä.

Çocuk yakêr büyük bir ateş, yakêr ne yanêr, kaynadêr bir çüven su.

Kaynadınan su, devirer onu Tepägözün gözünä. Tepägöz baarak fırlêr da başlêêr aaramaa çocuu içerdä. Çocuk sa şiretleer, çeker toklunun derisini üstünä da karışêr koyunnarın içinä.

20. Sabaa oldu, Tepägöz koyunnarı yoklayıp birär birär ayakların arasından kolverer dışarı.

Çocuk deri sırtında, tanımêêr onu. Çıkıp baarêr Tepägözä. Takışmasın bu onun aardına.

24. Al bıçaamı.

25. Verer çocaa bıçaanı, ama çocuk kayıl olmeêr.

Verer üzünü, bu koyêr parmaana. Başlêr üzük çarmaa çorbacısını, canını kurtarmaa deyni, çocuk keser parmaanı da sibidêr pınara. Ölä da kurtulêr.

Derleyen: L.S. Çimpoeş

Derleme yeri ve yılı: Kabardin Balkar Ö.C. Prohladnenskiy rayonu, 1988.

Anlatan: A.A. Krsacik, Odesa Kotlovina köyü 1926 doğumlu

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 126.

(18)

IV

1. TEPÄGÖZLÄR

Bir vakit varmış, bir vakit yokmuş, varmış üç kafadar. Şimdi gidiylä iş için. Gidiylä iş aaramaa kendileenä. Geziy bunnar, nekadar geziylä. Bakêla bir mera orda varmış. Orda da yaşaarmış bir Tepägöz. Varmış sada bir gözü. Bunnar dee:

-Aykıralım mı ona.

Bunnar taa aykırmaadaan, o aykırılmış onnara:

-İ-i, hey! Kimsiniz siz va?

Biz adam.

10. Açan bunnar deerlär bölä, o iki adımda olêê yannarında. Olduynan yannarında, sorry genä:

-Ne gezersiniz ba, çocuklar?

-Biz iş aarêris.

-Bendä var iş. Bendä var beş bin koyun. Gideceyniz da güdeceyniz

15. onnarı.

Alêêr onnarı bu. Şindi dee:

-Kalın bendä.

Brakêr onda.

-Şindi, açan bitecek imelikleriniz, gelecek bana biriniz da alacêk

20. imää. Sora öbürünüz, sora da öbürünüz.

Açan bitee imelikleri, gidee büüyü. Bu çikêr karşı ona:

-Ne gelmersiniz bä? Aç durêrsiniz orda.

Alêr bunu içänna. Gösterer, neresi naşı. Bu burada, maaza da bura-

da... Da götürer onu bir erä, kapêr kapuları. Orda da varmış bir çaun, da
25. dee ona:

-Te bu çaunda suyu kaynadıcan, bän dä yaticam da uyıcam. Açan
kaynıcek bu su, aykır bana.

Açan kaynêê o su, çocuk, bişey bilmee, aykırêê ona. Açan da
aykırêê, bu kalkêê, tutêê çocu, sokup çıkarêr o kaynaktan da yer onu.
30. Brakêr kemiklerini. Da şindi ikincisini, açan o gelee ona imek için, alêê
ardına da dee:

-Te bu çaunu görersin mi? Bän yatacam uyumaa, sän da kaynat su.
Açan kaynıcek aykır bana.

Açan su kaynêê, bu aykırêê ona. Bu Tepägöz çocu aykırı tutup,
35. sokêê kaynak içinä, çıkarêr da iyer.

Şindi küçüü bekleee bunnarı, ama onnar hep yok.

-I-i, nekadar durayım? Gidiim bän da...

Şindi gidee bu da. Varmış bir da kuzucuk, onnarın şugusu. Dee o ku-
zu çocaa:

136

40. -Sän gidiysin, ama sän gidiysin ölümä. Senin kafadarlarını o yidi.
Açan gidecän ona, o çıkacêk sana karşı. Bak da gör ne yapıcek. Açan so-
kacêk seni orayı, neredä çaun, sän kaynatçan ona su. Açan kaynıcek su,
sän bak ne yapıcan, ama kaldırma onu.

Bu çocuk gelee. Çıkêê karşı Tepägöz:

45. -Sarfoş oldula kafadarların da kusêêla, yatıp yuvarlanêêla. Sokêy
genä bunu da, dee ona:

-Te bu suyu kaynadıcan, açan kaynıycêk su, kaldır beni.

Açan kaynêê su, bu çocuk alêy da devirer bu suyu onun üstünä,
onun o bir gözü da fırlêêr. Da baarêr:

50. -Ah ne yaptı bu şugu?..

Ne yapsın bu? Dev görmer, ama çocuk lâzım çıksın. Kuzu dee ona:

-Kes bir büyük bobana da saarın derisinnän. O şindi duracêk tokatta
da yoklıycêk her bir koyunu. Sän çıkacan koyunnan.

Yoklêê bu koyunnarı, bastırêr. Çocuk çıkıy. Açan bu göree, ani yok,
55. aaranêr. Ne yapsın? Dee çocaa:

-Na, vereim sana kırlıgamı.

O kuzu da deermiş:

-De ölä: "Çoban kırlıgasını getirsin". Da verecek o sana bir iş.

Çocuk ölä da yapıy. Ozaman Tepägöz dee:

60. -Na vereim sana üzüümü.

Kuzu dee:

-Al, te bu iş.

Açan alêy o altın üzüü da koyee parmaana, o altın üzük girişer lafetmää:

65. -Gel, çorbacım, gel, çorbacım, biriyi...

Çocuk oyanna, çocuk bıyanna; oyannı, buyannı, yok... Etişerlär kör pınara. Çıkarêê çocuk bıçaanı da sıbıdêê üzüü pınara parmaannan bilä. Buda dooru pınara düşer. Tepägöz pınar içindä. Bu çocuk da girişer sıbtmaa taş orayı. Taş-taş üstünä pınara, da öldürer bu Tepägözü. Alêê

70. koyunnarı da gelee su boyuna. Çocuk aykırılêr o suyu, gider evine.

Derleyen: M.A. Durbaylo

Derleme yeri ve yılı: Ukrayna, Kotlovina köyü, 1991.

Anlatan: M.D. Paruk

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 130-131.

(19)

V

1. TEPÄGÖZ

Varmış iki kardaş, da varmış koyunnarı, da gitmişlär kıra. Tepägöz görmüş, da çobannar braamışlar koyunnarı, da kaçarmışlar. Da birini tepägöz tutmuş, da yutmuş çocüü. Biri-da kaçmış koyunnar . nca yüzük 5. başırmaya başlamış: yeşektä varmış bir deri. Da almış o deriyi, giymiş sırtına, o iş gecäymiş. Çocuk-ta geçmiş koyunnarın arasından, da tepägöz tanımamış çocüü, demiş: "Pişir bana ceer". Çocuk almış tuz, da atmış onun gözünä, da çıkmış gözü. Tepägöz demiş sora çocää: "na benim üzüümü". O almış, da o üzük başlamış baarmaa: "gel buyanı". 10. Çocuk kaçarmış, tepägöz-aardına. Çocuk savaşırmış çıkarmaa üzüüyü, çıkaramazmış, da kesmiş parmaanı, da atmış punara, da tepägöz atlamış punar-içinä. Çoban kurtulmuş tepägözdän.

V.A. Moşkov, *Nareçiya Bessarabskih Gagauzov*, Radloff, "Proben" Bd.10, St. Petersburg 1904, s. 38-39.

(20)

VI

1. TEPEGÖZ

Üç kardaş Küçük-Acılıktan dönermişle(r). Karşıdan (Balkannardan) inmişler düzlüklere. Tepeleri dönmüş, yolu şaşırmışlar. İşlenmiş yol bitmiş.

- Geeri çatırık yola dönmüşle(r). Çatırıktan başka yolu kapmışlar. Vakıt ta avşam üstüymüş, gün yakınmış kauşmaa. Gide-gide uzakta görmüşler bir sürü koyun. Çoban da dev boylu bir adam, büyük bir çakı-çırpı demedi sırtında, koyunları aydarmış. Yaklaşmışlar çobana yolu Tuna aazına doo-ru sormuşlar.
5. -Na üzümü, o size yolu gösterecek -demiş çoban. -Gidiniz sürünün önünde yolca.
10. -Kardaşların küçüü almış üzü, giidirmiş parmaana. Çıkıp sürünün önüne, yola acele etmişle(r).
- Ne fasıl bu çoban, -demiş agaları, -boyu kavak kadar, kafası kabak kadar, gözü de tek - tepesinde, alma kadar büyük... Tepegöz dev adam-
15. narı için işitiim, ama göriym sefte, bildiime göre, Tepegözler hobur ol-
malıdır. Çoban olaca sa hobura benzemiy, yalpak göründü bana.
- Olmasın bir şiretlik arada, -katılmış ortancası. Lääzimdir kuşku olalım.
- Üzük ta fasıl: saptın yoldan -"saa-sol" deyip, yola çeviriy seni. Uu-
138 20. run dooruysa, üzük susıy. Büülü bu üzük. Tepegöz dedi ey: "Na üzümü
-o size yolu gösterecek, -hatırlatmış küçüü. -Nedir bu acaba?"
- Gide-gide koyunların önünde, bir laamın aazına getirmiş kardaşları. Laamın önünde durgunmuşlar, şaşa-şaşa bakınmışlar. Bu laam Sivri-Tepe bayırın eteendeymiş.
25. -Giriniz, -üzük demiş. -Yol laamın içinden geçiy. Te koyunlar da ardımıza geliy. Girmişler. Karannıkmiş peştera içinde. Akına uzakta bir şılak görünürmüş, sanmışlar, çıkış şılıy. Baksalar , baksalar: o şılak ateşlik koorlarıymış
- Bu vakit koyunlar da, Tepegöz da peşteraya girmişle(r). Tepegöz
30. peşteranın aazını bir büyük taşlan (kanaraylan) kapamış. Susarak ateşlee gelip, odun atmış, büyük bir ulülünga tutuşmuş. Kavrayıp yapaalarından bir azman, şişe diri giidirmiş, derisini üzmedeen ateşe pişirmää koymuş. O koç baara baara pişmiş. Tepegöz, çevire-çevire şişi, ötäändan-beräändan kopara-kopara, azmanı çıtır-çıtır imiş, bitirmiş. Üstüne de bir tulum
35. su içmiş.
- İnsan eti özledim, -Tepegöz demiş, yatmaa erleşerek. -Çetele atınız, anginızı sabaalen pişirip iyecem.
- Kardaşlar kıpıtmışla(r). Nasıl acaba kurtulsunnar bu hoburdan?
- Tepegöz uyuduynan, denemişler girişten taş aktarsinnar, ama erin-
40. den de onu kıpırdadamamışlar. Ne yapsinnar? Kazıkta birkaç deri asılı varmış. Alıp o derileri, biri-birinin sırtlarına erleştirip, baalamışlar. Küçüü demiş:

45. -Bu üzük satacak bizi. Çıkaramıyerim parmaamdan. Onun taşı büül, bezbelli: saabisinnen lafediyer. Üzüü çıkaramasam, parmaamı kesmeliyim. Te, Tepegöz artık uykuya dalmış, hırıldıy. Koor varkana, ya te bu şişi kızdıralım da, onunnan gözünü saplayıp, koor edelim şunu. Başka tür-lü biz Tepegözden kurtulamayız.

50. Bu vakit kardaşların küçüü ünden bir uzun ip kıvratmış da, kesiy üzüklü parmaanı, o ipin ucuna baalamış. İpin übür ucunu da laamin aazından dışarı sıbitmiş.

55. Sabaa karşı, Tepegözün en tatlı uykusu zamanı, küçüü agalarını üü-retmiş, ne yapsınнар da uydurup kızgın şişi devin gözü uuruna, kardaşları bir aar taşlan şişe urmuşlar. Tepegöz yataandan okadar keskin baarmış, ki laamin duvarları sãrsmış, koyunnar ürkmüşler, laamin aazında güme toplanmışlar.

-Nerdeysin? -Tepegöz üzüünä sormuş.

-Ben bırda! Ben bırda! üzük sesetmiş. Tepegöz yızlanmış laamin dibine, ama kimseyi kavrayamamış. Kardaşlar koyunnarın arasında sinmişler.

60. Boşuna kaçınıp-kaçınıp, Tepegöz çekmiş taşı bir tarafa da, koyunnarı yoklayarak, aalarından bütün sürüyü dışarı kolvermiş. Kardaşların küçüü da, dört ayak üstünde, koyun gibi dışarı sıyrılmış. Koyunnar tükendiyyen, Tepegöz gene bir gür seslen anırmış hem üfkeli sormuş:

-Nerdeysin?

65. -Ben bırda! Ben bırda -sesetmiş üzük, ama çocuk artık kapmış üzük-lü parmaa da pınara onu atmış.

-Ben bırda! Ben bırda! -üzük gene ses vermiş. Tepegöz hızlanmış pınar içinden işidilen üzüün sesine da, başaşaa pınara atılıp, buulmuş.

-Çıkınız! Kurtulduk hoburdan! -küçüü agalarına baarmış.

Kardaşlar sevinerek sarmaşmışlar biri-birine.

70. -Şükür Allaha, akıl vermiş sana, -demişler küçüüne.

75. Kardaşlar dinnenmişler, kesip bir azman, çevirme imişler da, toplayıp sürüyü, Sivri-Tepe bayırını aşmışlar, Karaş kasabasını dolaylayıp, büyük yol boyunca koyunnarı güdereк, Uz-veliyatını aykırılmışlar, Tuna aazından Bucak kıyasına geçmişle(r), büyük bir zenginnik edinip. Şindi da bizim Bu-cak kırlarında ii tamazlıktan iiri-iiri koyunnu kanaraları görebilirsiniz.

Derleyen: G.A. Gaydarcı.

Derleme yeri ve yılı: Ukrayna, Kotlovina köyü, 1960.

Anlatanlar: A.Berber, İ. Berber.

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 123-125.

(21)

VII

1. O TSIKLOP

Bir vakit üç adam neetleneerlar gitmää hacılaa. Toplanayorlar insan geçirmää onnarı, konuşayorlar beegirlerni, da çekedeerlar gitmää: Çokmu gitmişlär, az-mı gitmişlär, yetişmişlär bir kasabaya. Şindi o kasabada

5. satayorlar beegirlerni, da çekedeerlär yayan gitmää. Gidärkan onnar yayan, yetişeerlär bir daa içinä, gün da yakınmış kauşmaa. O hacılaa gidän adamlar göreerlär bir tepägöz. O tepägöz haydarmış bir sürü koyun, hem varmış sırtında biraz darmatura. Da o tepägöz çırıyor o adamları, ani hacılaa gidärmişlär. O adamlar-da giđerelär tepägözün yanına. O

10. tepägöz götüreer o adamları bir laama. Şindi o tepägöz kapayor koyunnarı o laam-içinä, o-adamlar da girer o laam içinä. Şindi o tepägöz laamın kapusuna koyeer bir büyük taş da yakayor bir büyük ateş. Şindi o tepägöz alayor o adamların birini, da soyundurayor çıplak, da koyer diri şişä. O adamı-da çekedeer çevirmää. O adam baara, baara pişmiş. Şindi adam

15. piştinyän, tepägöz iyeer o adamı, da yatayor uyumaa. Açan tepägöz uyeer, yöbür adamlar yok näpsın, alayorlar bir şiş da kızdırayorlar ateştä. Biri-da alayor elinä bir şiş da tepägözün gözünä uydurayorlar o şişi; biri da urayor o şişä taşlan da çıkarayorlar tepägözün gözünü. Tepägöz acıdan baarmış, da hızlı kalkmış, da çeketmiş aaramaa o adamları. O adamlar-sa

20. alayorlar sırtlarına birär koyun derisi, da karışayorlar koyunnar-içinä. Şindi tepägöz laamın kapusundan alayor o taşı, da çekedeyor geçirmää koyunnarı o kapudan. Hem geçirirmiş hem ararmış. O adamların sırtında varmış koyun derisi. Da tepägöz annayamamış o derilerdän adamları, da o sanmış koyun. Da adamlar yöleliklän kurtulmuşlar tepägözdän.

V.A. Moşkov, age., s. 37-38.

(22)

VIII

1. TEPÄGÖZLÄR

Bir vakit varmış, bir vakit yokmuş, varmış bir kızcaazlan çocukak. Gitmişlär onnar daaya toplamaa çilek. Toplamışlar toplamışlar, da gitmişlär irak. Daadan onna ayrılmışla, gidela, çıkêrle iyennerä, onnar nası biz, sadä gözleri tepesindä Tepägöz.

Almışlar onnar uşakları, götürerlär evä, çocucaa kolvererlä kuyuya. Kızcaaz kalê babuyulan, yardım edee, ama çocucaa hep doyurêla, tuyannasın.

Tä onnarın paskellesi, Tepägözlär giderlä kliseyä, a babuyulan kızcaaz kalêyla. Babu yakê fırını, kırmızı olmuş. Babu getire tölä bir demir taçka

10. da dee:

-Yat te burayı, kızçaaza.

Kızçaaz dee:

-Babu, bän bilmem nası yatmaa.

Babu da dee:

15. -Tölä yat.

Gösteree ona, nası yatmaa. Kız dee:

-Yat ta bän bakacam nası yatmaa, sora sän kalkacan, bän yaticam.

Da o yatêê orıy, da kızçaaz onu fırın içinä da kapêê. Bulêê çatı, çıkarêê çocuca. Çıkarêê onu kuyudan da de kaçmaa. Kaçêla, kaçêla, auşam olêy. Onnar daa içindä, daada bir büyük aaç, içi boş, kızçaaz orıy gire, ama çocuk pine aacın tepesine.

Tepägözlär klisedän gellerlär, açan gellerlär...

-Nända mamu?

25. Bilerlär, ani mamusu kızı orıy sakladı, ani pişsin. Yok mamusu bir erdä:

Gitti beki kakusuna, orıy bireri. Haydin iyecez.

141

Koyerla masaya babuyu imää. Açan çevirerle yotänna, geerdä göz. Ye-ey, onnar birdän:

-Näbêês, biz mamuyu iyees.

30. Şindi pineyla beygirlerä da etişmäâ bunnarı. Taman da kaar yaayer. Giderla, kılıçları sallêr da iliştirêr lä çocucaan parmacını. Açan bakmış bir tepägöz kılıcına, orda kan. O deyärmış:

-Hadi tezçenä geeri döneriz, kaçacıiz, zere kannan kaar yaayer. Da onnar haydê geeri.

35. A o çocuk soram inee, yavaşıcık gidee ordan, çikêê daadan. İşidile tezdä:

-Hay! Hay!

Sürärmışlär taman ilkyazın. Çocucak yavaşıcık gidee, bakêê - diilmiş tepägözlär, ama tölä insannar, nicä onnar. Bir da işidilee:

40. -Aman bey, bizim uşaklar!..

Bu gidee, getiree kızçaazı da orıy.

Derleyen: L.S. Çimpoeş

Derleme yeri ve yılı: Osetya, Vinogradnoe köyü 1988.

Anlatan: N.N. Yalama 1928 doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 127-128.

(23)

IX

1. NICÄ TEPÄGÖZLERİ ENSEMİŞLÄR

Nezaman sa, neredä sa bir adamın uşakları yokmuş, ihtârlık yaklaşmış, (y)ardımcısı sa yokmuş. Gezeer ilaççılarda, içer nesoy sa ilaçlar, ama faydasız. Bir kerä demişlär ona:

5. -Damnat gözünä tölä-bölä ilaç, ama bak dilinä damnamasın.

Nesoy yapêr, korunmêr, damnadêr o ilacı dilinä da. Olêr onun bir çocuu. Anası-bobası hiç esap almırlar, nicä hızlı büyüeer onların küçük oolu. Olêr bir kaavi, görümnü olan. Sorêr bobasına:

10. -Vardı mı benim kardaşım, kızkardaşım?..

-Vardı, çocuum, çoktan bu işlär geçirildi, işläärdi senin batuların kırda, kakun da götürürdü onnara imää. Kaybeldilär, nicä er onnarı yuttu.

Er kendinä bulamêêr bu pelivan olan:

142 15. yola. Mamu, -deer çocuk, yap bana bir çörek ölä çörek, ani etişsin bütün

Çingenelerä yaptırêr bir topuz, kırk haltsuga aarlıı. Yollanêr bu çocuk uzun yola, gider nekadar gider, çıkêr Tepägözlärä. Tepägözlär sä tölä insannarmış, yaşarmışlar bizim gibi insannardan ayırı, tepelerindä da varmış birêr gözleri.

20. Çaarêr bu olan onnarı düüşmäâ. Tepägözlär deer buna geeri:

-Biz üfleyiciiz, da sän yok olcan bırdan, nicä bir tüü.

-Siz beni üfleyiciniz, -deer geeri çocuk, ama benim var bir topuzum, bir kerä uracam da hepsinizi kaybedicäm er üzündän. Çıkarın benim ağalarımı hem kakumu, zerä...

25. Bunnar düşünerlär, taa iy vermää bu olana ne isteer, zerä belli, ani şakalaşmêr. Çıkarêrlar zapadan kakusunu hem batularını. Kardaşlar toplu sevinäräk giderlär evä.

Te ozaman işidilmişti, ani Tepägözleri da var nicä ensemää. Sora o olan o Tepägözlärlän taa düüşer, birkaçını yok eder, birkaçı sa kalêr ona

30. kafadar.

Derleyen: L.S. Çimpoeş

Derleme yeri ve yılı: Osetya, Vinogradnoe köyü 1988.

Anlatan: M.N. Angilopova 1905 doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 128.

1. DEV ADAMIN OOLU¹⁶⁵

DEV OOLU KURTARÊR PADIŞAHIN KIZINI

Bir gün Dev Ooluna gelir haber, ani tepägöz kapmış padişahın kızını. O kız dünnää gözeliymiş. Bu vakit tamannanmıştı üç yıl, nasıl çocuk olmuştu dev adamın oolu. İslää yaparmışlar onnar, çocuk otladarmış koyunnarı, saayarmış malı, yaparmış piynir, iyşimik, yuurt. O yıllarda çocuk kaavilenmişti, bümüstü boydan.

Bir avşam, açan Dev Oolu getirmiş koyunnarı tırlaya, dev adamı derer çocaa:

10. -Oolum bän şindän sora ihtärim, bilinmeer ne kadar sürtecäm. Lääzim bulasin bir kız da evlenäsin. Git ta kurtar padişahın kızını da evlän ona.

-E kim koyunnarı bakacak, bän yokkana?

15. -Olmasin kahrın bu iş için, -demiş dev adamı, bakarım, makar ki gözlerim prost görer. Zar-zor güderim hayvannarı.

-O zaman islää.

Şindi çocuk başlêêr hazırlanmaa yola. Gider o çingenelerä da deer:

-Yapasın bir topuz kırk okadan.

20. Çingenedä varmış kırk kalfa, toplêêr o kalfaları da girişerlär yapmaa topuzu, kırk çekiçlän düvermişlär topuzu, kırk gündä bitirmişlär. Şindi gider çocuk çingeneyä da alêr topuzunu da gösterer onu dev adamına. Dädu deer çocaa:

25. -İslää iş yapmış; çingenä, ama bu topuzu ki kullanasın, lääzim pişiräsin bir soy çörek. Oniki türlü hamurdan yurasın hem camalı oniki odundan yakasın da o çörää fırına atasın da bu çörää yanına alasin.

Pişirer Dev Oolu çörää, koyêr onu torbasına, topuzunu asêr kemerinä, kılıcı da alêr elinä. Prost olêr dev adamınnan da gider padişahın kızını kurtarmaa.

30. Çekeder Dev Oolu yola. Çok mu gitmiş, oniki güz gitmiş, oniki su geçmiş, oniki daa geçmiş. Oniki daayı geçtiynän, baksa -onikinci daayın kenarında var bir bordey. Girer o bordeyä. O bordeydä yaşarmış bir dädu.

-Avşamêrsın, dädu! Uzak yoldan gelerim, uzak yola giderim, brakmaycan mı geceleyim?

165 Bu masalın Tepegöz bölümünden önce "Üsüz çocuk", "Dev adamın oolu", "Dev oolu hem Rusali" başlığını taşıyan üç ayrı bölümü ve Tepegöz bölümünden sonra "Büücü padişaa hem dev oolu" adıyla bir başka bölümü daha bulunmaktadır. Ancak bu bölümlerin Tepegöz ile bir ilgisi olmadığından buraya alınmadı.

-E, gecelä, oolum.

35. Şindi kalêr çocuk gecelemää dädu. Oturêrlar avşam ekmeeni imää, dädu sorêr çocaa:

-Nereyi yol tutêrsın, oolum?

-Aarêırım padişahın kızını -Dünnää Gözelini.

-E-e-e, çocuum, oray kimsey taa etişmedi. Kim gitti, hepsi kaybeldi.

40. Tepägöz hepsini pelivannarı öldürdü.

-Bän gidecäm, -deer çocuk.

Sabaalen Dev Oolu iyer kendi çörään bitki parçasını da girer daa içinä. Gider-gider da etişer bir evä, bakêr, bir kız oturêr mindirdä, oymuş Dünnää Gözeli. Kız görer çocu da söleer:

45. -Ne aarêêrsın burada, be çocuk? Burada kurt-kuş gezmeer. Gelärsä tepägöz, seni kaybedir!

Dev Oolu sormuş:

-Ne kuvedi onun var?

Kız deer:

50. -Dört üz örs erdän topuz atêr.

Dev Oolu deer kıza:

-Korkma bän seni kurtaracam.

Kız başlêêr aalamaa:

-Nası sän beni kurtaracan, açan tepägöz büün isteer bana evlenmää,

55. gitti avlanmaa, getirmää öküz.

Çocuk üüredêr kıızı ne yapsın:

-Açan tepägöz hızlanacak sana, sän de ona "Bobam öldü! Kırk gün yasım var. Kırk gündän sora, bän senin, sän da benim. Ama açan tepägöz uslanacak, sorasın ona nedir onun tılsımı?"

60. Kız sesleer çocu da söleer, ani yapacak nasıl annaştılar. Dev Oolu gider daa içinä, saklanêr orda. Bir da işider, ani başlêêr uuldamaa tepägözün topuzu. Atmış tepägöz onu dört üz örs erdän yukarı. Gelincä tepägöz evä öküzlär kesilmiş, mancalar pişmiş.

65. Şindi gelir evä kendi tepägöz, iyer mancaları iyer bir fıçı su. Sora hızlanêr kızın üstünä. Kız büyük seslän baarêêr:

-Dur yaklaşma bana!

-Neçin! -sorêr tepägöz.

Kız annadêr, ani bobası ölmüş da bu üzerä o pek derin kahrıda, kırk gün läüzüm yas tutsun. Tepägöz kayıl olmuş beklemää kırk gün da sora

70. evlenmää kıza. Yatêr dinnenmää tepägöz. Kız sorêr ona:

-Nedir seniñ tılsımın?

Tepägöz söleer:

-Tâ bu direk.

Sabaalen tepägöz gider avlanmaa, da dev oolu geler kıza da onnar

75. ikisi donadêrlar türlü gözâl işlârlân evin direeni.

Çocuk üüreder kıızı, taa ne yapsın:

-Tepägöz geldiynän evä, sän oynayasın bu diräân dolayanında da deyâsin: "Tepägözçüün tılsımı".

Avşam olêr, tepägöz geler evä. Kız oynarmış diräân dolay yanında da

80. deyârmış: "Tepägözçüün tılsımcı!". Tepägöz sa gülmeer. Kız başlêr aalamaa. O zaman tepägöz güler. Kız deer ona: "Ne gülersin?", da urêr kendisini erä. Tepägöz söleer kııza:

-Karı, deersin, saçı uzun, ama akli kısa! Tepägözün tılsımı ne zaman olur direktä?

85. -Sölesänä da bän bileyim.

Tepägöz söleer:

-Benim tılsımım bu evin süpürgesi. Açan tepägöz gider daaya, çocuk genä geler kııza da üüreder onu:

-Donadasın süpürgeyi türlü parçalarlan.

90. Kız hazırlêr bir öküz imää tepägözä hem bir fıçı su, sora donadêr süpürgeyi. Açan da geler tepägöz daadan, kız alêr süpürgeyi, çikêr karşı tepägözä. Hem oynêr hem deer: "Tepägözçüün tılsımı!".

Tepägöz sa güler da deer:

95. -Karı, deersin, akli kısa, ama saçı uzun. Tepägözün tılsımı olur mu evin diräâ, yaki süpürgä. Benim tılsımın faydası yoktur sana. Söleycäm. Pek yırakta var bir Kaaz daası, daayın içindä var bir göl, orada üzer üç ördek. İleri gider bir erkek ördek. O ördäân katısında var bir oka taşı. O taşın içindä var üç sinek. Onnar benim tılsımım.

100. Açan Dev Oolu işider bunu, gider Kaz daasına, bulêr gölü da urêr ilerki ördäâ, yarêr onu, çıkarêr katısını da kırêr o oka taşını. Çıkarêr üç sinek, birisinin başını koparêr ikisini da koyêr şışä içinä. Tepägöz da hastalanêr. Dev Oolu geler, kıız da beklârmış onu. Dev Oolu deer:

-Sän da gör, bän nasıl öldürecäm tepägözü.

Tepägöz yarı yola geler, çocuk koparêr ikinci sinäân kafasını.

105. Tepägöz da öler, yıkılêr erä.

Dev Oolu alër Dünnää Gözeli kızı, da gelerlär onnar çocuun evinä. Dev adamı beklärmış çocu da deer ona:

-Sän şindään sora, halizdän dev adamın oolu, utandırmadın beni. Islää, ani geldin da bölä gözäl kızı getirdin. Şindän sora bendän fayda ol-
110. maycêk, yaşayın, bana da bir parça ekmek verin.

Stepan Bulgar, *Dev Adamın Oolu*, Kişinev 1990, s. 15-20.

(25)

XI

1. MİFOLOKİK MASALI "TEPÄGÖZ"

Oğuz dedelerimizdä Tepägöz için çok masal varmış.

Tepägöz - o bir pek batal, dev boylu, titsi çirkin bir adammış o pek uzak zamannarda. Onun varmış salt bir gözü, pek çirkin bir gözü, ama
5. tepesindäymiş. Onu saplayamazmış, ne kılıç ne dä yay oku. Onun aņasıymış büyük denizdän bir peri; bobası da bir taa da çirkin batalmış, angısı taşıyarmış bir pek büyük kalpak dikili onüç koyun derisindän, ama
146 hep-tä örtämäzmiş onun pek büyük kafasını bütününe.

Tepägöz bozup-kırarmış ne olursa önüne razgelä, bütün dä senselä
10. yurtluklarını; onnarın en büyük geroylarını, batırlarını ensärmış da öldürmüş. O yaşarmış insanın arasında, ama saklanarmış bir geniş bayır deliindä. O insan da iyärmış, "yamyammış". Onun için annadılarmış oguz dastannarında.

... En eski zamannarda. Oğuz bayırlarında yaşarmış bir pek batal, dev
15. boylu, titsi çirkin insaniyän adam - Tepägöz. O istemiş oguzlardan, her gün getirisinnär ona altıüz insan imää deyni. O pek çok iyärmış - kırk koyun birdän. Oğuzlar kayıl olmamışlar, da annaşmışlar vermää gündä iki adam, beşüz koyun hem iki dä aşçı ona imää yapsınнар. Oğuz ayleleri sıradan verärmışlär o iki adamı. Bir ihtiar karının iki oolu sade varmış.
20. Almışlar ilkin birisini. Ačan sıra gelmiş versin ikincisini dä, o yalvarmış acısınнар onu. Ozaman ona demişlär danışsin Basata, en kavi batıra oguz yurtluunda. Basat kayıl olmuş düüşsün Tepägözlän da kurtarsın insanı hem yurtluu o duşmandan. O kollamış açan Tepägöz çıkmış bayır içindän da otladarmış keçilerini, koyunlarını. Yaklaşıp, ansızdan hızlanmış
25. Tepägözün üstünä, ama enseyämemiş da Tepägöz kavrayıp Basatı kavi kollarınнан götürmüş da kapamış bayır deliinä.

Avşamneyn getirip kapamış sürüsünü içerinä: bir tarafta Tepägöz yaşarmış, bir tarafında da keçilär, koyunнар, angılarını Tepägöz her saba-a-avşam saayarmış, südünü içärmış. Tepägöz demiş Basata: "Sän bura-

30. dan biryanı çıkamaycan şansora, bendän kurtulamaycan; bän yatacam uyumaa, sän ama kesecän bir keçiyi da te bu büük çaunda kaynadacan onu. Açan hazır olacak, beni kaldıracan. Şindi al te bu uzun demiri da onun sivri ucunna saplayıp deneycän yaanıtı, pişti mi. Ateşä koyasın ne kadar taa çok yakacak, ki taa hızlı kaynasın o yaanı, zerä pek acıktım. Seni bän iyecäm başka kerä”.
- 35.

Tepägöz uyuklamış birdän. Basat saat aliflendirip ateşi kızdırmış o demirin sivri ucunu kırmızı olunca da saplayıp deşmiş Tepägözün o bir gözünü. Kendisi atlamış bölmeyi da saklanmış koyunnar arasında. Tepägöz acıdan uyanmış da çirkin baarmış: “Kurtulmaycan sän bölä dä bendän, Basat! Sabaa koyunnarı birär-birär dışarı kolverärkän bän bulacam seni!”

40.

Basat ama korkmamış. Tutmuş en büük koçu, soymuş derisini, brakıp kafayı hem baçakları, tırnakları ayırılmadık da girmiş onun içinä.

45.

Sabaylan Tepägöz aktarmış o büük taşı deliin kapusundan, durmuş çıkmakta da ayakları arasından kolvereräk her bir hayvanı, yoklamış hepsini. Basat ta o deri içindä geçmiş Tepägözün ayakları arasından saa-sem. Hepsi hayvannar dışarı çıktıynan Tepägöz-baarmış: “Ye sän, Basat, ne bekleersin, çıksana!”

147

50.

Basat ama dışardan demiş: “Bän buradayım, ahmak Tepägöz! O zaman Tepägöz üfkedän eri kopararak, altın topuz elindä üç kerä uruşup savaşmış öldürsün Basatı, ama görmäzkän öldürämemiş.

Basat onu öldürmüş onun altın topuzunna.

D. N. Tanasoglu, “Mifolocik Masalı “Tepägöz”, *Ana Dili IV-cü Klas için*, Chişin?u 1997, s. 79-81.

(26)

DENGİBOZ

I

1.

DENGİBOZ

Bir çocuk vardı. Çok işliy, altı karbona yapıy. Bubasına diy:

-Ben gidecem panaira, bakacam ne almaa boşa bu paraylan.

5.

Geziy-geziy, bir şey bulamıy. Geliy geeri, bir dädü sulıy üç kuli. O çocuk sorıy ona:

-Ne yapacan bu kulileri?

-Satacaam da satamadım.

Diy çocuk:

-Ne istiyisen, dādu, onnara?

10. -Altı karbona ver bana, al bir kuliyi.

Çocuk alıy kulinin (h)ayırsızını, suya karşı içeni almiy isle-
i onnarından. A dādu diy:

-Neçin almıysın, çocuk, bunnarın islääsindän, aliysin zabun?

17. Bir şey demiy çocuk, alıy bir kuliyi, evinä götürüiy. Anasinnan bubası
baarıy ona:

-Olecek!..Ne, yabaan?

Dama götürüiy çocuk onu, veriy ona orda yulaf, ot, su, hepsini, bakıy
onu üç yıl. Sora piniy ona, geçiy bir dereden. Ačan basıy o dengiboz bey-
gir, su içinden bir azıcık kuru toprak çıkarıy.

20. Taa bir yıl bakıy onu çocuk. Gidä, piniy taa bir taa bir kere, gene o
dereden geçiy. Ačan geçti o dereden, suya bastı ayaannan, bütün kuru
toprak çıkardı. Ačan bastı o, toprak attı kuyrundan, kulaanın arasından
toprak fırlattı.

148

25. Sora bu çocuk Akkavak padişaa kızinnan yarışıylar. Kim onu geçe-
cek, kim ondan çok kuş uracak hem kim onu yıkacak, o çocaa bu padi-
şaa kızını verecek. Şindi açan gidıy onnar yarışmaa, kız alıy taa bir kız
yanına. Baalıylar beygirlerini, otırıylar ekmek yemee, iylär-içıylär. Onnar
alıylar bir çotra, çotranın orta eri bölük. Bir yanına koymuşlar şarap, bir
yanına -su. A o kızlar çocaa vermişlär şarap içsin, a o kızlar içmiş su. Ço-
cuk oliy sarhoş, a kızlar piniy beygirlerine da gidıylär. Sora beygiri kişniy-
kişniy, çıkarıy kazını. Çocaa diy:

35. -Ne uysisin? Kızlar gitti. Pin bana, islää sıkın-baalan. Bana açan pine-
cen, kalk ayakça, ur bana bir kamçı. Ačan görecen onun tozunu, ur ba-
na bir kamçı, bir de kıza, islää ur. Ačan urmuş, kızın fıstanı irtilmiş. Ço-
cuk açan erinä etişmiş, orda insan yokmuş, beklıylar onu. Çocuu uraya
kaldırdılar.

O padişaaanın kızı otuz dokuz kelle kestirmiş, a bu çocuk kırkıncıymış,
geçti onu.

Şindi ertesi günü gittilär kuş urmaa. Orda yattılar sabaylen kalkıylar.

40. Kız uryı bir kuş tüfeenen. Veriy çocaa, çocuk almiy. Çocaa divanniler sö-
liylar almasın onun tüfeeni. Veriylar divannile ona bir tüfek. Çocuk uryı
üç kuş. Geliylar eve. Sabaa oliy, güreşecekler. Kız giniy ölä bir ruba sırtına,
çocuun kuvedini de alıy (h)em gözlerini. A bir babu çocaa söliy:

-Bakma onun üstünä.

45. Kız geliy kapuyu aralıy, çocaa diy:

-Çık...

-Çıkım!..

Aralıy açan kız kapuyu, çocuk kucaklıy, ırıy kızı ere.

Şindi padişaa veriy kızını fukaarä çocuuna. Diy:

50. -(H)adi, çocuum, sen bizim, biz de senin. Gidelim, göstürem bizim paadişaalı. Benim ölümnü dünnä, gör topraam nekadar!

Geliy däduylan çocuk granitsaya, granitsada çocuu kapıy Türkmen padişaaası. Kapıylar onu!..

55. Yedi yıl yattı Türkmen padişaaasında. O edi yıl yatıy, yatar olıy, Türkmen padişaaasının sevinmeliy. Çocu da kolveriyler. Zıندانın önünde durıy. Te o geçiy kervan. O görıy kervanı da diy onnara:

-Be, vatan oldu bize, bu zından taşı.
Be, nerden çocuklar, hey, gelir-gelişiniz,
Nerden alırsınız bu kumaşı,
60. Alır da satarsınız?
Ben yatırım bu yastıylan,
Kılıcım durıy da küfü da pasıylan.

Kervandan:

65. -Bizim gelişimiz, çocuk, hey,
Özü da elinde.
Biz bu kumaşı Hind içinden alıriz,
Alır da satıriz.

Çocuk:

70. -Çok selemnar götürersiniz padişah bubama,
Nicol gördünüz aylar, öle da söleniz!

Kervandan:

-Çocuk, hey, buban indı(di) tahtından.
(H)en küçük kızkardaşın geçindi dünnä de halinden.
Koca ninen mahrum kaldı iki de gözünden.

75. Çocuk, çıkıp zındandan:

Dengibozum, Dengibozum,
Dön beri üzünü de göremem,
Kurttur kulaazı,
Çatık kaşları.

80. Gitti elimizden Akkavak kıızı.
Dön geri, dön, üzünü de göreim,
İkilip ikileim, dizini de tozunu da sileim,
Sarılaim-sarmaşaim gözünü de öpeim.

Sora o Türkmen padişanın kıızı istiy gitmää çocaa.

85. -İkayın onu, -diy kız, traş edin, sora giidirin islää rubaları. Getirin bana.

Getiriyar onu da laf ediyar çocuklan kız. Şindi kaçmaa istiylar çocuğun erine.

-Nasil kaçalım, -diy kız, açan bubam görecek bizi, ikimizi de kesecek.

90. Vereim sana bir guguş, açan kendin granitsaya etişecen, salver onu da ben de sora gidecem.

Açan etişiy çocuk granitsaya, koparıp guguşun kafasını.

-Diil läözüm sen bana, -diy.

Granitsada varmış bir tarla. Açan o görüy o tarlay, çocuk diy:

95. -Sanki benim Dengibozum burda mı?

Açan bariy:

-Dengibozum, Dengibozum,

Dön beri üzünü göreim,

Dizinde tozunı sileim...

150 100. Beygir geliy, çocuk savaşıy pinmee. Ozaman Dengiboz diy ona:

-E-e, çocuk, sen islää imişin, islää giinmişin, a(ma) ben...

Eer tahtı etlen beraber oldu. Gem aazımda kıl gibi kaldı. Edi yıl boyumca su buldum, boyumca ot buldum, idim.

Derleyen: S.A. Amancolov

Derleme yeri ve yılı: Kazakistan Romanovka köyü, 1959.

Anlatan: M.İ.Kretsova (Ukrayna, Kotlovina köyü) 1899 doğumlu

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 144-146.

(17)

II

1. DENGİBOZ

Nezaman bu işlär olmuş, kimsey bilmer. Varmış nası-sa bir padişaalık "Uzi eli". Yaklaşer o padişaanın yanına bir olan, angı erlerdän gelmä, kimin soyu, kimsey bilmer.

5. Gelmiş bu olan uzak erlerdän kendi taycaazınnan, edeendä götüreräk. Ne-sä işlee o padişaaada, taycaazını hep bakêê. Buve nekadarsa padişaanın kızı, başlêrla isteşmäâ gençlär. Padişaa da beenee bu çocu, kızını verer kocaya.

10. O padişaanın kızını taa bir çocuk-prints istee. Padişaa ona istämee vermäâ.

Tutêêla çocuu, kapêêla zındana, ayrêela edi yıla. Edi yıl edi da ay kız
läâzım tutsun vaade. Evlenmee kız, durêê, beklee. A çocuk ta kapalı.
Açan çocunun umudu kesiler kabletmää bîr haber, geçe nasısaydı göçlär
oradan. Durêla nerde-se yakında dinnenmäâ. Çocuk atêê onnara diiş

15. ozaman:

-Bir vatan oldu bizä, hey,
Zıندانın taşı.
Nerdän gelär-geçärsiniz,
Bezirgän başı.

20.

Nerdän alır-satarsınız,
Hem dä bu kumaşı?

Göçlär çevirerlär geeri:

-Geliniz, sorunuz, çocuk hey,
Uzi da elindä.

25.

Hind içindän alırız,
Bırada da satırız.

151

Çocuk başlêr annatmaa:

Edi yıldır yatarım,
Bän dä bu zındanda.
Yoktur kimsey gelsin-sorsun,
Halımı-hatırımı.
Edi yıldır yatarım
Bän dä bu yastıylan.

30.

Altın kılıç duruyor
Küfü da paslanıyor.
Çok selemnär götürün
Padişah bobama.
Nicel gördünüz evimi, hey,
Ölä da söläyin.

35.

40. Göççülär kahırlı annadêr çocaa:

Padişah boban, çocuk, hey,
Düştü da tahtında(n).
Koca ninen mahırım kaldı
İki da gözündän.

45.

Hem küçük kızkardaşın
Geçti dünnä halından.

Çocuk aalêr, atını çaarêr:

-Dengibozum, Dengiboz,
Çatıktır kaşın.

50. Çatıktır kaşın, Dengiboz,
Ellä(r)dır gözünü
Elleindä, Dengiboz,
Dizili altın.

55. Dooru mayılda, Dengiboz,
Dizili altın.

Dön geeri, Dengibozum, dön.
Göreyim üzünü.
Elimizden-kaçırdık,
Akkavak kızını.

60. Dön geeri Dengibozum,
Sarılıım-sarmaşım,
Dizindän tozu sileyim
Gözünü dä öpeyim.

152 67. Çocuun atı edi yıl gezmiş yabanda, elä verilmemiş, çayırlarda
bayırlarda, kältak kayışları sırtında bitişmiş.

Derleyen: L.S. Çimpoeş

Derleme yeri ve yılı: Kabardin-Balkar Ö.C., Proleterskaya köyü 1983.

Anlatan: A.A. Kısacık-Golenko (Moldova, Vulkaneş) 1919 doğumlu

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 146-148.

(28)

III

1. BEZERGAN TÜRKÜSÜ

Zindanim da taa açık
Bän bir gemici.

5. Bezergän başı aman,
Bän bir gemici.
Bezergän başı

Neylär gördüm, bezergän başı?
Üülendä üülensin,
Ölä da gördüm, ölä da söölerim.

10. Nicäl işittim, beylär,
Bölä da söölerim.
Senin da o padişaa buban
Düşmüş da pinämeer.

- 15, İhtiâr da koca pinâr mi?
Geçmişti dünnä halından:
Kızlar, kızkardaşların da
Kördür iki da gözünä,
Bölä da gördüm bölä da sölerim
Nicäl işittim beylär,
20, Ölä da söölerim.
Edi yıl onbir da ay kadar
Bän bu zındanda...
Ne gelecek, sormadı,
Halını da bän sormadım.

Derleyen: M.A. Durbaylo

Derleme yeri ve yılı: Ukrayna, Kotlovina köyü, 1991.

Anlatan: Z.M. Dimçeva 1921 doğumlu.

Yayımlayan: L.S. Çimpoeş, age., s. 148.

153

ÂŞIK GARIP

I (29)

1. AŞIG GAARIP

Bir vakit varmış bir vakit yokmuş. Varmış bir padişaa. Bir zaman vakıtta onun yanında varmış bir fukaarä adam. Yaşarmış onnan. Onun da varmış bir çocu. A padişaaın da varmış bir kızı. A o çocuk hem gözälmiş hem da çok kemençedä çalaarmış. Da paadişaa açan duyer ani onun kızı bu çocu pek sevârmış, alêr da çıkarêr padişaalıktan onu. Yollêr onu uzak uzun yola.

10, Ozaman vakıtta hiç yokmuş ne maşinalık, ne bir başka iş gezmää. O gider küüydän da gezer küüydän küüyä. Ozamankı vakıtta da varmış markitancılar. Bu çocuk gider onbir ay onbir yıl gezer. Bu vakıtta bu kızı bubası yavklu eder.

15, Yavklu eder Asan beyin ooluna. Kız kayıl olmêr ona gitmää. Deer: "Yazım bir kiat Aşig Gaaribä". Da yazêr: "Aşig Gaaribim, durmayasın, geläsin. Gelän cumaaya bana düün yapêrêr. Asan beyin ooluna beni verlerlêr.

Da kız verer o kiadı bir markitancıya. Hem da deer ona:

-Küüydän küüyä gezäsin, ama bu kiadı hepsinä gösteräsin da sorasın Aşig Gaaribimi.

Geler vakit, geçer çok vakit. Etişer bu adam da bulêr o Aşig Gaaribi.

20. Verier bu markidancı ona bu kiadı. Açıan o kiadı okêr da düşüner: "Bän buncak vakıt, onbir yıl oldu onbir da ay geçti, da bän etiştım bıray. A nası bän geeri dooru gidecäm? Da gelän cumaaya bän vakıtlan.olacam orda?"

Çıkêr bu küüyün kenarna da oturêr taş üstünä. Pek düşüner.

-Bän bu işi yok nası yapıım.

25. Geler ona bir balaur bir eldän. Osa bir adam da deer:

-Ne düşünersin ba Aşig Gaaribim?

-Ya annadaım sana benim kahırmı. Söleim, ani benim yavklumu verlerlär Asan beyin ooluna. Gelän cumaaya da düünü. Bana da büük seläm, ani düünä etişim.

30. -Helä ba Aşig Gaarip, pin benim beygirmä otur ardıma da tutun benim belimdän. Beki Allaa yardım edär da biz düünü göräriz.

Bunnar uçêrlar. İlan da demiş Aşig Gaaribä:

-Yum gözlerini, zerä korkucan.

Bunnar uçêrlar da etişêrlär üülen vakıdı bir büük kasabaya. Orda o

154 35. zaman şeherindä üülen olêr. Da bırdan kalêr bir laf: "Zaman hayır olsun". Onnar genä dururlar bırdä. Konuklanırlar. Kalmış da yol. Kalkıp da genä yola varêêrlar. Cuma avşamı olêr. Anan evindä buban şeherindä. Bunnar deerlär: "Avşam ayır olsun". Açıan gelir Aşig Gaarip evinä bubasının bordeynä kimseylär bulunmêr orda. Anası bubası düünä git-

40. mişlär. O durmuş durmuş evdä da içerdän almış kemeñesini. Nicä asmış onu duvara o da hep ölä dururmuş. Almış kemeñesini oturmuş da çeketmiş çalmaa. Ama anası hem bubası düündä. Anası demiş:

-Hadi ba adam, gidelim evä da bakalım, dolaşalım evi.

45. Açıan gelerlär Aşig Gaarip evdä. Çalêr kemeñä. Da bunnar bilmerlär nicä sevinsinnär ooluna. Alêrlar da giderlär düünä. Geler bunnar düünä da gelin olacaa dururmuş perdä altında. O aralêr perdeyi da bakêr. Tanêr çocuu.

-Ayak alışından benzettim seni. Tanêrim seni selamından.

50. Açêr bu duvaanı da sarmaşêr çocaa. Asan beyin da oolu alıp kuyruunu gider ordan. Bunnar kalêr ikisi.

Derleyen: M.A. Durbaylo

Derleme yılı: 1991

Derleme yeri: Kotlovina köyü / Reni rayonu / Ukrayna.

Anlatan: Z.M. Dimçeva 1921 doğumlu.

Yayımlayan: Nevzat Özkan, age., s. 236.

II (30)

1. AŞIK-GARİP DASTANI

(Parçalar).

Bu dastan yaradılmış türk senselelerin arasında da etişmiş Balkarı da, gagauzlara da, angıları onu kendiycesinâ дә uydurmuşlar da kullanmışlar. Onu şimdi дә kullanêr gagauzlar, angıları çıkıp Basarabiyadan, 5, bizim gagauz küülerimizdän 70-80 yıl geeri, şimdi yaşêêrlar başka erlerdä, deeyecez, Kavkazda, Zaporojiedä h.b.

Dastan annadêr, nicä bir çocuk Rasul sevârmış bir pek gözäl kıızı, Şahsenem adı. Onnarın sevdası ama çok zorlar geçirmiş. İşlär olmuş bu-takım.

10, Bir gecä bir satıcının, adı Mehmet, delikannı oolu Rasul düşündä görmüş, ani onu evererlär bir pek gözäl kııza, adı Şahsenem da uyanmış canı sevdayan dolu. Bu düşünü Rasul anasına annatmış. (Bobası geçinmişti taa ileri).

155

Rasul pek gözäl çalarmış sazda. Da o geçedän o raatlık kendisinâ bu-15, lamazmış.

Bir gün anasına demiş, ani gidecek aaramaa o gözäl kıızı. Anası demiş, brakmasın onu hem kızkardaşını yalnız, alsın yola onnarı da.

Yollanêrlar. Yolda çok zorlar çekmişlär. Etişmişlär beylik kasabasına da onun kenarında bir ihtiar karıda durgunmuşlar. Geç avşammış şanso-

20, ra. O karı sormuş:

-Näâni yol tutêrsınız, ba garip-yolcu, ne üzerä?

Rasul annadêr düşünü hem ani aarêêr onun düşündeki yavklusunu, Şahsenemi.

Karı sevinmiş da annatmış, ani o bilirmiş Şahsenemi, hem ani o kız 25, da bölä düş görmüş, yavklusunu Garibi.

-Sensin ö Garip, çocuum. Şahsenem дә seni bekleer. O bizim kasabamızda yaşêêr, zengin Sanam beyin kıızdır o.

-Ko bän Garip olayım şansora, ihtiar ana.

-Sän ama aşıgsın, çocuum, Aşig Garipsin.

30, -Ana, yardım et bulayım Şahsenemi.

-Elbet, elbet, yardım edirim, çocuum.

Gider ihtiar ana Sanam beyä evä zengin sarayına. Bulêr Şahsenemi,

gül çiçää gibi o kızı, da annadêr ona ilkin, ani peyda olmuş Garip. Kız ka-la-kalıp yalvarêr buluştursun onnarı...

35. Bu zaman Rasulu kafeneyä çaarmışlar, ki sazda yarışın oralı bilinir aşıglan Güloglanan. Rasul okadar sevdalı çalêr sazında, ani enseer Güloglanı.

Bütün kasaba annêêr, ani gelmiş bir käämil aşig. Sanam bey dâ işitmiş bu haberi, kendisi dâ çok sevârkân aşig avarlarını, meraklanêr da çarêr Garibi kendi sarayına. Garip gelir da pek gözâl çalêr ona. Çorbacı artık beener onu da deer, kalsın onda musaafir, gecelesin dâ onun sarayında.

40. Da te o geçä Şahsenem hem Garip başça çeşmesindä saklı buluşêrlar, artık sevdalanêrlar birbirinâ da emin edêrlâr, ayırılmasınnar 45. ölünçâ!

Sabaası Garip yolêêr anasını, adetâ görâ, Sanam beyä Şahsenemi ona gelin istesin. Sanam bey kayıl olêr, ama isteer kalım-ödek kırk kesâ altın para! Ama nândan Garip okadar para alır?

156 50. Şahsenem aaladı, açan işitti bölâ işi. Garibin dâ anası umutsuzlaa düştü. Sade Garip kahırlanmêêr. O deer, ani gezecek bütün dünneyi, ama kazanacak o altınarı da alacak Şahsenemi. Kıza da dedi, edi yıl onu beklesin, da gitti. Kız umutlandı.

Çok gezmiş Garip kurbetliktâ, çok zorlar çekmiş, kaybelecekmış tâ... Bitkisindä ama kazanmış bir zengin, ama ii ürekli bir beydân o kırk kesâ 55. altını da hazırlanarmış geeri dönmää.

Buradan ama bir güvää üzä çıkmış: zengin, tamah hem hayın, adı Şehveled. O tez getirmiş kızın bobasına kırk kesâ altın da annaşêr alsın Şahsenemi gelin. Kız aalêêr, istâmeer da deer o güveeyä, beklesin edi yıl. Şehveled kayıl olêr. Ama saklıda bir hayınnık tutturêr: ödeer o oralı aşığa 60. Güloglana para, ki bulsun da öldürsün Garibi. Bu, tamah näända bulabilir o Garibi? Da o da bir hayınnık tutturêr: öldürer bir guguş, bulaştırêr onun kanında bir gölmek da getirer Şehveledä. Bu da tez bildirer Şahsenemä, ani Garip ölü, beklemää edi yıl yok neyâ, Şahsenem annadêr Garibin anaşına da hepsi yaslı aalêêrlar, kara rubalârlan giimni...

65. Gecä Şahsenemin fikirinâ urêr, ani var kolay aslı olmasın. Ertesi günü deer, ani o bekleycek taa biraz.

Bu zaman Garip zar-zor ihtiar karının evinâ etişer. Annêêr işleri.

-Bildim, ani yalan, -dedi karı. -Şahsenem dâ inanmadı, bekleer seni. Ölä yazılıdır Allahtan, ki siz bireri gelâsınız. Boşuna o düşü yollamamıştı.

70. Garip, saa-sem, Şahsenemin bobasına kırk kesâ altını getirer da evlener Şahsenemlân.

Düün pek gözäl olêr. Hepsi sevinerlär onnarın kısmetinä, hayırlı yaşamak onnara isteerlär...

Bu dastan da düzülü hem prozadan, hem şiirdän dä:

75. Senin için gezdim erdän erä,
Kurbetliklär yaktı beni;
Ölürüm bän, sän derdimi seslä,
Hem gör, ne hal oldu benim...

D.N. Tanasoglu, "Aşık-Garip Dastanı", *Ana Dili IV-cü Klas için*, Chişinau 1997, s. 108-111.

ARZU İLE KAMBER

I (31)

1. GARIP KAMBER

(Gagauz halk dastanı)

Çok yıl ozamandan geçmiş, çok su o vakıtlardan beeri akmış. İhtیارlar annadarmışlar, kurulmuş bu halk dastanı taa evellär, çalarmışlar onu nicä bir nasaat gençlär için...

5. Nezamansa, neredänsä, evelki vakıтта, yaşarmış bir padişaa, ağısının büyük zenginii varmış, ama anılmıştı o diil varlınnan, anılmıştı etişmiş kızın gözelliinnän. Er üzündä bölä gözellik görünmemişti bu vakıtlara kadar. Kimsä deyärmış, ani ki o nicä gün duuması, başkası annadarmış, ani onun üzü açêr dolma içli gül gibi, doyamarsın bakmaa.
10. Göz açık bakışı insanın üreeni aţeş içinä sokarmış. Kim işitmiş onun türkülerini, üreenä saalık kabletmış; o sesi durukmuş hem üüsekmiş, nicä çöşmä sızıntısı, nicä kuş uçması.

Kısmetinä mi, kahrına mı varmış o padişahın bir çıraa, gözäl hem gür olanmış, Garip onun adıymış.

15. Padişahın kızı hem bu çırak beenirmişlär biri-birini. Görüşärmişlär onnar göz-gözä su yolunda, çöşmä başında. Padişah sa istäärmış vermää kızını zengin olana. Kız bilärmış ani vermezlär onu fukaara sevdasına, kahırdan düşünmüş şiretlä.

20. Bir gün kız gider çöşmeyä, üzünü-elini serinnetmä. Çıkarıp altın bleziklerini, koyêr taş üstünä, biler, ki çıraktan kaarä kimsey orayı gitmeycek, ondan kaarä onnarı kimsey almaycêk.

Çalınêrmış bu peetler bu türlü:

- tunuk, tunuk,
Sular akêr uluk, uluk,
25. Bân çöşmeyä vardıydım,
Elimi üzümä "uduydum",
Bleziklerimi çıkarıp,
Taş üstünä koyduydum,
İşidin aylar hem beylär,
30. Ne söler Garip Kamber...

Kız üusek pençeredän çalêr, koyêr bir neet kendindä: "Kim bulacêk bleziklerimi, -deer, -ona da kendimi adêêrim." Açan bu işleri etiştirenlär padişaaan kulaana, onun büük fenalılı çıkêr. Oturdêr çıraklarını beygirlerä atlı, teklif eder onnara çıkarsinnar-geçirsinnär Garibi onun merasından.

35. Geçer nekadarsa vakıt, padişaa isteer evermäâ kızını zengin olana. Kız sa koymuş neetinä, ani gidecek o çocaa, kim çıkaracêk damdan gülgülü beygiri. O beygirä sa yaklaşarmış sade bu çırak. Etişmiş bu işlär o erlerä, neredä bulunarmış şu çırak. Pinip atlı, o alatlamış kızın evinä. Padişaa sa isläâ düşünmüş, niçä karşılamaa çıraa. Yollêr iki babu yola, otur-
158 40. sunnar bir mezar boyunda da beklesinnär, nezaman o yol boyu geçecek. Görüp bayır tepesindä bir atlı, beygirin oyunundan tanıyêrlar: "Garip geler!". Yaklaşıp babulara, Garip sorêr:

-Canabinnär neçin aalêr?

- Te, filan bir kız öldü, padişahın kızı, büün onun taman üçü olacêk,
47. -demiş babular da uzatmışlar Garibä kolivadan datsın. Koliva sa, nasıl duyêrsınız, zihirliymiş. Alıp kolivadan, Garip aktarılêr, babular sa, sevinip alatlêêrlar yola, taa tez haberi padişaya getirmäâ.

- Geçmiş nekadarsa vakıt, aaz mı çok mu, gelir o çırak kendindä, diişer yolcuların rubalarını, giyer yırtık giyimneri, yaklaşıp kızın evinä, to-
50. kadın önündä duruklanêr.

Orada sa koca insan toplaşmış, siirederlär, kim çıkaracêk gülgülü beygiri, kim alacêk padişahın kızını. Kimsey yaklaşarmış o beygirä, deyermişlär bu çıraa: "Bekim sän çıkarabilecän şunu, denä, istärsän kısmedini".

55. Çırak ta o zaman demiş: "Bän savaşacam çıkarmaa beygiri, ama lääzım insan çekinsin geeri, yapsınnar bir büük alay, neçinki beygir var nicä ürkünüp alıflensin, kim bilir nereyi götürsün, insana zarar da yapsın".

- Açan yapêrlar büük bir er, çocuk girer dama, kız sa elbet, taman bu-
60. nu bekläämiş: Garip kavrêêr kapudan kızı da, "Haydi!" -deyip, uçêêrlar uzun yola. Okadar da onnarı insannar görer. Annayınca ne oldu, toz da sener yol üstündä.

Sora işidilärmiş, ani insannar doyamarmış sevinmää onnarın kismetinä.

L.S. Çimpoş, "Garip Kamber", *Literatura Okumakları 9-10 Klasslar için*, Kişinev 1988, s. 5-7.

(32)

II

1. ARZIYNAN KAMBER

Arzi: Bän çeşmeyä vardım
elimi yüzümü yudum
enteşemi çıkardım
5. taş yüstüne koydum.

Kamber: Bän çeşmeye varmadım
elimi yüzümü yumadım
enteşeni almadım
bileziini bulmadım.

10. Kamber: Ay duuar tunuk tunuk
bahçeler dolmuş gül tomruk
enteşeni bulana
Arzi ne var muştuluk.

159

- Arzi: Ay duuar tunuk tunuk
15. bahçeler dolmuş gül tomruk
enteşemi bulana
al şeftali muştuluk
bileziimi alana
Arzi kendi da muştuluk.

20. Kamber: Kız kaşını gözünü çatmışın
kan terlere batmışın
önümdeki kurbana
zehirler mi katmışın.

Arzi: İnneme kamberim inneme
25. ninemin sözün dinneme
önündeki kuzuya
bal şeker koysalar yeme.

Kamber: Naştrapası tuc olur
yar sevmesi güc olur

30. bän gideyorum bey buba
vay senin halin nice olur

Kamber: Al tayler doru tayler
işidin aalar beyler
garip Kamber ne söyler

35 Kamber: Anasının adı gülgülistan
babasının hüdüstan
Arziynan Kamberi
sän kauştur bey sultan

Anlatan: Yordan Koykamcocofov, 60 lat, Kawarna.

Yayımlayan: Włodzimirz Zajaczkowski, *Jezyk i Folklor Gagauzow z Bulgarii*, Krakow 1966, s. 90-91.

III (33)

1. BÄN ÇEŞMEÄ VARDIYDIM

Bän çeşmeä vardıydım,
Elimi üzümü yıkadıydım.

5. Bän kolumdan bleziimi
Taş üstünä koyduydum.

Bleziimin yazısı-
Kamber kendi yazılı.

Bleziimi çalanlar

Harzım kendi muştular

10. Ay taylar, doru taylar,
Çıkarmış payvant oynnar.

Mamusunun elindä

Al testä güllär

Kızının da elindä

15. Gül testä
Bülbül şafım kafestä.

D.N. Tanasoglu, *Bucaktan Seslär*, Devlet Neşriati, Kişinev 1959, s. 80.

(34)

1. ŞAH İSMAIL

Bir vakit zamanında varmış bir padişah. Onun çocukları yokmuş. Me-pus mezisinde karar vermiş padişaa atsınnar sebebi için çocu ol-madıından öldükten soora geriye onun yerine kim olacak. Bu karardan

5. sonra bu alır kendini çıkıp gideyor dışarı. Yolda giderken bir ihtiyar adam karşı ediyor onu soruyor: "Nereye gideyorsun". O da deyor ki: "Benim evladım olmadıından beni çıkardılar padişahlıktan yok yerime koysunnar demek padişah yapsınnar". İhtiyar ona deyor: "Sän da bir sene müsaade alabilirsin". O da cevap veriyor ki "Alırım müsaadeyi. İhtiyar çıkarır bir yel-

10. ma veriyor deyor ki "Bu yelmayı kabuunu soyacan yarısı sän yeyecen yarısını da hanıma verecen. Kabukları da bir cins kıstrak var ise ona verecen. Soora dünyaya bir çocuk gelecek. kıstrak da bir tay yapacak. Çocuun ismini bän gelmeden ismini koymacanız".

Çocuk büyüyor olur bir yaşında iki yaşta ismi yok. Toplanıyorlar on

15. ikiler isteyorlar çocuun ismini koysunnar. Boldıramıyorlar (bulamıyorlar). Biri deyor "Asan" öbürüsü deyor "olmaz Meemed olacak" üçüncü deyor "olmaz öyle". Bu meselenin arasında ihtiyar gelmiş oluyor selam verip soruyor "meclesiniz nedir?" Onnar da cevap edeyor: "İsteyoruz çocuun ismini koyalım". İhtiyar deyor ki "Çocuun ismi Şah İsmail tayın da ismi

20. Gımırtay". Ondan soora çocuu palatın içinde ayreten oca okutturuyor dışarı kolvermiyorlar. Alayıklar yemek getirirsa yetin kemiini atayorlar. Bu türlü bakalıyor. Çocuk oluyor on beş on altı yaşta. Bir gün alayıklar tauk etini aytlarken kemikleri bir kemik unuduyorlar. Bu yemeye yerken eline geçeyor kemik. Neydir bilmeyor atayor uruyor çama. Cam kırılıyor güne-

25. şin şafkı geriyor içeri. Bu şimdi bilmidiyenden nedir bu kalkayor uuraşayor tutsun günün şafkını. Yama uuraştıkta bayılıyor. Alayıklar geliyor atsınnar sofrayı geri bakayorlar ki çocuk düşmüş. Babasına haber veriyorlar: "Şah İsmail camı kırmış içerde fena olmuş uuraşmaktan düşmüş. Babası emir edeyor: "Çıkarın dışarı görsün dünyayı. Onnar da alıp çocuu çıkarıyor

30. dışarı.

Büyükten soora bir kaç sene bir gün alıyor Gımırtayı pineyor ona alıyor okunu babasına deyor ki "Ava çıkacam". Bir kaç de mepuslardan. Bunnar kırdı gezerken çıkmış bir keçi. Şah İsmail düşüyor arkasına kuvalıyor keçiyi. Bu keçi kaçayor gideyor bir çadırlara. Orda Dürtmen Çin-

35. geneler varmış. Keçi gedip dalayor çadırlara. Şah İsmail durgutturuyor beygiri çadırdan bir kız çıkmış. O kadar güzel imiş Şah İsmail onu gördüünde düşmüş beygirden. Kız da kurnazmış anasına deyor ki: "Bän işittiim var ki ergen kız saa dizini yere koyup sol memesini çocuun üzüne sürer- sa şefaa bulurmuş. Anası deyor ki: "Haadi git bir şefaa yap". O da gide-

40. yor saa dizini yere koyayor sol memesini çocuun yüzünü süreyor. Şah İsmail kalkayor kıza deyor: "Sän benim ben senin". Dönüyor ordan gideyorlar palataya. Bu er dayma (defa) gideyor konuşmaa kıza.

Bu bir gün giderken yolda bir ihtiyar karı testi ilen suya gider imiş. Bu da akılına gelmiş babunun testisine bir ok atmış testiyi kırmış. Babu baş-

45. lamış baarmaa çocaa: "Neçin kırdın o testiyi?" Şah İsmail deyor ki: "Gel babu vereyim bir auç altın. Brak (vazgeç) baarmaa. O "İstemem" deyor.

Ordan babu gideyor çadırlara orda onnara deyor ki: "Ne duruyorsunuz padişah bir tabur asker kaldırmış geliyor kızı zooren almaa". Türkmen beyi emir edeyor: "Yıkın çadırları baalayın beygirlere çekin gidelim". Bu 50. saatta kız (kızın adı Güllüzar hanum bir mektup yazmış koymuş "Kaave hoca taş" altına. İçinde yazayor: "Şah İsmail bu mektübü bulursa okusun. Biz gideyoruz Çin Maçin padişaan memleketine. Beni babam verecek Çin Maçin çocuuna. Er ne yapacan lazımdır gelesin". Şah İsmail dönüyor eve dargın düşünüyor kahir edeyor. On ikiler soruyor ona. Bu bi şey söyleme- 55. yor. Babası elan edeyor: "Kim söylettirisa nedir kahırı bu kadar bakışş var".

İşidiyorlar sarfoşlar deyolar ki: "Biz bunu söylettiririz". Yer akşam tayfa toplanıyorlar beş on kişi gidiyorlar onun yanına başlıyorlar içmee. Öbürü deyor ki: "Aydı hayırlısı Fatme hanımın aşkına!" İkinci deyor:

60. "Zümbüle hanımın aşkına!" Üçüncüsü de: "Aççe hanımın aşkına!" Şah İsmaille de veriyorlar o kaldırıyor içeyor hiç bir şey söylemiyor. "A be Şah İsmail sän de söyle bir şey". Bilmiyor bir şey. Onnar o akşam içip söyleyorlar: "Falanın aşkına". Şah İsmail bir şey söylemiyor. Bunnar iştikte deyolar: "Haadi falan hanımın aşkına!" Veriyorlar Şah İsmaille o da

162 65. kaldırıyor Güllüzar Hanımın aşkına içeyor. Kafayı bir aaz çekeyolar. Çıkariyor cebinden bir auç para veriyor "gidin da alın rakı". O gece mahabeti yapayolar. Sabaalen babasına haber veriyorlar: "Şah İsmail Züriya Hanımın haşkına kaldırdı içti. Onun kahırı budur". Padişah elan ediyor: "Er ne yerde olsa Zürya hanım çiksin meydana". Arayolar arayolar yok. 70. Bir tene bulıyorlar. Zürya hanım yetmiş yaşında bir babu. Şah İsmail deyor: "Bu deyildir benim aradım Züriya Hanım Dürtmen beyin kızıdır.

Şah İsmail deyor babasına: "Bän gidecem bu kızı aracam". Babası deyor "olmaz". Fakat Şah İsmail deyor: "Gidecem durmam". Babası deyor ki: "Madem gidecen portanın arkasında bir demir gülle var git bak

75. kaldıra bilirsan izin verecem git". Şah İsmail gidip alıyor demir gülleyi kaldırıyor geliyor babasına. Babası da deyor: "Haidi" emir veriyor: "Şekin Gımırtayı vurun arkasına takımnarnı". Azır edip getiriyorlar Şah İsmaille. O da üstüne pinip babasından izin alıp çekiliyor. Alıyor kırdan çoban görüyor sorayor sıırtmaç geliyor. Sorayor: "Görmediniz mi Türtmen beyi-

80. ni?" Orman dere tepe geçeyor akşamnıyor bir kulede dolay dolay döneyor kapısı yok. Bir gülle uruyor duvarı deleyor geriyor içeri. Girdikten soora yukardan bir kız ineyor ona deyor ki: "Ne arayorsun burada. Benim yedi tane kardeşim var duyarsalar seni yok ederler (elak ederler). O da cuvap veriyor kıza: "Çik dışarı bak o zaman laf yap". Kız gördüünde duvar

85. düşmüş sus kalmış. "Çek beygiri" demiş "baala içeri ver yemeeni çik yukarı". O akşam Şah İsmail orada musaafir kalıyor. Yeyolar içeyolar konuşayolar. "Benim de yedi tane kardeşim var, oldu üç sene maharebe ediyorlar. Bir padişaa çocuu isteyor almaa beni. Kardeşlarım da vermeyor-

90. lar". Maabet bitmiş laazım yatacaklar. Fakat yalnız bir yatak var. İkisi bir yerde yatacak. Şah İsmail çıkarıyor kılıcı koyuyor yataan ortasına. Kıza dey-
yor ki: "Sän bana dooru dönersan bu kılıç seni kessin. Bän sana dooru dönersam beni kessin". Fakat gece yatakta kızın canı dayanmamış dön-
mek istemiş Şah İsmaille dooru fakat kılıç parmaanı kesmiş. O saatta kız
95, dönmüş öbür tarafa geri. Bööle sabaha kadar uyumuşlar.

Sabaa oldaan Şah İsmail kalkmış yüzünü yıkamış kaaveyi içmiş kıza demiş: "Bän gideyorum". İki yol varmış. Sormuş kıza: "Bu yollar nereyi gi-
deyor?" Kız da demiş ki: "Bu yol gider gelmez yolu, bu da benim kardaş-
larıma gideyor". Şah İsmail düşünüyor hangi yolu alsın. "Haadi" dey-
yor. "alayım kardaşların yolunu". Gideyor bakıyor ki bi tarafta var yedi tane
100, çadır. Öbür tarafta bim-biyaz çadır. Düşünüyor nereyi gitsin. "Nerde çok-
luk orda bokluk. Ha gideyim bu aaz olan çadırlara". Gidip selam veriyor.
Kalkıyorlar adamnar beygirini alıyorlar. Buyur ediyorlar içeri çadıra. Ye-
yorlar içiyorlar başlıyor boru çalmaa. Bu yedi kardaşlar Şah İsmaille de-
yorlar: "Sän bitaraftır bu hınzırlar kalkıyorlar yine. Sana bir sakatlık ol-
105, masın. Biz yedi kardaş idik. Üçümüz şaaid gitti". Şah İsmail da dey-
yor: "Sän oturun bän kalkacam". Pinıyor Gımirtaya alıyor kılıcı eline saadan
giriyor soldan çıkıyor onnarı helak ediyor. Döneyor geliyor çadırlara ye-
di kardaşın yanına. Oturup dinneniyorlar çadırları yıkıp çekiliyorlar yola
110, kız kardaşların yanına.

Yolda gider iken konuşuyormuşler saklıdan: "Biz kız kardaşımızı vere-
lim bu çocaa. Ama Şah İsmail işitmiş bunnarın meselesini dey-
yor ki: "Ne ööle saklıdan konuşuyorsunuz?" Onnar da dey-
yor: "Yok bir şey esap ya-
payoruz kız kardaşımızı sana verelim". O da dey-
yor ki: "Kolay iş". Ne za-
115, man yaklaşmışlar kuleye görüyorlar ki duvar yıkık. Aalarında dey-
yorlar: "Aamed Meemed bak biz üç sene maarebe yapayoruz bu hınzır için. O
da gine yanına adam almış. Çabuk gidiniz onun kannı gölmeyini bana
getirin. Onun kafasını alın". Bunnar da ikisi gideyor. Onnar dey-
yor ki: "Kız kardaş sän ne yaptın. Biz senin için üç sene maarebe ettik. Sän da yanına
120, adam almışın. Aamız emir etti senin kelleni alalım kannı gölmeyini ona da
getirelim". Kız da dey-
yor ki: "Aman kardaşlar size bir musafir gelmedi mi? Akşam o yattı burda". "Ne yapalım" dey-
yor "aamıza nasıl gidelim bo-
şuna. O isteyordi kannı gölmeyini getirelim. Şimdi boş gitmiyelim". Kızın
parmaandan keseyorlar bir aaz. Gölmee kan bolastırıyorlar. Aasına geti-
125, riyorlar. "Al dediyin oldu". Aası da dey-
yor ki: "Nasıl olmuş bu iş?" Onnar da cuvap veriyor ki: "Hiç bir kimse gitmemiş yalnız bu bizim güvee ola-
cak o bir akşam kalmış orada". "Madem ööle neeçin telef ettiniz kıızı?"
Onnar da dey-
yor: "Hayır bi şey yapmadık sana boş gelmeelim parmaan-
dan kestik gölmee kan bolastırdık getirdik". "İyi olmuş" dedi. O akşam
130, kuleye erdiler yediler iştiler maabet yaptılar yattılar.

Sabaan kalktıkta Şah İsmail dey-
yor: "Bän gidecem". Onnar dey-
yor:

- "Be dur nereyi gidecen. Biz seni güveyi yapacıiz kız kardaşımızı sana verciiz". Şah İsmail deyor: "Kolay iş olur dönüšte alırım". Şah İsmail çekiyor Gumurtayı pineyor üstüne alıyor gidiyor "gider gelmez" yolu. Gideyor gideyor bir iki gün yetişiyor bir yere bakıyor ki kazannar pilaf kaynıyor. Yineyor beygirden alıyor yaa kazanını dökeyor pilaf kazanına alıyor kaşılı. Bir kaşık kendi alıyor bir kaşık beygire veriyor. Yeyor doyuruyor karnını. Bir Arap karşıdan baarıyor: "Oolan elin haksız pilavını ne hakın var da yeyorsun". O da cuvap edeyor: "Baarma kara bela". Arap sorayor: 137. "Yedin mi?" O da deyor: "Evet". Bu Arap orada maarebe yapayor. "Güllüzar Hanımı vermesin" deyir. Arap deyor Şah İsmaille: "Haadi şindi çıkacaz maarebee kolver koşuya beygiri. Şah İsmail kolveriyor beygiri. Arap ta arkasına hiç göremiyor nereyi gitti Şah İsmail. Şah İsmail duruyor. Arap ta etişiyor nişan yerine. Şah İsmail deyor Araba: "Haadi sän kolver beygiri 140. koşuya". Arap kolveriyor beygiri. Şah İsmail da arkasına düşüyor. O saat-ta da dikiliyor başına. Kaldırıyor kılıcı vursun. Arap deyor: "Aman bän senin sän benim". Arap kapudunu atayor. Altından çıkıyor dünya güzeli bir kız. "Sän benim bän da senin" deyor. Arap gene giyiyor kapudu pineyor beygire. Gidiyorlar Dürtmen beyin çadırına alıyorlar Güllüzar hanımı piniyorlar beygirlere. O akşam ereyorlar kuleye. Orda musaafir oluyorlar. 164 150.

Sabaan kalkayorlar Gülperi hanımı bunu da alıyorlar. Yola çıkıyorlar. Biri Güllüzar hanım biri Gülperi hanım öbürü Arap Özengi. Çekiliyorlar yola bir gün iki gün ereyorlar babasının palatına. Şah İsmail kızlara bir oda veriyor orda. Arap Özengi kızları bekleyor. Beygiri çekeyor ahıra oldu gi- 155. bi baalıyor ahırda. Demir güllesini de atayor pordanın arkasına. Kızlar ikisi bakşış veriyorlar Şah İsmailin babasına. Birisi veriyor bir fındık. Öbürü da veriyor bir ceviz. Şah İsmail bunnarı alıp getiriyor babasına. "Al baba" deyor "bunnar sana ediye". O da deyor ki "Ne yapayım bunnarı?" "Fındı kıracan". Babası fındı kırayor. İçinden mendil çıkayor. Odanın içe- 160. risinde yere düşmeyor havada uçayor. Cevizi kırayor. Ordan da bir göl-mek çıkayor. O da tıpkısı mendil gibi yere düşmeyor. Babası bunnarı gör-deen fikrine şehtannık giriyor. "Oolum" deyor "söyle bana senin zıtın nedir?" O da deyor: "Baba baala kollarımı iplen. O dur de benim zıtım". Babası baalıyor iplen. Çekip koparıyor. "Yok dooru söyle nedir senin zıtın". 165. "Baala zincirle". Baalıyor çekeyor koparmıyor. Babası tutayor iki gözünü çıkariyor emir edeyor: "Alsınnar Şah İsmaili atsınnar balkana".

Şah İsmail bir sene iki sene üç sene balkanda yaşayor kör üvrenmiş kuş dili. Kuşlar konuşurken deyormişler: "Bu çocuk bilse ayazma gelsin bizim tüvümüzden alsın hem da saa gözü sol cebinde sol gözü saa cebin- 170. de. Onnari yerlerine koysun tüylen su alıp yıkansın. Evelkinden daa yiyecekler gözleri. Sabaan oldaan Şah İsmail emikleyerek arayor ayazmayı buliyor. Faakat unutmuş gözleri yangılış olduuna cebinden çıkarıp saa gözü koyayor sol tarafa sol gözü koyayor saa tarafa. Tüülen isladiyor gözle-

rini. Gözleri açılıyor fakat çapraz bakıyor. Çekiliyor kırdan kıra uuruyor
175, bir dâdu üstüne tarlada süreyormiş. Selam veriyor dâduya. "Dâdu" deyör
"ver bana bir parçe ekmek niçin karnım acıktı yok kimsem ne anam ne
da babam". Dâdu deyör "Yii bir çocuk olasin bize". O da deyör "Olu-
rum". Dâdu kolveriyor hayvanları koşıyor arabayı. Piniyorlar arabaya gidi-
yorlar eve. Babu göreyör "dâdu" deyör "neçin erken geldin". O da de-
180,yör "Bak arabaya Allah bize bir çocuk verdi". Babu gördüünde seviniyör
çok çunkin çocukları yokmiş. Orda onu temizleyörler geydiriyörler. Orda
yaşayör.

Bir akşam dâdu geliyor kırçmadan yeve düşünüyör. Babu deyör:
"Dâdu ne düşünüyörsün?" "Brak" deyör "iş fena haber geldi asker iste-
185,yörler. Sıra bize geldi". "Neçin bu" deyör babu. Dâdu deyör ki: "Bir Arap
varmış kimse başa çıkamayör maarebe edeyör bize çaarıyörler". Şah İs-
mail bunu işittiyen akılina gelmiş ki kızlar daa duruyör. Dâduya deyör:
"Bän gidecem". "Sän gitme!" dâdu deyör "oolum sän gençsin gitme zi-
yan olacan". "Yok" deyör "bän gidecem". Sabaa oluyör kim çaarıldısa
190,beygire pinip gideyör. Şah İsmail o da pineyör bir eşek üstüne o da gide-
yör. Öri erdikte erkes maarebe çıkayörler. Padişah gördüynen Şah İsmaili:
"Oolan çapraz sän neye geldin?" "Efendim bän da geldim bu Harap-
len bän de bi tefa uruşayım". O da deyör ki "Ne babayıitler bi şey yapa-
madılar sän ne yapacan". O da deyör "Kismet". Episi gideyör gidiyör
195,Arabı tutamıyörler. Sıra geliyor Çapraza. Padişah deyör ki "Haadi Çapraz
çik seni da görelim". "Pek iyi" deyör. Şah İsmailin bir beygiri varmış. Onu
verirsan bana bän o vakit çıkarım maarebeye". Padişah deyör "Brak şu
hinzırı bu belaları o getirdi". "E yoksâ bän çıkmam maarebeye beygiri ve-
meden". Padişah deyör: "Ahırda baalıdır beygir kimseyi içeri sokmıyör.
200,Zaare su makarale veriyörüz. Adam yakın gidemeyör. İstersan git bak ala-
bilirsan al". Şah İsmail kapuya gittiyen beygir annamış sesinden. Beygi-
ri çözüp çıkarıyör gemi aazında kaltak arkasında. Onnarı yindirip deriye
yapışmış olmuşlar. Bir aaz ilaç sürüp gene takımnarı koyuyör beygirin ar-
kasına.

205, Arap beygiri gördüynen dışarda kızlara deyör: "Şah İsmail geldi. Be-
ni o tutabilir başka kimse tutamaz". Kızların da ellerinde bir kadeh zehir
varmış. Arap tutulursa zehiri içecekler teslim olmayacaklar. Şah İsmail pi-
niyör o beygire gidiyör padişaan önüne deyör: "Padişaa onun bir demir
güllesi varmış o nerededir?" Padişah ta deyör: "Portanın altındadır". Şah
210,İsmail gidip alıyör demir gülleyi geçerken Araba deyör: "Söyle kızlara ze-
hiri atsınnar".

Çıkıyörler maarebeye. Bir iki Şah İsmail tutayör Arabın yakasını çeke-
yör getiriyör padişaan önüne. Padişah baarıyör: "Vur Çapraz öldür
yanıma getirme". O da deyör ki "Korkma! o benim elimden kurtulamaz"
215,çekeyör padişaan önüne. Padişaa deyör "Vur!" O da deyör: "Dur sana bi

220. şey soracağım". "Pek iyi" deyor padişah "buyurun sor!" "Bir baba oolunun gözlerini çıkarırsa o babaya ne yapmak laazımdır?" Padişah ta deyor ona: "Kıçından bir alka arkasından bir kayış budur cezası babasının. Şah İsmail de deyor: "Bän senin oolun. Sän benim gözlerimi çıkardın. Bän de şindi senin de cezanı verecem. Tutuyor babasını bir alka bir da kâyiş arkasından çıkariyor atıyor bi tarafa. Alıyor karılarını oturuyor tronda padişahlık yapıyor ömürü ne kadarsa.

Anlatan: Anastas Wasiliev Dimitrov, 74 lata; Yambol

Yayımlayan: Wlodzimierz Zajaczkowski, age., s. 108-113.

(35)

GAN-KIŞI -

1. İlk pay, neredä Gan-kişi enseer Evrem-yılan

Varmış bir vakit... Varmış bir padişaa. Olmuş ölä, ani padişaan kara beygirini çalmış Evrem-yılanı. Açıan bunu işider padişaa, o söleer:

-Kim bulacak benim beygirimi, o benim inan adamım olacak.

166 5. İnsannar padişaalıkta başlamışlar düşünmää, neredä bulmaa kara beygiri. Kimsey bilmezmiş neredä o beygir.

O padişaalıkta varmış bir dädu, onun varmış bir oolu. Fukaaralık on-da öläymiş, ani yokmuş rubaları, çıplakmış. Açıan dädunun oolu işider, ani kaybelmiş padişaan kara beygiri, o deer bobasına:

10. -Bän getirecäm kara beygiri.

Dädu deer ooluna:

-Sän yok neylän dışarı çıkasın.

-Git tä sölä padişaya, ani bän kayılım bulmaa onun beygirini.

Gider dädu padişaya da diz çöker onun önündä.

15. -Üüsek padişaaam, benim oolum söleer, ani getirecek sana kara beygiri.

Padişaa cuvap eder:

-Bän kayılım, ko gitsin senin oolun da getirsin kara beygiri. Eer bulursa beygiri, ko onun olsun.

Dädu annadêr padişaya:

20. -Üüsek padişaaam, oolumun rubası yok.

Padişaa verer çocaa türlü ruba, bir hiybä ekmek, bir hiybä altın hem bir hiybä dä mum. Açıan çocuk giiner, padişaa çaarêr onu da sorêr:

-Adın nasıl?

-Gan.

25. Padişaa verer ona kendi kılıcını da deer:

-Şindidän sora senin adın Gan-kişi. Git tä bul kara beygiri. Bulursan, al kendinä o beygiri.

30. Bundan sora Gan-kişi geler evä. Evdä onun varmış iki köpää; adıymış onnarın Tarkuş hem Karabuş. Bu köpeklär pek akıllıymışlar da seslärmışlär çorbacıyı. Çaarmış Gan-kişi köpekleri da demiş:

-Tarkuş, Karabuş! Biz gideriz ensemää Evrem-yılanı da almaa geeri kara beygiri.

35. Çıkmışlar onnar yola. Dokuz gün gitmişlär, etişmişlär bir evä. Bu evdä çocuk hem köpeklär dinnenmiş. Gecä yarısı Gan-kişi kalkmış da uyandırmış köpekleri, demiş onnara:

-Bän gidecäm düüşmää Evrem-yılanınnan.

Bundan sora Gan-kişi baalamış kirişka bir basma da demiş Tarkuşa hem Karabuşa:

-Açan başlayacak basmadan kan damnamaa, gelin benim yanıma.

40. Gan-kişi gider daa içinä da bulêr orada bir yol. Gider yolca da etişer bir taş köprüyä. Gider taş köprüyä dä başlêr beklemää. Sabaa karşı işi-diler, ani nallı beygir geler. Açan atlı yaklaşêr köprüyä, beygir durêr. O beygirdä yılan atlı gelärmış. O sorêr beygirä:

-Ne durêrsın, bana korku veresin?

45. -Bän bu dünnäädä kimseydän korkmêërim. Kim burada vardır?
Gan-kişi çıkêr köprü altından deer:

-Bän, Gan-kişi, buradayım. Sän kimsin?

Beygir üstündä yılan baarêr:

-Bän yılanım, Evrem-yılanın kardaşiyım!

50. -E neredä Evrem-yılan?

-O gelmedi. Eer o gelirsä, senin işin kayıp olacek, Gan-kişi!

-Bän, kâr onu arêërim!

Yılan sorêr çocaa:

-lilindän-mi geldin, Gan-kişi, osa zorundan mı geldin?

55. Gan-kişi cevap etmiş:

-lilimdän geldim.

Yılan haydêr beygirini taa yakın çocaa da sorêr:

-Güreş-güreşä mi isteersin osa kılıç-kılıca mı isteersin?

Gan-kişi cevap etmiş yılanı:

60. -Güreş-güreşä isterim!

Tutunmuşlar onnar güreşmää. Taman sabaa olarmış. Urêrlar onnar biri-birini erä, da toz-duman kalkmış orada. Yılan urmuş çocuu yerä, battırmış onu dizädän. Gan-kişi üfkelênmiş, kalkmış da urmuş yılanı yerä, -yılan batmış boynusunadan. Gan-kişi çıkarmış kılıcını da kesmiş yılanın başını. Sora bakmış, nesoy beygiriymiş yılanın. Bakêr da görer, ani bu beygir biyaz benizdäymiş, urêr bir şamar o beygirin arkasına da yol-landirêr onu, neredän gelmiş.

65.

Gan-kişi gelir geeri, o ev içinä; köpeklerdä beklârmış onu. Basma pam-pak kalmış, nasıl koyuluymuş, ölä dä dururmuş. Köpeklâr sevinmişlâr, açan görmüşlâr, ani çorbacısı saa gelmiş. Gan-kişi deer:

70.

-Tarkuş, Karabuş, bu kerä bân yensedim yılanı. Büün çıktı Evrem-yılanın kardaşı. Şindi aarayacam onu kendisini.

Yatêrlar onnar dinnenmää.

Ertesi gecä yarısı Gan-kişi genä uyandırêr köpekleri da deer onnara:

75.

-Bân gideerim aaramaa Evrem-yılanı, onda kara beygir. Eer basmadan kan damnarsa gelin yanıma.

168

Gideer Gan-kişi o köprü altına. Gecenin bir vakıdı işider o, gelir nallı beygir. Çikêr çocuk köprü altından da görer, ani beygirdä atlı yılan gelir. Beygir durmuş, yılan demiş beygirä:

80.

-Ne durdun? Bân bu dünnäädä kimseydän korkmêêrim!

Gan-kişi yaklaşêr yılanı da deer:

-Bân Gan-kişiyim, sän kimsin?

Beygir üstündä yılan baarêr:

-Bân - yılanım Evrem-yılanın orta kardaşiyım!

85.

-E nerdä kaldı kendisi Evrem-yılan?

-O gelmedi, Gan-kişi. Eer o gelirsä, senin işin kayıp!

-Bân onu aarêêrim!

Yılan sorêr çocaa:

-lilindän mi geldin Gan-kişi, osa zorundan mı geldin?

90. Gan-kişi cuvap etmiş:

-liliimdän geldim.

Yılan haydêêr beygirini taa yakın çocaa da sorêêr:

-Güreş-güreşä mi isteersin osa kılıç-kılıca mı isteersin?

Gan-kişi cuvap etmiş:

95.-Güreş-güreşä isteerim!

Şindi tutunmuşlar onnar güreşmää. Yılan urumuş çocuu yerä da battırmış onu belädän. Gan-kişi kälkmış, urmuş yılanı yerä, yılan batmış boynusunadan. Gan-kişi çıkarmış kılıcını, kesmiş yılanın kafasını. Sora bakmış beygiri. Bu beygirin benizi komurmuş. Çocuk urêêr onu belinä bir

100. şamar da kolvereer onu.

Geleer geeri Gan-kişi da annadêêr köpeklerä, nasıl yensemiş yılanı. Annadêêr da deer:

-İki yılanı öldürdüm, olmalı üçüncü olacak kendi Evrem. Siz olun pek kuşku, eer bişey çaararsam, o saat gelin yardıma bana.

105. Yatêêrlar onnar da dinneneerlä. Gecä yarısı Gan-kişi kalkêêr da deer köpeklerä

-Bän gideerim düüşmää Evrem-yılanann.

Gideer çocuk daa içinä, çıkêêr yola, gireer köprü altına. Birazdana işi deer, ani nallı beygir geleer; ama osoy hızlı geleer, ani bütün yer sarsêêr.

110. O gelärmış kendi Evrem-yılanı, onun varmış üç kafası. O gelärmış atlı üstündä, angısını çalmıştı padişaanın hergelesinden. Kara beygir durmuş köprü yanında.

Evrem-yılan söleer:

-Ne durêêrsın, bän bu dünnäädä kimseydän korkmêêrim, salt var bir

115. Gan-kişi, ondan korkêêrim, o benim kardaşlarımı öldürdü. Ama o da burada olsa korkmêêrim!

Gan-kişi işideer bunu da düşüneer: çıkmaa mı osa çıkmamaa mı? Sora deer kendi kendisinä: "Ne Alla verirsä!" da çıkêêr köprü altından.

-Bän, Gan-kişi, burdaym!

120. Evrem-yılan sormuş:

-Nasıl, Gan-kişi, zoorundan mı geldin osa iilindän mi geldin?

Gan-kişi cevap etmiş:

-Zoorumdan geldim.

Evrem-yılan baarêêr:

125. -Nasıl isteersin, Gan-kişi, kılıç-kılıca mı osa güreş-güreşä mi?

Gan-kişi deer yılanı:

-Güreş-güreşä isteerim.

Şindi onnar tutunmuşlar güreşmää, güreşmişlär çok. Urêêrlar biri-birini yerä, ama battıramêêrlar. Evrem-yılan deer:

130. -Burada yer pek çetin, hadi geçeceyiz başka yerä da orada güreşeceyiz. Kayıl mısın Gan-kişi?

-Kayılım!

Onnar gečeerlär daa içinä da bulêêrlar bir açık yer, da orada başlêêrlar genä gürüşmää. Orada dâ varmış bir balaban meşä aacı. O aacın 135.yanında gürüşeerlär. Kara beygiri Evrem-yılan baalamış o aaca.

Tutunduynan gürüşmää Gan-kişi yannaşêêr da kaldırıp ta urêêr yerä Evrem-yılanı.

Evrem batmış yer içinä beledän. Ama o saat yılan çıkêêr yer içindän da tutup Gan-kişiyi battırmış onu yer içinä boynusundan. Sora Evrem-140.yılan çıkarmış kendi kılıcını da istemiş kesmää çocuun kafasını. Gan-kişi söleer yılanı:

-Evrem-yılan, senin koynunda var bir düdük. Ver bana o düdüü, pinecäm bu aaç üstünä da baardacam o düdüü. Sora indiyän açtan, istärsän, kes beni.

145. Yılan gülmüş da demiş:

-Na düdüü da baart onu hepsi bilsin, ani Evrem-yılan Gan-kişiyi yenedi.

170 Gan-kişi çıkêêr yer içindän, alêêr düdüü da pineer aaç üstünä. Sora baardêêr düdüü. Evdä köpeklär işitmişlär da o saat gelmişlär çocuun 150.yanına. Açañ Tarkuş hem Karabuş görmüşlär Evrem-yılanı, çabuk atılmışlar onun üstünä da başlamışlar paşalamaa onu. Gan-kişi da kapêêr kendi kılıcını da keseer Evrem-yılanın üç kafasını. Sora alêêr kara beygiri da geleer geeri padişaalaa.

Padişaa demiş ona:

155. Gan-kişi, şindään sora sän olacan benim inan adamım. Sana vereerim izin, koruyasın bizim padişaalımız.

İkinci pay, neredä Gan-kişi düüşeer yedi arşin boylu adamnan.

Bir kerä krallar yollêêrlar yedi arşin boylu adamı öldürsün Gan-kişiyi. Bu yedi arşin boylu adam osoy kaaviymiş, ani ona ok batmazmış, kılıç ta 160 kesmäzmiş. O gelärmış hiç korkmayarak. Taa ileri padişaa yollamıştı ona karşı bin asker, da onnarı yedi arşin boylu adam yensemişti. O zaman ona karşı padişaa yollêêr Gan-kişiyi. Bu yedi arşin boylu adam sa gelärmış da çalarmış türkü:

Hay, Gani-Gani, Gan-kişi!

165. Avşam geldi on kişi.
Biri yapmayacak işi,
İstär gelsin bin kişi.

Bu yedi arşin boylu adam neredän geçärmış, orada zarar yaparmış. İnsannar kaçarmışlar, aararmışlar, neredä saklanmaa. Hepsi aalarmışlar, 170 yalvararmışlar, kurtarsinnar onnarı.

Şindi Gan-kişi toplanêêr düüşmäâ yedi arşin boylu adamnan. O kuşanêêr kayışlan, asêêr belinä kılıcı dâ gideer. Yanına alêêr bir da boş torba. Gidârkân yolca, göreer bir yvın yalabık taş, alêêr da doldurêêr torbasını o taşlarlan.

175. Gideer çocuk dört gün, beşinci gün işideer: kimse gelmeer. Olmalı, o yedi arşin boylu adam geleer, -esap edeer Gan-kişi. Sora işideer, ani o adam çalêêr türkü.

Üülen olduyunan, çocuk göreer o adamı. Açan onnar yaklaşêêrlar biri-birinä, Gan-kişi sorêêr yedi arşin boylu adama:

180. -Nereyi gideersin?

Yedi arşin boylu adam deer:

-Seninnän cenk etmäâ, Gan-kişi!

Gan-kişi sorêêr ona taa:

-Näbacan beni?

185. Yedi arşin boylu adam deer:

-Öldürecäm...

-Nasıl öldürecän?

-Yedi arşin boylu adam baarêêr:

-Tölä tä! A-a-a!

190. Yedi arşin boylu adam hızlanêêr çocuun üstünä da savaşêêr urmaa onâ yumuruunnan. Ama Gan-kişi çekileer bir tarafa, yumuruk razgeleer yerä. Urduynan, duşmanın eli gireer toprak içinä da yapêêr bir kuyu. Bölä urduktan yer tepreer. Yedi arşin boylu adam genä savaşêêr urmaa çocaa, ama o genä tez (çabuk) çekileer bir tarafa.

195. Gan-kişi çıkarêêr kılıcını da savaşêêr kesmäâ duşmanı. Urêêr bir kılıç o adama, ama kılıç kayêr bir tarafa, kesmeer, çimçirik çıkarêêr. Yedi arşin boylu adam urêêr bir kılıç ellän, Gan-kişi da kılıçlan, ama bişey yapamêêrlar biri-birinä.

200. O zaman Gan-kişi baardêêr düdüünü. O saat kaçarak geleerlär onun köpekleri Tarkuş hem Karabuş. Bu köpeklär başlêêrlar dalamaa adamı, ama dişleri kayêrlar, dalayamêêrlar.

Yedi arşin boylu adam başlêêr gülmäâ:

-Ha-ha-ha! Ne Gan-kişi, kırdınız dişlerinizi, dalayamêêrsınız beni? A? Ne yapsın Gan-kişi! O deer:

205. Yedi arşin boylu adam, dur düüşmäâ. Seni zor yensemäâ. Hadi gideceyiz da laf edeceyiz, ne sana lââzım? Kayılsın mı?

Yedi arşin boylu adam deer:

-Hadî gidelim, Gan-kişi, bän da sana uramêêrim. Ama bän geldim yensemää sizin padişaalınızı. Öl benim dostum.

210. -Yok, -deer Gan-kişi, -kayıl olmam senin dostun olmää.

Yedi arşin boylu adam deer:

-Hadi gidelim oturalım senin sofranda da laf edelim.

Gideerlär onnar da geleerlär Gan-kişinin evinä, gireerlär aula, oturêêrlar bir büük sofranın yanında. Şindi onnara pişireerlär bir öküz, o

215. öküzü iyer yedi arşin boylu adam. Pişireerlär taa bir, onu da iyer sora ta a bir, iyer, hep iyer.

Bu vakit kazêêrlar bir kuyu, derin, evin aardında da örteerlär onu hasırlar, üstünä dā ot atêêrlar. Yedi arşin boylu adam iyer iirmi öküz da taa isteer: Baarırmiş: "Doymadım! Verin imää!"

220. Gan-kişi deer:

-Gel da bak bizim aulumuzu gör, ne var burada.

Yedi arşin boylu adam çalkêêr da emen-emen gezeer, -şkenbesi dolu iirmi öküzlän. Ačan geçeerlär evin aardına, o adam basêêr hasır üstünä da düşeer o derin kuyu içinä. Çocuk ta başlêêr sıbitmaa onun kafasına o

225. yalabık taşları. Ura-ura sersem etmiş o adamı. Yedi arşin boylu adam sa vaşêêr çıkmaa kuyudan ama çıkamêêr. Baarırmiş:

-Gan-kişi, sän beni aldattın, tuttuñ nicä bir ahmacı. Verileerim, sade kolver beni!

Gan-kişi gideer da söleer padişaha:

230. -Üüsek padişaañ, bän tuttuñ yedi arşin boylu adamı. Ne yapalım onunñ?

-Baalayın da sokun onu kafes içinä. Ko dursun maymunñlar bilä, da hepsi görsünñar onu da gülsünñar.

Ölä da yapêêrlar. Büün da o adam durêêr kafes içinä.

235. Üçüñcü pay, burada Gan-kişi yenseer Gogomanı

Bir gün geleer uzak padişaalıktan bir düüşçü adam, adıymış onun Gogoman. Bu Gogoman neredän geçärmiş, hepsinnän düüşmää kalkarmış. Şindi geleer o padişaalaa, neredä sınırları koruyarmış Gan-kişi. Ačan Gan-kişi işideer, ani gelmiş Gogoman, o o saat pineer beygirinä da

240. gideer karşılamaa şu adamı.

Üç gün atlı gideer da kırdä karşı geleer Gogomannan. Bu düüşçü adam da beygirdä atlıymış, demir rubalarlañ giimniymiş. Da açan göreer Gan-kişiyi, birdän hızlanêêr ona karşı, çıkarêr kılıcını. Gan-kişi da çıkarêr

kendi kılıcını. Karşı-karşıya geldiynän urêêrlar biri-birinä kılıçlan. Çimçirik
245. çakêr urduktan sora, ama biri-birini yenseyâmeerlär.

Gogoman baarmış:

-Dur, dur, bän seni asıllayacam, kıyacam parça-parça!

Gan-kişi ona cuvap etmiş:

-Gogoman, ne aarêêrsın buralarda. Sölä bana!

250. Gogoman baarmış:

-Bän seni kaybetmäâ geldim, işittim, ani sän pek girgin adammışın hem kaaviymişın.

Gan-kişi ona cuvap etmiş:

-Korkmêêrım bän sendän! Taa islää kırla orayı, neredän geldin, da o

255, zaman bekim saa kalacan!

Ama Gogoman kayıl olmamış gitmäâ aşırılara da demiş Gan-kişiyä:

-Sabaa gel sabaalen bu yerä, da genä düüşeceyiz. Bakaceyiz, kim yenseycek!

Ertesi günü çikêêrlar kıra Gan-kişi hem Gogoman. Gan-kişi sorêêr:

260, -Nesoy düüşeceyiz, güreşlän mi, kılıçlan mı?

Gogoman deer:

-Bän kayılım her türlü düüşelim.

Gan-kişi da deer:

-O zaman başlayaceyiz güreştän.

265, İneerlär onnar beygirlerdän da tutunêêrlar güreşmäâ. Gogoman o saat savaşêêr tutmaa Gan-kişinin belindän, ama yelleri kaymış, da yapamamış, ne istemiş. Gan-kişi kapêêr Gogomanın belindän da urêêr Gogomanı yerä. Gogoman üfkeleneer da tutêêr Gan-kişinin bacaandan, da çekip onu yapêêr bir köstek da düşüreer yerä Gan-kişiyi. Sora Gan-kişi, tutup Gogomanı, urêêr onu yerä da sokêêr yer içindä onu belä kadar. Sora Gogoman tutêêr Gan-kişiyi da sokêêr yerä omuzlarına kadar. Ama Gan-kişi fırılêêr da çikêêr yer içindän. Tutêêr Gogomanı, kaldırıp ta urêêr onu yerä. Ama ikisi da yorulmuşlar da yatarmışlar yer üstündä, zoor-zoor soluyarmışlar.

270, Sora Gogoman tutêêr Gan-kişiyi da sokêêr yerä omuzlarına kadar. Ama Gan-kişi fırılêêr da çikêêr yer içindän. Tutêêr Gogomanı, kaldırıp ta urêêr onu yerä. Ama ikisi da yorulmuşlar da yatarmışlar yer üstündä, zoor-zoor soluyarmışlar.

275, Gogoman baarêêr:

-Gan-kişi, sabaa gel, sopalarlan düüşeceyiz!

Gan-kişi cuvap vereer:

-Sän da gel sopalarlan düüşeceyiz!

Ertesi günü sabaalen çikêêrlar pelivannar çayıra, ikisinin dä yellerindä

280, birâr büük sopa. İlkin hızlanêêr Gogoman, kaldırıp sopayı, savaşarak urmaa.

Gan-kişi çekileer onun sopasından da kaptırêr Gogomanın arkasına bir sopa. Gogoman baarêr acıdan da kaptırêêr Gan-kişinin buduna bir sopa. O günü bütün gün pelivannar düümüşlâr biri-birini sopalarlan da

285, avşamnen yorulmuşlar, da yatmışlar yerä, dinnenärmışlâr. Gogoman baarêêr:

-Sabaa düüşeceyiz kılıçlarlan!

Gan-kişi da baarêr:

-Sabaa kılıç-kılıca geleceyiz!

290, Ertesi günü pelivannar çıkêêrlar kıra, çıkarêêrlar kılıçlarını da başlêêrlar düüşmäâ. Düüşeerlâr kılıçlarlan üç gün, üç tâ gecä. Düüşä-düüşä, tutuşmuşlar kılıçları, da şindi yokmuş nasıl düüşsünnâr, yokmuş nasıl ke-sinnâr biri-birini. Bir da gaarga onnarın yanında uçarmış. Gogoman baarêêr gaargaya:

174 295, -Gel, süündür benim kılıcımın ateşini. Verecäm sana bunun için üçüz yıllık ömür! Gan-kişi da baarêêr gaargaya:

-Gel süündür benim kılıcımın ateşini, da verecäm sana bir gogomanın leşini, iyäsin. Gaarga süündüreer Gan-kişinin kılıcının ateşini, da Gan-kişi keseer Gogomanın kafasını. Verer onu gaargaya, yisin.

300, Bunda da masal biter.

Stepan Bulgar, "Gan-kişi", *Güneşçik Sabaa Yıldızı jurnalının eklemesi*, S. 2, 1996, s. 1-8.

(36)

1. ALEKSANDR MAKEDONSKIY

Bir kral varmış, Filip, çeketmiş ceñgä gitmäâ, sımarlamış karısına: "açan geri gelecäm, seni uşaksız bulmayım. Her uşaksız bulursam, kafanı kesärim. Bir da genä başka kral vardı başka yerdä, başka padişahnan

5. ceñk yedärdi, hem o filosof-du hem büücü-ydi. Oralarda padişahları hepsini aç yöldüreceydi, zerem yaamurları çekärdi. Da onun-üstünä hepsi kalktı. Da o zaman kalktı, döktü balmumu, baksın, yenseycek-mi, osa yenilecek-mi? Gördü, ki yenilecek. Ondan sora döktü kapu yönündä bir tuçtan stılp patredini, da girdi içeri, giindi başka rubaya, da dedi onikil-

10. lerä: "İhtiyar gideerim, genç gelecäm. Da aldı yılaçlarını, gitti Filibin memleketinä hem gezdi yerdä, baarıdı: "yılaç alın". O-sa başka yerdä gezmedi, salt onun kapusu yönündän geçärkan, baarıdı, zerem bilirdi, hani onun uşaa olmuyor. Da padişahka çaardı onu içeri, yılaç versin uşak olmak için. Da o bakmış yellinä, da demiş padişahkaya: "yapacän sän bir

15. yerkek yevlat, ama kartaldan peeda o olacek; avşama yak mumları da gelecek sana bir kartal, görünecek kafası aslan, kanatları biri altın, biri gümüş, da o gelecek büyük gürültüynän, da onun gürültüsündän mumlar süünecek, ama korkma. O auşam brakasın kapuları açık. Da o adam olacek, da onunnan yat, da uşaan olacek. (O-sa kendiydi). O bilgiç adam
20. almış sırtına bir aslan derisi, da gitmiş padişahkanın odalarına. Baksa kapular açık. Padişahka duruyor çardakta. Girmiş içeri, kapamış kapuları, soyunmuş, da yatmış padişahkaynan. Üç gecä sıra vardır, üç gündän sıra vardı, bakmış kihada bilgiç, da demiş padişahkaya: "içmeyäsin bu günderdä içki, zerä başlattın çocüü. Da gidecä zaman, dedi açan uşak duvacek, beni çıkar, da bän bakayım planetalara, da isläh planetada duusun".
25. Da tsaritsa yaptı ona ograda-içindä bir kuhnä. Vakıt geldi duumaa, çaardı genä onu, da o dedi: "duurma şindi, zerä saatlar fena". Da astı onu ayaklarını yukarı, da açan vakıt geldi, kolverdi onu, da dedi: "duusun şindi". Da bu saatta duvan dünneya alacek, hem adı Aliksandri Makidon
30. olacek. Filip taa orda ceñktä düş gördü: göktän düştü bir kartal yimmirtası yeteenin-üstünä, da kırıldı, da çıktı içindän bir yılan, da dolaştı o kapçı, da delä girämedi, yöldü. Çaardı Filip Afanasiyi filasofu, dedi: "bän bir düş gördüm göktän bir yimmirta düştü yeteemin üstümä, da kırıldı. İçindän çıktı bir yılan, da dolaştı kapçı, da delä girämedi, yöldü.
35. Çaardı Filip Afanasiyi filasofu, dedi: "Bän bir düş gördüm göktän bir yimmirta düştü yeteemin üstümä, da kırıldı. İçindän çıktı bir yılan, da dolaştı kapçı, da aaza geldiynän, girämedi yerinä. Da filasof dedi ona: "ozamğan senin bir yerkek yevladın olmuş, da o dübüdüz dünneyi zapt-yedecek, ama tahtına girämeyecek". Padişah düüdü bir telegrama yevä: "varmı bendä sevinmelik yevdä, osa yok-mu?" Karı düüdü, ani var sevinmelik. Hilip-ta orda bal yaptı. Tamamladı, ceñgi bitterdi, geldi yevä, gördü, ani var aslı. Aliksandra açan yedi yaşındaykan, şkolaya gidärdi, bir da uçiteli-si vardı yevdä, onu osabit yüredirdi. Kursunu bittirdiktän sora, çaardı onu ihtiyar planetaları yüretmää, da yüretti hepsini. Yürendi, da dedi çöcük ona: "sän kendin nezaman yölecän?" O-da dedi: "ben kendi yecelimdän yölmeycäm, beni oolum yöldürecek". O-da dedi: "nezaman sän yevlencän, da senin oolun olacek, da büücek, da seni yöldürecek". Da yitirdi onu, düştü kalidordan, da yöldü. Kaçarak gitti anasına, sööledi: "bän bir hata yaptım". Anası dedi: "ne hata?" "İhtiyarı, dedi, yöldürdüm". O-da dedi: "bän ona sordum, beni bukadar yürettin, ye sän kendin nedän yölecän, sän laazım biläsin? O-da dedi: zer bileerim, beni oolum yöldürecek. Bän-da dedim ona: nezaman sän yevlencän, da olacek oolun, da büücek, da yöldürecek seni, seni, da yittirdim onu, düştü çardaktan, da yöldü". Anası dedi: "günah yaptın, dedi, hakına boban o dur". Sora büyük sıralarnan gömdü onu. Açan oldu Aliksandri on beş yaşında, hergeledä bir kısırak kulunnadı, yaptı bir kuli bir buynuzlu, üç

- çetvert buynuzu. Da hergeleci geldi haberä: "padişahım, dedi, hergeledä bir kısırak yaptı bir kulun, ne minunat, bir buynuznan, da yok naşı yaklaşmaa". Padişah-ta dedi: "getir yevä kısırää". Şindi getirtti yevä kısırää, 60. yaptırdı bir demir ograda, da kapadı orayı kulunu kısıraklan. Orda besledi onu, kulun büüncä. Kabaatlıları orayı atardı, o yöldürüdü onnarı buynuzlan. Kimseya da tutulmazdı, vardı bir delik, da deliktän buynuzunu çıkarırdı. Aliksandra Makidon-da onu sevärdi. Şindi o padişaa (Hülüp) yaptı bir bal. O konuşurkan, Aliksandra Makidon koydu kantarmayı 65. başına, da pindi ona. Ozamanadan kimsey ona yel koymadı. Tokattan çıkarkan, gördülär, birta görmedilär. Padişah sınırladı adamlarna, pinsinnär hen islää beegirlärä, gitsinnär onu aramaa. Çekettilär, da gittilär yizini buldular, da bir çukura yetiştilär, on stincin geniş-ti, da onnar çukur içindä aradılar. O gitmiş, atlamış çukuru. Atladıynan çukuru, gitti başka 70. memlekettä, buldu birerdä çark, çevireerlar, döneerlar iitleri. Aleksandri bir kerä çevirdi, çıktı bir harap, kılıçlan kesti onu. Bir kerä taa çevirdi, genä harap çıktı, onu-da kesti. Üçüncü kerä çevirdi, genä harap çıktı, onu-da kesti. Aldı o yeri iitleri kesti, geleer yevä, karşıladı atlıları, dedi: "nereyi gideersiniz?" "Seni aramaa", dedilär. Ne için kuvalayorsunuz beni? Luzgär 176 75. tutulmas". Geldi yevä bobası-da aalardı, onikilär-da hesapladılar, bir padişah ayırsınnar, o yedämecek ihtiyar-deyi. Aliksandra Makidon-da baaladı beegirlerini, da girdi içeri, da onnar yukarda konuşurdular. Aliksandra-da işitti laflarını onnarın, aldı skaunu da urdu birisinä, yöldürdü, hem baardı aslan-gibi. Yöbürlär-da korktular, da atladılar yerä. Da atladıynan, 80. taa ikisi yöldü. Aldılar o leşleri, mezarlaa gömdü, da yertesini günü yolladı haber o kalan onikilleri, gelsinnär padişah ayırmaa. Onnar geldilär, ama tez gelmedilär. Geldiynän Aleksandri dedi onnara: "ne gelmeersiniz padişah ayırmaa, bobamız ihtiarladı". Onnar-da dedi: "bizim var padişahımız". O-da dedi: "kim?" Dedilär: "sän genç padişah olacän". Tatarlar-da kalktı-üstünä Filibin, o-da yolladı Alisandrii ceñgä. Da gitti Aliksandra, nekadar tatarlık vardı, hepsini bozdu, aldı yesir. Bir yerdä-da peeda oldu çingeneelär, da onların arasından ayırdılar kırk kişi, hen zeñgin çingeneeleri. Da gelsinnär Filibä, da yalvarsınnar, bozmasın onnarın yerini deyi, pek fukaarä kaldık. Giidilär yırtık ruba, da geldilär Filibä. Filip-ta onnara 90. saa olun dedi, koydu onnara masa, doyurdu onnarı. Onnar iirkan, bir-da başka kral geldi, ama o çingeneelär o krallan lafları bir-di. Filip dedi ona: "ne geldin?" O-da dedi: yişittim, ihtiyarlık-ta çok hasta yatmışın, da geldim, dolaşayım seni". Büük yıkram yaptı ona Filip, da o-da Filibä tekليف yetti: "buyur sän-da bizä, bän-da sana yıkram yapayım, bir kerä yölmedän. 95. Götürükan, daa içinä girdiynan, çıktı kralın askeri laflıymışlar, tutular, baaladılar Filibi, da braktılar baalı. Aliksandriya da telegrama düüdülär, hani bobasını filan kral baaladı deyi. Bobasını baaladılar, anasını da aldılar, zerem anası pek gözäl-di hem genç-ti. Aliksandra-da işittiyän,

- geldi, taa yerinä yetişmedän, yetiştii onnarı yolda, on bin askernän. Aldi
100, anasını hem onun askerini, da gettirdi yevä. Gitti genä tatarlara cenk yet-
mää, bozdu tatarlık, beş altı kral oldu, yesir aleer, işitti Dariya. O büyük pa-
dişah-tı hepsinin harcını toplardı. Filip-ta yöldü, Dariya yolladı Aliksandri-
ya bir adam, gelsin, onu şkolaya vereyim, da yürediyim onu, zerem pek
105, genç kaldı. Da o adam dedi ona: "Dariya teklif-edeer, geläsin yürenmää
hem harcıları getiräsin". Hem Dariya ona yolladı bir taligacik, oynasın de-
di. O-da çevirdi, çevirdi, da sibitti onu: "bän dedi böölä gezecäm onun
merası-ıçındä". Adam gitti geri. Dariya sordu: "ne gelmedi?" O-da söüle-
di oldu gibi, hani dedi ona ne harç verecäm, ne da onu sesleycäm. Da-
riyanın-da pek üfkesi çıktı, yolladı ona bir başka adam bir çuval haşış te
110, onunnan. Aliksandri dedi: "ne geldin?" O-da dedi: "Dariya teklif-edeer
hacilar-ıçın, her seslemäsan, te bukadar askeri var, seni kaybedecek".
Aliksandra-da dedi: "aç çuvalı, bakayım netürlü kuvedi var". Açtı çuvalı,
aldı bir auç haşış, attı aazına, yidi. Bän, dedi, onu te böölä çiiynecäm".
Ama, dedi, bän-da kuvedimi göstereyim, yollayım ona, o-da yisin benim
115, askerimdän. Baksın iya bilir-sa yisin iyämä-sa, bän onu te böölä iyecäm".
Yolladı Aliksandra Dariyaya, bir demirli kırmızı biber. O-da dedi: "yisin
bunnardan bir auç. Bän yidim, dedi, onun baaşışından, da ozaman gel-
sin bendän harç istemää". Ondan-sora Aliksandra gitti askerinnän, da
kaybetti Dariyayı. Ondan çeketmiş ceñk etmää, ilkin türknän ceñg
120, yapmış. Türk padişahını yenmiş, da almış onun kızını, türk padişahını kes-
miş kendi yelinnän. Ordan gitmiş Por-padişahına. Paysınmışlar ceñg-
eçtmää. Por-padişahı demiş: "dur, ver bana iki günä mühlet". O boşlamış.
Çeketmişlär genä ceñgä. Por-padişahı kaavi adammış, görmüş, ani yen-
seyämeycek, demiş Aliksandriya: "Aliksandri! gel ikimiz düüşelim". Çıka-
125, yorlar ikisi düüşmää. Annamış Aliksandri, ani Por onu yenseycek, demiş:
"nasıl-dı lafımız, asker geri dursun, ya bak onnar geleer". Por bakmış
aardına, Aliksandri urmuş kılıçnan, kesmiş kafasını almış onun padi-
şahlıını, da gitmiş ileri. Urmuş bir kumlaa, gecelemiş o kumlukta, da on
bin asker karımcälar deliklerä. Getirmiş saman, da yakmış karımcäları. Or-
130, dan gideer ileri, gecelemiş bir yerdä. Orayı-da gelmiş bir soy kuş, on bin
asker kavramışlar beegirlär üstündän. Kalan askerä baalattı birär demet
saz, da genä geldi o kuşlar, da o demetleri tutuşturdular, da yandı kanat-
ları, da yöldürdü on bin kuş. Da açan çıktı ordan, gitti ileri, gördü bir ka-
rartı. Yetiştii orayı, orda vardı bir stılp. O stılpin dolayanı saadä adam ka-
135, fasiymış hem kemik. Da gitti stılpı, da okudu. O stılpıta yazardı: "burayı
gelän, ileri gitmesin, geri dönsün. O-da aldı da sardı onu muşamaynan,
asker görmesin. Ordan çeketti, gitti bir bayır-üstünä. Çıktı, o bayırda
vardı yaban adamları, onun on bin askerini yöldürmüşlär, çıkarıp daayı
köktän, da açınan urularmış. Sora o-da yöldürmüş yaban adamları, ba-
140, kayor bayırın üstündän, görüneer bir denizin-yötäända bir kara yer, da

- gitmiş orayı. Baksa, orda var bir kala. O kaledä varmış oniki kral, kapmışlar kaleya, da gördüynän onu, demişlär: "ne arayorsın burda, Aliksandri? Sän burayı geldin, ama geri gitmeycän". O demiş Yontiya padişahına: "gidecäm". Gitti orayı, da Yontiya padişahı, dedi: "yok-mu bir kabın, verelim sana su, da yıkan o suynan, altmış yaşında olduynan".
145. Almış su, da çeketmiş, gitmiş bir kaleya. O kala cennet-miş. Incerlär demiş: "ne arayorsun, Aliksandri burda? Bundan buyanı yok nääni gidäsin". O-da dedi: "bän bilmeeirim, nääni gideyim". Incer gösterdi ona, nääni gitsin. Döndü geri, gitti balıkların-padişahına, da ceñk etti balıklar-
150. nan. Da tuttu diri balık-padişahını, da balıklar hepsi geminin-aardına gidärdi, türkü çalarak. Da durdu, da onnara padişah koydu. Ordan gitti, çıktı denizdän. Denizin kenarında buldu bir mahra. Da girdi beş-üz askernän içinä atlı. Da beegirlär hepsi kısırak-tı, kulileri braadı dışanda. Da açan girdi orayı, buldu orda haznä parası. Hepsi birär hiibä doldurdu,
155. birär-da zihir-taşı buldular, da hepsi aldı birär, da koydular süñülerä. Da kullilär kişnemää başladiinan, kısıraklar çıktılar, da çekettilər gitmää. Üç sutka gittilər, yetiştirilär Kırtiyannara, onnar her gün ceñg-edärdilər. Onnarı-da yüretti, nası yöldürsünnär turnaları. Ordan gitti bir soy adam bir gözñän, bir ayaknan, bir-da kolnan. Da tutmuş onnarın padişahını. Da
178. 160. dedi Aliksandriya onnarın padişahı: "näpacän bizimnän: bizdä bir ayak, bir göz, biir-da kol, ne umut-edeersin bizdän?" O-da kolvermiş onnarı. Kolverdiynän, demiş birisi: "ne ahmak-padişaa bu adam, o bilsä bizim barsaklarımızda ne var, o salvermeycek". Da vardı onun on bin aslanı, da kolverdi onnarı, da yöldürdü hepsini. Paralattı o aslanlara, çıkardı içle-
165. rindän almaz taşlarını, yahnıların da verdi tatarlara, yisinnär. Ordan gider ileri, yetişeer bir padişahlaa, da gezärkan orda, görmüş bir mahra, aazından tütün çıkarmış. Demiş Aliksandra: "bän girecäm, bakayım ne var onun içindä". Da girdi. Açan girdi orayı, buldu orda kaynatasını, buldu Por-padişahını. Gördüynän onu, dedilär: "sän-da-mı girdin burayı
170. Aliksandri?" O-da dedi: "bän geldim sizi görmää, düşmedim burda sizin gibi zeetlenmää. Onnar orda baalı durularmış sincirdä, o cendem-miş. Çıkmış ordan, gitmiş kendi yerinä. Yetiştirilän, kurmuş lagar. Granitsayı geştirilän, da yapmış bal. Konuşurkan, vermişlär ona otrava. Da yölmüş gelmişkan kendi topraana.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Semra Akgül

Doğum Yeri ve Yılı: Kadıköy/İstanbul- 1985

Medeni Hali: Evli

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi:

Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2003- 2005).

The University of Manchester, Middle Eastern Studies, Turkish Studies (2008-2009) (Erasmus programı çerçevesinde).

İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2005-2010).

Yüksek Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Bilim Dalı

Yabancı Diller:

1. İngilizce (ÜDS 70)

İş Deneyimi:

1. Eylül 2012- Ocak 2013: Millî Eğitim Bakanlığı, Ayten Çağırın Ticaret Meslek Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni.
2. Ocak 2013-...: Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili araştırma görevlisi.

Bilimsel Yayınlar ve Projeler:

1. Yıldız, Osman- Akgül, Semra, “*Çağdaş Arnavutçada Türkçe Kökenli Alıntı Kelimelerde Görülen Fonolojik Değişimler*”, *Türük Dergisi*, S. 3, 2014, s. 219-230.

2. Akgül, Semra, *Gagavuz Destanları'na Göre Gagavuz Türkçesinde Ekler*, Süleyman Demirel Üniversitesi-Öğretim Elemanı Yetiştirme Programı, Proje No: ÖYP05697-YL-13 (Devam ediyor).

İletişim:

e-posta: semraakgul@sdu.edu.tr

Yazışma adresi: Süleyman Demirel Üniversitesi, Doğu Yerleşkesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Oda No: 340, Çünür/ISPARTA.